A

MAGYAR TÖRVÉNYHOZÁS

ÉS

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELME.

I. FERENCZ JÓZSEF.

XVII. KÖTET.

IRTA: MÁRIÁSSY BÉLA.

GYŐR, 1892.

FISCHER I. ÉS F. UTÓDA: NITSMANN J. KÖNYVNYOMDÁJA.

TARTALOM.

Lap.

I. Fejezet . . . . . *1—101-ig.*

Az országgyülés megnyitása. — A szélsőbal határozati javaslata a kormány vád alá helyezése iránt. — A válaszfelirati javaslatok.

II. Fejezet . . . . . *103—292-ig.*

Valjon czélszerü, szükséges, mellőzhetlen vagy helytelen volt-e a bosnyák foglalás? . . . . . 103—150-ig.

Beszédek:

Szontagh Pál . . . . . 151—156-ig.
Gróf Apponyi Albert . . . . . 156—190-ig.
Báró Simonyi Lajos . . . . . 191—207-ig.
Simonyi Ernő . . . . . 207—232-ig.
Polyt Mihály . . . . . 232—240-ig.
Mihalovics Károly . . . . . 241—243-ig.
Pauler Tivadar . . . . . 243—260-ig.
Tisza Kálmán . . . . . 261—276-ig.
„ „ . . . . . 277—292-ig.

III. Fejezet . . . . . *293—385-ig.*

Kivonat: 1871: LIII—LV. A volt urbéri viszonyok rendezéséről, az erdélyi tagositásrul. — 1883: XLIV. A közadók

kezelésérül. — 1883: XX. Vadászatrul. — *Eredeti:* 1869: IV. A birói hatalom gyakorlatárul. — 1871: VIII. A birák felelősségérül. — 1871: IX. Áthelyezésük és nyugdijokrul. — 1871: XXI. Az első folyamodásu bíróságok rendezésérül. — 1871: XXXII. A törvényszékekrül és járásbíróságokrul. — 1871: XXXIII. A királyi ügyészekrül.

I. FEJEZET.

Az országgyülés megnyitása. — A szélsőbal határozati javaslata a kormány vád alá helyezése iránt. — A válaszfelirati javaslatok.

A király az országgyülést következő leirattal nyitotta meg:

Tisztelt urak, főrendek és képviselők, kedvelt hiveink!

Üdvözöljük önöket ezen uj törvényhozási ülésnek küszöbén, és pedig annál nagyobb örömmel, minél inkább érezzük szükségét önök bölcs, erőteljes és hazafias támogatásának a jelen viszonyok közt.

A helyzetnél fogva, melyben az ország kormányzata jelenleg van, nem mutathatunk reá azon fontos teendőkre, melyek önök munkásságát igénybe veendik, de érezve a teendők fontosságát, gondunk lesz reá, hogy az ország kormányzata mielőbb azon helyzetben legyen, hogy azokat megjelelhesse és elintézésükben alkotmányszerü részt vehessen.

Ez alkalommal csakis azon két tárgyra hivjuk fel önök figyelmét, melynek legalább ideiglenes elintézése a lehető leghamarább szükséges.

Az egyik a véderőre vonatkozó intézkedés, a másik a Horvát-Szlavonországokkal kötendő pénzügyi egyezmény, mert az ezeket szabályozó törvények érvénye a folyó év végével lejár.

Önök bölcsessége megfogja találni a módot, mely szerint ez ügyek elintézhetők lesznek ugy, hogy se azok alkotmányszerü vezetése akadályba ne ütközzék, sem fontosságukhoz nem illő sietséggel ne kelljen végleges megoldásukat eszközölni.

A berlini congressuson Bosznia és Herczegovina megszállására és kormányzatára európai mandátumot fogadtunk el.

Sajnálatunkat kell kifejezni a felett, hogy a feladat megoldása békés uton nem volt eszközölhető.

Hála vitéz hadseregünk legnagyobb elismerést érdemlő magatartásának, a feladat elsőrésze ma már befejezettnek tekinthető.

Megnyugvásunkra szolgál tudatni önökkel addig is, mig külügyministerünk meg fogja legközelebb az arra hivatott testületek előtt a beható felvilágositást adhatni, hogy a jó viszony, melyben az összes hatalmakkal állunk, reménlenünk engedi, hogy a feladat hátralévő része kedvelt népeink áldozatkészségének legnagyobb kiméléssével lesz végrehajtható.

E reményben és bizalommal az iránt, hogy önök hazafisága, bölcsessége és mérséklete az országgyülés alatt is felfogja találni azon utakat és módokat, melyek kedvelt Magyarországunk javára és felvirágzására szolgálnak, az országgyülést megnyitottnak nyilvánitjuk.

Ezen leirat az izgatott kedélyekre kellemetlenül hatott, mert a divó hosszas szokás szerint a trónbeszéd nemcsak királyi köszöntő volt, de kormány-programm, ezen leirat pedig csakis a szokásos véderőrüli törvényt és a horvát egyességet jelezte, Boszniának elfoglalását bejelentette és kimondá, hogy a külpolitikárul az illetékes delegácziónak adand felvilágositást, az utolsó által a király és kormány konstatálták, hogy ez kizárólag a delegáczió elé tartozik, s mert ez a delegáczió joga és feladata, az országgyülés a külügyek felett nem

rendelkezhet. Ez keserüen lepte meg az egész országgyülést, mert az ellenzék a kormányt épen a külpolitikáért kivánta vád alá helyezni, a kormánypárt az egyesség óta a külpolitikáruli rendelkezéssel kérkedett; a királyi leirat ürességét a kormány ideiglenességével menti, alakilag kétségkivül nem lehet az ideiglenességet tagadni, valódilag azomban ezt mindenki politikai fogásnak tekintette, mert Széll Kálmán kivételével a ministerium a régiekbül állt; Tisza Kálmán a király teljes bizalmát birta, a felsőház felett rendelkezett, a képviselőháznál kis többségre számithatott, tehát programmot is adhatott volna; a szövetségesek közül a támadást a szélsőbal kezdeményezte és a kormány felelősségre vonására következő határozati javaslatot nyujtott be:

Határozati javaslat

a magyar kormány vád alá helyezésérül.

Mi alulirottak, az 1878-ik évi október hó 17-ére összehivott országgyülés képviselőházának tagjai az alkotmány alapján, törvényes jogainkhoz képest és képviselői kötelességünk érzetében feladatunknak tekintjük a magyar felelős kormány tagjainak vád alá helyezését inditványozni.

Vádoljuk a kormányt, hogy a keleti kérdésben az orosz-török háboru alatt és e háboruval kapcsolatban a közös kormány tagjaival egyetértve, az alkotmány sérelmével olyan cselekményeket és mulasztásokat köve-

tett el, melyek Magyarországnak és a velünk egy fejedelem alatt álló Ausztriának érdekeit mélyen sértik és ezen érdekeket, sőt hazánk függetlenségét a jövőre nézve sulyosan veszélyeztetik.

Vádoljuk a kormányt, hogy a közös kormánynyal egyetértve, Magyarországot és Ausztriát a keleti kérdésben sulyos pénz- és véráldozat hozatalra kényszeritette és erre irányuló cselekvényeit a nemzet félrevezetésével, az alkotmányos tényezők elámitásával és ezek beleegyezése nélkül követte el.

Végre vádoljuk a kormányt, hogy a keleti kérdésben követett politikájával szoros összefüggésben, s különösen Bosznia és Herczegovina elfoglalása czéljából, olyan tetteket követett el és oly rendeleteket bocsájtott ki, melyek az alkotmány biztositékait, a fennálló törvények rendeletét, a polgárok egyéni szabadságát s a tulajdon szentségét sulyosan megsértették.

Magyarországnak és Ausztriának érdekében állott, hogy az ottomán birodalomnak a párizsi szerződésben biztositott területi épsége és függetlensége fenntartassék.

Különösen érdekében állott, hogy Oroszország terjeszkedése keleti és déli határaink mentében meggátoltassék.

Oroszország terjeszkedésének ezirányban való megengedése veszélyeztette Románia valódi függetlenségét, a dunai hajózás szabadságát, keleti kereskedelmünk biztonságát, a déli határainkon fekvő kisebb államoknak irányukbani békés szomszédságát s lehetővé tette, sőt maga után vonta, hogy az orosz védnökség minden el-

lenkező látszat és igéretek daczára Románia, Bulgária, Szerbia és Montenegró felett, sőt amennyire faj- és vallásegység megengedi, általában a Balkán félszigeten rendszeressé tétessék s Magyarország és Austria hátrányára gyakoroltassék.

A magyar nemzet őszinte hive a szláv nemzetiségek szabadsági és polgárosodási törekvéseinek.

De Oroszország rendszeres befolyásának s hatalmi körének e nemzetiségekre való kiterjesztése, ezeknek szabadságra és valódi polgárosodásra irányuló törekvéseit meghamisitja s azokat Oroszország czéljainak szolgáló egyesülési vagy legalább szövetkezési kisérletekre vezeti.

Az ily törekvések ellenállhatlanul hatást gyakorolnak Magyarország és Austria szlávajku nemzetiségeire is.

Ugyanazon czélra törekvő, ugyanazon nemzetiségi elemek az ottomán birodalom felbomlásával Magyarország és Austria állami létének meggyöngitésére, sőt idő multáni megsemmisitésére működnek, mint működtek eddig az ottomán birodalom ellen.

A pánszláv eszme Oroszország hatalmi erejével szövetkezik ellenünk, mint szövetkezett a háboru folyamán Törökország ellen.

E szövetkezés ostromolni fogja határainkat, melyeknek megvédelmezése sokkal könnyebb és biztosabb leendett, ha az ottomán birodalom épsége, a Duna szabadsága, Románia függetlensége a szerződések értelmében megótalmaztatik.

A Párizsban 1856. évi márczius 30-án kelt általá-

nos s ugyanazon évi április hó 15-én kelt hármas szerződés, valamint az 1871. évi londoni szerződés kétségbevonhatlanul feljogositották a kormányt arra, hogy fontos, sőt életbevágó keleti érdekeink védelmére a két állam hatalmas szavát felemelje.

A magyar kormány egyetértésével, e szerződések alapján kötelessége volt a közös kormánynak Oroszországot a támadó háborutul viszatartani és e czélra a velünk rokonérzelmü nemzetek szövetségének megszerzésére a lehetőség határáig nyiltan és komolyan törekedni.

Semmi jelenség sem bizonyitja, hogy a kormány e kötelességét teljesitette, de minden jelenség azt bizonyitja, hogy azt megszegte.

A külpolitika leghátrányosabb alakulásai közt sem volt megengedhető, hogy kormányunk az ottomán birodalom feldarabolásához és Oroszország hatalmának az Aldunán és a Balkán félszigeten kiterjesztéséhez segédkezet nyujtson; Oroszország hatalmának ezen kiterjesztése ellenében Magyarország és Austria részére megfelelő compensatiót találni sem Boszniában és Herczegovinában, sem a Balkán félsziget egész nyugoti részében nem lehet.

Minden foglalás csak erőink szétforgácsolását, könnyen megtámadható határaink kiterjesztését, az államellenes elemek szaporodását, s a szomszéd nemzetek féltékenységét eredményezi.

Evek óta öntudatosan és következetesen vallotta ezen nézeteket a magyar nemzet.

Népgyülések és törvényhatósági közgyülések nyi-

latkozatai, s a sajtóban és országgyülésen naponkint pártkülömbség nélkül felmerülő nyilatkozatok szakadatlanul intették a kormányt Oroszország hóditó terjeszkedésének veszedelmes voltára, s azon érdekek fontosságára, melyeket ezen terjeszkedés eltiprással fenyeget.

Volt időpont a háboru folyamában, amikor a kormánynak — ha már az orosz háborut eredetileg megakadályozni nem akarta is, — a diadalmas orosz seregek előhaladását hatalmában s kötelességében állt volna meggátolni.

Semmi bizonyitékunk arra, hogy a kormány Plevna ostroma alatt, vagy annak eleste után komolyan megkisérlette volna Oroszországot békére birni, s a balkánoni átmeneteltül visszatartani, pedig eleve hivatalosan ismerte azon sulyos s érdekeinkre nézve veszélyes békefeltételeket, melyeket a győzedelmes orosz hatalom a legyőzöttnek diktálni el volt határozva.

Semmi bizonyitékunk arra, hogy a kormány komolyan felemelte volna szavát, a nemzet közjogi alapelveinek, a szerződések szentségének, a népek szabadságának s a sulyosan megtámadott humánitásnak védelmére.

Magyarországnak és Ausztriának létezése nem határainknak hozzáférhetlenségén, s nem is a faj- és vallásegységnek, hanem a nemzetközi szerződések sérthetlenségén s a történelmi jog biztonságán alapszik.

A magyar nemzet sulyos aggodalmak napjait élte át.

Saját állami létezését látta megrendülni, midőn kormánya mozdulatlanul, sőt helyesléssel tekintette, miként szaggattatik szét a nemzetek jogának azon rendszere,

melyet egykor Európa szentesitett, s melyet elsősorban Ausztriának és Magyarországnak kellett volna védelmezni.

Visszaemlékezett azon végzetes időkre, amikor három uralkodó szövetsége a szabad és független Lengyelországot a nemzetek jogának, s az örök igazságnak lábbal tiprásával felosztotta.

Ösztönszerüleg sejtette, hogy az ugynevezett három császárszövetség most Törökország feldarabolását tüzte ki czélul, s hogy e czélra a közös kormány a magyar kormánynak egyetértésével segédkezet nyujt.

Ösztönszerüleg sejtette, hogy a kormány valótlan nyilatkozatokkal, s a megtörtént dolgok elpalástolásával a nemzetet elámitva, bevégzett tényeket törekszik előidézni, hogy azokat többé meg nem történtekké tenni ne lehessen.

De a magyar felelős kormányelnök s a közös külügyminister hivatalos ünnepélyességgel többszörösen biztositották a nemzetet, hogy Magyarország és Austria érdekei biztosan meg lesznek óva, hogy határainkon uj államalakulások nem történnek, hogy Bosznia és Herczegovina elfoglalása nem czéloztatik, s hogy a kormány czélja csak a törökországi keresztyének sorsa javitására irányul.

Mindezen ünnepélyes igéreteknek épen ellenkezője történt.

Románia ismételt izben kérte támogatásunkat, területének orosz megszállástul leendő megmentése s igaz jogainak megvédelmezése végett, s mindamellett kormányunk előleges tudtával és megegyezésével elvesztette

egyik virágzó tartományát, függetlensége megbénittatott, s a viszonyok hatalmánál fogva, az orosz hatalmi körbe sodortatott.

Bulgária tényleg orosz közigazgatási szervezettel s orosz katonai kormányzattal orosz tartománynyá vált.

Oroszország elfoglalván Beszarábiát a Dunáig, tényleg és jogilag dunai hatalommá tétetett.

A dunai hajózás szabadsága s keleti kereskedelmünk biztonsága kérdésessé, s jövője kétessé lőn.

Szerbiát és Montenegrót a faj- és vallásegységen felül a hála kötelékei, de egyuttal jövendőjüknek rovásunkra táplálkozó reményei kapcsolják Oroszországhoz.

Bosznia és Herczegovina, a mi hadseregünk által Magyarország és Austria összes államalkotó elemeinek ellenzése mellett elfoglaltatott Törökországtul.

A szomszéd olasz nemzet féltékenysége felgerjesztetett s alig fejeztetett be a két török tartomány elfoglalása, már merültek fel jelenségek, melyek szerint azon tartományok népei a délszláv törekvések nevében ellenünk izgattatnak.

A magyar kormányelnök s a közös külügyminister a törvényhozó testületek előtt ismételten állitották, hogy Magyarország, Austria és Oroszország kormányai között a keleti kérdésben semminémü előzetes egyesség, szerződés vagy szövetkezés sem titkon, sem nyiltan létre nem jött.

Minden jelenség, mely tudomásunkra jutott, azt bizonyitja, hogy a kormány ezen kijelentései valótlanok és csakis a törvényhozások félrevezetése czéljából tétettek.

Idegen államok kormányférfiai külömböző alkalommal, de egybehangzó értelemmel ünnepélyesen nyilvánitották, hogy Oroszországgal egy egyesség, az ugynevezett reichstadti egyesség jött létre, melyben egyebek közt a román Beszarábia visszafoglalása s Oroszországnak az Aldunáig terjeszkedése, Bulgáriának orosz befolyással szervezése s Boszniának és Herczegovinának számunkra leendő kijelölése előzetesen megállapittatott és hogy ezen egyességhez Németország kormánya is hozzájárult.

Tekintve az események lefolyását, tekintve az európai sajtó nyilatkozatait, s tekintve azt, hogy a közös külügyminister maga is többször beismert annyit, hogy a keleti kérdésben a három császár közt teljes egyetértés létezik: valónak kell tartanunk idegen államférfiak azon ünnepélyes nyilatkozatát, mely szerint kormányunk és Oroszország kormányai között Törökországnak legalább részleges feldarabolására előleges egyezmény köttetett.

Ez esetben a legsulyosabb beszámitás alá esik a kormánynak azon eljárása, melylyel az ugynevezett három császárszövetségnek hazánkra és Austriára vonatkozó megállapodásait az 1867: XII. törvényczikk 83. §. ellenében az alkotmányos tényezők előtt eltitkolta, s melylyel a szándékba vett, sőt megtörtént dolgokat hamisan és valótlanul terjesztette a törvényhozások elé, hogy ezek hatályos tiltakozását kikerülje azon politika ellenében, mely ellenkezett a törvényhozások nézetével, s mely végeredményében veszélyezteti a két állam kül- és belbiztonságát.

A közös külügyminister a kormány egyetértésével elfogadta a berlini congressus megbizását Bosznia és Herczegovina elfoglalására és kormányzására.

A congressus idevonatkozó tárgyalásának jegyzőkönyve bizonyitja, hogy a megbizás az ottomán birodalom vonakodásával csikartatott ki.

A megbizásrul szóló szerződésnek s különösen a congressus jegyzőkönyvébe iktatott záradéknak értelmében mulhatlanul feladata lett volna előzetes egyezménynyel megállapitani a két tartomány elfoglalásának jogi természetét és végczélját, s a foglalás és kormányzás részleteit.

A békés szomszédság érdeke, a nemzetközi jog tisztelete, pénzügyi és katonai érdekek is parancsolták ezt.

Semmi sem bizonyitja, hogy ilyen egyezmény kötését a kormány, a magas porta, s az illető népek jogainak méltányos figyelembevételével komolyan csak meg is kisérlette.

A kormánynak az 1867: XII. t.-cz. 8. §. ellenében nem állott jogában a berlini congressus megbizását végrehajtani addig, mig ez a törvényhozó testületek jóváhagyását meg nem nyeri, s mig az országgyülés a végrehajtáshoz szükséges eszközöket meg nem szavazza.

Másrészrül biztosan volt előrelátható, hogy olyan tartományok elfoglalása, melyeket azok uralkodója világosan át nem adott, s melyeknek népe az elfoglalás tárgyában meg sem kérdeztetett, sulyos vér- és pénzáldozatot fog igénybevenni.

A kormány mindamellett végrehajtotta Bosznia és Herczegovina elfoglalását, a porta tiltakozása ellenére

nyilt hadjáratot folytatott e tartományok népei ellen hadizenet nélkül, s a népeket lázadóknak tekinté anélkül, hogy felettük souverenitással birt volna.

Felelősségét sulyosabbá teszi az, hogy elégtelen erővel, kirivó könnyelmüséggel, kellő tájékozottság nélkül s hadseregünk világos koczkáztatásával kezdette meg a foglalási műveletet.

Sulyos alkotmánysértést követett el azon eljárással, melylyel a foglalásra forditott pénzt a törvényhozástul megszerezte.

A két állam közös ügyeinek tárgyalására kiküldött bizottságok 60 millió forintot szavaztak meg a közös kormánynak azon czélra, hogy a berlini congressuson a két állam tekintélyét és érdekeit megóvhassa.

Sem a közös kormány, sem a magyar kormány ki nem jelentették, hogy e pénz Bosznia és Herczegovina elfoglalására fog fordittatni, ellenben többszörösen külömböző alkalommal kijelentették, hogy ama két tartomány elfoglalása nem czélja politikánknak, sőt többnemü nyilatkozatokkal s azon demonstrativ tényekkel, hogy a Magyarország keleti határain lévő szorosok erődítését épen a 60 millió megszavazásának javaslatba tételével egyidejüleg kezdették meg, világosan azon hitre akarták birni a nemzetet, hogy a kormány a két állam érdekeinek esetleg szükségessé vált biztositására nagyobbszabásu oroszellenes fellépésre készül.

A közösügyek tárgyalására kiküldött bizottságok tagjainak nyilatkozatai, sőt az országgyülésen e tárgyban felmerült összes kijelentések is világosan tiltakoztak azon feltevés ellen, hogy a megszavazott 60 millió a

két tartomány elfoglalására fordittassék, s a közös magyar kormány tagjai ezen tiltakozó nyilatkozatukat hallgatagon, mint saját intenczióikkal összhangzókat vették tudomásul.

A kormány elég idővel és alkalommal rendelkezhetett arra, hogy a berlini congressusnak Magyarországra és Austriára vonatkozó határozatait, valamint az okkupáczióra vonatkozó saját elhatározásait előzetes alkotmányszerü tárgyalás végett a törvény értelmében, az országgyülés elé terjeszsze.

A kormány azomban ezt nem cselekedte, hanem mihelyt a 60 millió rendelkezésére bocsájtatott, az országgyülést mandátumának lejárta előtt rögtön feloszlatta.

Ekként a törvényhozó testületek ellenére, sőt azok czélzatos félrevezetésével és megcsalásával Magyarországot és Austriát oly kalandos vállalatba keverte, mely jelentékeny véráldozaton felül, több mint 100 millióba került, mely jövőre a két államot sulyos pénzügyi és politikai válságokkal fenyegeti, s mely minden eddig köztudomásra jutott bizonyiték szerint, egyik megállapodása azon ugynevezett három császárszövetségnek, melynek czéljául Törökország feldarabolása tüzetett ki.

Ezen vállalat kezdeményezése, végrehajtása közben is a kormány többnemü sulyos törvény- és alkotmánysértést követett el.

Az 1608: II. törvényczikk ellenére hadjáratot inditott anélkül, hogy erre a törvényhozás megegyezése kieszközöltetett, s anélkül, hogy ennek sürgős és halasztathatlan szükségessége ellenséges támadás miatt bekövetkezett volna.

Az alkotmányos gyakorlat ellenére a hadjáratrul fejedelmi kiáltványban nem értesitette a nemzetet.

Az 1848: III. törvényczikk 8. §-ának ellenére a magyar hadsereget az ország határain kivül az ő Felsége személye körüli minister ellenjegyzése nélkül alkalmazta.

A hadsereg tartalékát az 1868: XL. törvényczikk 10. §. ellenére tettleges szolgálatra szólitotta anélkül, hogy erre a királyi felség parancsát kieszközölte, illetőleg közzétette volna.

Kirivó törvénysértést követett el a katonai előfogatok kényszerü kirendelésével is.

Az alkotmány rendeletei s különösen az 1729: 1. és az 1790: 19., 1827: 4. törvényczikkek világosan tiltják olyan hadi szolgálmányoknak kirovását és behajtását, melyek az országgyülés által előzetesen meg nem szavaztattak.

A hadsereg szekerészeti osztálya a szükséghez képest, szabad ajánlat utján megfelelő áron bérlendő fogatokkal együtt teljesen elégséges volt kellő előrelátás és beosztás mellett a Boszniában és Herczegovinában működő hadsereg szükségletének ellátására.

Mindamellett több vármegyének területérül sok ezer előfogat kényszeritő rendszabály mellett kirendeltetett, s az ország határain kivül idegen és messze fekvő tartományokban ellenséges népek közt, olyan szolgálatra kényszerittetett, aminők a törvény értelmében csak hadi szolgálatra kötelezettek által teljesithetők.

Ezen szolgálmányok kirovásában számos törvény ellenére semmi arány nem tartatott meg, sem az or-

ság külömböző részei, sem Magyarország és Austria között.

A kormánynak ezen eljárása nyiltan sérti a polgárok egyéni szabadságát, a tulajdon szentségét, a fennálló törvények rendeletét, s az alkotmány biztositékait.

A kormánynak mindazon alkotmánysértő cselekményei és mulasztásai, melyeket elősoroltunk, több év óta tudatos és kiszámitott álnoksággal követtetett el.

Főczélul tüzetett ki olyan politikának keresztülvitele, melyet kárhoztatott s veszélyesnek tartott a nemzet következetesen, s mely az alkotmánynak bevallott erőszakos felforgatása nélkül csak ugy volt keresztülvihető, ha Magyarországnak és Austriának törvényhozó testületei a tények és szándéklatok hamis előadásával megcsalatnak s tőlük a kormányzás eszközei álnokul csikartatnak ki.

Alapfeltétele az alkotmányak, hogy a nemzet törvényes képviselete előzetes és biztos tudomással birjon arrul, minő czélokra fordittatik a nemzet anyagi ereje, s hogy a törvényhozásnak, midőn a nemzet áldozatkészségét igénybe veszi, teljes módja és alkalma legyen a kormányzó államférfiak cselekvényeit és szándokait azok valódi czélzatai szerint megbirálni.

E nélkül az alkotmány tényezőinek forma szerinti működése nem egyéb, mint a nemzet törvényes képviseletének kijátszása, a nemzet ellenőrzési jogának megsemmisitése és ekként az alkotmány valódi biztositékainak rombadöntése.

A felsorolt tények és mulasztások miatt az 1507. évi és az 1848 : 3. törvényczikk a kormányférfiak fele-

lősségre vonását, vád alá helyezését és megbüntetését rendeli el.

A felsorolt tények és mulasztások a közös külügyministert és a közös kormány egyéb tagjait sulyosan terhelik.

Ezért szükségesnek tartjuk és várjuk, hogy az illető testületek a kormányférfiakat felelősségre vonják és vád alá helyezzék.

A magyar kormány tagjai felelősek az általuk elkövetett alkotmánysértő cselekmények- és mulasztásokért, de felelősek azokért is, melyeket a közös kormánynyal együtt követtek el, mert az 1867 : XII. világosan rendeli, hogy a külpolitika s annak minden teendői a magyar kormány egyetértésével és beleegyezése mellett intézendők.

Azért tisztelettel inditványozzuk, határozza el a képviselőház :

hogy a volt kormánynak hivataluktul felmentett, de a kormányteendőket ideiglenesen vezető, valamint időközben végleg lemondott tagjai, ugymint:

Tisza Kálmán kormányelnök és egyuttal ideiglenes pénzügyér, ugyis mint volt belügyminister ;

báró Wenkheim Béla ő Felsége személye körüli minister és egyuttal ideiglenes belügyér ;

Péchy Tamás közmunka- és közlekedési minister;

Trefort Ágoston vallás- és közoktatási és egyuttal földmüvelés-, ipar- és kereskedelemügyi minister ;

Széll Kálmán volt pénzügyér s jelenleg országgyülési képviselő ;

dr. Pauler Tivadar igazságügyminister ;

Perczel Béla volt igazságügyminister, s jelenleg a magyar királyi Curia semmitőszéki osztályának alelnöke;

Szende Béla honvédelmi minister, s végre

Bedekovich Kálmán horvát-szlavon, dalmát minister.

Mindannyian, mint a magyar korona tanácsosai, vád alá helyeztetnek; a vádper elővitelére országos biztosok neveztetnek ki, a főrendiház a bíróság megalakitása végett értesittetik s egyuttal kötelesek a nevezett ministerek a vád ténykörülményeire és saját mentségükre szolgáló hivatalos irataikat a képviselőház asztalára előzetesen letenni.

Budapest, 1878. okt. 30.

Elvbarátai megbizásából beadja:

Simonyi Ernö.

A kormány vád alá helyezése és elitélése az ország legerősebb joga, de mert ez a népfelségének elismerése, a kényuralom elleni legnagyobb biztositéka, de épen azért, mert legerősebb jog, nem szabad könnyelmüen felhasználni, mert az indokolatlan vád alá helyezés által romlik a kormány tekintélye, mit ok nélkül gyengiteni nem szabad és ha a kormány csak hibásan és nem bünösen járt el, a felmentés a hibát elfedi és a kormányt vagy utódait önkényre ingerli. A hatalommali visszaélés, a ministeri mindenhatóság önkénye, az államüzleteknéli nyerészkedés, kivált ha a közszellem romlott, a képviselőház erkölcstelen, gyakrabban megtörténik és a történelem több egyént felsorol, sokat el-

hallgat, kik mint ministerelnökök vagy pénzügyministerek gazdag családokat alapitottak akkor, midőn az ország szegényedett. Az alkotmány megsértése, illetőleg az alkotmány elleni merénylet ma már alig fordul elő, mert ezen támadásokat leginkább a fejedelmek intézték, ma azomban már a fejedelmek meggyőződtek, hogy észszel és szivósággal minden kivihető; a felelős kormányzat mellett a király egyéni jövedelme nagyobb, de az ilynemü merénylet majdnem kivihetetlen azért is, mert az országgyülések folytonosan üléseznek, amely kormánynak az országgyülés az adót megtagadja vagy bizalmatlanságot szavaz, az legfeljebb egyszer és rövid időre oszlathatja fel és ha másodszor is megbukik, kénytelen lemondani. Különösen óvatosnak kell lenni üveglábu alkotmányosságunk és tarka politikai viszonyaink között, mert a közös, tehát a külpolitikai és hadügyekben nincs felelősségi törvény és nincs bíróság, ha tehát az országgyülés a vád alá helyezést a külpolitikai eljárásért kimondja, ennek jogérvényére szükségeltetett volna az osztrákok beleegyezése és ha ezek is elfogadják, akkor nincs bíróság; a jelen viszonyok közt belügyeknél sem szeleskedhetünk, mert törvény szerint itél a felsőház, mely ugy tánczol, amint a bécsi várbul fütyülnek, oly kormányt vagy ministert, mely és ki ő Felsége politikáját hajtja végre, elitélni nem lehet, ez nem egészséges viszony, de ma igy van és czeken csakis a törvények megváltoztatása, módositása vagy uj törvények alkotása által lehet segiteni.

A ministert főleg hazaárulásért lehet elitélni, mert a rossz külpolitika, a pénzügyek lelketlen kezelése, az

alkotmány- és jogtiprás hazaárulás; a hazaárulás nagyobb bün az anyagyilkosságnál, ezt pedig ma még az érzelgő journalisták, az üzletpolitikusok is nagy bünnek tartják, ki tehát a vád alá helyezést kéri, gondolja meg jól, hogy ily nagy bünt a vádlott homlokára csak akkor sütik, ha kétszer kettő négy, ma az emberek, különösen a magyarok nem cannibálok, nincs nemzet, mely hazájára büszkébb volna, mely a hazaárulót jobban megvetné; vérmes természetü lévén, magánkörben, a piaczon, a gyülésteremben hazaszeretetétül elragadva, hamar kimondja az árulót, midőn azomban meghiggad, midőn biráskodik, a vádlottat csak kétségkivüli esetekben itéli el. A vádlónak tehát tényekkel, kétségkivüli bizonyitékokkal kell birni, mert külömben a vád csakis az igazságtalan vádlót sujtja. A szélsőbal határozati javaslatában túl lőtt a czélon; bizonyitékai, indokai, idézései hamisak voltak.

Az ellenzék vádjának alaptételét az képezte, hogy a bosnyák foglalás a magyar kormány cselekménye volt és azt a kormány az 1608-iki törvények alapján megakadályozhatta volna.

Ezen vád alaptalan, mert a külügyeket a Habsburgház trónfoglalása után már kizárólag a király intézte; törvényeink ezen jogot hallgatag elismerték, az országgyülések csakis azt követelték, hogy Konstantinápolyba és más követségeknél is magyarok alkalmaztassanak és a király a Magyarországot illető külügyekben magyar tanácsosait meghallgassa, a kiegyezési törvény ezeken nem változtatott, nem mondta azt, hogy a külügyeknél kizárólag magyarok alkalmaztassanak, nem rendelte el,

hogy a magyar kormány javaslatára neveztessenek, nem hogy a magyar kormánynyal levelezzenek, nem hogy a magyar kormánytul utasitassanak; a magyar kormánynyal tehát a helyzet időnkint közlendő, de a diplomáczia működésébe nem avatkozhat és az általában tőle nem függ, mert ez királyi jog; az 1608-iki törvény csakis különleges esetrül, a törökkel kötött békekötésrül szól. A békekötés, hadüzenet jogát Magyarország Zsigmond, Albert, Ulászló, Hunyady János, II. Ulászló, II. Lajos alatt gyakorolta, a Habsburg-ház uralma alatt azomban czen jogot a királyok magukhoz rántották és csakis a törökkel kötött békekötések közöltettek az országgyüléssel, az országgyülés a kedvezőtlen békekötéseket rosszalhatta, mint valósággal a zsitvatoroki békét rosszalta is, de azok megsemmisitését sohasem mondta ki, mert a békekötés és hadüzenet jogát mindig királyi jognak tekintették, Tisza tehát sem a király által Andrássynak adott utasitásokat sem a berlini mandátumot az országgyüléssel tanácskozás és határozathozatal végett nem közölhette. De feltéve azon valószinütlen esetet, hogy a király Tiszának megengedi, hogy az Andrássynak adott utasitásokat az országgyüléssel közölje, hogy az országgyülést a berlini mandátum hozataláig együtt tartsa, hogy a mandátumot tanácskozás és határozathozatal végett az országgyülésnek előterjeszsze és azt az országgyülés visszaveti, valjon használt volna-e ezen határozat valamit? Kétségkivül ez az ügy menetén nem változtathatott volna semmit sem, nem pedig azért, mert a közösügyi egyesség megkötéseig Magyarország minden Magyarországot illető

külügyekben önállólag határozhatott, a közösügyi államegyesség azomban Magyarországtul az önálló rendelkezést elvette, mindezek felett ezentúl jogérvényesen a két állam csak közösen rendelkezhet, ha tehát Magyarország elveti és Austria elfogadja, mint tényleg el is fogadta, a király az osztrák hadsereggel, illetőleg a közös hadsereg osztrák hadcsapataival elfoglalhatta volna, tehát ez a később bekövetkezett tényeken semmit sem változtat és miután alkotmányos közös államokban valamely külszerződés érvényéhez a szerződésnek mindkét állam általi törvénybe iktatása kivántatik, a király uj magyar országgyülést hiv össze, ez tekintve az országgyülési tárgyalások tartamát, a választási törvényes idővel semmi esetre sem jöhetett volna hamarább össze októbernél, Bosznia semmi esetre sem marad török birtok és miután török birtok nem maradhatott, még az ellenzék szempontjából tekintve is czélszerübb volt az, hogy Bosznia kormányzatába Magyarország is beavatkozhasson, az onnan Horvátországba irányló izgatást meggátolhassa, mintha kormánya az irántunk hideg és közös osztrák kormány vagy orosz hajlamu főherczeg kezébe kerül.

A második fővád: Tisza Kálmán a magyar országgyülést elámitotta, Bosznia és Herczegovina elfoglalási szándékát titkolván, az országgyülés nem nyilatkozhatott.

Ezen vád szinte valótlan, mert Tisza Kálmán a többszöri interpellácziókra ezeket mondta:

Nem követünk sem török, sem orosz politikát, de érdekpolitikánkat és érdekeinket ha kell, erővel is meg fogjuk védeni.

Nem fogjuk megengedni, hogy érdekeinkkel ellenkező államalakulások történjenek.

Mi nem lehetünk a keleten lévő keresztyén népek elnyomatásának védői, fenntartói, de szándékunk épen ugy nem lehet, hogy azok az egyik járombul a másikba menjenek.

A szan-stefanói békének oly feltételei vannak, mik a monarchia érdekeivel össze nem egyeztethetők.

Senki sem mondhatja egy congressus, egy háboru vagy a viszonyok további fejlődése mit fog hozni.

Ha hiba volt menni hagyni a dolgokat a végstádiumig, az nemcsak a mi, de összes Európa hibája.

Mindezen külömböző időben adott feleletek a kormány politikáját kétségkivül jellemezték, ugyanis:

Tekintve azt, hogy Európa a párizsi határozatokban Törökország területi épségét biztositotta, ha az osztrák-magyar politika a párizsi határozatokhoz ragaszkodik, akkor azt kellett volna mondani, hogy török politikát követ, vagyis Törökország épségségét fennakarja tartani, ennek az érdekpolitikávali helyettesitése világosan azt jelezte, hogy a párizsi határozatokat Austria nem akarja fenntartani, de ezekért magát kárpótoltatni kivánja.

A második kijelentés kétségkivül helyezte azt, hogy Austria az orosz hatalmat egészben el nem ismeri, de a török tartományok egyrészét saját védnöksége alá kivánja helyezni.

A szan-stefanói béke megkötésekor Oroszország már Ruméliát tényleg birta, józanon tehát nem lehetett azt feltételezni, hogy ezért Oroszországot fegyverrel megtá-

madja, de logice azt kellett következtetni, hogy kezét reá teszi Bosznia- és Herczegovinára, melyben orosz sereg nem volt, melyet az összetört török meg nem védhetett.

Bosznyák czélzatait kétségkivül helyezte az, hogy midőn a lord Derbinek az angol parlamentben Boszniára tett nyilatkozata nyomán Simonyi Ernő a miniszterelnököt interpellálta, a miniszterelnök mélyen hallgatott, a hallgatás ezen kérdésben határozott válasz volt, ha ámitani akart volna, Derbi felfedezését valótlannak nyilvánitja.

A bosnyák politikát az országgyülés is elfogadta, mert a többség nem követelt választ, de megnyugodott a miniszterelnök válaszában, értette és elfogadta továbbá akkor, midőn Apponyi a 60 milliónál következő határozati javaslatot nyujtott be: „A képviselőház a 60 milliót megszavazva, károsnak tart oly politikát, melynek czélja nem az orosz túlhatalmi terjeszkedésnek meggátolása, hanem a török birodalom területéni osztozkodás, ennélfogva helytelennek tartaná a török birodalom bármely területének megszállását.“

Ezen határozati javaslat határozottan és nyiltan tiltakozott Bosznia és Herczegovina megszállása ellen, ha tehát az országgyülés többsége Bosznia megszállását ellenzi, a többségnek ezen határozati javaslatot el kellett volna fogadni; miután egy párt a kormányt ezen tartományok megszállási szándékával vádolta, nem mondhatni, hogy az országgyülés a kormány szándékát nem ismerte, midőn tehát Apponyi határozatát elvetette, a kormányt a megszállásra feltétlenül felhatalmazta. Két-

ségkivül azt nyiltan soha sem mondta, hogy Boszniát elakarja foglalni, ezt nem tehette, egyrészt azért, mert ha errül Törökország meggyőződik, a dunai várak elvesztése után kiegyezik Oroszországgal, mert ha Austriára nem számithat, nem lehetett volna reménye birodalma kétes részei megvédésére és Oroszország inkább meghagyta volna Boszniát Törökországnak, mert kéz alatt a mozgalmat Török-Boszniában fenntarthatta volna. Másrészt Bosznia megszállási szándékát nem mondhatta ki nyilván azért, mert miután Oroszország boszniáruli igéreteit nemcsak meg nem tartotta, de sőt Boszniábul önálló fejedelemséget akart alkotni, Boszniát vagy csak hadjárattal, vagy mint Európa bizományosa foglalhatta volna el, már pedig az elsőt nem akarta, azt, hogy congressus lesz, hogy ezen congressusban a megszállást kieszközli, előre ki nem kürtölhette, mert ezesetben Oroszország a congressus meghiusitására mindent elkövet, sőt valószinüleg Törökországnak kedvezményeket adott volna, nem mondta ki tehát a foglalást nyiltan, de a foglalási szándékot mindig folytonosan kézzelfoghatólag jelezte. Végre az igenis átlátszó foszlányt gróf Apponyi határozati javaslata teljesen letépte, ezentúl csak vak nem láthatta Bosznia elfoglalását.

A szélsőbal ezen vádiratot alig vette komolyan, s mert csak Simonyi szólalt fel, már pedig ha komolyan veszi, nemcsak Simonyi irja alá, de aláirták volna a vezetők, hogy támogathassák, ugylátszik tehát csakis előzetes röppentyünek tekintették, mely által az ellenzék másik részét merész támadásra serkentették. Simonyi javaslatát következőleg indokolta:

Tisztelt ház! Október 30-án határozati javaslatot tettem le a t. ház asztalára, melyben a kormány vád alá helyezését inditványoztam. Azon határozati javaslatban, melyet benyujtottam, mi nem véltük kimeriteni azon alkotmányellenes tényeket és törvénysértéseket, melyeket a keleti háboru lefolyása alatt a kormány külügyi politikánk intézésében elkövetett, hanem csak emliteni akartuk a főbbeket, a kirivóbbakat, hogy a ház figyelmét azokra felhivjuk és nem azon határozatot kérjük ki a képviselőháztul, hogy ezek folytán hát marasztalja el, mondja ki bünösnek a kormányt, hanem csak mondjon ki annyit, hogy igenis az első látszatra fennforognak oly ténykörülmények, melyek érdemessé teszik azt, hogy a kormány bíróság elé állittassék. Nem az a kérdés, hogy mi itéljük el a kormányt, ez nem a mi feladatunk, mi csak arra mutatunk: ime itt követtetett el törvénysértés, itt követtetett el az alkotmány biztositékainak, az ország függetlenségének, a fennálló törvényeknek, a személyes szabadságnak, a tulajdon szentségének megsértése és ennek folytán mi kérjük a tiszelt házat, méltóztassék elhatározni azt, hogy ezen urak, akik az ország ügyeit kezelték, mint felelős tanácsosai a koronának, felelősség alá vonassanak, és pedig bíróság, alkotmányos bíróság előtt; mely hogy, mikép alakitandó, törvényeinkben világosan bennfoglaltatik. Ezen bíróság előtt mutassák be azt, hogy helyesen cselekedtek, midőn igy cselekedtek; mutassák be azt, hogy másképen nem cselekedhettek, hogy a hatalmukban lévő eszközökkel a következéseket elháritani képesek nem voltak.

Bátorságot meritek magamnak ezen inditványom támogatásánál azon körülménybül, hogy a külpolitikai, különösen a keleti politikai kérdés köztünk soha pártkérdés nem volt. Többször volt már szó e házban a keleti politikárul, de azt hiszem sem egyfelül, sem másfelül pártkérdésnek nem tekintettük, hanem akár határoztunk, akár csak nyilatkoztunk benne, mindig az ország érdekei szempontjábul nyilatkoztunk. Nem képezvén tehát pártkérdést, azt hiszem a ház minden tagja elfogulatlan lesz és nem gondol pártelőnyökre, ami czélunk, államunk fennállhatásának biztositása.

Én a kérdéssel szemben érzem gyengeségemet, ma az a kérdés: Magyarországnak van e alkotmánya? Ha önök uraim elhatározták azt, hogy a kormány cselekményeiért és mulasztásaiért biróság elé állitandó, bármikép is itéljen a biróság, a nemzet képviselőháza teljesitette kötelességét, s akkor Magyarországon van, legalább jövőre lehet alkotmány, mert akkor biztos az, hogy a nemzet érdekeit nem koczkáztathatja senki a nélkül, hogy feleletre vonassék, akkor biztos az, hogy Magyarország képviselőháza a magyar nemzet többségének akaratát tolmácsolja és hogy ezen akaratot érvényesiteni tudja. Ha ellenben önök azt határozzák, hogy a kormány biróság elé sem állittassék, hogy bővebben ne is vizsgáltassanak meg azon tények, azon cselekmények, azon mulasztások, melyek hazánkat a legválságosabb helyzetbe sodorták, sok tekintetben annak alkotmányos biztositékait megsértették, törvényeinket tekintetbe nem vették, sértették az egyéni szabadságot és a tulajdon szentségét, akkor tisztelt ház, akkor önök ki-

mondják azt, hogy a ministerium tehet akármit törvényellenesen, s azért felelősségre vonatni nem fog; akkor lehet nálunk alkotmányos formákba burkolt absolutismus, de valóságos alkotmányosság nincs. S igy ha ennek folytán valami baj érné az országot, ne méltóztassanak azt mondani, hogy kényszerhelyzetbe voltunk, hogy máskép nem tehettünk és hogy ezt Bécsben és Isten tudja, hol akarták.

Engedelmet kérek, a t. képviselő urak közül mindegyik szabadon adja szavazatát, szabadon fontolja meg: igenre vagy nemre szavazzon-e? S ha e szabad szavazás következtében önök még is felmentik a kormányt, s ha ebbül aztán baj háramlik az országra, akkor ezen bajt nem valami külbefolyások, nem valami általunk elhárithatlan erőszak, hanem saját magunk idézzük elő, akkor elmondhatjuk a költővel: „nem az ellenség, önfiai által veszett el.“

Mielőtt az indokolásba bővebben bemennék, még arra hivatkozom, hogy ezt tőlünk a közvélemény is kivánja. Ismerik önök az ország hangulatát és tudják azt, hogy a kormány külügyi politikáját minden párt egyhangulag elitéli, nem tagadhatja senki, hogy a kérvényező törvényhozások közt több olyan van, mely eddig a kormányt tüskön, bokron követte. Ha tehát még azok is felszólalnak, ez nem ellenzéki viszketeg, de a haza léte feletti aggodalom.

E kérvényekre hivatkozva, ujolag kérem a ministereket nem elmarasztalni, de felelősségre vonatásukat elrendelni.

A nemzet aggodalommal nézte a kormány külügyi politikáját, és pedig nem egy párt, de az egész ország.

Midőn Budapest városában népgyülést hivtunk össze, tartottuk 2400 □ öl területen, zsufolásig megtelt, tessék kiszámitani, hány ember lehetett ott. És ez valjon nem képviseli-e Budapest lakosságának legalább egyrészét ?

A ministerelnök a kérvényezőknek azt felelte: ő a kérvényt nem tekintheti Budapest városa polgárai nyilatkozatának.

Ime, megjött reá a felelet, rövid idő alatt több városrészekben ily értelemben kérvényeztek és maga a törvényhatóság, mely ha az a kérdés, mi a keleti magyar politika, mint egy axiomaként állithatják fel azon tételt: Magyarország keleti politikájának egyik czélja, hogy az orosz hatalmi terjeszkedésnek gát vettessék, mert a veszély bennünket innen fenyeget. Sokszor tagadta ezt a diplomáczia, azt mondván: hogy ez valótlan, rémkép, mende-monda. De ne nézzük azt, mit mondanak, de nézzük, mit cselekszenek. Annyi bizonyos, hogy az orosz birodalom egy század óta hóditó politikát követett és délfelé terjeszkedett; a mult században háromszor osztatta fel Lengyelországot Ez volt egyik előnyomulása nyugot felé, most már nem tartotta szükségesnek nyugoton előnyomulni, hanem talált déli határain egy államot, mely bizonyos okoknál fogva gyengébbnek mutatkozott, mint milyen volt Lengyelország, ez az ottomán birodalom. Ezt azután rendszeresen megtámadta; a mult századtul mostanáig talán 7 háborut viselt az ottomán birodalom ellen és ezek mindenikében az 1854—5-ikit kivéve, egyrészt magához csatolt Törökországbul. Európa nyugoti hatalmasságai ellensze-

gültek az orosz terjeszkedésnek. 1855-ben akkor nem kapott semmit, sőt önmaga kénytelen volt csekély áldozatot hozni. De ez egyet kivéve, Törökországbul mindig csatolt magához, s e szerint mindinkább közeledett a mi határaink felé.

Most ugylátszik, elérkezettnek látta az időt, hogy az általa ugynevezett beteg ember végre is megkapja az utolsó kenetet, eltakarittassék innen és örökségében osztozás történjék. Ugylátszik, e czélbul és ezen eszmébül inditotta meg az utolsó háborut.

Európa belátta, hogy Oroszország terjeszkedése veszedelmes reánk és Austriára és az összes európai civilizáczióra. Mert midőn azt látják, hogy ez nem egy fejedelem szeszélye, de utódai is folyton azon politikát követik, akkor be kell látni, hogy ez rendszer, melynek keresztülvitelére Oroszország vállalkozott. És az reánk nézve kétségtelen veszedelmes.

Ez ellen legjobb óvszer volt az ottomán birodalom területi épsége és függetlensége. Ezt elismerte maga Európa, midőn az 1856-iki párizsi szerződés alkalmával egyenesen kimondta azt, hogy az európai érdekek biztositása és a béke consolidátiója tekintetébül az ottomán birodalom területi épségét és függetlenségét biztositékokkal kell körülvenni. Az egész párizsi szerződés nem tartalmaz egyébb dispozicziót, mint azt, amely oda czéloz, hogy az ottomán birodalom területi épsége és függetlensége fenntartassék. És ezen szerződést aláirták az osztrák birodalom akkori képviselői: gróf Buol-Shauenstein és báró Hübner.

Ezen szerződés ellen Magyarország soha fel nem

szólalt, ezen szerződésre maga a kormány hivatkozott, de hivatkozott akkor, mikor ellene szólalt és nem akkor, midőn az mellette szólott.

Ezen szerződést az európai nagyhatalmasságok, különösen azok, melyek hadviselő felek voltak, t. i. Angolország, Francziaország, Olaszország, Oroszország és Törökország aláirták, s ezen szerződés különösen az osztrák császárral egyetértőleg köttetett. Miért ? mert nem volt ugyan hadviselő fél ezesetben, amennyiben mint semleges állam fegyveres neutralitásban állott, s elköltött talán 6—700 millió forintot és nem tett semmit; azomban mégis, miután mint szomszéd állam a legtöbb érdekkel viseltetett a kérdés iránt és miután a hadviselő felek területének egyrészét hadseregei elfoglalva tartották, az európai hatalmak természetesnek tartották, hogy ő is részt vegyen a congressusban; azután kérésére még azt is megtette a congressus, hogy Poroszország követeit is meghivta, mely ország egyáltalában semmi részt sem vett a háboruban.

És igy történt, hogy ezen szerződés hét európai nagyhatalmasság által iratott alá és a szerződésben foglalt garancziáknál több nem is kivántathatott. Austria azomban ezen garancziákkal nem elégedett meg, hanem 16 nappal később Angliával és Francziaországgal április 15-én uj szerződést kötött és ezen szerződésben kötelezték magukat arra, hogy az ottomán birodalom területi épségét és függetlenségét erőhatalommal is fenntartják; kijelentik, hogy megsértését casus bellinek fogják tekinteni és egyebet nem is tesznek, mint a portával meghatározzák milyen és mennyi segélyre van szüksége. Eny-

nyire szükségesnek tartották 1856-ban az osztrák államférfiak az ottomán birodalom területi épségének és függetlenségének biztosítását.

Azomban ha valaki azt mondja: a körülmények azóta változhattak, erre azt felelem, hogy 1871-ben Londonban egy congressus jövén össze, a három szerződő fél kötelezettségét ismételte, ezen szerződésben már résztvett gróf Apponyi is és a szerződés szövegében már az osztrák-magyar monarchia szerepel.

Tisztelt ház! Én azt hiszem, hogy amint az országgyülés által hozott törvények az ország lakosait kötelezik, ugy a congressus határozatai nemzetközi törvények, melyek a nemzetközi viszonyokat szabályozzák. Ezen nemzetközi törvényeket a kormányok épen ugy kötelesek megtartani, mint a belügyi törvényeket. Ámde uraim, ezen netmzetközi törvények a mi kormányunk által figyelembe sem vétettek.

Midőn 1875—76-ban a keleti ügyek zavarodni kezdtek, midőn már a háborurul volt szó, kötelessége lett volna a szerződő feleknek közbenjárni és a háborut megakadályozni, mert mindenki tudta, hogy a párizsi szerződés egyedüli czélja a háboru megakadályozása volt és mindenki tudta azt, hogy Oroszország Törökország gyengitésére és lassankénti elfoglalására törekszik, tehát midőn Oroszország fenyegetődzött, a szerződő feleknek össze kellett volna jönni, részben megis történt, mert Konstantinápolyban konferenczíát tartottak, azomban ez eredményre nem vezetett és miután az orosz czár nagyba fegyverkezett, Londonban a két fél fegyverkezései megszüntetésére jegyzőkönyvet ir-

tak alá, azomban a londoni jegyzőkönyv aláirásában a török kormányt nem részesitették.

A török kormányt tehát ezen jegyzőkönyv határozatai nem kötelezték. A porta ismételve kijelenté, hogy keresztyén lakosai sorsának biztositására kész reformokat behozni, de határozatokat nem fogad el, mert ez függetlenségét sértené. Ekkor a londoni konferenczia azt határozta, hogy ha a porta igéretei ujólag sikeretlenek maradnak, a szerződő felek képviselői ujólag összejönnek és határozni fognak.

Azomban a londoni jegyzőkönyv aláirása után harmad napra az orosz czár a háboru megkezdését megparancsolta, ezen tényt az orosz czár a kormányokkal körlevéllel tudatta és a veres könyvben nincs semmi nyoma, hogy az osztrák-magyar kormány megakadályozó lépéseket tett volna.

Lehet, hogy kormányunk semmit sem tehetett, de akkor is, mint az angol kormány a következményeket az orosz kormányra kellett volna háritani. Ha tehetetlenek voltunk, mit ily nagy államrul, mely milliókat költ nagy seregére nem feltételezhetek, mindenesetre tiltakoznunk kellett volna. Ámde ezt nem tettük és igy hallgatag elismertük, hogy Oroszország Törökországot jogosan megtámadhatta és széttéptük a miáltalunk is aláirt nemzetközi szerződéseket.

Már a határozati szövegben kiemeltük azt, hogy Magyarország és Austria biztonságát nem határainak terjedelme, nem is hadi ereje, hanem a nemzetközi szerződések biztonsága és a történelmi jog tisztelètben tartása képezi. Ha mi nem tartjuk meg a nemzetközi

szerződéseket, akkor nem követelhetjük azt, hogy azokat mások is irányunkban megtartsák; tehát midőn mi semmiseknek nyilvánitottuk a párizsi és londoni szerződést a török birodalom függetlenségének és területképességének fenntartására, egyszersmind semmivé tettük mindazon nemzetközi szerződéseket, melyek a mi államunk existenczióját a többi államok irányában biztositják. Ily eljárást helyeselni pedig meggyőződés és lelkiismeret szerint, azt hiszem senki sem tud.

Mik voltak kormányunk mulasztásai, midőn Oroszország támadását megengedte? Először a gátat képező Románia Oroszország hatalmába esett, nem foglalta ugyan el, de megszállotta, emlékezni fognak önök, hogy a román minister kinyilatkoztatá, hogy ő ezen megszállás megakadályozására Európa összes kormányait és különösen Austriát felkérte, de a mi kormányunk semmit sem tett, az oroszok Romániát a hadművelet baszisává tették, kényszeritette a csatlakozásra. Mi lett az eredmény? Románia a portátuli függetlenségét ugyan megnyerte, de tényleg orosz tartománynyá lett, elvették tüle Beszarábiát, a dunai szabadhajózás biztositékát, midőn mi ezt megengedtük, veszélyeztettük egyszersmind a dunai hajózás szabadságát.

Hogy mikor történt ez, felfedezte a román minister október 12-én a román országgyülésen, azt mondá, hogy Beszarábia iránt a három császár kiegyezett Reichstadtban. Uraim, a minap a ministerelnök azt mondá: „ő arrul nem tehet, mit mondanak idegen ministerek és azokat Magyarország feleletre nem vonhatja.“ Az igaz, csakhogy én ugy tudtam, hogy az

idegen ministerek Európára kiható nyilatkozataikért felelősek és kötelesek nyilatkozataikat beigazolni. Mert uraim, egy állam sem fogja eltürni azt, hogy a szomszéd államok ministerei olyat mondjanak, amit ő el nem türhet; ez uraim lealázza az államot és kormányát. Az államnak kötelessége kormánya tekintélyét fenntartani és nem szabad eltürni azt, ha idegen minister azt mondja: az nem igaz, amit a magyar-osztrák közös ministerek mondanak, mert maga a ministerelnök ur is Debreczenben két izben azt mondta: „hogy annak, amit a képviselő mond, kevesebb a fontossága, de annak, amit a minister mond, van nyomatéka és következménye.“ Ha azt akarjuk, hogy legyen, pedig én is azt akarom, akkor nem mondhatjuk azt: reánk közönyös, mit mondanak más ministerek. Ha ezt elfogadjuk, egy minister mondásának sincs nyomatéka, mert akkor, ha hárman, négyen ellenkezőt beszélnek, csak az lesz világos, hogy itt csalás van, de azt, hogy a csalást ki követte el, kideriteni nem lehet. Beszarábia által Oroszország dunai hatalmasság lett, a Dunának egyrészét birván, a többi dunai hatalmasságokkal egyenlő jogokat akar gyakorolni. De uraim, mi volt Oroszországnak dunai politikája? Azt méltóztatik tudni, hogy Oroszországnak közel a Duna torkolatához van egy kikötője, melyet dédelget és ápolgat épen ugy, mint Austria Triesztet, ez Odessza. Ennek érdekében Oroszország folytonosan igyekezett a dunai kereskedelmet elnyomni és midőn az 1812-iki háboru következtében a Duna egyrésze birtokába jutott, mi volt ennek következménye?

Ki volt kötve a hajózás biztonságának fenntartása, de ezt tényleg nem tartotta fel, Palmerston errül a parlamentben ezt mondta: midőn az orosz a Duna torkolatát birtokába vette, azt mondá: a török tisztitási mód, mely szerint minden kifelé menő hajóhoz egy gereblyét kötöttek, mely az iszapot a tengerbe vitte, elavult, én majd gőzgépet hozatok és kotratom a medret és igy fogom fenntartani a tisztántartást.

Igaz, hogy a modern tudomány már elhagyta a patriárchális módszert, de az is igaz, hogy a török porta patriárchális módja szerint a Szulina torkolatában elég mély viz volt, holott midőn orosz kézbe került, a gőzgép mindig elromlott, hónapokig állott, ennélfogva a Duna annyira eliszaposodott, hogy nagyobb hajók ki és be nem jöhettek, természetes, mert Oroszország érdeke azt kivánta, hogy a hajók Odesszába kössenek ki, ennek ellenében érdekünk azt kivánja, hogy a Dunahajózás szabadsága legkevésbbé sem korlátoztassék.

A berlini szerződés intézkedik a Dunahajózás szabadságárul.

De hogyan? Azt mondja először is az 52-ik pont, hogy az összes dunai várak lerontassanak, ámde eddig nemcsak egyik sem rontatott le, sőt inkább felszereltetnek.

A berlini szerződés nem azért sürgette a portától a várak kiüritését, hogy azt az oroszok elfoglalják, de azért, hogy lerontassanak és helyükre mások ne emeltessenek. Ez volt egyik pontja a dunai hajózás szabadsága biztositásának. A másik az, hogy a Vaskapun alul

hadi hajók nem közlekednek, kivévén kisebb hajókat, melyek a folyamrendőrség fenntartására és a vámtisztek közlekedésére szolgálnak, azomban egy pontja megengedi, hogy hadi hajók egész Galaczig mehessenek. Engedelmet kérek, tengeri hajók Galaczon túl soha sem mentek. Galacz azon kikötő, ahonnan szállittatik a román gabona, s ha ez hadi hajók által elzáratik, a tengeri közlekedés megszünik, ezt tehát csak annyi, lehet menni, ameddig tetszik, mert ezenfelül tengeren közlekedni nem lehet, mert a viz csekély. Nekünk érdekünkben volt megakadályozni, hogy az oroszok az Aldunán és délkeleti határainknál ne terjeszkedjenek, az eredmény azt mutatja, hogy Románia függetlensége az orosz befolyás által tönkre van téve. Beszarábiát elvévén, Oroszország dunai fejedelemséget bir, ezenfelül túlnyomó befolyást engedtek Szerbiában és Montenegróban, mert ezek területük nagyobbodását, autonom alkotmányukat, részben pedig függetlenségüket egyenesen az orosz protekcziónak köszönhetik. Kormányunk politikája összeveszit bennünket valamennyi keleti néppel, mert minket gyarapodásuk és haladásuk ellenzőiként tüntet fel. Mi már az 1869-iki feliratunkban ezt azóta ismételve kijelentettük, hogy mi a török birodalom szlávjai polgárosodási és szabadsági törekedéseit nemcsak nem ellenezzük, hanem előmozditani óhajtjuk és akarjuk, hanem midőn mi a szlávok szabadságát védelmezzük, nem azt értjük alatta, hogy a szlávok magukat Oroszország karjaiba vessék, mert már itt ellenkező nézetben vagyunk; Oroszország másfélszázados politikájával megmutatta, hogy hazánkat

fenyegeti, hogy ellenségünk. És azt, hogy ellenségünk gyarapittassék, hogy oly tetemes erőszaporodást nyerjen, minőt az ottomán birodalomban lakó szláv tartományok hozzájárulása az ő terjeszkedésének adni fogna, ezt mi közönynyel nem nézhetjük. Ennek ellenszegülni kötelességünk. A pánszlávizmus nem ezen tartományokban, nem Montenegróban, Szerbiában, Bulgáriában van, hanem Oroszországban és csak azáltal lesz veszélyes, hogy minden szláv fajt, bárhol legyen is Európában, fel akar karolni és befolyást akar reá gyakorolni. Uraim, ezen szempontbul tekintve a dolgot, ha felveszszük, hogy Magyarországban van 5—6 millió szláv, hogy az osztrák tartományokban van 10—11 millió szláv, hogy ezekre Oroszország befolyást gyakoroljon és velük a mi állami létünk elleni fondorkodások soha meg nem szünnek, akkor azt megengedni, hogy a velünk szomszédos szláv elem szintén Oroszország befolyása alá jusson, azt mi meg nem engedhetjük, kivévén, ha belenyugszunk abba, hogy ugy aláássák állami létünket, mint aláásták Törökországét.

Azért uraim, ne mondja senki, hogy mi a szlávok szabadságának vagyunk ellenségei, mi a szlávoknak csak mint pánszlávoknak, mint uralkodó és hóditó fajnak vagyunk ellenségei, mely azt követeli, hogy minden Európában élő szlávok együvé tartozzanak, alája tartozzanak, neki engedelmeskedjenek. Ha ez követeltetik, akkor mi saját ösztönszerü önfennmaradásunk érdekében kénytelenek vagyunk azon követelésnek ellenszegülni, kénytelenek vagyunk azt utolsó csepp vérünkkel megakadályozni.

Már most a mi kormányunk a keleti ügyben követett politikája által épen az ellenkezőt idézte elő. Miként mondám, Bulgária majdnem orosz tartománynyá lett, ott orosz adminisztráczió, ott orosz hadsereg van és ott Oroszország befolyása fondorkodik, onnan terjeszkedve ki az aegei tengerig.

Azután függetlenitette Oroszország Szerbiát és Montenegrót. Nem szükséges emlékeztetnem a t. házat, hogy nekünk a szerbekkel eddig is sok bajunk volt, hogy hazánk egyrésze után törnek és egy külön területet igyekeztek nemzetiségük számára biztositani.

No már ha ezen ellenséges törekvések fennálltak eddig, igen természetesen, még nagyobb mérvben fognak gyakoroltatni akkor, ha Szerbia erősebb, ha területe és népessége nagyobb lesz és még inkább akkor, ha ezen befolyást orosz protekczió alatt gyakorolhatja. Én tehát ezen szempontbul kénytelen vagyok kormányunk keleti politikáját elitélni.

De ha tekintetbe veszem azt, hogy kormányunk külpolitikája mily reményeket keltett, melyek azomban már mind előreláthatók voltak, sőt általunk meg is jósoltattak, akkor azok azt találják, hogy Szerbia és Montenegró még nagyobb területszaporodást nyert volna, hanem azt már Austria-Magyarország érdekében, a mi külügyi kormányunk nem tartotta tanácsosnak, tehát ellenezte, s az ő ellenzése folytán a berlini congressuson azon területet, mely Montenegrónak és Szerbiának a szan-stefanói békében biztosittatott, jelentékenyen megkissebbittetett. Mi természetesebb tehát, hogy Szerbia és Montenegró miránk haragszanak,

mert azt mondják: ha azok nem lettek volna, még nagyobb területet nyertünk volna. Ez igen természetes, hát kormányunk politikája ránk vonta a szomszéd szlávok gyülöletét.

Ezen politika tetőpontját és koronáját képezi Bosznia és Herczegovina elfoglalása.

Nem fogom részletezni ez ügyet, hogy micsoda igéretet tett vagy nem tett ugy a mi kormányunk, mint a közös kormány Bosznia elfoglalására nézve, annyi azomban bizonyos, hogy attul kezdve, midőn ezen kérdés felmerült, csak hirben merült fel, a magyar nemzet egyhangulag és világosan ellene nyilatkozott. Mi mindnyájan kijelentettük azt, pártkülömbség nélkül, hogy abban állami fennállásunkra veszélyt látunk és azt teljesittetni nem kivánjuk.

Nem is tette a mi kormányunk addig, mig az országgyülések együtt voltak, hanem miután képzelte, hogy ezen elfoglalásra pénz lesz szükséges és azt gondolta, hogy arra 60 millió elégséges lesz, tehát a delegáczió által 60 milliót magának megszavaztatott és igy megcsalva a nemzetet, a 60 milliót a delegáczió által is megszavaztatta magának. Alig volt ezen 60 millió megszavazva, már is eloszlatta az országgyülést a mandátum lejárta előtt jóval és azután elment Berlinbe és onnan hozott egy európai mandátumot.

Már engedelmet kérek, de nagyobb diplomácziai humbugot és nagyobb diplomácziai ámitást, — egyenesen kimondom, — diplomácziai csalást nem ismerek, mint a berlini mandátum.

Mi joga volt azon uraknak ott mandátumot adni

Bosznia és Herczegovina okkupálására? mi köze volt azon hatalmaknak Bosznia és Harczegovinához? hiszen sem Bosznia, sem Herczegovina, sem semmi más ozmán terület nem volt sem az angolé, sem a francziáé, sem az olaszé, sem az osztráké, sem az oroszé, tehát hogy engedhette a congressus Austriának, hogy bizhatta meg Austriát annak elfoglalásával.

Meglehetett volna kérdezni Boszniát és Herczegovinát, mit óhajtanak? meg az ottomán császárt, ezen terület souverenjét, meg Austria-Magyarország népeit, valjon akarják-e a foglalás fáradságát és költségét viselni? De a berlini congressus hatalmasságai egyikének sem volt annyi beleszólási joga, mint az emlitett faktoroknak.

Ezen foglalás azomban nem Berlinben, de már régebben terveztetett.

1872-ben az osztrák, orosz és német császár ministereikkel Berlinbe összejöttek és egy hétig tanácskoztak.

Az eredményt biztosan tudni nem lehetett, a diplomátikai titok azomban kiszivárog. Egyik vagy másik diplomata óhajtja, a lapoknak megsugják és igy köztudomásra jut. Igy történt ez esetben is, Románia ministere azzal dicsekedett, hogy titkot tudott meg Bécsben, amelyet a nagykövetek sem tudnak, nevezetesen megtudta a reichstadti összejövetel határozatait, melyet gróf Beust londoni osztrák nagykövet sem ismert.

Igazat mondott-e vagy nem, nem tudom, annyi azomban bizonyos, hogy midőn egy idegen minister

valamely államrul valótlant állit, kérdőre kell vonni; de ezt nemcsak Lord Derby, volt angol külügyér ugyanis Bosznia és Herczegovina okkupációjárul beszélve a parlamentben, julius 18-án azt mondá: nem hiszem, hogy a képviselő urak ezt megakadályozhatták volna, mert tudjuk, hogy ebbe a három császár már 5 éve megegyezett, tehát még Berlinben; Cairoli olasz minister választói előtt következőleg nyilatkozott Páviában: az orosz kormányt megkérdezve, ez ugy nyilatkozott, hogy ez birja Oroszország hozzájárulását és azt fait inevocabelnek tekinti. Bismarck herczeget márcziusban megkérdezvén, ő azt felelte: hogy ő csak azon csudálkozik, miért habozik Austria, Bosznia és Herczegovina elfoglalásával.

Lehető hogy államférfiu, hevétül elragadtatva, mond olyanokat, miket később beigazolni nem tud, de hogy három előkelő államférfi egy tény felett ugyanazon hibát kövesse el, azt nehéz elhinni. Tehát a boszniai okkupáczió nem volt a berlini congressus ténye, de oda készen vitetett és a 60 millió nem azért kéretett, hogy érdekeink a berlini congressuson megóvassanak, hanem azért, hogy Bosznia és Herczegovina elfoglalására fordittassék. A nemzet tehát megcsalatott, a törvényhozások elámittattak. És igy elámitva szavazták meg a külügyérnek a költséget. Ha a törvényhozás az ily eljárást sanctionálná, akkor teljhatalmat ad a kormánynak elkövetni bármit és bármit elkövetve, az alkotmányt, az országot semmivé tenni, de arról, hogy felelősségre vonja a kormányt, a törvényhozás soha sem gondol.

Méltóztassanak megengedni, hogy ismételjem, nem valami külbefolyás, nem valami szerencsétlenség, hanem saját hazánkfiainak, saját nemzetünk képviselőinek szabadon adott szavazata fogja megsemmisiteni Magyarország alkotmányát és fogja semmivé tenni Magyarország állami lételét.

Átmegyek most már a boszniai okkupáczió nyomása alatt elkövetett törvénysértésekre.

Először is az 1608: II. világosan mondja, hogy a fejedelem az országgyülés beleegyezése nélkül háborut nem indithat, ezt egymásután 5 törvény megerősiti; az 1848: III. 8. §. azt rendeli, hogy ő Felsége a külföldre hadsereget csak a személye melletti minister ellenjegyzése mellet küldhet, nálunk ez nem ugy történt. De hát miért? valószinüleg azért, mert nem merte alárni és találtak más ministert, ki aláirta, de ezért a törvény megsértetett, mert ehez a kormány hozzájárulása okvetlen szükséges.

Az 1868: 40. azt rendeli, hogy a tartalékosokat ő Felsége csak nyilvános parancsával teheti mozgóvá, de ezen parancs soha sem tétetett nyilvánossá. Létezik-e, ezt nem tudom, de titkos parancsok nem kötelezhetik azokat, kiknek errül tudomásuk nincs.

A törvénynek tehát ezen egyenes rendelete ismét megsértetett a kormány által és igy csökkentették az alkotmány biztositékát, mert aláásatott a törvény szentsége.

Országszerte ismeretes azon sérelem, melyet a fuvarok által a magánosok vagyonán elkövettek. Arra, hogy polgárok idegen országba fuvarozzanak, nincs

törvény, arra igenis van, hogy az országba állomásrul-állomásra kellő kárpótlás mellett fuvarozzanak, de ez esetben is ezt nem a kormány, de a megyék rendelik meg. De itt mi történt? a kormány készületlenül, könynyelmüen kezdte meg a bosnyák foglalást és mindjárt első perczben megakadt az élelmezés, ekkor azt mondták: a katona nem halhat meg éhen, tehát rendeljünk forspontot. Ez nem eljárás, a temesvári parancsnok megmutatta, mi az alkotmányos eljárás.

A temesvári parancsnok azt mondá: fuvarokra van szükség, tehát pénzen kell szerezni, mennyiért adják? 8 frton alul nem adhatjuk, 8 frtot kell tehát adni. Hiszen szabad ajánlat utján, ha azt az egész osztrák államokra kiterjesztik, kaphattak volna eleget.

Hanem a fuvarnak egyes megyékrei kivetése: ujonczozás és adó, melyet semmi törvény sem enged meg. Az ujonczot a kocsisokba adták meg, mert azok a szekerészeti osztály pótlékai, ami pedig a kocsikat és lovakat illeti, a polgárok magánvagyonának bizonyos használatra elvétele teherviselés, a teher pedig adó, bármily alakban legyen is az.

Mi történt gyakorlatban? Nagy-Kőrösre 32 fuvart vetettek, a városi tanács megvett 64 lovat, 32 kocsit, kocsisokat fogadtak, elküldte Boszniába, megszavazott reá 7—8000 frtot, ezt nem az országgyülés rendelte el. Már az alkotmánynak egyik főbiztositéka az, hogy a polgár vagyona és személye sérthetetlen, ha ez elesik, akkor elesett minden biztositék, többé alkotmány nincs. Czeglédrül ment 34 kocsi, 68 ló, végre a kocsisokat elbocsájtották, kocsi visszajött 2, ló 4, a többi

mind odaveszett. Szabadka városa e czélra 80,000 frtot vetett ki. Ezek mind oly rendelkezések, melyeket a kormány, a törvény világos megsértésével tett. És mit mondott ennek igazolására? azt mondta, hogy ez százados gyakorlat, ezt én tagadom és nem hiszem, hogy honvédelmi minister ur csak egy esetet is birna felhozni, midőn magyar honpolgárt külföldi fuvarra kényszeritettek volna.

És a kormány azt hitte, hogy hazafiasan járt el, midőn ezen rendeleteket erőszakosan keresztülvitte, a törvény alapján álló alispánt felfüggesztette, fegyelmi bíróság elé állitotta, hogy miként alakult, hogy itélt a fegyelmi bíróság, ezt ez alkalommal kritika alá nem veszem, hanem csak azt mondom, hogy a kormány belátta, hogy az éhező katonákat nem engedheti éhenhalni, de ezért nem kellett volna törvénytelenséget elkövetni, hanem azt kellett volna mondani: bizony ezen baj miatt többe fog kerülni, mert drágább lesz a fuvar, de a fuvarba hiány nem lett volna, mert a kormány csak ugy kaphatott volna, mint a kirendelt városok, s midőn már 100 milliót elköltöttek, egy pár millióval több nem tett volna külömbséget, annyival inkább, mert ezen fuvarok teljesen haszonvehetlenek és a legdrágábbnak bizonyultak. Olvastam, hogy 1 kenyér Szerajevóba 60 krajczárba került, penészes, ehetetlen volt, ezért kár volt a polgárok legszentebb jogait megsérteni. Azt mondják: nem tudom igaz-e, hogy a kormány emiatt Somogyba kormánybiztost küldött, ez a törvény legkirivóbb megsértése lenne és az alkotmány felfüggesztése egy bizonyos területre; akar-

tak önök már itt törvényt alkotni, mely szerint az ország egyes részeit a kormány kivételes ostromállapotba helyezhette volna, de hála Istennek, a törvényhozás nem fogadta el. Tehát önök törvényesen az ország bármely részét alkotmányos törvényeinktül meg nem foszthatják, kivételes helyzetbe nem tehetik.

Önök uraim mindnyájan gondolkodtak e tárgy felett és magukba határoztak, méltóztassanak ezt szavazataikkal kifejezni, én ismétlem azt, mit már mondtam, a mai napon határoznak önök a felett: van-e Magyarországnak alkotmánya, vagy Magyarországban alkotmányos formákba burkolt absolutizmus van-e? Ezer esztendeje lesz, hogy a magyar faj Ázsiából Európába vándorolt. Önöknek uraim, a nemzet képviselőinek hatalmában van, ha valjon ezen ezredik érforduló a magyar nemzetet sirjába találja-e vagy életben. Önöknek hatalmában van egy piramist emelni, amely világító toronyként fog irányul szolgálni a jövő ezredévnek és hirdetni fogja világszerte, hogy azon nép, amely ezer évvel ezelőtt itt elfoglalta a három hegy és négy folyam közti területet, el van-e határozva megtartani azt és el van-e határozva azon, mint szabad nemzet, mint a szabad nemzetek családjának egyik méltó tagja élni? Uraim, önök határozatától igen sok függ. Én sokkal gyengébb vagyok, mintsem hogy képes legyek azt csak egy parányival előmozditani és önöknek elhatározott akaratán változtatni, azért én önöknek lelkiismeretes és meggyőződésük szerinti szavazatát kérem ezen kérdés elintézésénél. Ajánlom határozati javaslatomat elfogadás végett.

Ezen indokolás a határozati javaslatot inkább gyengitette, mint erősitette; Simonyi Magyarország alkotmányos létét a ministerek vád alá helyezésétül tette függővé, már pedig azon minister vagy kormány, aki, amely oly cselekvényt követ el, mely az alkotmányt alapjában sérti, az hazaáruló, ennélfogva azon ministerelnököt és kormánytársait nemcsak vád alá kell helyezni, de a legszigorubban meg kell büntetni; Simonyi pedig azt mondja, hogy ő a kormányt nem akarja megbüntetni, de csakis vád alá akarja helyezni, ez semmi egyéb, mint politikai tüzijáték sziporkázás golyó nélkül, mi ha felmentik is, megbélyegzi a vád alá helyezettet és gyengiti a kormány tekintélyét; higgadt, komoly képviselő nem akarhatja az elsőt, mert sárral csak hitvány embert lehet dobálni, becstelenséggel vádolni tisztes embert csakis akkor lehet, ha a vádló kétségtelen adatokkal bir, mert aki adatok nélkül vádol, az rágalmazó; nem szabad az alkotmányos kormány tekintélyét sem rontani, mert a kormány a nemzet többségébül alakul, tehát a nemzetet képviseli, ki tehát a kormányt indok nélkül piszkolja, az magát a nemzetet szennyezi be, a kormánynak ereje nemcsak a király kegyelmére, nemcsak a sokszor mesterséges többségen, nemcsak a törvényadta nagyhatalmon, de főleg a köztiszteleten és bizalmon alapul, ha tehát a kormányt elfogadható indok nélkül meg lehet támadni, önérzetes férfi nem fogadja el, mert a becsület a hatalomnál nagyobb kincs, az országgyülés többsége által kimondott vád a kormányt a közönség előtt mindig beszennyezi, mert a vérmes, az értelmet-

len közönség az országgyülést csalhatlannak tartva, azt hiszi, hogy a minister biróságát tekintélye hatalmával elnyomta, anyagi jutalommal megvesztegette, itélete tehát igazságtalan. Az ily kormány az ország érdekeit sem a korona, sőt még az udvari ármányok ellenében sem védheti meg, mert nem támaszkodhatván a közvéleményre, igen könnyen eldobják. Veszedelmes ezen helyzet azért is, mert a kormány, tekintve a közerkölcsiség sülyedését, hatalmi befolyásánál fogva mindig képes magának többséget szerezni, csakhogy ha köztisztelet tárgya, tisztes elemek segélyével is fenntarthatja magát, ellenben ha nem becsülik, akkor kénytelen a selejtes elemekkel szövetkezni, vagyis megrontja a tiszta közvéleményt. Simonyi beszéde gyengitette a vádat azért is, mert kétségbevonta a kormány hatalmát a helyzet megváltoztatására, bebizonyitotta, hogy a kormány alakilag a háboru kitöréseig mindent megtett, ellenben semmivel sem igazolta azt, hogy a párizsi szerződést aláirt hatalmak: Francziaország és Anglia készek lettek volna tényleg Törökország támogatására, már pedig ezen hatalmak közreműködése nélkül a háboru sulya kizárólag Austria-Magyarországra nehezedik, az orosz ellen pedig Magyarország kétségkivül szivesen kardot ránt, de az osztrákok a hábornval ellenszenveztek, miután pedig a háboruhoz mindkét állam beleegyezése szükséges, a támadó háboru még azon esetben sem lett volna megindítható, ha a kormány akarja, mert Austria és a német kormány ellenezte volna. Gyengitette a vádbeszéd a vádhatározatot az által is, mert a közös kormány vád alá helyezését nem kivánta, de minden fe-

lelősséget a magyar kormányra háritott, már pedig a külpolitikát kizárólag a külügyminister vezeti, tehát elsősorban a külügyminister felelős, ki a külügyek állását sem a magyar, sem az osztrák kormánynyal közölni nem köteles. Gyengitette a sikert azon körülmény is, hogy Simonyi pártja nevében csakis egyedül szólalt fel, mert ha a vád elvetését az alkotmány bukásának tekintették, a pártbul legalább husznak alá kellett volna irni és védeni a határozati javaslatot. Mindezen körülmények a határozati javaslatot a személyes gyülölet szinében tüntették fel, ennek következtében 34 Deák-párti nem szavazott, szélsőbali és személyes ellenzéki fegyelem hiány miatt távol volt 24.

A vád alá helyezésre szavazott 95, a kormány mellett 170, volt tehát a többség 75, ha a távol levők megjelennek és mind a kormány ellen szavaznak, a csavargó ellenzékiek- és duzzogó régi Deák-pártiakkal, ez esetben 153 lett volna az ellenzék. A kormány többségét biztosnak tartotta, mert két leghivebb szolgája : Várady Gábor és Kovács László is távol volt. A szélsőbalbul ellene szavaztak :

Geisz László, Hegyesi Márton, Helfi Ignácz, Hevesi Benke, Hollósi Károly, Irányi Dániel, Kada Elek, Kaszap Bertalan, Katona Lajos, Kállay János, Kállay Ödön, Károlyi János, Kende Tibor, Kis Albert, Komjáthy Béla, László Imre, Lükő Géza, Madarász Jenő, Madarász József, Majzik Viktor, Majoros István, Matkovich János, br. Mednyánszky Árpád, Mende Bódog, Micski Lajos, Mocsáry Lajos, Nagy Ferencz, Németh Albert, Novák Gusztáv, br. Orbán Balázs, Pázmándy Dénes,

Sembery István, Simonyi Ernő, Simonyi Iván, Sólymosy Bálint, Sós Gábor, Szalay Imre, Szederkényi Nándor, Songott Jakab, Tassy Béla, Thaly Kálmán, Thuzolt István, Turgonyi Lajos, Varga Károly, Verhovay Gyula, Almásy Sándor, Bárczay Miklós, Besenyei Ernő, Csanády Sándor, Csatár Zsigmond, Csávolszky Lajos, Csertán Károly, Duka Ferencz, Fornsek Sándor, gr. Somsich Imre.

A személyi ellenzékből:

Gáspár Lajos, Geisz László, Hazai Ernő, Hunkár Sándor, Ivády Béla, Jankó Miklós, Juraszek Ferencz, gr. Kun István, Lichtenstein József, Lukács Béla, Mandel Pál, Maximovich Miklós, Molnár Aladár, Mukics Ernő, gr. Nemes Nándor, Paczolay János, Polit Mihály, Pulszky Ágoston, Ráth Károly, br. Simonyi Lajos, Siskovics Tamás, Stoll Károly, Szabó Sándor, Scitovszky János, Szilágyi Dezső, Szontagh Pál (gömöri), Tischler Vincze, Tomcsányi Lajos, Urányi Imre, Ürményi Miksa Bernát Dezső, Zay Adolf, gr. Apponyi Albert, br. Bánhidy Béla, Bujanovics Sándor, Chorin Ferencz, Csapó Kálmán, Csertán Károly, Farkas Elek, Farkas József, Ferdinándi István.

A tárogató indulót, melynek erős zenéje Pestrül sok jámbor titkos ellenzékit elszalasztott, csakhamar követte a felirati vita, erre már a labanczok és félkuruczok is mind megjelentek, a kormány minden hiveit berendelte, mert mig a határozati javaslat ellenében a

biztos győzelem érzetében sem a kormányelnök, sem a kormánypárt egy tagja sem szólalt fel, a felirati vitában már a kormány csakis csekély többségre számithatott, mert a félrevezetett közvélemény, kivált Pesten erősen tüntetett; a fél ellenzékiek a vidéken nem maradhattak, mert némelyek nem gondoltak ugyan Boszniával, de Tiszát óhajtották megbuktatni és erre a válaszfelirat a legkedvezőbb alkalom volt, és pedig politikailag is kedvezőbb, mert mig a vád alá helyezés nemcsak Tiszát vádolta, de a király politikáját is rosszalta, a válaszfelirat csak Tisza ellen nyilatkozott, a válaszfeliratért tehát az udvari kegy elvesztésétül, illoyalitási bélyegtül tartani nem lehetett. A fél ellenzékiek kerületeikbe nem maradhattak, mert a hangulat előtt meghajolva, a török mellett pattogtak és bosnyákellenes zászlók alatt választattak meg, legalább tehát részben kénytelenek voltak igéreteiket beváltani. A képviselőház különböző árnyalatai tehát 5 feliratot nyujtottak be:

a kormánypárt;

a személyi ellenzék;

a szélsőbal;

Polit és társai;

a horvát képviselők; ezen utolsók pedig horvátul magyar forditással, valószinüleg azért, hogy bosnyák testvéreik előtt államiságukkal diszeleghessenek és az egyesség adta jogokkal élhessenek. A közönség feszülten várta az eredményt és némely rajongók azt hivék, hogy a magyar ministert Pesten meg is lehet buktatni.

A kormánypárt válaszfelirati javaslata.

Felséges császár és apostoli király, legkegyelmesebb urunk!

Az ősi szokást, valamint saját szivünk sugalmát követve, országgyülésünk kezdetén, mindenekelőtt hódoló tiszteletünk és hű ragaszkodásunk kifejezését kivánjuk Felséged trónja elé juttatni, azon ünnepélyes igéret kiséretében, miszerint minden törekvésünk oda irányul, hogy teljes hazafiui odaadással és összes erőnk megfeszitésével támogathassuk a jelen válságos viszonyok közt is Felségednek magyar hazánk javára irányzott atyai gondoskodását.

Igaz, hogy e külömben is sulyos feladat megoldását nem csekély mértékben neheziti azon körülmény, miszerint a hazai közügyek ideiglenes vezetésével megbizott kormányférfiak hatásköre aránylag szük korlátok közé lévén szoritva, tevékenységüket nem terjeszthetik ki egész összegére azon fontos teendőknek, melyeknek teljesitését magyar hazánknak ugy szellemi, mint anyagi érdekei sürgősen követelik. De bármily fájdalmasan érezzük is ez állapot hátrányait, mély tisztelettel hajlunk meg Felségednek azon magasztos, alkotmányos érzülete előtt, mely a végleges intézkedés előtt a nemzet képviselőinek szavát kivánja meghallgatni, hogy azután a legfelsőbb elhatározás alkalmával a törvényhozás ezen másik tényezőjének nézetei is ismeretesek és tekintetbe vehetők legyenek.

Azon két tárgygyal, melynek habár csak ideglenes elintézése halasztást nem tür, komolyan és késedelem

nélkül fogunk foglalkozni, mihelyt Felséged kormányának erre vonatkozó javaslatai elénk terjesztetnek.

Szivesen fogunk kezet nyujtani arra, hogy a Horvát-Szlavonországokkal fennálló pénzügyi egyezmény meghosszabbittassék mindaddig, mig e tekintetben mind a két fél egyetértése mellett uj megállapodás létre nem jövend és hogy ez minélelőbb megtörténhessék, haladék nélkül megfogjuk választani azon országos küldöttséget, mely a horvát-szlavon országgyülés hasonló küldöttségével ez ügyet tárgyalni hivatva leend.

Gondoskodni fogunk továbbá arrul, hogy a véderőre vonatkozó intézményeinknek folytonossága félbe ne szakittassék, de másfelül elvárjuk Felséged kormányától, miszerint e tárgyban alkotandó uj törvények javaslatát oly időben fogja a törvényhozás asztalára letenni, hogy lehetővé váljék ezen nagyfontosságu ügyet alaposan és elhamarkodás nélkül tárgyalni és további ideiglenes intézkedések mellőzésével, uj törvény alapján életbe léptetni az e téren is mulhatlanul szükséges megtakaritásokat, mihelyt ezt a viszonyok megengedik.

A legmagasabb trónbeszédbül értesültünk arrul, hogy Felséged a berlini congressuson Bosznia és Herczegovina megszállására és kormányzására európai mandátumot fogadott el, köszönettel vettük az ennek kapcsában tett nyilatkozatot, miszerint a közös külügyminister e tárgyra nézve már legközelebb az erre hivatott testületek előtt megfogja adni a beható felvilágositást.

Nem kételkedünk benne, hogy Felséged magyar kormánya is minden kinálkozó alkalommal meg fog felelni a törvényszabta kötelességnek a magyar törvény-

hozás előtt, mert mig a delegácziók a külügyminister eljárása felett vannak hivatva itélni, a magyar kormány viszont a magyar törvényhozás előtt tartozik számolni azon befolyásról, amelyet a külügyek vezetésére törvényadta jogánál és kötelességénél fogva gyakorolt.

Megnyugvással ismerjük el, hogy ezen kötelességéhez képest a magyar kormány a jelen alkalommal már tényleg is teljesitette az által, hogy a berlini békeszerződést az országgyülésnek bemutatta. Ezt hozza magával alkotmányunk szelleme ugy, mikép betüje, különösen az 1867: XII. 8, melynek értelmébül önként folyik az is, hogy a monarchia mindkét felének törvényhozása a külügyi kormányzat irányát és eredményeit, saját ministeriumával szemben, annak parlamenti felelőssége szempontjából és annak kötelességszerü felvilágositásai alapján, beható birálat alá veheti és ezen czélból tanácskozásainak keretébe még azon nemzetközi szerződéseket is bevonhatja, amelyeknek érvénye a két törvényhozás utólagos jóváhagyásához kötve nincs, vagy amelyeknek végrehajtása törvényhozási intézkedéseket egyáltalán nem igényel.

Ezekután nemcsak jogunkban állónak, hanem egyszersmind kötelességünknek is tekintjük, épen azon hűségnél fogva, melyet Felséged irányában szivünkben mindenkor és minden körülmények közt megőrizünk, teljes bizodalommal és őszinteséggel Felséged legmagasabb figyelmét már most is azon mély nyugtalanságra irányozni, melyet ezen boszniai és herczegovinai hadjárat az országban keltett.

Büszkék vagyunk azon legkegyesebb elismerésre,

melyben Felséged vitéz hadseregünk magatartását részesiteni méltóztatott, mint amelynek soraiban nem csekély számmal a nemzet fiai is küzdöttek, kik mindnyájan ugyanazon bátorsággal és ahol kelletett életük feláldozásával is győzelemre segitették Felséged dicső zászlóit. Mély megilletődéssel olvastuk a dicséret azon szavait is, melyekkel Felséged az ország lakosságának áldozatkészségérül, a mózgositottak családjai körüli gondoskodásrul, a sebesültek ápolásában tanusitott buzgalmárul megemlékezni méltóztatott. De azon készség, melylyel ki-ki e hazában Felséged parancsait teljesiteni sietett, nem felejtetheté el azt, mily sulyosak a tőlünk igénybevett áldozatok, nem némithatta el azon kérdést: valjor a legkedvezőbb esetben is elérhető czél, kellő arányban álland-e ezen áldozatokkal ?

Nincs jogunk, nem is akarjuk ez idő szerint kétségbevonni a megszállás ideiglenes jellegét. Megértettük Felséged kijelentéséből, hogy a monarchia a kérdéses tartományoknak csupán megszállására és kormányzására nyert megbizást. Meg vagyunk győződve, hogy Felséged bölcsessége és alkotmányos érzülete mindenkor vissza fogná utasitani ezen alapot, minden olynemü változtatását, mely hű népei többségének és a politikai tényezők nagyrészének ismeretes óhajával ellenkeznék. De már maga a megszállás is, melyrül a törvényhozás előlegesen nem értesülhetett, egész sorát teremté a bevégzett tényeknek, melyek az általunk emlitett nyugtalanság forrását képezik. Tudjuk, hogy e tekintetben egy bizonyos határon belül össze kell egyeztetnünk hazánk érdekeit a fejedelmi trón méltóságával, a monarchia

nagyhatalmi állásával és a megszálló hadsereg biztosságával. De bármi szükre méressék is e határ, a bevégzett tények következéseit nem egy tekintetben az ország már ma is megérzi.

Felséges urunk, királyunk!

Ama legmagasabb trónbeszédben, melylyel Felséged három évvel ezelőtt a magyar országgyülést megnyitni méltóztatott, élénken vala ecsetelve pénzügyeink rendezésének sürgős volta és ama magasztos királyi szavak nem is maradtak hatás nélkül; a mult országgyülés egyik fővivmánya abban állott, hogy pénzügyeink rendezése felé, habár csak lassu léptekkel, de folyvást közeledtünk. Egyfelül kiadásainknak, a mulhatlan szükségesnek a legkissebb mértékre való leszállitása, másfelül pedig anyagi erőnk rendkivüli megfeszitése által elértük azt, hogy a hiány államháztartásunkban évrül-évre kissebb lett, hogy egy igen terhes függő adósság első felének megszilárditására legalább megtehettük a kellő lépéseket és igy teljesen jogosultnak látszott azon remény, miszerint ezen az uton haladva, azon nyomasztó adósság második részére is hasonló intézkedés fog sikerülni, államháztartásunkban pedig az egyensulyt még továbbra is mindinkább megfogjuk közeliteni. A legujabb események, fájdalom, ezen reményt nem csekély mértékben megingatták, egészen más és általunk előre nem láthatott czélra vévén igénybe azon áldozatokat, melyeket pénzügyeink rendezésére forditani szándékoztunk és a dolog természeténél fogva, senki sem képes nekünk biztositékot nyujtani arrul, mily mértékig fognak ezen rendkivüli áldozatok még

emelkedni, hol és mikor fogják határukat megtalálni?

Azon kérdés is: valjon a megszállott és tényleg birlalt tartományok mi módon lennének közigazgatásilag rendezendők? nem cskély gondot fog adni a két törvényhozásnak, melynek illetősége alul e kérdést el vonni nem lehet. Bármily kezdetleges legyen is ama tartományokban létesitendő szervezet, bármily rövid a megszállás tartama, attul kell tartanunk, hogy már a legszükségesebb intézkedések és a megszálló sereg fenntartása is nagy mérvben fogja igénybevenni a monarchia külömben is eléggé terhelt népeinek áldozat készségét.

Azomban nem egyedül az anyagi tekintetek foglalkoztatják az ország közvéleményét, hanem azon lehető visszahatás is, melyet egy uj elemnek a monarchiába való akárcsak ideiglenes beillesztése is, netalán azon nagy műre gyakorolhatna, mely annyi nehéz küzdelem, oly óriási akadályok legyőzése után létrejött 1867-ben és melynek főérdeme abban állott, hogy a Felséged dicső jogara alatt élő nemzetiségek jogainak ellensulyozása mellett az alkotmányos és parlamentáris kormányzat lehetőségét megadta, pedig alkotmányunk ezen alapjának csonkittatlan fenntartása képezi Magyarországnak leghőbb vágyát, neki nincsenek oly aspirácziói, melyek területének nagyobbitására vannak irányozva, egész erejét a belreformok munkájára, közgazdászati viszonyaink javitására kivánja forditani, mely nélkül Felséges urunk királyunk nem vagyunk képesek akár csak az eddigi terheket is huzamosabb ideig elviselni. Az ország adózási ereje már annyira meg van feszitve, hogy annak

további fokozására az általános jólét tetemes emelkedése előtt gondolnunk sem lehet. E jólét emelkedésének, e jólét fejlődhetésének pedig első, nélkülözhetlen feltétele: béke és nyugalom. Errül is habozás nélkül le fogunk mondani, minden magánérdeket háttérbe fogunk szoritani, utolsó filléreinket és utolsó csepp vérünket fogjuk Felséged rendelkezésére bocsájtani, ha Felséged monarchiáját bárhonnan is valami veszély fenyegetné. De, hogy akkor ezen erőnk teljes sulylyal érvényesülhessen, hogy az elégséges legyen bármily ellenség legyőzésére, kimélni kell azt mindaddig, mig ily végső szükség pillanata nem áll be.

Felséges urunk! E monarchiának tekintélye minden polgára előtt szent és sérthetetlen, hadseregünk becsülete egyszermind mindnyájunké és igy mi soha olyat sem várni, sem kérni nem fogunk, ami akár ezen monarchia valódi tekintélyén, akár hadseregünknek helyesen értelmezett becsületén csorbát ejthetne. De e nélkül is Felséged magas belátásának és hű Magyarország iránti jóakaratának bizonyosan sikerülni fog a boszniai és herczegovinai ügy oly megoldását találni, mely a nemzet minden rétegeiben a palotától le a kunyhóig elterjedt és a jelen feliratban is tiszteletteljesen tolmácsolt aggodalmakat megszüntetni és hazai állapotaink javitására irányzott, már-már tünedező reményeinket ujbul felélesztení alkalmas leend.

Amennyiben rajtunk álland, Felségednek ilynemü legkegyesebb szándéklatait támogatni részünkrül sem a hazafias áldozatkészség, sem a fennforgó nehézségek higgadt méltánylása hiányozni nem fog.

A mindenható vegye szent óltalma alá Felséged drága életét, az ő áldása kisérje Felséged minden lépését.

1878. november 10.

Szlávy József, elnök. *Szontag Pál*, előadó.

Egészen elfogadtatott, aláirták: Ghyczy Kálmán elnök, Baross Gábor jegyző.

A mérsékelt ellenzék válaszfelirata.

Felséges császár és apostoli király!

Mély hálaérzettel hallottuk a legmagasabb királyi trónbeszéd azon szavait, melyekben Felséged örömének ad kifejezést a felett, hogy hű Magyarországának főrendeit és képviselőit ujbul egybegyülve látja, hazafias közreműködésükre ujbul támaszkodhatik.

E királyi szavak élénk visszhangra fognak találni országszerte.

Mert várva-várta a nemzet is az órát, melyben törvényes képviselői által királyához szólhat, előtte aggodalmait feltárhatja és vele együtt keresheti elháritását oly veszélyeknek, minőkhöz hasonlók hazánk viszontagságteljes történetének is csak ritka lapjain találhatók.

Az idők válságos jellege kifejezésre jut a kormánynak állapotában is, Felséged ministerei a már egybehi-

vott országgyülésnek küszöbén lemondottak állásaikrul, az ország kormánya összeroskadt magának a helyzetnek sulya alatt és nincs ki a parlamenti kormánynak magasabb feladatát, a törvényhozás vezetését teljesitse.

Ily körülmények közt a legmagasabb királyi trónbeszéd nem részletezhette azon feladatokat, melyekre törvényhozói tevékenységünk irányoztatni fog és igy mi is csupán általános készségünket fejezhetjük ki mindazon előterjesztések higgadt és beható tárgyalására, melyeket Felséged kormánya állandó megalakulása után előnkbe adand. Hódolattal kell azomban kérnünk Felségedet, méltóztassék fejedelmi gondoskodását oda irányozni, hogy a trónbeszédben érintett sürgős természetü két tárgy : a véderőre vonatkozó és a Horvátországgal kötendő pénzügyi egyezmény is, már állandó jellegü kormány vezetése alatt nyerhessen elintézést, mert a törvényhozás alig kezdhetné megnyugvással érdemleges működésének bármely részét, mig egyedül az ügyek ideiglenes vezetésével megbizott ministerekkel, nem pedig az ország politikáját tervszerüleg intézni hivatott kormánynyal áll szemben.

A legmagasabb trónbeszéd az emlitett két tárgyon kivül csak azon európai mandátumrul emlékszik meg, melyet monarchiánk képviselői a berlini congressuson Bosznia és Herczegovina megszállására és kormányzására nézve elfogadtak, sajnálatát fejezi ki a felett, hogy a feladat megoldása békés uton nem sikerült és elismeréssel jutalmazza vitéz hadseregünket, mely a foglalás nehézségeit sikeresen leküzdötte.

Felséges urunk! Midőn e tárgyrul, mely ma az egész nemzet érdeklődésének gyupontját képezi, a trón előtt nyilatkozni készülünk, szivesen szenteljük mi is első szavainkat a hadseregnek. Mert büszkén tekintett a nemzet, büszkén néztek a monarchia összes népei azon katonai erényekre, melyeket csapataink a megszálllási hadjárat fáradságaiban, nélkülözéseiben és harczaiban kifejtettek. De katonai babérok el nem rejthetik előttünk a politikai helyzet komolyságát. Fel kell tárnunk Felséged előtt aggodalmainkat hódoló tisztelettel, de azon eplezetlen nyiltsággal is, mely a trón és haza iránti kötelességünk. Nem volnánk hű képviselői a nemzetnek, ha érzelmeit most hiven tolmácsolni nem iparkodnánk és rosszul viszonoznók Felséged atyai szeretetét hű magyar népe iránt, ha ily válságos pillanatban megfosztanók a királyok legfőbb javától, az igazság teljes meghallásától.

Mindenekelőtt nem találunk megnyugvást a megszállás czimében, az európai mandátum kieszközlésében. Ha a megszállás saját érdekeink szempontjából szükséges nem volt, akkor az európai megbizás alakja sem kárpótlást, sem mentséget nem nyujt a hozott áldozatokért, ha pedig a monarchia érdekei azt elkerülhetlenné tették, akkor a cselekvési szabadság korlátozása, minő az európai mandátumbul következhetik, káros bonyodalmakra adhat alkalmat. Már ma is tapasztalhatjuk, hogy idegen hatalmasságok ministerei a monarchiánkra ruházott jogkör kiterjedésének és időtartamának magyarázatával foglalkoznak és nem láthatjuk aggodalom nélkül, hogy a mandátum formája által alap teremte-

tett, melyen idegen felfogások beavatkozást igényelhetnek monarchiánk magatartásába.

Sulyos aggodalmakkal tekintünk továbbá a megszállás pénzügyi következményeire. A pénzügyek rendezése képezi gondoskodásunknak majdnem egyedüli tárgyát, de minden erőfeszités mellett sem sikerült még eddig az államháztartás egyensulyának helyreállitása, elhanyagolt és mostoha közgazdászati viszonyaink pedig uj jövedelmi forrásokra már alig engednek reményt, s ily körülmények közt vállalkozik a monarchia két oly tartomány megszállására és kormányzására, melyeknek elfoglalása uj adóssággal terhelte a monarchia mindkét államát, melyeknek megtartása a katonai kiadásokat éveken át több millióval szaporitandja és melyeknek jövedelmei még belkormányzatuk költségeit sem fedezhetik. Aggódva kérdjük: minő forrásbul fognak ezen uj milliók előteremtetni és félelemmel nézünk azon visszahatás elé, melyet állami hitelünk érezni fog.

Jól tudjuk, hogy vannak a népek életében pillanatok, midőn a nemzeti lét vagy nemzeti becsület megvédése minden egyéb tekintetet háttérbe szorit, tudjuk azt is, hogy a keleti kérdés ily pillanatok állandó fenyegetésével áll határainkon, de épen azért megkettőztetett gonddal kell erőnket minden arányban kimélni és csak döntő eredmények kivivására szabad annak bármely részét igénybevenni.

Ezen szempontbul itélve, lehetetlen helyi természetü célokban a megszállás igazolását találnunk. Megvagyunk győződve, hogy monarchiánknak Bosznia és

Herczegovina területéhez kötött minden érdeke biztositható lett volna ezen tartományok nemzetközi állapotának megváltoztatása nélkül. A kérdés sulypontját azon összefüggésben keressük, mely a berlini mandátum és a külpolitikánk általános czéljai közt létezik és erre annál inkább kell kiterjeszkednünk, mert nem csupán a megszállást nézzük aggodalommal, hanem külpolitikánk egész irányzatát, azt amit történni engedett, nem kevésbé mindazt, amit tett.

Midőn a keleti bonyodalmak árja nagyra nőtt, érezte e hazában mindenki, hogy végzetteljes perczek következhetnek be. A veszélynek és védekezésnek irányát is világosan megjelelte a dolgok természete és a hagyomány. A keleti kérdés veszélye Oroszország hatalmának kiterjeszkedése délkeleti határaink alá. E veszély megszületésére nem kivántatik egyenes hóditás. Ha oly területi viszonyok alakulnak a Balkánfélszigeten, hogy orosz hadak oda akadálytalanul bevonulhatnak és ott ugy, mint saját területükön akadálytalanul mozoghatnak, akkor bárminő legyen a határszéli államoknak hivatalos elnevezése, tényleg Oroszország lett délkeleten is szomszédunkká és akkor monarchiánk egész szárazföldi határa három katonai nagyhatalom közé szorult. Ily állapot nem egyedül az akcióképesség teljes megbénitását, de adott körülmények közt a biztonság fenyegetését is jelenti. Oroszország ilyetén hatalmi terjeszkedésének meggátlása tehát a magyar-osztrák keleti politikának szükségképeni czélja és az Alduna völgye, mint Oroszországnak a Balkán félszigetre vezető utja annak természetszerü geografiai sulypontja.

Nem fajgyülölet tüzte ki ezen czélt, sem rendszeres ellenszenv Oroszország irányában, hanem a hatalmi viszonyok és azok feltételeinek akaratunktul független természete. Felismerték azt az absolutizmus államférfiai, minden magyar befolyás nélkül törekedtek arra hatalmas európai coalicziók; mert ezen czél biztositása nem kizárólag Magyarország érdeke, hanem az összes monarchiáé és nem is kizárólag osztrák-magyar érdek, hanem az európai egyensuly követelménye. Ebben pontosul össze a nemzetközi létfeltételek azon solidáritása, és az európai hivatás azon közössége, mely hazánkat és Austriát természetszerüleg egymáshoz füzi. Teljes megnyugvással fogadjuk el tehát kiindulási pontul, hogy a monarchia külpolitikájában Felséged összes országainak érdekei adják az irányt és azok együttes felfogására alapitjuk óhajtásainkat, de megvalljuk: nem várhattuk, hogy az egész monarchia azon érdeke, mely leginkább magyarországi, ép akkor ejtessék el, midőn ugy alkotmányos intézményeink, mint egyéb tényleges körülmények a magyar befolyást külügyeink vezetésére inkább, mint valaha biztositani látszottak.

És még is azon politikában, mely a három császári hatalmasság homályos viszonyát fogadta el törekvéseinek keretéül és mely a berlini congressus megállapodásait kénytelen elismerni azoknak eredményeül, sokféle uj eszmét találhatunk talán, ha a régi, a szükségképeni czélt: Oroszország elválasztását a Balkán félszigettül abban hiába keressük. A congressus megoldási kisérleteiben sok a bizonytalan, sok az ingatag, bizonyos csak azon egy nagy tény, hogy megszünt min-

den válaszfal Oroszország és ama végzetes terület közt, melynek határain eddig őrt állt Törökország katonai ereje. Az orosz fegyverek által alkotott, orosz védnökség alatt szervezkedő Bulgária, nyitva tartja a Balkán félszigetre vezető utak mindenikét, a Duna megszünt strategiai akadály lenni és a Feketetenger nyugoti partjain bolgár kikötők várják Oroszország hajóit. Ezen orosz telep közvetiti az orosz befolyást a szomszéd Szerbiával, összefüggő területüket Oroszországtul egyedül a megcsonkitott Románia választja el, melynek beolvasztása saját hatalmi sferájába Oroszország szakadatlan törekvése leend, ma midőn e tartományt három oldalrul körülhatárolja inkább, mint valaha, hogy Románia ily óriási erők nyomásának saját hatalmi eszközeivel ellent nem állhat, nagyon is világos. A látszólagos ék, melyet képez, nem változtat semmit a török birodalom katasztrófájának és a berlini megállapodásoknak azon felette komoly következményén, hogy ma az Alsóduna völgyét nem védi senki és semmi, hogy a monarchia ezen lényeges védelmi vonalát őrizni, saját feladatunkká lett, melynek sikeres megoldása figyelmünket és erőnket minden egyéb feladat rovására leköti. Bármely más, a monarchia érdekeit érintő európai kérdés merüljön fel ezentúl, a hatályos fellépést megfogják nehezíteni délkeleti határaink fenyegetett viszonyai. Ezen állapotnak keserüen hangzó, de egyedül őszinte megnevezése, hatalmi állásunk csökkenése.

Nehezen hihetjük, hogy ezen káros fejlődések kellő időben alkalmazott óvatosság és erély mellett megakadályozhatók ne lettek volna, annál nehezebben, mint-

hogy külügyi hivatalunk egész működésében nyomát sem látjuk az erre irányzott törekvésnek, hanem látjuk mint kimagasló tényt a három császári hatalom szövetségének megalapitását, mely Oroszország czéljait mozditotta elő és a velünk rokonérdekü hatalmasságok elszigetelésére vezetett. De ha ugy találnók, hogy külügyi vezetésünk legalább most, a kárunkra változott viszonyok közt, megkettőztetett igyekezettel irányozza egész figyelmét a veszély utjának, az Alduna völgyének őrzésére, szabad volna hinnünk, hogy a körülmények túlhalma vagy az eszközök megválasztásában elkövetett hibák okozták a történteket és remélenünk, hogy maga a helyes czél végleg szem elől nem tévesztetett.

Ily feltevéssel azomban nem lehet összeegyeztetni a Bosznia és Herczegovina megszállására vonatkozó európai mandátum kieszközlését.

Nem képzelhetjük, hogy külügyeink vezetése, ha csakugyan az orosz túlterjeszkedés meggátlása lebeg vala előtte mint czél, oly területek megszállására törekedett volna, melyek geografiai fekvésüknél fogva Oroszország cselekvési vonalán kivül állanak, törekedett volna pedig oly módon, mely a mohamedán elemeket részint erejükbe megtörte, részint ellenségeinkké tette, nem hihetjük, hogy a monarchia katonai és pénzügyi erejét a Balkán nyugoti szegletére pazarolná, ha azon általános feladatokat és azok nehézségeit helyesen mérlegelné, melyek e területnek egész északi kiterjedésében, de főleg észak-keleti részein reánk nehezednek.

Feltesszük Felséged tanácsosainál a czélok tervszerü

megállapitását és az eszközök öntudatos megválasztását, de akkor Bosznia és Herczegovina megszállásábul alig lehet mást következtetni, mint azt, hogy külügyi hivatalunk a kizárás helyett az ellensulyozást tüzvén ki czéljául, az Oroszországnak megnyitott keleti Balkán félszigetért a monarchia számára fenntartott nyugoti részekben keres kárpótlást. Akik ezen irányban indulnak, feledik, hogy monarchiánk a Balkán félszigeten nem találja a faj- és vallásrokonság oly mérvü támaszait, minők ott mindenütt Oroszország utjait egyengetik és hogy ily külömböző feltételek mellett a párhuzamos foglalás ellensulyozást nem jelenthet.

Felséges urunk! Mély fájdalommal vagyunk szemlélői oly tényeknek, melyek vagy azt bizonyitják, hogy külügyeink vezetése a dolgok természetébül folyó szükségképeni czélokat elejtvén, végzetteljes téveszmék utján halad; vagy azt, hogy az események feletti uralkodást elvesztvén, téves irányzatok felé sodortatik. S midőn e tévelygések ellen a trón előtt szót emelünk, milliók gyötrő aggodalmainak adunk kifejezést.

Felséged tanácsosai igaz, hivatkozhatnak arra, hogy ezen általunk oly határozottan elitélt politikát az alkotmányos testületek folytonos támogatásával vezették. Ámde Felséged tanácsosai soha sem tettek oly nyilatkozatot, mely politikájuk irányát és czélját jellemezte volna, bátran mondhatjuk, hogy azt sem országgyülés, sem delegáczió nem ismerte soha. A támogatás, mely ily körülmények közt nyujtatik, nem szentesitheti magát az ismeretlen irányt, hanem csupán a személyek iránt jelent bizodalmat, azon feltevés alapján, hogy

czéljaik helyesek és ki nem zárja ezen bizalom visszavonását, midőn utólag a feltevés tévesnek bizonyult.

Már ezen körülmény is elegendő arra, hogy az előbbi alkotmányos testületek magatartása itéletünk teljes szabadságát érintetlenül hagyja.

De ezenkivül előttünk fekszik egész sora a mult országgyülésen tett kormánynyilatkozatoknak, melyek együttes benyomásokban és jóhiszemü magyarázat mellett alig egyeztethetők össze a berlini mandátumban kifejezésre jutott politikai eszmével. Ily nyilatkozatok alapján szavaztattak meg az összegek is, melyek azután tényleg Bosznia és Herczegovina elfoglalására fordittattak; alkotmányos testületeink naplói tanuskodnak arrul, hogy ezen nyilatkozatok mindenki által igy értelmeztettek és hogy az illetékes kormányférfiak szavaiknak ily magyarázatát hallgatásukkal szentesitették. A kiábrándulást maga a tény és berlini szerződés hozta meg, de evvel egyidejüleg a kormány Felségednek az országgyülés feloszlatását tanácsolta, két hónappal a képviselői mandátum lejárta előtt, az uj országgyülés összehivását pedig késő őszre hozta javaslatba. Ezen két tanács következtében a berlini mandátum a parlamenti tevékenység szünetelése alatt hajtatott végre, nagyrészben meg nem szavazott összegek igénybevételével. A nemzet el volt némitva mesterségesen és szükség nélkül épen akkor, midőn egész sorsára kiható elhatározások foganatosittattak, melyekrül mi a nemzet jelenlegi képviselői csak utólag, a bevégzett tények sulya alatt nyilatkozhatunk.

Közszabadságunk első őrének Felségedet ismerjük

és azért Felséged előtt emelünk panaszt, az alkotmány formaiságának oly alkalmazása ellen, mely által az alkotmányosság szelleme sulyosan megtámadtatik. Minden alkotmány lényege abban áll, hogy a nemzet ügyei csak a nemzet beleegyezésével vezettessenek és ha a nemzet ezen alapjogának gyakorlása épen döntő pillanatokban lehetetlenné tétetik, történjék az bár a törvény betüjének teljes megtartása mellett, meg van támadva az alkotmányos élet egész valója.

Az ily eljárásbul támadó erkölcsi veszélyekért még a leghelyesebb irányu politika sem nyujthatna kárpótlást. De a kormány teljhatalmu eljárása a parlament szünetelésének idején, a czélok helytelen kitüzését az eszközök helytelen megválasztásával tetézte. A megszállás külügyi hivatalunk tájékozatlansága folytán elégtelen erővel és hiányos előintézkedések mellett kezdetett, vitéz csapatainkra ebbül sulyos veszélyek származtak, az ország egyrészének lakossága pedig a katonai előfogatok kirendelése által törvénytelen zaklatásnak és a személyes szabadság sulyos megsértésének volt kitéve. Az alkotmányos ellenőrzés mellőzése a gyakorlati téren is rögtön megteremtette keserü gyümölcsét.

Az aggodalmakat, melyeket bennünk Felséged tanácsosainak az országgyülés elkerülésére irányzott eljárása gerjesztett, fokozza azon körülmény, hogy a legmagasabb trónbeszéd azon magyarázatra ad alkalmat, hogy a berlini szerződésben elfogadott megbizás végrehajtására vonatkozó összes intézkedéseket a két állam törvényhozása nélkül Felséged kormánya megteheti s hogy az erre szükséges összes eszközöket a közösügyek tár-

gyalására hivatott bizottságok jelen hatáskörükben megadhatják.

Ily aggodalomra indit bennünket azon tény, hogy a legmagasabb trónbeszéd ilynemü intézkedésekre az országgyülés munkásságát fel nem hivja, mig másrészt nyomatékosan kiemeli, hogy a megbizás végrehajtatlan második felére vonatkozó felvilágositások a közösügyi bizottságok előtt fognak megadatni.

Az ily felfogás alapján való eljárást mi alkotmányosnak nem tartanók.

Mert alkotmányunk nem tartalmaz oly intézkedést, melynek alapján bármely idegen terület, ennélfogva a megbizásban emlitett két tartomány kormányzatának vitele s azok közigazgatási szervezetének megalapitása a monarchia közös kormányát illetné, ép ugy nincs abban oly határozat, mely szerint ezen teendők ellenőrzése és azokra szükséges költségek megszavazása a közösügyi bizottságok hatásköréhez tartoznék alkotmányunk értelmében, mindezek iránt csak a monarchia két államának törvényhozását tartjuk az intézkedésre illetékesnek.

Felséges urunk! Sulyos bajokat voltunk kénytelenek feltárni, melyekbül a kibontakozás csak minden tényező közreműködése mellett lehetséges, de a vezetés a kormánynak feladata és ezért a helyzet első követelménye oly kormány megalakulása, melyre a nemzet bizalommal tekint. Nem szabad tehát Felséged előtt elhallgatnunk, hogy Felséged jelenlegi tanácsosai ezen bizalmat többé nem birják és hogy megmaradásuk az ország ügyeinek élén minden megnyugvást kizárnak.

A viszonyok sulya és a veszélyek sokasága arra int, hogy halasztás és melléktekintet nélkül távolitsuk el külpolitikánkbul a téves irányzatokat és a helyes eszmék érvényesülésének akadályait. E végett óhajtjuk, hogy határozottan és öntudatosan az Alsóduna völgyének állandó megvédése és ezzel azon veszélyes összefüggés megakadályozása tüzessék ki keleti politikánk czéljául, mely Oroszország és a Balkán félsziget uj alakulásai közt létesülni készül. Ezen törekvések akadályát látjuk Bosznia és Herczegovina megszállásában, mely cselekvésünk sulypontját más irányba vonja és erőnket félreeső feladatokra leköti, azért óhajtjuk, hogy külügyeink vezetése oly állapotok létesitését tüzze ki czélul a nevezett két tartományban, melyek a monarchia népét a megszállás terheitül, a monarchia politikáját a megszállás veszélyétül minél hamarább megszabaditsák. Ezen óhajtásunk teljesülésére pedig annál nagyobb sulyt kell fektetnünk, mert félünk, hogy a megszállás hosszu tartamábul a megszállt tartományok bekeblezése fejlődhetnék, melyben uj és még sulyosabb veszélyek kutforrását látnók.

Felséges urunk! Midőn igy külpolitikánk irányának gyökeres megváltoztatását kivánjuk, érezzük azon tudat sulyát, hogy az eddigi irányzatok foganatositása már áldozatokat követelt. De ezen áldozatokért, melyek helyrehozhatlanok, nem láthatunk kárpótlást abban, ha ugyanazon tévedések folytatására ujabb áldozatokat hozunk. Érezzük a nehézségeket is, melyek az eddigi irányok elhagyásával összekötvék, sőt nem tagadjuk sulyos veszélyek lehetőségét De mostani külpolitikánk

veszélyei bizonyosak és ha választani kell az ön megadás és önvédelem veszélyei között, életerős nemzetek nem haboznak. Csak térjen vissza a hit, hogy a monarchia érdekeinek megvédése helyes irányban eszközöltetik és Felséged meg fogja találni hű magyar nemzetében azon erkölcsi erőt, mely hatalmas államokat épit, ezen hit helyreállitását kérjük Felségedtül, ezen támasz biztositását hozzuk Felségednek és él reményünk, hogy király és nemzet egymást bizalommal támogatva, megfogják teremteni egy szebb jövő alapját. Gróf Apponyi Albert, br. Simonyi Lajos, Szilágyi Dezső és társai, 24-en.

A szélsőbal válaszfelirati javaslata.

Felséges apostoli király!

Hódoló tisztelettel hallottuk a trónbeszédet, melylyel Felséged a folyó évi október 17-ére összehivott országgyülést megnyitni méltóztatott.

Kegyteljes szavakkal veszi igénybe Felséged közreműködésünket a haza javának előmozditására. Midőn erre magunkat teljes készséggel felajánlanók, a trón és haza iránti kötelességünk érzete parancsolja, hogy őszintén előadjuk nézeteinket és óhajtásunkat mindazokra nézve, miket Felséged legmagasabb trónbeszédében felsorolni méltóztatott és egyszersmind hű kifejezését adjuk azon aggodalmaknak, melyeket hazánk ügyeinek jelenlegi válságos helyzete felett érezünk.

Érinteni méltóztatott Felséged azon helyzetet, melyben az ország kormánya van ez idő szerint. Élénken érezzük mi is annak hátrányos voltát, hogy munkálkodásunk kezdetén nem egy oly ministeriummal rendelkezhetünk, mely minden tekintetben képesitve van megfelelni hivatásának. Óhajtjuk, hogy ezen ideiglenesség mihamarább véget érjen, s hogy oly férfiak kezébe méltóztassék letenni Felséged az ország kormányát, kik tartózkodva a törvények elmagyarázásától és sértésétül, hű őrei az alkotmánynak s lelkiismeretes végrehajtói az ország törvényeinek.

A véderőre, valamint a Horvát-Szlavonországgal kötendő pénzügyi egyezményre vonatkozó intézkedést jelelte ki Felséged, mint törvényhozói működésünknek kiváló és sürgős tárgyait; nem titkolhatjuk el sajnálkozásunkat a felett, hogy annyira elhalasztatott ezen ügyek tárgyalása, miszerint az ideiglenes intézkedések kényszerhelyzetébe lettünk juttatva.

Ami a véderőrül szóló törvényt illeti, lényeges változtatását parancsolják az eddig fennállott rendszernek, ugy hazánk függetlenségének, mint az ország pénzügyi helyzetének igényei. Önálló hadsereg nélkül állami függetlenségünk leglényegesebb részében van megcsonkitva, a mostani védrendszer túlságos költségei miatt pedig leroskadnak az adófizetők vállai, önálló magyar hadsereg felállitása, rövid szolgálati idő, ezek lesznek előttünk irányadók az 1868: XL. törvényczikk revisiójánál.

A Horvát-Szlavon-Dalmátországokkal ujra kötendő pénzügyi egyességnél nem fogjuk szem elől té-

veszteni nagyfontosságát azon kapocsnak, mely köztünk századok óta fennáll és nem fogjuk magunkat eltéríttetni a higgadt felfogás és mérséklet utjárul, azon kevéssé barátságos nyilatkozatok által sem, melyek ezen részekbül hozzánk áthangoznak. Kijelentjük azomban, hogy egy uj egyesség megkötésénél Magyarország népének megterheltetését Horvátország javára igazságtalannak tartanók.

Tudomásunkra méltóztatott hozni, utólagosan Felséged a berlini congressus által Bosznia és Herczegovina megszállására és kormányzatára adott mandátum elfogadását.

E tényben nyerte meg teljes kifejezését azon vészteljes politika, melyet a korona tanácsosai Felségednek ajánlani, s melyet gyakorlatilag is létesiteni jónak láttak.

Külügyi helyzetünkre bekövetkezett az, mit mindenkor ugy tekintett a magyar nemzet, mint a létét fenyegető legnagyobb veszélyt, tudnillik Oroszország hatalmának ujabb kiterjedése. És e veszélynek nemcsak elháritására nem tett semmit Felségednek ugy közös, mint magyar kormánya, sőt maga is hozzájárult annak előidézéséhez.

Tekintve ugyanis az események lefolyását, nem kételkedhetünk abban, hogy a kormány oly külügyi politikának elfogadását tanácsolta az utóbbi években Felségednek, mely a Magyarország teljes belenyugvásával fennálló nemzetközi szerződések felforgatását eredményezte.

Már pedig az ily politika reánk nézve a lehető leg-

veszélyesebb, mert neveli Oroszország hatalmát, mely a népek szabadságára s a Magyarország és Austria alkatrészét képező országok és nemzetek együttélésére sulyosan nehezedik, teljes felbomlás elé viszi az ottomán birodalmat, melynek fennmaradása lényeges feltétele az európai állami viszonyok azon rendjének, melynek fennállása Magyarország és Európa érdekeinek legmegfelelőbb és mert más nemzetek megrabolásában való osztozásra s a hóditás terére vitte Magyarországot és Austriát oly tartományokban, melyeknek birtokbavétele s megtartása csakis folytonos külbonyodalmakkal, belső szervezetünknek felforgatásával és erejüket meghaladó költekezéssel van összekötve.

Ezen politika elfogadásánál nem hazánk, nem is Austria népeinek érdekeit láttuk venni irányadókul és nem zárkózhatunk el azon feltevéstül, hogy minden magasabb politikai tekintetek mellőzésével egyedül az uralkodóház birtokának területi és lélekszámbeli növelése volt a kiindulási pont. De mi a mai kor szelleme által túlhaladottnak tartjuk azon felfogást, hogy országok és népek az uralkodóházak birtokát képezik, melynek nagyobbitására a népek vére- és vagyonával szabadon rendelkezni lehessen, s annál kevésbbé tartjuk elfogadhatónak a terjeszkedés politikáját, mert Magyarország és Austria elég nagy hatalmat képeznek a mostani kiterjedésökben is, hogy helyüket az európai népek családjában megállhassák, hatalmuknak növekedése, sőt magának az uralkodóháznak fénye és dicsősége attul függ, mennyire képesek megszilárditani keblükben a szabadságot és jólétet, nem pedig oly terjesz-

kedésektül, melynek bonyodalmai még mostani határaik közt való fennállhatásukat is koczkáztatják.

Mi akként vagyunk meggyőződve, hogy a keleti viszonyokra nézve politikánk feladata csak az lehet, hogy fenntartassanak ott azon államalakulások, melyek az idők folyamában eddig létrejöttek, hogy megszilárditandó befolyásunkat az ottani állapotok javitására forditsuk, de ne nyujtsunk segédkezet további erőszakos felforgatásokhoz, melyek az ottomán nemzet állami létét Európában lehetetlenné tenné, az ottomán fajt az európai polgárosodás bevitelében folytonosan akadályozná, a történelmi jog mellőzésével összekevert népségek közt helyesen keresztül nem vihető nemzetiségi alapokon uj államalakulásokat létrehozni és mindezeknél a legkegyetlenebb faj- és vallásgyülölet lángralobbantásával kiirtás és kivándorlás, mint politikai rendszabályok alkalmazását behozni vannak hivatva.

A helyzet sulyát fokozza az, hogy a foganatba vett vészterhes politikának keresztülvitelére a közös és magyar kormány oly eljáráshoz és eszközökhöz folyamodott, melyek az alkotmányosság rendszerének alapelveivel homlokegyenest ellenkeznek, melyek által a nemzet alkotmányos jogai kijátszattak, ugy, hogy összes alkotmányosságunk rendszere üres alakiséggá változik át.

Az alkotmányosságnak ugyanis alapelve az, hogy a nemzetnek beleegyezése nélkül sorsárul és érdekeirül intézkedni nem szabad. Minél fontosabbak ezen érdekek, annál kevésbbé lehet az azokat illető ügyeket a nemzet megkérdezése nélkül, beleegyezése nélkül, soha sem szabad pedig akaratának félreismerhetlenül nyilvánitott ki-

jelentése ellenére intézni. Felséged kormánya azomban teljesen elvonta a külügyet az országgyüléstül; megtagadta annak idejében a kellő felvilágositások adását, sőt egyenesen hamis állitásokkal vezette félre a képviselőtestületet, ezt tette különösen akkor, midőn az orosztörök háboru kiütésekor folytonosan azon kétértelmü állitás ismétlésére szoritkozott, hogy hazánknak és Ausztriának érdekei meg lesznek óva minden körülmények közt, midőn a 60 millió hitel megszavazásakor a delegációban a külügyminister, valamint a ministerelnök a magyar országgyülésen tagadta, hogy ezen összeg Bosznia és Herczegovina elfoglalására fog fordittatni.

S ezen álnok eljárás leple alatt sulyos törvénysértések követtettek el; nemcsak hogy a berlini congressusnak Bosznia és Herczegovina elfoglalására vonatkozó mandátumát eszközölték ki, ellenére a nemzet minden alkalommal nyilvánitott akaratának, hanem ezen mandátumot tényleg végre is hajtották anélkül, hogy az illető összes nemzetközi szerződéseket az 1867: XII. 8. törvényczikk értelmében kellő tárgyalás végett az országgyülés elé terjesztette volna. Hadjárat indittatott az 1608: II. törvényczikk s az ugyanazt ismétlő számos törvény rendeleteinek ellenére, mely törvényekben foglalt joga a nemzet képviseletének csak megerősitést nyert magának az 1867: XII. és 1868: XII. intézkedései által, melyek csakis az ország védelmét, nem pedig támadó és foglaló háboruk inditását bizzák a végrehajtó hatalom közvetlen intézkedésére. Mellőztettek ugyanakkor az 1848: III. 8., valamint az 1868: XI. 10. törvényczikkek is.

Fájdalommal látjuk a legmagasabb trónbeszédbül, hogy a kormány Bosznia és Herczegovina okkupáczió-jának nemcsak fenntartását, hanem továbbterjesztését is látszik tanácsolni Felségednek, amennyiben ott az ország népei áldozatkészségének további igénybevétele is jelezve van.

Mi azomban károsnak, sőt veszélyesnek tartjuk ezen vállalatot, mert általa az ottomán birodalom területe ujabb megcsonkitást szenved, mert mig az elfoglalt terület népeinek egyrésze elkeseredett ellenségül állott s fog továbbra is velünk szemben állani, másik része nem a magyar és osztrák uralkodásban látja megvalósitva szabadságra törekvésének czélját, mert Szerbiának és ennek háta mögött Oroszországnak örökös alkalmat fog adni a foglalás arra, hogy velünk vitát kereshessen, mert igy azon állami szövetségnek, melyben élünk egy uj, könnyen megsebezhető oldalát állitjuk elő, mert egy oly terület csatoltatik ezen államszövetséghez, melynek közjogi állása iránt nem jött létre előlegesen semmi megállapodás és nem is jöhet anélkül, hogy az alkotmányosság fennálló rendszere meg ne zavartassék és végre, mert ezen területeknek elfoglalása és kormányzása oly sulyos terheket ró a nemzet vállaira, melyeket elbirni képtelen.

Évek hosszu során át küzdünk pénzügyeink helyrehozásával, nincs ország Európában, mely hasonló adóterhet viselne. Az Austriával legujabban kötött nemzetgazdászati egyességek következtében Magyarország meg van fosztva az anyagi gyarapodás eszközeitül. Rémitő mérvben dul az országban a vagyoni romlás és pusztu-

lás. A legnagyobb erőfeszités mellett az államháztartás takarékos berendezése körül teljes tartózkodás mellett, minden nemcsak hasznos, de szükséges beruházástul alig maradt némi reményünk ahoz, hogy az állam pénzügyeit rendbe hozhassuk. És épen akkor jön közbe egy oly vállalat, mely könnyelmüen tékozolja el azt, amit az ország népe csak véres verejtékkel volt képes eddig is a közügyek fedezésére forditani, s menthetlenül visszaveti az államot a pénzügyi zavarok tömkelegébe. Lehet-e csodálni, ha a nemzet a legnagyobb elkeseredéssel látja, hogy saját vérének és vagyonának pusztitásával hoznak létre oly állapotot, mely egész jövőjét s létét magát is veszélylyel fenyegeti.

Mély aggodalommal hallottuk a trónbeszédnek azon szavait is, melyek szerint nem mi, a nemzet képviselői, hanem arra állitólag hivatott más testületek fogják megkapni a külügyekre vonatkozó felvilágositásokat, mely testületek alatt nem érthetünk egyebet, mint a közösügyek tárgyalására kiküldendő országos bizottságot. Fájdalommal látjuk ebbül, hogy a nemzeti képviseletnek a külügyekre, tehát helyzetünkben a nemzet léte vagy nem léte felett dönteni hivatott ügyekre befolyásától megfosztása van czélba véve. Ez nemcsak alkotmányosságunk alapelveivel, de a fennálló törvények világos rendeletével is ellenkezik.

Az általunk már fenntebb idézett 1867: XII. 8. rendeli, hogy a két állam diplomátikai és kereskedelmi képviseltetése a külföld irányában és a nemzetközi szerződések tekintetében felmerülhető intézkedések mindkét fél ministeriumával egyetértésben és azoknak beleegye-

zése mellett a közös külügyminister teendői közé tartoznak. A nemzetközi szerződéseket mindenik ministerium saját törvényhozásával közli. Ezen intézkedés nemcsak a két állam ministeriumának befolyását biztositja a külügyek vezetésére, de egyenesen a törvényhozások elébe rendelvén terjesztetni a szerződéseket, amint ez ekkorig folytonosan gyakorlatban is volt a törvény meghozatalának ideje óta, természetszerüen rendelik a külügyek forumául a törvényhozást, mibül ismét természetesen következik, hogy az ezen ügyekre vonatkozó felvilágositásoknak is a törvényhozás előtt kell megadatniok. A delegáczió nem egyéb, mint az országgyülésnek küldöttsége, mely által az a hadügy vezetésére szükséges eszközöket megszavazza; ezen küldöttség csak akkor járhat el helyesen, ha a nemzetközi szerződések felett meghozatnak a kellő határozatok, ha a törvényhozás kebelében a külügyekre vonatkozó nézetek megállapodásra jutnak.

Arra kérjük mindezeknél fogva Felségedet, hogy a keleti kérdésre s különösen Bosznia és Herczegovina elfoglalására vonatkozó összes nemzetközi megállapodásokat és szerződéseket tárgyalás végett elénkbe terjeszteni s az azokat illető határozatok meghozatala előtt a foglalásra nézve teendő további intézkedéseket felfüggesztetni és ezáltal az eddig elkövetett hibák és törvénysértések folytatását megakadályozni méltóztassék.

Kijelentjük azomban egyszersmind, hogy valamint általában az 1867. közösügyi törvényeknek, ugy nevezetesen a delegációk intézményének továbbra is fentartását hazánk alkotmányos szabadságával és legfőbb ér-

dekeinek biztositásával összeférhetlennek tartjuk, mert a fenforgó esetbül is csak azt látjuk, hogy fennállása ürügyül szolgál arra, hogy az ország legfontosabb ügyeinek elintézése az arra egyedül hivatott testület, t. i. az országgyüléstül elvonassék. Épen ugy szenved ezáltal Austria, mint szenved Magyarország. A delegáczió mig egyrészrül az országgyüléstül elvonja a legfontosabb teendőket, másrészrül tehetetlennek bizonyult be arra, hogy a nemzet őrködési jogát legfontosabb érdekeinek kezelése körül tettleg gyakorolja. Vissza kell állitani az országgyülésnek és egy független felelős ministeriumnak hatásköre teljességét, hogy a nemzet a maga jogainak és szabadságának fentartása s jóllétének gyarapitása iránt minden idegen beavatkozás nélkül intézkedhessék. Minél tovább haladunk azon a pályán, melyre közéletünk az 1867-iki rendezés által tereltetett, annál inkább tapasztaljuk, hogy az alkotmányosság költségesen fentartott üres formákká törpül s hogy összes közéletünkre egy absolut hatalom sulya nehezedik.

A fennálló rendszernek kell tulajdonitanunk nagy részben, hogy a keleti kérdés nagy válságának közepette hazánk az előidézett vészteljes helyzetbe jutott. A nemzet, ha teljes élvezetében lett volna a szabad és független államiságnak, ha a fennálló állami intézmények nem adtak volna módot és alkalmat arra, hogy a nemzet akarata kijátszassék, nem lett volna sem az állampolgárok érdekeivel nem azonos érdekeknek, sem kormányférfiai mulasztásának áldozata.

Felséged atyai szivéhez folyamodunk, hogy hazánknak szomoru helyzetét és közérzületének elkeseredését

figyelembe venni méltóztassék. Mi erősen meg vagyunk győződve, hogy ha a mostani rendszer tovább is fennáll, ezen ország menthetetlenül elpusztul. Ezen rendszer s az azzal egybekötött eljárás által meg lett mételyezve a közerkölcsiség, általános lett az anyagi romlás, ugy hogy ha minél előbb nem fog bekövetkezni a gyökeres változással a gyökeres orvoslás, rövid idő alatt valamint a nemzet jövője, ugy Felséged trónjának fennállhatása is a bizonytalanság örvényébe sodortatik.

Nemzetiségi felirat.

Császári és apostoli királyi Felség! Az egybegyült országgyülés azon teljes hódolattal és öröklött hűséggel fogadta Felséged trónbeszédét, melylyel koronás királyának a haza javának előmozditására irányult szavait mindenkor fogadni szokta.

Oly válságos időben, midőn a nemzet választott képviselőitől a bel- és külviszonyok jobbrafordulását kivánja, kénytelenek vagyunk csak sajnálatunkat kifejezni afelett, hogy az ország kormányzata, melynek kötelessége az országgyüléssel közreműködni, az ideiglenesség jellegével bir.

Ennek hiányát érezzük mi leginkább, a legmagasabb trónbeszédben emlitett azon nagyfontosságu ügyben, amilyen Bosznia és Herczegovina megszállása.

Nem lévén a monarchia keleti politikájának czélja iránt felvilágositva, kénytelenek vagyunk hazafias aggodalmunknak kifejezést adni.

Ha Bosznia és Herczegovina megszállása, mint bevégzett tény, további horderővel nem birna, hazafias aggodalmaink kisebb mérveket öltenének, de ezen megszállás összefüggésben van a nagy keleti kérdés minden bonyodalmaival, melyeknek messze kiható horderejének különféle fasisai ki sem számithatók.

Ezen hazafias aggodalmunk nélkül, megnyugvással tekinthetnénk a polgárosodás érdekében véghezvitt vállalatra, mely bátor hadseregünknek uj dicsőséget szerzett. Teljes méltánylatunkat kiérdemelte azon vitéz hadsereg, mely nehéz fáradalmak után, ritka kitartással a legnagyobb akadályokat legyőzte, s a foglalás nehéz munkáját sikeresen teljesitette. Azon keresztyén népek is, melyekért honfiaink nemes vére omlott, mindenha hálás köszönettel fognak emlékezni Felséged nemes szándékaira.

Ámbár mi vitéz hadseregünk hős tetteire hazafias megnyugvással tekintünk, s ámbár mi nem kevésbé örülünk azon körülménynek, hogy Bosznia és Herczegovina keresztyén lakossága az ozmán uralom nyomásának terhe alul felszabadult, mindazonáltal el nem titkolhatjuk aggodalmainkat amiatt, hogy nem igen vagyunk tájékozva a monarchia keleti politikájának végczélja felől. Nem tudjuk, hogy valjon ezen megszállás valamely magasabb eszmének kifejezése-e, vagy csupán csak valamely előzetes rendszabály kifolyása.

Nem először történt, hogy monarchiánk keleten egy nagy világtörténeti feladat keresztülvitelére vállalkozott. Amidőn ugyanis az ozmán előnyomulás rohamos hullámai Bécs falaitól visszaverődtek s Magyarország a török uralom alul felszabadult, monarchiánk mindin-

kább a kelet felé vonult, küzdtérre szállva a keresztyén népek felszabaditásának magasztos eszméjeért.

Azon időben monarchiánk a Balkán-félsziget keresztyén lakosságának erős vára s oltalma vala, amely is boldogabb jövőjét monarchiánktól várta. Azon időben monarchiánk egy nagy állam világtörténeti missiójának magaslatán állott.

Hogyha ezen eszme Bosznia és Herczegovina jelenlegi megszállásánál irányul szolgál vala s hogyha ezen megszállás a monarchia azon népeinek óhajaihoz képest, melyek fajrokonaiknak a török uralom alóli megszabaditását óhajtják, vétetik foganatba: Bosznia és Herczegovina okkupácziója, mint ezen áramlat természetes következménye, világtörténelmi fontossággal birna.

A megszállás azomban egészen más szinben tünik elő. Majdnem egy század óta monarchiánk keleti politikája egész más irányt követett. Azon keleti politika, mely Savoyai Jenő herczeg idejében mérvadó volt, az orosz hatalom előnyomulása óta az Aldunán gyökeresen megváltozott. A keresztyén népek felszabadulása elé akadályok gördittettek és a török birodalom fenntartása elvül lőn elfogadva. De miután mindezen akadályok daczára alakultak kisebb keresztyén államok, melyek tömörülési pontok gyanánt hivatvák a török birodalom helyét pótolni és miután a török birodalom további fenntartása immár lehetetlenné vált: monarchiánk keleti politikája nem birt elég bátorsággal szakitani az eddig követett iránynyal és keleti politikáját az előbbi utra terelni, hanem félrendszabásu habozó politikájával majd a török birodalom fenntartását, majd a keresztyén népek fel-

szabaditását, majd oroszországgali barátságot, majd oroszországgali ellenségeskedést czélozott.

És ezen szinben tünik elő Bosznia és Herczegovina megszállása is.

Kétséget nem szenved, hogy azon pillanatban, midőn a török birodalom fenntartása lehetlenné vált, Austria-Magyarország hivatva volt megóvni érdekkörét keleten, de arra nézve a hóditás utja alkalmas eszköznek nem tekinthető; Austria-Magyarország érdekkörének megóvására elégséges, hogy ha a szomszéd keresztyén népek, melyek különféle kölcsönös érdekek, kereskedés, utak- és vasutak épitése által ugyis már reánk utalvák, önállásuk biztositására támaszt találnak monarchiánkban.

Egy nagy 36 millió lakosságu államra nem nagy fontosságu, annál kevésbé veszélyes pedig, hogy ha a szomszédságában 3—4 milliónyi kis keresztyén állam alakul, de monarchiánkra nézve fontossággal birhat azon körülmény, hogy ha ezen kis állam biztositására támaszt talál Austria-Magyarországban és ezáltal monarchiánk érdekköréhez köttetik.

Bosznia és Herczegovina okkupációja ugylátszik épen ellenkező indokbul történt, amennyiben monarchiánk határain az ily kis államnak alakulása megakadályoztatni czéloztatott, ezáltal pedig a megszállás az ottani keresztyén népek előtt ugy tünik fel, mintha az nem az ő érdekükben, de érdekük ellenére foganatosittatott. Ez alakban az okkupáczió minden következményeivel a legveszélyesebb. A keresztyén népek ugyanis önállóságukat veszélyeztetve látva, az egész Balkán félszigeten szövetségre lépnének az osztrák-magyar uralom ellen, s

utóvégre azon nagyhatalom karjaiba vetnék magukat, melynek befolyását épen Austria-Magyarország vélte korlátozandónak. Az okkupáczió ezen következményei épen azt idéznék elő, aminek megakadályoztatása legkevésbé céloztatott, legkevésbé lenne pedig ezáltal az oroszországhozi viszony tisztázva. Ha az okkupáczió az Oroszországgal létrejött egyezmények eredménye, akkor felesleges, ha pedig Oroszország elleni ellenséges indulatbul támadt, akkor elkésett és csakis arra való, hogy monarchiánkat beláthatlan bonyodalmak örvényébe sodorja.

Monarchiánknak pedig a nyomasztó terhek apasztására békére van szüksége. Az okkupáczió ellen felhozott valamennyi érvek közt legnyomatékosabb hazánk jelenlegi pénzügyi állapota. Az okkupáczió nemcsak a katonai czélokra szükséges költségekkel, hanem számos beruházásokkal is jár, melyeket ezen olyannyira elhanyagolt tartományok polgárosodása igényel.

Ha az okkupácziónak a berlini mandátum értelmében az a czélja, hogy Boszniában rendezett polgárosodott állapotok hozassanak létre, ez mindenesetre a czivilizáczió szempontjábul igen nemes feladat, de monarchiánk népére nézve semmi közvetlen haszonnal nem bir, sőt elviselhetlen terhekkel van egybekapcsolva; mi teljesithetjük ugyan a berlini mandátum által reánk ruházott nemes feladatot, de fáradozásunk gyümölcsét utóvégre is mások élvezhetnék és az okkupációért leginkább Szerbia és Montenegró hálájára számithatnánk.

Akármely szempontbul tekintjük tehát az okkupácziót, hazafias aggodalmainkat nem titkolhatjuk el, hogy

az reánk nézve vagy veszélyes, vagy felesleges. Hogy pedig az okkupáczió mindezek daczára megtörtént, csakis téves belpolitikánk kifolyásának tekinthető.

Ha az okkupáczió az annexióhoz vezet, az egy nagyszabásu, Bosznia és Herczegovina határait messze túlhaladó keleti politika nélkül nem képzelhető. Egy ilyen, habár nagy veszélyekkel járó politika csak akkor volna keresztülvihető, hogy ha a monarchia belpolitikájának a szláv elem szolgálna alapul. Bosznia és Herczegovina annexiója tehát időjártával monarchiánkra nézve nagy belkérdéssé válhatnék.

Az okkupáczió azomban épen mint a szláv elem ellen irányult előzetes rendszabály volt feltüntetve. Ez alakban a legveszélyesebb visszahatással van a monarchia belviszonyaira, mert bizalmatlanságot foglal magában a szláv elem ellen.

Ily bizalmatlanságnak, mely mindenütt belellenségeket lát, az a következménye, hogy oly rendszabályokat alkalmaztat, melyek a szláv ajku polgárok irányában szükségtelenek s melyek azután természetesen csak elkeseredést szülnek. Ezen bizalmatlanság Magyarországban oly nagymérvü, hogy az a szlávok nemzeti művelődése fejlődését is megsemmisiteni igyekszik. Ezen bizalmatlanság jelesen odavezetett, hogy a szerbeknek törvény által biztositott autonomiája az egyházi, iskolai és alapitványi ügyekben folytonosan sérüléseknek van kitéve, sőt az államhatalom a keleti bonyodalmak folytán Délmagyarországon oly rendszabályokhoz is nyult, melyek a polgárok személyes szabadságát minden alap nélkül sulyosan megsértették.

Ily rendszabályok legkevésbé igazoltak. Magyarországon a szlávok és általában a magyarországi nemzetiségek lelkiismeretesen teljesitik állami és polgári kötelességeiket és ép oly hazafias érzületeket táplálnak keblükben, mint Magyarország többi polgárai, meglévén ugyanis arrul győződve, hogy csakis e hon minden népfajának érdekében s érzelembeni összeforrasztásában és testvéries egyesülésében lehet e hazának is boldogabb jövője. A magyarországi nemzetiségek törekvései mindig a magyar állam egysége és magyar alkotmány keretén belül mozognak és különös közjogi állásra nem törekednek. Hogy pedig nemzeti művelődési fejlődésükben akadálytalanul haladni akarnak, hogy nemzetiségüket az egyes törvényhatóságban, ahol többségben vannak, alkotmányos uton érvényesiteni igyekeznek: ez sem a magyar egységgel, sem pedig a magyar alkotmánynyal ellentétben nem áll, de hogy ezen törekvésük is vétkül rovatik fel, csakis azon bizalmatlanságnak tulajdonitható, mely a mostani kormányrendszernek kifolyása.

Ezen kormányrendszernek pedig a lakosság természetes volta alapul nem szolgálván, ugy a monarchiában, mint Magyarországban egészséges viszonyokat nem teremthet.

Amely állam lakosságának nagyobbrésze iránt bizalmatlansággal viseltetik, önvallomást tesz ország és világ szine előtt, hogy saját jövőjében nem bizik.

A keleti Európa átalakulása épen intésül szolgálhatna monarchiánknak, hogy a lakosság természetének meg nem felelő államszervezet tartóssággal nem birhat.

Nagy szerencse azomban, hogy a monarchia népei általában, de különösen e haza polgárai át vannak hatva azon hazafiságtul, mely bármely nehézségeket képes legyőzni, s mely egy szebb jövő biztos zálogául szolgál.

Ezen hazafiság, vezéreltetve Felséged atyai szándéklatai által, azon természetszerü állapotokat fogja előidézni, melyeknek megvalósitását a monarchia és szeretett hazánk java és felvirágzása érdekében mielőbb óhajtjuk.

Isten tartsa, Isten áldja meg Felségedet!

Dr. Polyt. *Dr. Maximovics.* *Hadzsics Antal.*

A horvát képviselők válaszfelirati javaslata.

(Horvátul magyar forditással.)

Császári és apostoli királyi Felséged!
Legkegyelmesebb urunk!

A legnagyobb szerénységgel lépünk hódolatteljes feleletünkkel Felséged trónja elé, kijelentve a loyalitás és hűség mély érzetével, hogy a jelen komoly körülmények közt minden erőnkkel Felségednek a magyar korona országai javára és boldogságára irányzott atyai gondoskodását támogatni fogjuk, valamint hogy őseink is e hazát leginkább akkor emelték fényre, midőn a helyzet válságos voltánál fogva egyetértve és lelkesedve gyülekeztek a gondkörnyezte trón körül.

Készek vagyunk azon két el nem odázható feladatnak mielőbbi teljesitésére, melyeket Felséged trónbeszédje a véderőt illetőleg, valamint a dalmát-, horvát-

és szlavon királyságokkal kötendő pénzügyi egyesség tekintetében kegyesen kijelölni méltóztatott és megteendünk a magunk, mint a második alkotmányos tényező részérül mindent, hogy Felséged azonnal állandó parlamentáris kormányt felállithasson, melylyel a haza erkölcsi és anyagi haladását czélzó fontos ügyeket buzgóan és egyetértve fogjuk tárgyalni.

Reméljük teljes bizalommal, hogy ezen, a belső fejlődésünkre vonatkozó törekvésünkben nem fog sem soká, sem jelentékenyen zavarni azon mandátum, melyet Felséged a berlini congressuson a barátságos hatalmaktul elfogadni méltóztatott a végbül, hogy a monarchia erőteljes befolyását a kelet ügyeire biztositsa és ezáltal nemcsak a monarchia, de egész Európa részére állandósitsa a békét és ennek minden jótéteményeit hosszu évtizedekre az emberiség szellemi és anyagi iparkodásának minden ágai számára.

Fájlaljuk mi is, hogy Boszniában és Herczegovinában a hosszan tartó anarchiából eredt téves felfogások ellenállást szültek Felséged leghumánusabb terveinek és azért drága vérüket kellett ontani azon hősöknek, kik hivatva valának a századok óta elhanyagolt országoknak meghozni a rendet, a szabadságot és minden jót. Annyival inkább büszkélkedünk példa nélküli kitünő tulajdonságaival Felséged hősi hadseregének, mely ügyes vezérlet és áldozatkész odaadás mellett megtörte az esztelen ellenállást és rövid idő alatt Bosznia és Herczegovina bevételével a nagy feladatnak elsőrészét megoldá és teljesité.

A feladatnak második, sokkal nehezebb, az egész

monarchia és különösen a magyar korona országaira sokkal döntőbb része még várja Felséged országai és királyságai összetett és egyetértő szellemi és anyagi erejének igénybevételét. Nem titkolhatjuk magunk előtt, hogy a bizonytalanság s a feladat nehézsége e részben felriasztotta a kedélyeket s hogy a még szükséges áldozatok beláthatlansága, valamint az előfordulható politikai események és változások Felséged hű alattvalóinak nagy többségét megijesztette. Reméljük mindazonáltal, hogy a magas trón s a monarchia népei közti egyetértésnek és bizalomnak, valamint a többi nagyhatalmakhoz való barátságos viszonyainknak sikerülni fog szerencsés leküzdése azon nehézségeknek, melyek a meginditott nagy munka utját állják és hogy sikerülni fog lefektetése azon sziklaszerü alapnak, melyre Európa keleti részében is a monarchia ereje és dicsősége biztosan fog nyugodni, védbástyául Európának és jóltevőjeként a balkánfélszigeti népeknek, melyek innen lesve várandják és hálával fogadandják az oltalmat, a szabadságot és művelődést, a szellemi és anyagi felvirágzást.

Hazánk érdekei, széles gyökerekben megerősbülvén, százszoros gyümölcsét adandják azon áldozatoknak, melyeket a mostani idők és viszonyok csak nagy nehezen hoznak; monarchiánk alkotmányos intézményei érintetlenül hagyatván és csakis az uj viszonyokhoz mérten kifejlesztetvén, áldatni és tiszteltetni fognak azok által, kik vele együtt a világon a legnagyobb javakat nyerték: a szabadságot és művelődést.

Legkegyelmesebb Urunk és Királyunk! Komolyak és jelentőségteljesek az idők, melyeket élünk, nem

veszélynélküliek ezen idők, de nagykilátásuak is egyszersmind ; ily időben a népek nagy polgári erényeknek maguk közti ébresztésére és fejlesztésére vannak hivatva. Minden erények közt pedig őseink és elődeink mindig és legkivált kitüntek a legmagasabb trón iránti hűséggel, dicsőségérti áldozatkészséggel. Ha beálland annak szükségessége, készségesen fogunk engedni Felséged felhivásának, őseink méltó utódai gyanánt.

Az ur Isten tartsa fenn és oltalmazza Felséged drága életét.

Aláirva 5 horvát képviselő által.

Az ellenzéket a bosnyák kérdésben támogatta 15 megye és 6 város országgyülési kérvénye, a pesti ifjuság és a lakosság zajongó része, a kormány mellett szólt az európai megtiszteltetés és egy milliós ország meghóditása.

Mind az 5 felirat hemzseg a loyalitási nyilatkozatoktul, a sereg dicsőitésétül ; sajátlag az egyedüli őszinte felirat a horvát felirat, mert ez Bosznia elfoglalását feltétlenül czélszerünek és hasznosnak hirdeti ; helyesnek és czélszerünek tartja azt, hogy Austria-Magyarország az aldunai tartományokban vezérszerepet vigyen, mellőzve a pánszláv ábrándokat, s reményli, hogy az aldunai tartományok saját érdekökben a monarchiához fognak csatlakozni, nem áll fel horvát követelésekkel, nem külön horvát érdekekkel, de igen helyesen beszél Magyarország érdekeirül, sőt midőn a bosnyák ellenállást elitéli, kárhoztatja a pánszláv, részben a horvát szakadárok által táplált ellenállási mozgalmat, nem sopánkodik a pénzáldozatok felett. Általában az egész

felirat tisztességes, correct, melyet a többség is elfogadhatott volna.

Polyt felirata már nem magyar, de szerb felirat. Örül a szlávoknak a török járom aluli felszabadulásában, de fájlalja, hogy a törökmaradványokbul nem egy szláv állam alakult, általában minden sorábul kitünik, hogy nála a szláv eszme uralja a magyar eszmét, hogy Osztrák-Magyarország által akarta a gesztenyét a szlávok számára a parázsbul kikapartatni; sajnálja, bár csak futólag a kiadásokat és felhasználja a kedvező alkalmat a magyar kormány belpolitikája megtámadására; általában a szláv, illetőleg szerb lóláb mindenütt kilátszik a háromszinü palást alól, bár az eszes Polyt, ki határozottan jeles tehetség, rögeszméje mellett ma, mint mindig, simán küzdött. A komoly gondolkozót már ezen felirat is meggyőzhette volna arról, hogy a király igen okosan gondolkozott, midőn Boszniát és Herczegovinát elfoglalva, magát a szlávok közé beékelte és az óriás szláv birodalom után rajongók terveit ketté vágta. Miután a török szlávok az oroszok és Austria segélyével a töröktül megmenekültek, mi fájt a szlávoknak, mit akartak? Akarták azt, hogy egy szláv Piemont alakuljon keleten, mely Dalmáczíátul Oláhországig terjedjen, mely orosz rubeleken, orosz pártfogás alatt, szerb és montenegrói rajongókkal izgassa a horvátokat, a határországot, a bánáti és bácsi szerbeket, Dalmáczíát, Stiriát, Krajnát a Magyarország és Ausztriátuli elszakadásra, mely a csehekkel, morvákkal, vendekkel és lengyelekkel szövetkezzék arra, hogy a megcsonkitott Magyarország és Austria szláv hatalommá alakittassék.

Polyt, midőn a meghiusitott érdekekrül beszélt, nemcsak a maga, de a panszlávizmus érdekeirül is beszélt, a komolyak és higgadtak tehát beláthatták volna, mit akarnak a tulajdonképeni pánszlávok, miért fájt Bosznia elfoglalása.

A szélsőbal vezéreszméjét a török birodalom fenntartása képezte; saját eszméjét tekintve, politikája indokolt volt, de ezen eszme, mint később be fogom bizonyitani, 1878-ban már nem volt kivihető; a szélsőbal a kormányt ámitással, törvény-, illetőleg alkotmánysértéssel vádolta; hogy nem ámitott és alkotmánysértést nem követett el, azt már előbb tüzetesen bebizonyitottam, törvénysértést mindenesetre követett el a fuvaroknak az ország, sőt a megye határántúli alkalmazása által, mert tekintve a szokást, a kormány semmi egyebet nem követelhet, mint egy állomásra terjedő fuvart; Magyarországban még a forradalmi hadjáratban sem követeltek fuvart az ország határain túl, vagyis a fuvart sajátlag csakis Horvátország határáig lehetett volna kivánni. Ez annyival menthetlenebb eljárás volt, mert a bosnyák hadjárathoz a hadi kormány már évek óta készült, a seregnek csak kis részét küldték Boszniába, Magyarországban szekeret és lovat illő áron, minden időben lehet szerezni. A magyar kormányt egyedül az menti, hogy az osztrák hadsereg szótárában az alkotmányos érzület és jogtisztelet ismeretlen; a hadparancsnok, ha szekerészete nem elegendő, ha fuvarosokat nem kap, sem meg nem állapodhat, se az élelmiszereket az ut szélére nem rakatja, de viszi magával; a másik mentő körülmény az, hogy alkotmányunknál fogva magyar

hadseregünk nincs, sem a hadügyminister a magyar kormánytul nem függ, a kormány tehát ezen a bajon csakis hosszas uton segithetett volna; vagyis Péter vagy Pál károsultnak először is folyamodni kellett volna a megyéhez; a megye, esetleg az alispán vizsgálatra kiküldi a szolgabirót, a szolgabiró jelentést tesz a belügyministernek, a belügyminister átir a király személye melletti ministerhez, a minister a hadügyministernek, a hadügyminister a bosnyák hadvezérnek, ez a hadtestparancsnoknak, a hadtestparancsnok válaszol a vezérnek, ez a hadügyministernek és igy tovább; ezen ügy, tekintve a bureaucrata nagy sereget, megfordulna Boszniáig 37, vissza 37, tehát összesen 74 hivatalnok és katona kezében, tekintve azon méltóságos lenézést, melylyel a minister, alispán, szolgabiró kivételével, az egyéni jog, a szegény ember érdekei iránt viseltetik, tekintve az irka-firka-rendszer által előállitott irat- és munkahalmazt, tekintve a háborus időkbeni elfoglaltatást, tekintve a Boszniában uralkodó rendetlenséget, minden hivatalnok és katonára csakis 2 napot számitva, az ügy 4 hónapnál előbb alig intéztethetett volna el, tehát akkor, midőn már a hadjárat régen befejeztetett. Ha a kormány, hivatalához hiven, a fuvarosoknak a határtuli hazatérését megengedi is tényleg, ez sem vezetett volna czélhoz, mert a szükség törvényt ront, tehát mert a sereget minden viszonyok közt élelmezni kell, miután a császári királyi katona a magyar ministeriumtól nem függ, a császári királyi katonatiszt a ministerium rendeletét zsebreteszi és fuvaroztat tovább, vagy a legjobb esetben a fuvarosokat megtartva, a hadügyministerhez felküldi és ez a

hadjárat befejezéseig hallgat. A hiba itt első sorban a kiegyezésben van, másodsorban a hadügyek hanyag kezelésében. Tekintve a viszonyokat, a kormány kinos helyzetben volt; tekintve ugyanis a pánszlávok általi izgatott bosnyák helyzetet, a hóditással sietni kellett, mert mennél tovább tart, annál több pénz- és véráldozatba kerül, de nem léphetett fel a kormány határozottan azért sem, mert a bosnyák politikát helyeselte, de ha nem helyesli és a katonai párttal szembeszáll, a kormányt elbocsájtják; a kormánynak ily indokbuli elbocsájtása a tévutra vezetett hangos közvéleményt még jobban elmérgesiti és ezen előzmények után nem akad ember, ki a bosnyák megszállás megerősitését keresztülviszi, ennek visszavetése összeütközést idéz elő az ország és a korona között. Miután azomban ez egyrészt kétségkivül bebizonyitotta azt, hogy az ország alkotmányos befolyása a hadügyekben túlságosan korlátozva van, miután egyesek tetemes kárt szenvedtek, a személyi, tehát kormányképes, a közszólam szerint loyális ellenzéknek lett volna feladata ezen előzetes tények nyomán a hadügyek kezelésében egyrészt módositó törvényjavaslatot benyujtani és a károsodottak országos kárpótlását javasolni.

A személyi ellenzék vezéreszméi következők:

1. A bosnyák politika czélszerütlen és veszélyes.

2. A nemzet a foglalásbul eredő terhek viselésére képtelen.

3. Nem ragaszkodik a párizsi szerződéshez, de rosszalja Bosznia és Herczegovina megszállását és eset-

leges bekeblezését, Bosznia helyett a Dunánál akar az orosz hatalom ellen védfalat állitani.

4. A kormányt árulással és alkotmányellenes eljárással vádolja az országgyülés időelőtti feloszlatásáért, törvénysértéssel a fuvar-ügybeni önkényeért, rosszalja az országgyülés késői összehivását.

A személyi ellenzék már a kormány-politikával szemben nem foglalt el merő ellentétet, mert nem követelte Törökország épségét és védfalat akart a Dunánál felállitani, tehát Törökország részletes feloszlatásának tervét elfogadta. Politikája azomban az uralgó viszonyok közt képtelen és lehetetlen volt, mert az orosz Törökországot leverte, seregei Bulgáriát elfoglalták, sőt még Oláhországot is megszállva tartották, — az Al-Dunánál pedig Oroszország ellen védgátul csakis a dunai várak és az Austria által elfoglalt Bulgária szolgálhatott volna, ezt azomban kivánni képtelenség volt, nem kivánták ezt a krimi háboru után sem, mert Oroszország, mint szomszédos hatalom, mint az óhitü keresztyének feje görcsösen ragaszkodott Bulgáriához és a török tartományokbani befolyásához, ezen befolyásárul azon Oroszország, mely már félszázad óta a török keresztyének védnöki szerepét jászotta, a legnagyobb megalázás nélkül le nem mondhatott; képtelenség volt ezen eszme azért is, mert Bulgáriát és az al-dunai várakat mitőlünk Oláhország és Szerbia választották el, ezeket tehát még egy diadalmas hadjárat után is alig lehetett volna a szomszédos Oroszország ellenében megtartani és mielőtt odajutunk, előbb a szerbeket, bosnyákokat, Montenegrót kellett volna le-

győznünk. Képtelenség volt ez végre azért is, mert a berlini congressus Bulgáriát, a várakat Oroszországnak odadobta, az orosz befolyás jogosultságát Bulgáriában elismerte, Németország Austria-Magyarország kárpótlási jogosultságát elismerte, de nem kivánta megalázni Oroszországot, a kelet szabályozására a három császár már Reichstadtban kiegyezett, Francziaország az oroszok felé hajlott; ha tehát a császár és király adott szavát megszegve és a személyes ellenzék eszméjét felkarolva, hóditó igényekkel lép fel és ezt seregeivel érvényesiteni akarja, csakis az angolokra számithattunk volna, kik Palmerston halála óta azt sem tudják, mit akarnak, kik kis rendelkezhető seregöket tekintve, Európában csakis harmadrendü katonai hatalmasságok. Képtelenség volt ez azért is, mert az osztrákok a keleti bonyodalmak ügyében nem érdeklődtek és ezt különleges magyar ügynek tekintették, ezen párt fejei: a tőzsérek és fiskálisok a háborutól irtóztak, mert ez a papirosok értékét leszállitja; a szlávok, a lengyelek kivételével, a szláv törzsek ellenében nem vágytak a háborura, tehát a háborut a szövetséges birodalomban alig lehetett volna kivivni, sőt még nálunk is a támadó háboru alig nyer többséget, mert Austria-Magyarország elszigetelt háborujának sikere nem volt biztos, az adósságokkal túlterhelt birodalmakban a vesztett háboru egyszersmind pénzügyi bukás is, nagy kérdés tehát, valjon a higgadt többség a háboruért rajongott volna-e, háboru nélkül pedig az európai helyzetben a siker a lehetetlenségek közé tartozott.

A pénzügyi indok nem alapos ok; az adósságokat

nem a fegyveres béke okozta, mert a nagyszámu hadsereg sokat felemésztett ugyan, de nem kényszeritette az országot az adósságok felhalmozására, mert Magyarország a legbékésebb viszonyok közt is kénytelen lett volna 200,000 katonát tartani, ez tehát maga 20 millió; ezenkivül haladni kell a fegyverzetben, meg kell tartani a tiszti keretet, mert a tiszt nem kapál, nem kaszál, de tisztesen kell élni fizetéséből, fizetni kell háboruban, mint békében a terhes nyugdijakat, fel kell tartani a várakat, épületeket, vagyis ezen rendkivüli kiadások is megközelitik az 5 milliót, a katonaság rendkivüli terhére tehát alig számithatunk többet 6 milliónál, ez 1867-tül 1878-ig, 11 év alatt 66 millió, már pedig a 11 év alatt csinált adósságnak csak kis és jelentéktelen részét teszik. Magyarország adósságainak nagy és főrészét a vasuti szédelgés, az aránytalan adó, a bureaucratia, az uzsorás adósságok, az államvagyon rossz kezelése, a nagyzás idézte elő. A bosnyák hadjáratbul eredhető 3 millió kamatteher a pénzügyek rendezését megnehezitette, de nem tette lehetlenné és ha emiatt 3 millió kincstári hiány is marad fel, ezen 3 millió Magyarországot tönkre nem teszi; ez tehát kisszerü jeremiási panasz akkor, midőn ezen segiteni teljes lehetetlen, ezen panasz csakis akkor volna indokolt, ha Boszniában foglalás nélkül magyarérzelmü fejedelemséget alkothattunk volna, vagy a dunai fejedelemségek dunai szövetséget alkotnak és Austria-Magyarországot ezen szövetség teljhatalmu vezényletével megbizzák, errül azomban nemcsak szó sem volt, de sőt inkább a szerbek Montenegróig terjeszkedő vágyai-

kat nyiltan hirdették és Románia jó indulatát Magyarország drágán fizette és fizeti a terhes kereskedelmi szerződéssel, a 4-ik pontot már megvilágitottam, az elsőrül később fogok tüzetesen szólani.

A többség felirata már régóta bókirat és a király dicsőitése, e tekintetben a jelen sem külömbözik a régitül, de bár az alázat hangján, de tiltakozik Bosznia megtartása ellen, pedig azt már ekkor a legkisebb gyermek is tudta, hogy Bosznia megszállásának végczélja Bosznia végleges birtoklása és a mandátum csakis ürügy és zászló Bosznia elfoglalására; a felirat végső soraiban azomban az engedelmes többség már teljesen megbokrosodva, burkolva ugyan, a királyt már Bosznia elhagyására hivja fel. Valóságos kétszinü Janus arcz ez, egyik képe mosolyog a királynak, a másik a közvéleményre kacsint; érdekes a pénzügyi bajokrai hivatkozás egy oly párttul, mely 11 év óta a pénzügyi zavarok megteremtésén lelkesülten működött. A hóbort magaslatára emelkedik, midőn az eddigi politikát, melyet megszavazott és minden mozzanatában támogatott, kétértelmü szavakkal elitéli.

II. FEJEZET.

Valjon czélszerü, szükséges, mellőzhetlen vagy helytelen volt-e a bosnyák foglalás ?

A kiegyezés óta az országot semmi sem érdekelte annyira, mint az orosz-török háboru és Bosznia elfoglalása. Ezen érdekeltség teljesen indokolt volt, mert Magyarországnak ma már egyedüli ellensége Oroszország, a nemzetiségi mozgalmakat nagyra felfujták a nemzetiségi középszerüségek, a tudatlan irkászok, némely üresfejü felsővidéki urak, nagyravágyó névtelen értelmiségek és hivatalnokok, az orosz czár bérenczei. A törököt mindenki szerette, mert midőn a nemzet leláncolva fetrengett, a török mutatott a magyar menekültek iránt rokonszenvet. Érdekelte a közönséget azért is, mert a török-kérdést az ellenzék a képviselőházban ismételve felelevenitette, a sajtóban, a gyülésekben, a köztéren izgatott; a politikát a közönség könnyü mesterségnek tartja és azt hiszi, hogy az ujságok a helyzetet ismerik, ennélfogva ezek értesitése nyomán a helyzetet mindenki ismeri, tehát szakavatottan meg is birálhatja.

A kormány politikáját a zajos közvélemény, sőt maga az engedelmes országgyülési többség is elitélte, mert a királyt Bosznia feladására kérte fel; mind a közvélemény, mind az országgyülés tévedtek.

A bosnyák kérdés elbirálásánál mindenekelőtt megvitatandók:

1. Valjon Osztrák-Magyarországnak érdeke kivánta-e Törökország fennállását?

2. Valjon Törökország birt-e életképességgel?

3. Valjon az európai hatalmasságok fenn akarták-e Törökországot tartani?

4. Ha Törökország életképes nem volt, magyar érdek volt-e Törökországnak egy szláv állammali helyettesitése?

5. Ha Törökország életképességgel nem birt, ha Törökország romjaibul egy érdekeinknek megfelelő államot alkotni nem lehetett, valjon Boszniát elkellett-e foglalni?

6. Valjon érdekünk kivánja-e Bosznia bekeblezését és további terjeszkedésünket?

Törökország fennállása kétségkivül nemcsak magyar, de osztrák érdek is volt. Oroszország már I. Sándor czár alatt előbb a vallás, majd a nemzetiség zászlója alatt megkezdte Törökországban az izgatást, Törökország keresztyén lakosai közt csakhamar nagy népszerüségre tett szert, mert a legértelmesebb osztályt, a papokat fizette, a népeket a török járom aluli felszabaditással biztatta. Az európai Törökországban a keresztyének a töröknél számosabbak voltak, de a müveltség alsó fokán álltak, ezek tömör testet nem képeztek, csak Oláhországban maradt meg a nemesség, Szerbiában még irni is kevesen tudtak; Bulgáriában a müveltebb osztályt néhány buta kereskedő képezte, a hadsereg törökbül állt, a várakat a törökök birták, az oláhok külön fajt képeztek, a szerbek, bolgárok szláv törzsbül eredtek, de nem egy nyelvet beszéltek, a görögök külön fajt képeztek, nem volt köztük egy sem, mely körül összpontosulhattak volna, a

törököt csufolták, de egymással folytonosan versengettek, ennélfogva felszabadulásukat csakis egy hatalmas államtul várhatták. Az orosz az aldunaiakat pénzzel, vallással, ámitással rég megnyerte, az orosz befolyást csakis Austria ellensulyozhatta volna, ha a török és keresztyén alattvalói közt közvetitőkép fellép, Austria azomban I. József óta a török ügyekkel nem foglalkozott, Metternich herczeg czélját az európai szabadság kiirtása képezte, az orosz hatalom a szabadság elleni harczban hiven támogatta, ezen segélyért tehát szivesen lemondott a török ügyekbeni beavatkozásrul és szabad kezet adott Oroszországnak. A pánszláv izgalmakat elnézte, mert még az oroszok előtt Magyarország leigázására a nemzetiségi mozgalmakat ő inditotta meg, 1844. után el kellett nézni, mert a szabadsági mozgalom egész Európában megizmosodott, tehát az oroszok pártfogását még kevésbé nélkülözhette. Az ötvenes években az osztrák kormány már belátta a pánszlávizmus veszélyét. Mióta az orosz leplezetlenül feltárta szándékát, mióta már szolga ujságirói által nyiltan hirdette a szlávok egy nemzetbe alakulása szükségét és jogosságát. Az 50-es évek kezdetén ugyan a bécsi kormány nyiltan még nem léphetett fel, mert a szlávok által óhajtván a magyar nemzetiséget elnyomni, a szlávokkal kaczérkodott, a török tartományokban azomban politikája megváltozott, népszerüséget hajhászott ugyan a török keresztyéneknél, de Törökországot fenn akarta tartani és diplomatiája is ezen irányban működött.

1849. után az orosz czár Törökországot a magyar

forradalom leveréséért jogos zsákmányának tartotta, Austriának és Törökországnak érdekei tehát már azonosak voltak, mert Törökország lakosai között a szlávok, románok, görögök a lakosok 70 százalékát képezték, Austriában pedig a románokkal együtt 40 százalékot tettek, ha tehát az orosz Törökországot felfalja, természetes terjeszkedése tehát Austria felé irányult és Austria-Magyarországot területének kétharmadán körülkarolván, a hűbéres vagy elfoglalt tartományokban izgató aknáit kényelmesen felállithatta és intézhette volna; az osztrák monarchiában a szlávok el voltak nyomva, Törökországba beavatkozott a vallási alapon, Austriába beavatkozott volna a nemzetiség ürügye alatt; Törökországra más hatalom az oroszon kivül nem vágyott, mert távol terült el minden más hatalmasságtul, a gyenge Törökország a hatalmas Oroszországgal nem birt, Franeziaországtul, Angliától tenger választá el, tehát ezen jóakaró hatalmaknak sem gyors, sem nagyszámu segélyére nem számithatott, kényszerülve volt tehát Austria pártfogását minden áron fentartani, érdeke parancsolta a szláv izgatást nemcsak tartományaiban fékezni, de afelett is őrködni, hogy a szláv izgatás Austriában meg ne szilárduljon, mert ha ez Austriában megizmosodik, kettős erővel működik Törökországban, a nagymérvü mozgalom megbénitja, lehetetlenné tette volna Austria beavatkozását. Viszont Austria ez időben belellenségein kivül csakis Oroszország nagyravágyásától félhetett, mert Poroszország még nem készült el, még nagyravágyó terveit nem árulta el, az osztrák császár magyarországi győ-

zelme Németországban a szabadelvüséget leverte, a fejedelmek parancsoltak, a fejedelmek védőjöknek, atyjoknak az osztrák császárt tekintették, Austria tehát Poroszország ellen a németek segélyére biztosan számithatott; Francziaország távol levén, csakis Olaszországban támadhatta meg, mig ellenben Oroszország határolta, Galicziában, Bukovinában a szláv, szerb, oláh népséget fellázithatta, ha Törökország megbukik, az összes keresztyén népség vagy alattvalója, vagy hűbérese lesz. Ezen indokoktul vezéreltetve, a krimi háborut megelőzőleg Austria már Törökországot folytonosan pártolta, a krimi hadjárat sikerét is Austria szövetkezése biztositotta. Oroszország, ha Austria nagy seregével háttérben nincs, ha attul nem tart, hogy Lengyelországban megtámadja, semmi esetre sem hátrál meg a csekély angol-franczia-olasz hadseregtül és a háboru kevés, majdnem semmi sikerrel fejeztetett volna be, daczára annak, hogy Törökország uralkodója egy értelmes, elszánt fejedelem volt és a sereg, habár aránylag kisszámu volt, de fegyverzet, vezénylet, vitézség tekintetében bármely európai hadsereggel versenyezhetett. A török szövetség indoka, Törökország fentartásának érdeke 20 év alatt nem változott, mert a pánszlávizmust nemcsak a czár hirdette, de ez már az oroszoknál politikai őrültséggé vált és pedig annyira, hogy ha a mindenható czár Törökországot meg nem támadja, a pánszlávizmust megtagadja, a kancsuka országában véres, kétséges kimenetelü forradalom ütött volna ki. Szerbia, Románia, Montenegro fél függetlenségét Austria-Magyarország eszközölte ki, a románokat, bár az

orosz terjeszkedés fenyegette, mindezek daczára Románia Erdélyre kacsingatott, a magyarországi szerb nemzetiségi mozgalom szálai Szerbiában összpontosultak, Horvátországban szakadár párt alakult, mely nagy Horvátországrul álmadozott és a nagy szláv csillagot Horvátországbul, Szlavoniábul, Dalmátiábul, Stiria és Karinthia egy részébül, a Muraközbül, a határőrvidékbül, Bosznia és Herczegovinábul akarta összetákolni. Osztrák-Magyarország érdeke tehát épen ugy, mint az előtt 20 évvel, Törökország épségének fenntartása mellett harczolt. Az osztrák politika azomban már 1872-ben lemondott Törökországrul és csakis huzta és halogatta a válságot, és a török birodalom egy részét kötötte ki kárpótlásul.

Tette pedig ezt azért, mert Törökországot többé fenntartani nem lehetett, mert Törökország életképességgel nem birt. Törökország területe Európában, Ázsiában és Afrikában 75,000 négyszög mértföldet tett, 36 millió lakossal. Ezen 36 millióbul Ázsiát lakta 16.500,000, Afrikát 9 millió, európai Törökországot 10 millió; Afrikában azomban tényleg Törökország nem parancsolt, Egyptom csak határozott mennyiségü katonát tartozott kiállitani, az ázsiai török gyengébb, tehetetlenebb volt az európainál. Európában az összes török lakosság 4.500,000-et tett, szemben 6.400,000 keresztyénnel, ezek közül Szerbia és Oláhország jól begyakorlott hadsereggel birt, a montenegróiak születetett rablók voltak. Európában tehát a török lakosság a népesség $^{60}/_{100}$-lékát, a török $^{40}/_{100}$-lékát tette, a török katonaság is csekély volt, mert a krimi háboruban a jeles Abdul Medsid szultán uralma alatt kato-

nasága 115 ezer rendes katonábul és 110 ezer honvédbul állt. Az állam szilárdságának a faj egysége, az egy vallás, nem fő és egyedüli feltétele és a vallás-, a fajkülömbséget teljesen pótolja a jogegyenlőség, különösen oly államokban, melyekben a külömböző fajok közül az uralgó faj értelmisége, műveltsége által kimagaslik, hol a külömböző fajok közül csak egy bir történelmi multtal. Törökország tömör testet soha sem képezett, mert Oláhország, Moldva, Szerbia a hóditástul kezdve hűbéri jellegü önállással birtak, Oláhországot, Moldvát, Szerbiát saját fejedelmei kormányozták, meghatározott adót fizettek a a portának és a porta parancsára seregeiket kötelezteték kiállitani, a fejedelemség azomban nem volt biztos, a porta a fejedelmeket kénye szerint változtatta, a fejedelmek sohasem értettek egyet, egyik a másik területe után áskálódott, ez azomban ezen népeknél a magyar uralom alatt is divott, a függetlenség után mindig vágytak századok óta, tehát megbizhatlan hűbéresek voltak. A nemzetiségi érzelem ezen népeknél teljesen hiányzott, mert tekintélyes államot a magyarok hóditása előtt sem képeztek, ennélfogva sem nemzeti, sem történelmi multtal nem birtak. Boszniát, Dalmácziát a török szultán közvetlenül kormányozta, Boszniában a török hatalom legerősebb gyökeret vert, mert a nemesség elfogadta a mahomedán hitet, birtokai megmaradtak, tehát Bosznia népének majd fele eltörökösödött, egyebütt azomban a fajellentét fennmaradt. A nemzetiségnél azomban erősebb válfalat képezett a valláskülömbség, a műveltség a vallási gyü-

löletet megszüntette, a műveltség éltető sugára azomban Törökországba nem hatott el, a török ugyan a keresztyéneket nem üldözte, de a keresztyént hitetlennek tekintette, a keresztyén a törököt mint eretneket megvetette. Mig a török hatalmas volt, mig az erélyes török szultánok az ázsiai és afrikai tartományok felett rendelkeztek, mig a katonai rendszer át nem alakult, mig a keresztyén fejedelmek Törökország ügyeibe nem avatkoztak, a törökök keresztyén alattvalóikat teljesen uralták és az idegen hóditókkal megküzdhettek, mindez azomban már e század első negyedében megváltozott. A török szultán afrikai birtokait tényleg elvesztette, az orosz Ázsiában és Európában egyiránt szorongatta, a vallás tüzét szította, a nemzetiségi érzelmeket felelevenitette, Görögországot Oroszország és Anglia közösen szabaditották fel, a törökországi keresztyének mellett diplomácziai keresztes háborut kezdtek, később Törökországot védnökségük alá vették, a belügyekbeni idegen beavatkozás minden nemzetnél bizonyos halál, mert az ily állam a diplomáczia labdája, az ily állam feloszlása csak időkérdés, mert az elégedetlenek az idegen támaszba bizakodva, saját kormányuk ellen merészen ármánykodnak, a sok baráti ölelés alatt a pártfogolt állam elalél és végtére is diplomatikai érdekkiegyenlitések, kárpótlások vagyis osztály tárgya lesz. Törökországot nemcsak a diplomáczia ölelgette, de még a forradalmárok is megtámadták; a 60-as években Kossuth a dunai szövetség eszméjét pengette, vagyis Romániát, Boszniát, Szerbiát, Dalmácziát fel akarta a török uralom alul menteni,

Massini Cavour magyar, illetőleg olasz érdekben Kossuthot támogatták, Törökország a nagyhatalmak szinleges jó akaratától elámitva, a török állam szervezése, megszilárditása helyett az európai nagyhatalmak előszobáiban sürgölődött és sorsát Allahra és az európai diplomácziára bizta. Allah azonban nem tett csudát, az európai diplomatia pedig az európai politikai változások után elhagyta. Abdul Medsid alatt Törökország még tényleges hatalom volt, mert seregét fizette, a basák nem loptak nyiltan, a szultán nem pazarolt, a birodalom hitellel birt, a szultán bátran hivatkozhatott a muzulmánok vakbuzgóságára, mert kötelességét teljesitette, alattvalói szerették, tisztelték és biztak benne, a 200 ezer katona, a fanatizmustuli félelem a keresztyéneket megfékezte. Mindez azonban a jeles szultán halálával megváltozott; nyomorult utódai a birodalom kincseit telemarokkal szórták, a fenyegető vész daczára a sereget nem szaporitották, a basák nyiltan loptak, az orosz rubeleket Konstantinápolyban is elfogadták, a hitel megszünt, a palotaforradalmak, a szultánok nyomorult egyénisége a szultán, a birodalom tekintélyét elsorvasztották. Az oroszok által folytonosan izgatott keresztyének nyiltan szervezkedtek. Hat millió keresztyén állott szemben négy millió törökkel, vagyis Törökország megszünt tényleges hatalom lenni. Törökország fenntartása Austriának állott főleg érdekében, a császár-király, mig a betegnél a végelgyengülés be nem következett, Törökországot folytonosan támogatta. 1871-ben elhagyta és a király politikáját őszintén elfogadta gróf Andrássy Gyula is, ki ugyan magánkörökben sokat élczelt a törökök felett, de

hazafisága minden kétségen kivül állt, feladta tehát azért, mert a diplomatikai áramlat ellen nem uszhatott, mert a haldoklót moschussal ugyan tengetni lehet, de megmenteni nem, mert Törökország erejét a belvillongás megbénitotta és Austriának egyedül kellett volna Oroszországgal és pedig kedvezőtlen diplomácziai helyzetben megküzdeni. És ha ezek daczára Austria-Magyarország Oroszországgal megküzd és győz, valjon mit nyerünk ezáltal, szövetségesünk lesz egy gyenge állam, mely saját alattvalóival sem birt ellenállási képességgel és elvesztjük lehető befolyásunkat a törökországi keresztyéneknél, kik életképességgel birnak és idegen érdekekért csinálunk néhány száz millió adósságot, midőn a jelenlegi nagy terhek is agyonütéssel fenyegetnek. Törökország fenntartását mi csak azon esetben kisérthettük volna meg, ha először Törökországban az államügyek kezelése megváltozik, ha a török szultán népeinek, vallásküllömbség nélkül valódi alkotmányt ád, a mohamedán és keresztyén lakosai között a jogegyenlőséget kimondja, ha a birtok- és tulajdonjogot biztositja és ezáltal nemlegesbül tényleges hatalommá lesz, ha a Törökország épségét a párisi szerződésben biztositó hatalmak Törökország fenntartására tényleg egyesülnek és magukat határozott mennyiségü sereg kiállitására kötelezik, ha a vezető első nagyhatalom, Poroszország, a török birodalom épségét elfogadja és legalább semlegességét biztositja. Az alkotmányos uralom megalapitása mellőzhetlen politikai követelmény volt azért, mert a keresztyén lakosság egyéni jogait, a vallásegyenlőséget csakis az önkormányzat biztosithatta, az állam és lakosai vagyonának

elharácsolását, a rablórendszert, a tehetetlenséget csakis az alkotmányos önuralom szüntethette meg, az alkotmányosság szükségét a jeles Midhat pasa és társai, az ifju török-párt belátta, az osztrák-magyar kormány és Anglia a törököt az alkotmányos uralom helyreállítására többször nógatta, a török szultán a hatalmak ámitására a török országgyülést össze is hivta, de az országgyülést semmi tényleges jogokkal nem ruházta fel és rövid idő mulva fel is oszlatta, Az alkotmányosság megtört a szultán butaságán, a basák kapzsiságán, a papság uralom- és birtokvágyán; a szultán nem akarta az alkotmányosságot, mert mindenhatóságához, pazarlásához görcsösen ragaszkodott, a basák gyülölték, mert az egész ország ismerte rablásaikat, nyakuk ugyan a zsinórtul megmenekül, de a basákkal nem rokonszenvező keresztyén képviselők megszámoltatják a multért, megakadályozzák a kincsgyüjtést, megszüntetik a hivataloknak firul firai átruházását, ezenfelül ezen buta urakat sértette azon eszme, hogy az eddig lealázott szolgák nemcsak rangtársaik lesznek, de meg is számoltathatják. A papságra az alkotmányosság halálos döfés lett volna. Törökországban ugyanis a bölcseség tárházát a Korán képezte, ez volt Törökország törvénykönyve, a szultán minden nevezetes rendeleteinél a Koránra hivatkozott; a Koránt, ezen zavaros zagyvalékot, a szultán vagy az uralgó kormány kivánsága szerint a papok magyarázták, a Korán kizárólagos magyarázatának kiváltsága a török papságot nagy hatalommal ruházta fel. Ezen hatalmat az alkotmány megszünteti, mert az alkotmány törvénykönyvet alkot, kormányfele-

lősséget alapit, a törvényhozás keresztyén tagjai a török papságra nem sokat adtak, s mert a keresztyének műveltebbek, ügyesebbek voltak, megtörténhetett volna az is, hogy a mohamedántöbbség daczára, a keresztyének vezették volna. Az alkotmányosság tehát első sorban veszélyezte a papság politikai befolyását, másodsorban veszélyezte a papság vagyonát; Törökországban ugyanis a földbirtok a szultáné és papságé volt, a lakosság csakis ezektül bérelt, ez igy nem maradhatott volna, mert ez rabszolgaság; a földbirtok után mindenki vágyik, ha tehát a törökök alkotmányt nyernek, első sorban megszüntetik a papok és a szultán birtokjogát, másodsorban ezen birtokok nagyrészét valószinüleg áruba is bocsájtják, mert az államkincstár kimerült, az egyesek szegények voltak, az állam hitele megszünt, a háboru költségeit tehát csakis a papi birtokbul lehetett volna fizetni. A világtörténelem nem mutat fel példát, hogy a papság, midőn önérdeke, hatalma megtartása, vagy az állam élete között kellett választani, saját érdekét a haza megmentésére feláldozta volna. A török papságtul ezt annyival inkább nem lehetett várni, mert az alkotmány megmenti ugyan európai Törökországot, de a török papság Európában és Ázsiában elbukik; ellenben a kényuralommal elvész európai Törökország és vele az európai török papság, ellenben megmarad a papságnak hatalma Ázsiában és Afrikában. A törökök közt az alkotmányt csakis igen kevesen kivánták, mert a török vallás egyik alaptételét a szultán iránti vakengedelmesség képezi, ki nemcsak világi, de egyszersmind vallási fő is, ezenfelül a nagy tömeg hallgatag, engedelmes, csendes népség,

ki a csapásokat a végzetnek tulajdonitja és ezt egykedvüleg türi, ezek szabadság, önkormányzat, felelős kormány után nem vágytak; a szabadságot tehát csak a vallástalan törökök kivánták, ezek száma pedig csekély.

A török alkotmányért nem rajongtak a keresztyének sem, kiknek érdekében a nagyhatalmak az alkotmányt követelték; nem lelkesültek pedig érte, mert az alkotmány vagy kiterjed az összes birodalomra, vagy csak az európai Törökországra és ez esetben a kényuralom Ázsiában és Afrikában fenmarad; első esetben a török törvényhozásban 5 millió keresztyén áll szemben 30 millió törökkel, tehát a törvényhozásban leszavaztatnak, az alkotmányosság eszméje szerint a kormány törökökbül alakul, a főbb hivatalok törökökkel töltetnek be; második esetben a török szultán és kormánya 20 millió, az alkotmány keretén kivül eső törökrül feltétlenül rendelkezvén, ezek segélyével sikeres merényletet követhetett volna el az alkotmány, a keresztyén fajok ellen, a régi surlódás tehát fenmarad. Miután tehát Törökországban a hatalom, vagyis a szultán, a miniszterek, a basák, a papok ellenezték, a keresztyének nem kivánták; a törökök közül százak kivánták, de milliók nem óhajtották, Törökország életképessége visszahozható nem volt és Törökország egy életképtelen, nemleges állammá, politikai és erkölcsi roncsocsá sülyedt, melynek halálát húzni igen, de sem megmenteni, sem reá számitani nem lehetett.

A harmadik igen fontos kérdés az: valjon az európai nagyhatalmak, Törökország fennmaradását óhajtot-

ták-e vagy nem? erre határozott nemmel kell felelnünk. A krimi háboru, a párizsi szerződés óta a viszonyok lényegesen megváltoztak. A párizsi szerződéskor Európa politikáját a hatalmas Francziaország vezette, Szedán és Metz után a vezérszerep nemcsak kiesett Francziaország kezébül, de ujraszervezésével kellett foglalkozni, a vezérszerepet Németország, illetőleg a német császár és porosz király, a hatalmas Vilmos császár és ministere a vasherczeg: Bismarck vitte. A Napoleon császárság és a német császár érdekei nagyban külömböztek, a Napoleon császárság a hadi dicsőség uralmát jelezte; a szolgaságot, az erkölcstelen kormányzatot, Francziaország európai fölényével, hóditásokkal kellett fedezni, a könnyü hóditásokat lehetlenné tette a szent alliancze, Napoleonnak a három hatalmas fejedelem szövetségét minden áron fel kellett bontani, mert a három nagyhatalom ellenében a franczia császár csak akkor remélhetett sikert, ha nyiltan és őszintén a forradalommal szövetkezik, ezt azomban nem tehette, mert félt, hogy a forradalom végre a bitorlót is elsöpri. Napoleon, ki kalandorbul lett császár, az európai politikát gondosan tanulmányozta, tudta azt, hogy az orosz-osztrák barátságot csakis a török ügyek buktathatják meg, mert Oroszország a török birodalom meghóditása után régen vágyott, Austria pedig ezt saját érdekében meg nem engedhette, midőn tehát Miklós czár Törökország ellen fellépett, felkarolta Törökország ügyét, sereget küldött a török segélyére, azon reménybe, hogy Austria a franczia-angol szövetséghez csatlakozik és ez Miklós czárt Austria ellen örökös boszura ingerlendi, számitása sikerült. A franczia nemzetet a könnyü,

jelentéktelen siker nem elégitette ki, Austria ekkor a három nagyhatalom közt leggyengébb volt, mert Magyar- és Olaszország forrongott, Oroszországra nem számithatott, a forradalmár szövetség által csillapitani remélte a franczia köztársaságiakat: I. Napoleon első babérjait Olaszországban nyerte, elhatározta tehát Austriát megtámadni, ezen hadjáratban szüksége volt ismét Törökországra, mert ha hadjáratát gyors siker nem koronázza, ha Austria a várnégyszögre támaszkodva Olaszországot nem adja fel és szivósan ellentáll, az osztrákok megtörésére Magyarországot akarta feltámasztani, ezesetben a franczia fegyver sikere nagyrészt Törökországtul függött volna, mert Törökország haderejével a tervezett kis segédsereg benyomulását, a fegyverszállitást megakadályozhatta volna. Szüksége volt Törökország fenntartására főleg azért, mert ha Törökországot az orosz meghóditja, az idegenség Szent-Pétervár és Bécs közt megszünik; a szent szövetség helyreállhat és Napoleon ellen egyesülhet; pártolta Törökországot, mert Abdul Medsid alatt Törökország még tényleges hatalom volt, Francziaországnak tehát tényleges szolgálatokat is tehetett; pártolta végre azért is, mert a románok, szerbek, a török keresztyének látva Francziaország nagy hatalmát, Napoleonnak hódoltak. Nagy csaták nélkül tehát keleten döntő befolyást gyakorolt, mi megszünik, ha az orosz a törököt meghóditja vagy dunai szövetséget alapit saját vezénylete alatt. A Francziaország helyét elfoglaló német császárt azomban Törökország sorsa nem érdekelte, az orosz czár anyja a német császár testvére volt, tehát a két fejedelmet a rokonság füzte össze; Né-

metországot kereskedelmi tekintetben Törökország nem érdekelte, mert a két állam között a nagy Austria-Magyarország és Orosz-Lengyelország terült el. Németország gyártmányait a nyugoti részekbül Hamburgon, a déli részekbül a Rajnán, Rotterdamon át sokkal olcsóbban szállithatta, mint a hosszas és drága vasutakon; a politika mérlegében egy nemleges ország semmit sem nyom, csakis kárpótlási tárgy. A német császárt az orosz czár a franczia háboruban lekötelezte, mert Napoleon leveretését jóakaró közönynyel nézte és ez a mérlegben sokat nyomott, mert ha az orosz czár a német határon tekintélyes figyelő hadtestet állit fel, a porosz király összes haderejét nem vihette volna a francziák ellen. Németország nem egyezhetett ugyan abba, hogy az egész török birodalom Oroszországé legyen, mert ez által a pánszlávizmus roppant versenytárssá emelkedik és ez Poroszországra nem lett volna kellemes, miután 3 millió szláv lakosa van, de azért sem, mert ez Austriának árt, melynek Bismarck recompensationális térül épen Törökországot jelelte ki, melyet még Poroszországnak kimélni kell, mert Németország ugyan hadilag, kereskedelmileg már egységes állam, de még 21 fejedelme van, melybül 4-nek lakossága 10 millió, bármennyire tagadják is a poroszok ezen 21 fejedelem elüzési szándékát, ez világos, mert mig ezek fennállnak, nem lehet valóságos egység, ezen egységet az egyedüli nagy német hatalom, Austria akadályozhatja meg, nehogy tehát Austria az idegen táborba tereltessék, Németország érdeke azt követelte, hogy Austria a keleten elégittessék ki és foglaltassék el, Németország tehát a

török érdek felett napirendre tért és helyébe az orosz- és osztrák érdek lépett.

Francziaország a szerencsétlen napoleoni háborúban elvesztette ugyan európai vezérállását, de roppant anyagi veszteségei daczára nem szünt meg nagyhatalom lenni, nem mondott le a párizsi szerződésben nyert jogai és kötelezettségeirül, helyzete és érdeke azomban megváltozott. Helyzete megváltozott, mert sebei ugyan nagyrészben behegedtek, de Európa államai közt egyedül, elszigetelve állt, kiváló hatalma megszünvén, seregét ujonnan kelletvén szervezni, szövetségeseket kelle szerezni és tartózkodni kétséges, drága hadi vállalatoktul. Francziaországnak akkor és ma csakis egy lehető szövetségese volt és van: Oroszország. Oroszország Francziaországtul távol esik, tehát egymás területére nem áhitozhatnak; Francziaországot a pánszlávizmus nem fenyegeti, mert lakossága tisztán franczia; Oroszország nagymérvü nagyobbodása reá nem veszélyes, mert ennek megakadályozására elég erős Németország és Austria. Az orosz czárnak uralmi érdeke ajánlja a franczia szövetséget, mert a nihilisták csak a franczia köztársaságban szervezkedhetnek, miután a fél-absolut államok a nihilistákat saját érdekökben meg nem türhetik; ha Francziaország az oroszok szövetségese, barátilag ellenőrizheti a számüzöttek terveit és mozgalmait. Oroszországot mélyen sértette Austria ellenállása, mert az oroszok, sőt a nagy közönség hite szerint is, 1849-ben az osztrák császárt Oroszország mentette meg; az oroszok a németek diadalát semlegességükkel nagyban elősegitették, ezért török hadjáratuknál Németország valódi

segélyére számitottak, Németország azomban rokonszenvét Austria és Oroszország közt megosztotta. Oroszországnak Francziaország nagy hatalma kedvesebb a német vezetésnél, mert a német szomszédja, tehát nyakát bármikor megszorithatja, és hogy a németek Austriával rokonszenveznek, mert ez félig német hatalom. Oroszország Törökország meghóditását csakis azon esetben eszközölheti, ha a vezénylet Németország kezeibül kiesik, mi csakis franczia segélylyel elérhető. Franczia-országot Napoleon vereségei, a lealázó béke, az iszonyatos sarcz nem tette tönkre, csakis másfél millió lakost vesztett, de elvesztette legerősebb erődét: politikai fölényét; megvédelmezheti önmagát, mert serege erős, kormánya szilárd, becsületes és franczia, a boszuállás, a visszatorlás eszméje azonban minden franczia szivében él és ez csakis orosz segélylyel eszközölhető. Franczia-ország tehát Törökországrul vereségei után azonnal levette kezét, a párisi szerződést diplomatikai emléknek tekintette, mig tehát a sedani vereség Francziaországnak pillanatra tekintélyét tépte szét, közvetve Törökország halálát eszközölte. Anglia, a harmadik kezes, Oroszország hatalmát gyülölte, mert Oroszország Anglia gyöngyét, hatalma és gazdagsága főforrását: Indiát fenyegette. Az angol politika azonban e században nagy változáson ment keresztül, az angol kitünő államférfiak: Pitt, Canning, Palmerston helyét harmadrendü ministerek foglalták el, kiknél hiányzott az önérzet, a büszkeség, a szivósság; az angol parlamentet a napoleoni harczokban a nemesség uralta, mely sem a veszélyektül vissza nem riadt, sem az óriási pénzáldozatokat nem

kimélte, ez azomban a 60-as években már megváltozott: az angol nemesség kiváltságos uralmárul lemondott, szövetkezett a tőzsérekkel, helyt adott a demokrácziának is; az uj elemek sajnálták a költségeket, lemondtak a harczi és diplomatikai babérokrul; midőn az európai fegyveres béke csillaga alatt Európának majdnem minden állama hadseregét háromszorozta, a tengerektül védett Anglia megtartotta a régi létszámot, vagyis hadi tekintetben Európában 0-vá sülyedt. Az ország kültekintélye sülyedt a pártok közti kis külömbség, az uralkodó csekély befolyása által; a királyné a belpolitikát nem befolyásolta, senkisem volt biztositva hat hónapra: a toryk nem a whigeket, a whigek nem a toryket váltják-e fel, a szatócs Whig pártvezér a józan politikai követelmények, a mult hagyományai ellenére az oroszokat pártolta. Az uralgó párt ugyan pártolta a párisi békekötést, de védelmére nem fegyverkezett, a sült gesztenyét az osztrákokkal és francziákkal akarta kiszedetni és midőn közönyükről meggyőződött, titokban az osztálybul nyerendő zsákmányra gondolt. A negyedik biztositó hatalom, Olaszország, nagyhatalommá fejlődött, a keresztvizet neki a krimi háboru adta meg; a kis Sardinia nagyfejedelme, Viktor Emánuel és genialis ministere, Cavour, nem harczi babérok utáni vágybul, nem pazarlási hajlambul, nem törökrokonszenvbül tolakodtak a nagyhatalmak társaságába, de azért, hogy a török ügyek európai tárgyalásánál Olaszország jogait és sérelmeit hangoztassák és ez sikerült is, de Törökország sorsa őket valódilag nem érdekelte és midőn Olaszország, jeles államférfiai erélye és eszélye, a sors ked-

vezménye által megalakult, Törökország ügyét teljesen elejtette és Törökország védelmére nem ajánlottak fel sem egy lirát, sem egy lazaronit. A török kérdést Oroszország mindig napirenden tartotta, a párizsi szerződés után is; 1871-ben a viszonyok annyira fejlődtek, hogy az európai hatalmak közül Törökországért csakis Austria érdeklődött, az osztrák kormány előtt 1871-ben már három ut állt.

Miután az európai hatalmasságok fegyveresen közbenjárni nem akartak és Oroszország izgatásait szakadatlanul folytatta, Oroszországot megtámadni és legyőzni, ha nem:

szemet hunyni az orosz ármányokra, a törököknek Oroszország általi megtámadását diplomatikai eszközökkel mindaddig megakadályozni, mig az európai viszonyok változnak;

vagy kiegyezni Oroszországgal és ezen egyességben oly állást biztositani, mely az oroszok anyagi és erkölcsi hóditásait ellensulyozza.

Az első volt a legegyszerübb megoldás, de egyszersmind a legdrágább, a legkétségesebb. Austria-Magyarország király-császárja az alkotmány értelmében hadat izenhet, békét köthet, seregeit mozgósithatja, de a hadi költségek fedezetére sem uj adót nem vethet, sem államkölcsönt nem köthet; a rendes adóbul a jelenlegi nagy háboru, sőt még a mozgósitás sem fedezhető, a háboru tehát az államok beleegyezésétül is függ. Magyarország általában a háboruskodásnak nem barátja, de az orosz háborura minden polgár feláldozta volna utolsó hatosát is; Austria azomban határozott

békebarát, a keleti ügyet tévesen ugyan, de kizárólag magyar ügynek tekinti, a háborut tehát Austriában csakis erőszak- vagy ármánynyal lehetett volna kivivni. Az orosz, bármennyire lenézzük katonaságát, bármily erős is a belforrongás, nagyhatalom, mert kiterjedése 370,000 □ mértföld, katonasága 1.700,000; Austria-Magyarország területe 12,000 □ mértföld, katonasága 1.100,000, Austria-Magyarország azomban, miután kiterjedése kisebb, lakosai elégedettek, 100,000-el képes a belnyugalmat és biztonságot fenntartani és 1 millió katonát harczba küldhet; Oroszország azomban, tekintve roppant hosszu és bizonytalan ázsiai határait, tekintve a nép műveletlenségét és durvaságát, melyet csak kancsukával lehet kormányozni, tekintve azt, hogy a nihilizmus a lakosság minden rétegeibe el van terjedve, tekintve, hogy a nihilizmus nemcsak az uralkodó, de a birtok elleni harcz is, kénytelen belbiztonsága érdekében □ mértföldenkint 3 katonát hontartani, tehát tényleg csakis 1 millió katonát állithat szembe ellenségeivel. A tényleges erő tehát egyenlő, a mi hadseregünk az orosz felett előnynyel bir, mert értelmesebb, mozgékonyabb, az értelmes altiszti keret pedig ma, midőn a katonaságnak gondolkozni is kell, nagy előny; tüzérségünk jobb, az orosz lovasság azomban számosabb, a vezénylet és élelmezés, mint az utolsó török és bosnyák hadjárat bebizonyitotta, egyenlően gyenge, a fegyverzet egyenlő. A török hadsereg egyensulyozta volna a román, szerb hadsereget, Montenegrót, a bolgár görög felkelőket. Valószinüleg tehát az orosz hadseregen győzedelmeskedünk, a poroszhoz hasonló nagy győzelemre

azomban józanon számitani nem lehetett, mert a porosz, illetőleg német hadsereget a geniális Moltke, korunk legnagyobb vezére vezette, a franczia hadsereg számra kevesebb, fegyverzetre a német hadseregnél gyengébb volt, Bazaine az erős Metz várát elárulta. Ha tehát győzünk is, mert a két hadsereg közt kevés a külömbség, az oroszok el nem buknak. De másrészrül az oroszt egyszerre agyon nem verhettük volna, mert a német császár, tekintve már előbb megvilágitott politikáját, valamint vereség esetében minket nem hagy elvérezni, ugy győzelmünk esetére az oroszt nem engedi tönkrejutni. Ha tehát győzünk, mi lehetett volna az eredmény? a beteg török haldoklását fenntartjuk 10 évig vagy valamivel tovább, adósságunk szaporodik vagy ezer millióval, ez a mi finánczialis helyzetünkben sovány eredmény. Mi az önvédelem esetén kivül csak azon esetben harczolhatunk Oroszországgal, ha biztositva vagyunk, hogy lehető sikereinket kiaknázhatjuk, Oroszországot egy félszázadra megalázzuk, ezen esélyek hiányzottak, a háboru tehát botorság lett volna.

Ezen balvégzetes és feszélyes helyzetben a kormánynak meg kellett a viszonyokkal alkudni és egyrészt huzni kellett a megoldást, hogy ha nem várt és majdnem lehetetlen politikai alakulások jönnek közbe, Törökországot segithesse, tartóztatni kellett azért is, hogy a türelmetlen oroszt Austria részére oly engedményekre hangolja, melyekkel Törökországban állást foglalhasson, Oroszországot ellensulyozhassa, később a török keresztyéneket magához csatolhassa. Ez nem volt sem fellengős, sem lovagias eljárás, de az ész és kény-

szerüség politikája volt, mely válságokban egyedül eszélyes. Ezen politikát követte a kormány és ezért nem megrovást, de elismerést érdemel.

Miután Törökországot megmenteni nem lehetett, főérdekünk az volt, hogy Oroszország sem az egész török birodalmat el ne nyelje, sem Magyarországgal ellenszenves államszövetségek vagy államok ne alakuljanak. Austria-Magyarországot az orosz vezetés alatt álló szövetség és egy erősebb szláv állam alakulása egyiránt fenyegették, mert minden kis állam terjeszkedni szeret, a dunai szövetség csak Austria és Magyarországbul nagyobbodhatott; ha ezen szövetség Oroszország védnöksége nélkül megalakul, feje Oláhország lesz, mert népessége az összesnek felerészét tette; România azomban, nem lévén szláv, nem számithatott orosz védelemre; a szláv Szerbia, Bulgária, Montenegro ellenben az orosz czár védelmére feltétlenül számithattak, ha tehát ezek bekeblezésén fondorkodik, ellentétbe lép a fővédnökkel, és ezáltal lételét veszélyezteti; Szerbia magában gyenge államka volt, gyenge marad még azon esetben is, ha Boszniával egyesül, önerejével tehát Romániát meg nem támadhatja; Bulgária, mely csak három millió lakossal birt, Maczedóniára vágyott és végre Oroszországnak nem volt érdekében, hogy a három kis állam egy fejedelem alatt egyesüljön, mert ez esetben megélhetett volna orosz pártfogás nélkül is, érdekében volt azomban Austria-Magyarország gyengitése, mert Oroszország után ezen két államnak volt legtöbb szláv lakosa. România, Szerbia régen bevallották területi étvágyukat, Magyarországban 2 millió oláh és 4 millió szláv, horvát és szerb lakott,

lakott közvetlen Szerbia és Románia szomszédságában, Bosznia szomszédos Dalmácziával, a dalmát és horvát terület mellett nyulnak fel az osztrák-szlávok, a dunai szövetség tehát kancsuka papa miatt egymást nem bánthatván, közös erővel igyekezett volna magához csalogatni magyar és osztrák fajrokonaikat. Az osztrák-magyar pár ugyan jól érezte magát, nincs azomban olyan erős férfi, ki el ne gyengülne, ha 100 erős nadály időnkint tetszés szerint vérét szivja. Szövetség nélkül is veszélyes lett volna reánk egy középszerü szláv állam alakulása, mert ha Boszniát Szerbiával egyesiti, ezekhez csatlakozik Bulgária, vagyis ezen állam 5½ millió lakossal bir, ezen kis állam az orosz czár paizsa alatt hálóját okvetlen kiveti Dalmácziára, Horvátországra és tovább; a hegyek, erdőségek biztos buvóhelyet és átjárásokat nyitottak volna az izgatóknak, Austriát és Magyarországot az izgatók folytonosan ostromolják kiáltványokkal, hazugságokkal, papi körlevelekkel, nemzetiségi röpiratokkal, orosz rubelekkel az Adriától a bukovinai havasokig; ha a kormányok az izgatókat elfogatják, belföldi társaikat elfogatják, kormányuk a bérencz európai sajtóban minket lepiszkol, a loyális nemzetiségi törvények daczára kényuraknak tüntet fel, a fejedelem vagy szövetség az orosz czárhoz folyamodik, ez közbenjár, mint az üldözött nemzetiségek védnöke és a Törökországban sikerült játékot folytatja Austriában és Magyarországon; valjon megengedhette-e ezt egy önérzetes, egészséges állam? Kétségkivül nem, és pedig annyival inkább nem, mert a müveletlen államok és polgárok vágyai kielégithetlenek; mutatja ezt Horvát-

ország, melynek Magyarország fehér lapot adott és mégis pár év mulva ezen országocskában szakadár párt alakult, melynek feje egy jutalmakkal elhalmozott katholikus püspök lett. Egészen más volna, ha Európában szláv ország nem volna és művelődésök emelésére egy szláv központ hiányoznék, ha a törökbirodalmi keresztyének mind egy fajhoz tartoznának, ha ezen népek közös történelmi multtal birnának; mindez azomban nem igy van, mert központjok igen is van és pedig a hatalmas és félelmes Oroszország, a török tartományok lakosai nem egy faj fiai, tehát egyesitésüket nem követelhetik, történelmi multjuk nincs, mert a régi bolgár, szerb, bosnyák fejedelmek nevei már a legendák közé tartoznak, lételüket a népbül csakis az okosabb főpapok tudják. Az osztrák-magyar király-császárnak tehát országai és saját érdekében meg kellett akadályozni az uj alakulásokat. A politikai érdekeken kivül követelték ezt kereskedelmi érdekeink is, a Duna kivitelünk egyik fő eszköze, a kongresszusok a Dunát nemzetközi folyónak nyilatkoztatták, ezen kijelentés annyit ér, mint a párizsi szerződés ért Törökországnak, ennek megsértéseért sem Német-, sem Francziaország kardot nem rántanak, a határos államok közül a Duna csak Oláhországot érdekli, a többinek fő kereskedelmi közvetitője a tenger, ezen államok tehát az irántunki ellenszenvbül nemcsak nem buzgólkodnának hajókázható állapotáért, sőt inkább megrontására mindent elkövetnének, ezért is tehát nekünk oly államalakulás kell, mely anyagi érdekeinket nem veszélyezteti, sőt inkább a Duna uralmát biztositja.

Miután tehát Törökország életképességgel nem birt, az európai államok Törökország fenntartásárul lemondtak; Austria támadó háboruban szövetségesre nem számithatott, a török hadsereg Plevnánál és a Sipka-szorosban megsemmisült, egy uj szláv állam alakulása Austria-Magyarország érdekeivel ellenkezett, nem maradt tehát más hátra a török területfoglalásnál. Az osztrák-magyar császár és király a háboru után a török tartományokba sem kénye szerint nem válogathatott, sem a birodalomtul távol eső részeket nem követelhetett; nem válogathatott, mert nem volt hadakozó fél, mert az orosz czár abba semmi áron sem egyezhetett bele, hogy a birodalmával szomszédos várak vagy Bulgária osztrák hatalom alá kerüljenek, mert ez esetben a háboru által nem nyer, de veszit, miután ha ezeket átengedi, egy gyenge, tehetetlen szomszéd helyett lesz egy erős szomszédja, mely a többi népekkeli összeköttetését ketté vágja, de külömben is a birodalom nem vágyhatott oly erődök és oly tartományok után, melyek tőle idegen államok által lévén elválasztva, a várakat meg nem védheti, a területet a távolság, a közbeeső országok miatt nem kormányozhatja, a lehető forradalmat nem fékezheti, a területet, Oroszország és az orosz hübéresek közé lévén szoritva, meg nem tarthatta volna. Románia és Szerbia már csak névlegesen tartoztak Törökországhoz, mindkettő függetlenség után vágyott, az orosz Oláhországnak és Szerbiának a függetlenséget megigérte, bele nem egyezhetett volna tehát abba, hogy Románia és Szerbia a török fennhatóságbul osztrák fennhatóság alá essék, ezt azomban józanon követelni sem lehetett, mert ezt a

románok és szerbek háboru nélkül el nem fogadják, ezen háboru a törökországi keresztyéneket örökös ellenségünkké teszi és az orosz táborba hajtja; az osztrák-magyar politikának feladata épen ellenkező volt, nekünk oly állást kellett elfoglalni, mely a szlávok közti összeköttetést ketté vágja, mely a fennálló államok érzékenységét ne sértse, melybül a szabadság tanai hirdetésével a többi államokat Oroszországtul elvonhassuk, melybül esetleg Konstantinápolyt és a török lakosságot védhessük, melyben a lakosság egyrésze velünk rokonszenvezik, mely Magyarország és Austriával határos, melybül kedvező alkalommal terjeszkedhetünk.

Az osztrák-magyar birodalom czéljának legjobban megfelelt Bosznia és Herczegovina, mert ezen két tartomány határos egyrészrül az osztrák Dalmáczziával, másrészrül a magyar Horvátországgal, a magyar-osztrák birodalom által körül van karolva, a birodalmi sereg tehát Boszniába bármikor bevonulhat, katonai meglepetésektül tehát nem tarthatunk; azon esetben, ha a megszállás valóságos foglalássá válik, ha a foglalás Szalonikiig kiterjed, hosszban a két állam közt megosztható lakosainak 38 százaléka, vagyis 448,600 mohamedán, szláv 705,000, a mohamedán hozzánk vonzódik, mert csak a mi kormányunktul remélheti vallása méltánylását, ha tehát a két állam közt megoszlik, egyik államban a lakosság csak 350,000 szlávval fog szaporodni, ezen kis összeg sem egyik, sem másik államban a szlávoknak túlsulyt nem ád, nem veszélyezteti ez az országgyüléseket sem, mert a birtok nagyobbrészt a mohamedánok kezében van, a népesség szegény, alig

lehet képzelni, hogy 60,000 lakosnál többre esnék 1 képviselő, tehát a magyar országgyülésre küldenének ezen tartományok 10 képviselőt, tekintve a vagyont, ennek is fele mohamedán, tehát magyar érzelmü, de még ha az nem lenne is, nyomorult ország az, melyben 2½ százalék idegen növedék az országot képes megrontani. A 700,000 szláv sem számitható pánszlávnak, mert 219,000 katholikus, ezek miután vallásuknak nem az orosz czár a feje, csak azon esetben válhatnak pánszlávvá, ha bosnyák katholikus püspököt Strossmayer növendékei és kebelbarátai közül neveznek. ha a püspököket kellőleg nem adományozzák, ha a papnövendékeket Zágrábba küldik, ez butaság lenne, mit Tisza Kálmántul feltételezni nem lehet. Bosznia czéljainknak megfelel, mert természetes határvonalat képez Bulgária és Szerbia mellett, ennélfogva ha Bulgária a pánszlávizmus mellett hősködik, seregünk pár hét alatt megfékezheti, Szerbia két oldalrul van kezünkben és ha mozog, ha izgat, mig a jegesmedve megérkezik, agyonfojthatjuk, általa Románia is kétszeresen megközelithető ; Bosznia birtoklása orosz háboru esetében is nagy fontossággal birt, mert ha Bosznia Szerbiával vagy Bulgáriával egyesül, az orosz hübéresek Dalmácziától az erdélyi havasokig mindenütt megtámadhatnak, ezen hosszu vonal védelme az egész honvédséget igénybe veszi, támadó hadseregünk tehát leszáll 800,000-re, mert védenünk kell Horvátországot, Dalmáciát, Bácsot és Banátot, ellenben ha Boszniát birjuk, azon esetben, ha Szerbia, Románia, Bolgárország orosz hajlamokat mutat, két oldalrul támadva mindezen országokat, 1 hónap alatt

100,000 honvéddel lefegyverezhetjük és 1 millió katonát indithatunk az orosz ellen, sőt valószinüleg a románokat is activ csatlakozásra, vagy legalább barátságos semlegességre birhatjuk az által, ha a boszniai sereg Romániát biztositja a szerb és bolgár támadás ellen. Bosznia birtoklása biztosit bennünket a horvát, dalmát, krajni, alsó magyarországi nemzetiségi mozgalmak ellen. Mindezen indokokon kivül Bosznia meghóditása mellett szól a lakosság hajlama, Boszniának 500,000 mohamedán lakosa van, ezen mohamedánok nagyrésze ugyan eredetileg szláv volt, de a vallás által azonosult a törökökkel, a mohamedánok biztosan csakis az osztrák-magyar uralom alatt élhetnek, mert az oroszok a törököt két világrészben üldözik, a bolgárok, szerbek a törökkel kegyetlenül bántak, vagyonuk, hazájuk elhagyására kényszeritették, a mohamedán elősorban török akart maradni, midőn azomban török nem lehetett, inkább lett osztrák-magyar, mint török; a bosnyák-törökök ragaszkodása által tehát keleten nemcsak a 40 százalék rokonszenvét nyertük, de megnyertük ezenkivül a 4 millió török ragaszkodását és ezen elemet felhasználhatjuk a 4.300,000 szerb és bolgár ellensulyozására azon esetben, ha a bolgároknál a szabadságérzet a vallási fanatizmus előtt meghajolna. Bosznia és Herczegovina által nemcsak 1.100,000 embert és 600 □ mértföldet nyertünk, de erkölcsileg majdnem ugyanannyit hóditottunk, mint Oroszország nagy vér- és pénzáldozatokkal és alkottunk az orosz ellen egy erős korlátot. A mandátum által Európa elismerte Austria-Magyarországnak az európai keleti ügyekbeni beavatkozási jogát,

ez lényegileg nem hatalmas vivmány, mert amint a berlini kongresszus a párizsi kongresszus határozatait széttépte, ugy a jövő kongresszus, ha esetleg más politikai alakulások történnek, megsemmisitheti a mandátumot és következményeit. Tényleg azomban a mandátum és ennek nyomán Bosznia elfoglalása, hatalmunkat megerősitette, mert eddig keleten csak egy hatalmat ismertek, ma azomban azt látják, hogy van egy más hatalom is, mely nemcsak hadseregére támaszkodik, de Európa által is pártoltatik, mely épen oly gyorsan segithet és büntethet, mint Oroszország. Austria a török tartományok iránt önvédelmi tekintetben érdeklődvén, politikájának egyik fő feladata az oroszok, bolgárok és a szerbek közti hübéri és vallási viszony megszakitása, ez csakis azon esetben megszakitható, ha Austria a bolgárokat a vak engedelmesség ellen felingerli, ha a valódi önállás eszméjét felgerjeszti; ez általában nem lehetlen, mert a nemzeti büszkeség, az önállás utáni vágy minden nemzetben meg van és maga a fejedelem is kényelmesebben érzi magát, ha nem hübéres, ha attul nem kell rettegni, hogy idegen hatalmas parancsolója ministeri fondorlatokkal, vagy pénzes népforradalom által méltóságától és hatalmától megfoszthatja. Nagy átalakulásokat azomban egyedül a diplomáczia, a hirlapirók megvesztegetése által idegen országban végrehajtani nem lehet, mert egyik diplomata a másik felett őrködik, az ujságoknál az ellenfelek árverelnek, ha a konzul vagy követ a ministert sürün látogatja, feltünik, a hirlapirodalom ma üzlet, nem pártközlöny, müveletlen országokban a nép nem olvassa, tehát döntő befo-

lyást nem gyakorol, de uj erőszakos átalakulásoknál a kormány sem képviseli a többséget, mert rendesen a szervező hatalom ajánlja, és pedig saját párthiveibül és környezetébül. A bolgár közvélemény megváltoztatása nem volt könnyü mű, mert a bolgárokat az orosz czár szabaditotta fel, tehát az oroszoknak hálával is tartoztak. Az ily válságos átalakitásra szükségeltetnek a nép nyelvét, viszonyait ismerő ügynökök, a fondorló állam hatalmábani bizalom, a kedvező alkalom gyors felhasználása. Bécsbül osztrák vagy magyar ügynököket használni nem lehetett, mert ezek a népet nem ismerték, az idegenek működése feltünik, ellenben Austria Boszniát elfoglalván, a helyzetet és embereket ismerő szomszédos bosnyákok által hatályosan működhet. A bizalmat sem nyerhette meg Bosznia nélkül, mert válságokban a bizalom alapfeltétele a fegyverreli gyors támogatás, a támogató félnek kézzelfogható hatalma, Bosznia nélkül az osztrák sereg barátjait nem támogathatta, mert Bulgáriától 3 ország választotta el, Bosznia nélkül tudták Austria lételét, de nem ismerték hatalmát; az osztrák-magyar birodalom azomban Boszniát elfoglalván, a szomszédos bolgárok saját szemeikkel meggyőződhettek Austria hadi erejérül, megszünt tehát a bizalmatlanság.

Az ellenzék Bosznia elfoglalását azon indokbul is megtámadta: „Austria-Magyarország nagy hatalom terjeszkedése felesleges, pénzügyileg káros“. Kétségkivül a birodalom egymaga elég nagy hatalom, az indokolatlan terjeszkedés káros, de oly hatalomnak, mint Austria sem védelmi képességét, sem népei egyensulyát, egy kis

tartomány elfoglalása nem rontja meg és bárgyu azon állam, mely egy önként kinálkozó tartományt visszautasit, nem szabad ezt visszautasitani, mert a szerző államnak tekintélye, ha nem ellenszenves népességet, nem sivatag területet hódit meg, határozottan mindig növekszik; az osztrák-magyar birodalom hadserege Bosznia által 36,000 katonával szaporodott, ezen 36,000 katona, ha Bosznia önálló vagy egy önálló ország lesz, az orosz hadsereget szaporitotta volna, valjon nem jobb-e 36,000 saját katona, mint 36,000 ellenség? ehez nem kell magyarázat, annyira világos; meg kellett szerezni azért is, mert Bosznia védelme a birodalom védelmi terhét nem szaporitja, mert Bosznia és Herczegovina Magyarországgal és Austriával mindenütt határos lévén, a birodalom védelmi csapatait csakis előre tolja. A könnyü és czélszerü hóditás vissza nem utasitható, mert ez nem mindenkor kinálkozik, a hatalmak közti egyensuly főtényezője a népesség mennyisége és fegyverképessége, a nagy hatalmasok terjeszkedési vágyait sokszor nem lehet megakadályozni, majdnem minden hatalmas állam vágyik kis szomszédjaira, ilyen kis államok Belgium, Holland, Dánia, Sveicz, ezen országoktul mi távol vagyunk, tehát azon véletlen, de nem lehetetlen esetbe 50 év vagy egy század mulva, ha Francziaország és Németország kiegyeznének, ez a két nagy állam hatalmát rendkivül emelné és mi ezen tartományokbul részt nem követelhetnénk, mert tőlünk távol esnek, addig és akkor kell tehát előre terjeszkedni, midőn lehet. Minden nagy államnak meg van hatalmi sferája, melyben hatalmát politikai, kereskedelmi tekin-

tetekbül vagy a saját érdekei elleni törekvés meggátlására fenn kell tartani, mely terjeszkedésének természetes körét képezi, ezen kör csakis a feloszlásnak indult vagy gyenge államokra terjedhet ki, mert erős állam ilynemü beavatkozást nem türhet el, Austria-Magyarország hatalmi és terjeszkedési körét Szerbia, Oláhország, Bulgária és a többi európai török tartományok képezték, mert ezek magukat sem összesen, sem egyenkint Oroszország ellen fel nem tarthatják; Törökország második felosztása rövid idő kérdése. Austria-Magyarországot ezen tartományokbul a pánszlávizmus és általa a belforradalom fenyegette, tehát terjeszkednie kellett még azon esetben is, ha a terjeszkedés nagy áldozatokba került volna, mert a pánszlávizmus csak ugy megakadályozható, ha Austria erős állást foglal el; terjeszkednie kellett, sőt kell, mert amit Austria meghagy, azt Oroszország foglalja el, Austria-Magyarországnak pedig nem szabad megengedni versenytársa hatalmának európábani növekedését.

Boszniát és Herczegovinát ugyan Austria-Magyarország a diplomatikus szótár szerint csak megszállotta és a török szultánnak a souverenitás megmaradt, ez azomban csak annyit ér, mint a magyar király czimében ért és ér a jeruzsálemi királyság; amely állam valamely ország pénz- és hadügyei felett rendelkezik, igazgat, kormányoz, igazságot szolgáltat, adót szed, az annak ura is. A birodalomnak ezen hóditását nemcsak feladni nem lehet, de egész Szalonikig a tengerig kell terjeszkedni, mert kereskedelmünk érdekében nekünk az eddigi kis tengerpart nevelése szükséges, mellőzhetlen ez

Boszniára, mert Boszniának természetes kiviteli utját a tenger képezi, mert ezen tartományok velünk nem ellenszenveznek, Szaloniki, Odessa versenytársává válhat. Boszniára két badar eszme kisértett, a boszniábuli kivonulás, Boszniának önálló államisága osztrák főherczeg alatt, Bosznia meghóditásának szükségét már megfejtettem, csak vak nem láthatja ezt, tehát érveimet nem ismétlem, a másik eszme sem különb azomban az elsőnél; Bosznia ugyanis önállását nem volna képes fenntartani, tehát mindenesetre nekünk kellene védeni pénzzel és sereggel az uralom előnyei nélkül, de el nem fogadható azért sem, mert az osztrák főherczeg a szükséges nyomást és tekintélyt a keleti tartományokban nem gyakorolhatná, mi a foglalás fő czélja, de veszélyes is lenne, mert a bosnyák fejedelem népei iránti tekintetbül a pánszlávizmussal szemben állást nem foglalhatna, végre megtörténhetik az is, hogy a főherczeg és fia tanácsosaitul sugalva, a nagyság hóbortja által elragadtatva, kis tartománya nevelésére ellenségeinkkel szövetkeznék és pánszláv zászló alatt Magyarországbul és Austriábul igyekeznék fejedelemségét nagyitani.

A hóditás sokaknak nem tetszik, mert nemcsak az elköltött 100 milliót sajnálják, de Boszniát lenézve, azt hiszik, hogy ezen szegény tartomány szükségletét nem fedezheti és fenntartása a két állam millióit évenként igénybe veendi. Bosznia kétségkivül nem fogja adósságainkat kifizetni, de terméketlen kopárságnak sem tekinthető, szántóföldje, rétje, legelője, belsősége, az egész terület 60 százaléka, mig az erdő és kopárság 40 százalék, összes termelvénye buzában, tengeriben, zabban,

kölesben 2.500,000 hektoliter, ez tehát Magyarország termeléséhez mérve gyenge eredmény, ezen országok azomban kezdetleges állapotban vannak, a mezei gazdaság nincs kifejtve, nálunk is 50 év előtt fele sem termett mint ma; Bosznia- és Herczegovinában az ipar azért sem fejlődhetett, mert a birtok a haszonélvezőknek nem volt tulajdona, a fősulyt főleg a marha-gazdaságra fektették és marha-állománya eléggé ki is van fejlődve, mert szarvasmarhája 162,000 drb, lova 158,000 drb, juha 840,000 drb, kecskéje 430,000 drb, disznója 430,000 drb, méhje 111,150 köpü. Koldus tartománynak tehát nem tekinthető, pénzszegénységre és iparhiányra mutat azomban az, hogy csak 300 zsidó lakosa van, mert hol forgalom van, hol pénzüzleteket lehet kötni, zsidó mindenütt bőségben van, Bosznia és Herczegovina tehát határozottan szegény, de a bureaucratia, a perlekedés, a polgárosodásnak ezen két átka még nem fészkelte be magát, ha tehát ezen két tartományt a lakosság egyszerü igényeihez mérten igazgatják és kormányozzák, ha az igazgatásnak és igazságszolgáltatásnak palotákat nem emelnek, ha egyes kitünőségek és vállalkozók érdekében drága fényüzési vasutakat nem épitenek, ezen tartományok is fogják szükségleteiket fedezni, mert pótlékot egy tartomány sem követelhet a másiktul, ellenben ha a Magyarországban a kiegyezés után alkalmazott rendszert fogják követni, ha az állam csak eszköz az egyesek szennyes önzése kielégitésére, akkor ha ezen két tartományka a legdúsabb lenne is, milliókba fog kerülni, hinnünk és remélenünk kell azomban, hogy a

két kormány a multon okulva, az örökös pénzügyi válság nyomása alatt a megszállt tartományokban is a régi rendszert nem fogja alkalmazni, de ha alkalmazni akarná is, az országgyülések megakadályozhatják és ha még Boszniában, ezen uj országban és uj viszonyok közt sem tudnák megakadályozni, akkor nincs erő és hatalom, mely e két államot a feloszlástul meg tudná menteni. Az ellenzék felhozta a kormányzat mimódoni kezelésének nehézségeit, felhozták, hogy ez a dualizmust trializmusra változtatná, felhozták végtére a megosztás lehetetlenségét, a Bosznia kényuralmi kormányzatából eredhető alkotmányválságot; a kezelés mindaddig, mig Austria Bosznia-Herczegovinát a berlini mandátum alapján, megszállás czimén birja, igen egyszerüen, csakis a közös kormány által kormányozható, mert egyikhez sem tartozik, miután egyikhez sem tartozik a közös kormánynak a közigazgatási szükségletet a megszállt tartományokbul kell fedezni, mert a birodalomnak diplomatice és közjogilag nem része; a birodalom mondjuk Magyarország és Austria államköltségén vagy állami jótállás mellett csakis hadi vasutakat épithet, mik a védelem, a gyors összpontositás mellőzhetlen eszközei, mert ezeket, bármint fejlődjenek a viszonyok, mint önvédelmi beruházásokat Bosznia és Herczegovina köteles kifizetni és ezek számlájára, Bosznia terhére különleges államkölcsön is köthető. A boszniai kormányzat absolut kormányzatnak nem nevezhető, mert a közös kormány mindkét államnak felelős, a Boszniára támaszkodó reakcziótul legkevésbé sem

lehet félni, mert a reakczió, habár annak lehetőségét tagadom, csakis a hadsereg segélyével keresztülvihető, ha a 800,000-ből álló császári-királyi hadsereg erre vállalkozik, akkor azon 34,000 katona, mit Bosznia állithat, felesleges; ha a hadsereg reá nem vállalkozik, akkor a 34,000 bosnyákkali kezdeményezés őrült és lehetetlen vállalat. A triasztuli félelem nevetséges, Magyarország ugyanis az államszövetséget a hatalmi egyenlőség (paritas) alapján vállalta el, errül Magyarország semmi áron és semmi feltételek közt le nem mondhat, mert három közt a hatalmi egyenlőség lehetetlen, mert hármasban kettő a harmadikat leszavazhatja, kettesbe pedig egy-egy; nevetséges ez azért is, mert hármasba a szláv és német államcsoport Austriából alakulna, tehát ez Magyarországot Austriának alárendelné, tessék az osztrák és cseh uraknak a köztöki atyafiságos viszonyt tetszés szerint rendezni, mi azomban a dualizmust csakis a teljesen független és önálló magyar hadsereg, pénzügyek és kereskedelemmel rendelkező Magyarországgal cserélhetnénk fel; ezen kisértetet oktalanság a falra festeni, mert ez igen sok millió magyar ábrándját képezi. De nevetség is Bosznia ötletéből a triásrul beszélni, mert mit változtat Bosznia és Herczegovina a viszonyokon a szlávok javára? Majdnem semmit, mert a megszállott tartományok összes népessége 1,500.000, ebből a mohamedán, tehát szlávellenes elem 450.000, ha ezt levonjuk a 700.000 szlávbul, marad a tiszta nyereménytöbblet 250.000, ez pedig nevetséges parány, az egyensuly,

az államszerződés megbontására. Általában a trias eszméje golyó nélküli röppentyü, Austriában kivihetetlen ez, Magyarország ellentállását nem tekintve, az uralkodó-ház, a népesség helyezeténél fogva nem fogadhatja el, mert ez Austriában a hatalmat a szlávok kezébe adná, a német elemet elkedvetlenitené és a lappangó német egység eszméje karjaiba vetné, egyenetlenséget, gyülöletet, belharczot teremtene, mert a szláv harmad saját hatalma érdekében izgatna a német harmadban és Magyarországban; kivihetetlen, mert a németek, Felső és Alsó-Austria, Tirol kivételével, melyeknek lakossága 3,800.000, mindenütt a szlávok közt laknak és kisebbségben vannak; a szlávok ugyanis kizárólag Galicziában és Bukovinában laknak 6,300.000, mert itt a zsidók is szlávok, ezt levonva a 12 millió szláv és oláhbul, marad a vegyes tartományokra 4,200.000, miből levonva a galicziai és bukovinai németek és németnek beirt zsidók részére 200.000-et, marad 4 millió német szemben 5,700.000 szlávval; de Austriát nemzetiségek szerint fel sem lehet osztani, mert a német lakosság együttesen csakis Felső- és Alsó-Austriában, a szlávság Galiczia és Bukovinában lakik, a csehek nemzeti individualitásukat nem tagadnák meg és nem egyeznének bele Csehország felosztásába, nem, mert ezen nemzetnek történelmi multja és nemzeti önérzete volt és van, melyről a bakó-uralom alatt sem mondtak le és a 300 éves folytonos véres üldözés daczára is fentartották; ha tehát országok szerint osztanák fel, a szláv államcsoport állana Csehországbul, Galicziábul, Bukovinábul és Morvábul vagy 14 millió

lakost számolna, mig a német államcsoport csakis 6 millióval birna; már ezen 6 milliónak semmi esetre sem lehetne annyi jogot adni, mint a 14 milliónak, A trias eszméje az absolutisták rögeszméje; ezen buta népség még ma sem látta be, hogy az alkotmányos absolutismus kedvezőbb, a fizetés dús járulékainak elvesztése (mert nyugdijat huznak) megrontá látérzékeiket, nem látják a csehek, morvák, vendeknél előállt átváltozást, melynek következtében a gráczi nyugdijas tábornok, a csaszlaui cs. tanácsos, a cseh aristokraták fiai is cseheknek valljak már a hadseregnél magokat, mig ezen urfiak apái büszkén osztrákoknak vallották magokat és herczeg Windischgrätz kamarilláját alkották, Schwarzenberg, Bach, Schmerling leghiresebb tapsonczai, leghivebb bukfenczei voltak, s mig ezen urak az egységes Austriát hangoztatták, fiaik már nem németnek, de csehnek, morvának vallják magukat és a hadseregnél is már a szláv nyelv behozatalát pengetik. A király-császár éles eszével belátta a viszonyok változását és a trias megalkotását nem engedné meg; a trias sárkányát rendesen akkor eresztik a levegőbe, midőn a mesék, mondák, a hadi készülődésekrüli hirek, a családi rágalmak, európai hazugságok, az államüzletek, a Conversations-Lexicon bölcseségének tárháza kifogy, megeresztik a trias sárkányát az osztrák pánszlávizmus köntösében, a magyarok megpuhitására; szerepeltetik ilyenkor Albrecht főherczeget is, ki kétségkivül sem Magyarországot, sem az alkotmányosságot nem kedveli és hir szerint az orosz czárrali szövetség barátja, de politikai párttal nem bir és loyális főherczeg, ennélfogva a

császár-király politikája és nézetei ellen nem fog cselekedni, de nem is tehetné, mert sem párttal, sem hatalommal, sem népszerüséggel nem bir.

Tekintve tehát az európai politikát és belviszonyokat, Boszniának és Herczegovinának elfoglalása, birtoklása és a Salonikiig terjeszkedése az egyedül lehető és czélszerü politika.

A felirati vita, mely főleg a bosnyák foglalást tárgyalta, november 14-én kezdetett meg, e vita és főleg e vitának eredménye az egész országot élénken érdekelte, a külpolitikai helyezet megváltoztatását a józan politikusok nem várták és nem reménylhették, mert a király a berlini mandátumot nemcsak elfogadta, de végre is hajtotta, a foglalás tehát ténynyé vált; csak a malom-politikusok képzelték, hogy a személyi ellenzék a kormányra jutva, Boszniábul vagy egyszerüen kivonul, vagy még sereget is fog hagyni Boszniának a törökök részérei megvédésére. A felirati vita tehát kormányi vita volt, a személyi ellenzék programm nélkül a hátulsó ajtón vélt bejuthatni Buda várába, a szélsőbal Tisza Kálmán megbuktatása által egyengetni vélte jövő győzelme rögös utját. A felizgatott, a hangos közvélemény, ha közvéleménynek lehet nevezni a felületes hirlapirók, a népgyülések és a megyék és törvényhatóságok egyharmadának, a zajos népgyülések, a pesti ifjuság nyilatkozatait, — Tisza Kálmánra haragudott, mert nem eszményi, de önző politikát csinált és a loyális törököket megbuktatta; bár valjon a törökbarátok a törökök megmentésére készek lettek volna-e áldozni? — igen nagy kérdés, mert a

szorongatott törökök segélyére sem pénzt, sem önkénteseket nem küldtek; a közvélemény a félénk politikusokat olyannyira befolyásolta, hogy Szontagh Pál, a régi forradalmár, Tisza Kálmán feltétlen csatlósa, a többség előadója, nem merte kezdetben saját művét lényegesen védeni és csak akkor nyilatkozott erősebben, midőn Tisza Kálmán fényes beszédével a csatát megnyerte.

Az esélyek tehát kezdetben kedvezőtlenek voltak, a vita Tisza Kálmánra balvégzetessé válhatott volna, ha az ellenzék bebizonyitja azt, hogy az osztrák-magyar kormány Törökország megmentésére hatalmas szövetséget alkothatott volna és ezen szövetség megalkotására a kedvező alkalmat elszalasztotta, sőt területnagyobbitási tekintetből Oroszországgal szövetkezett; ha bebizonyitja Törökország életképességét, ha bebizonyitja, hogy az uj alakulások Törökország bukása daczára, az aldunai pánszláv terjeszkedési vágyak ellenére, Bosznia feladható és onnan a sereg kivonható, ha bebizonyitja azt, hogy a fennálló alkotmány és osztrák-magyar szövetség szerint Magyarország külügyeirül nem a király és császár, de a magyar kormány, illetőleg a magyar országgyülés rendelkezik.

Az ellenzék azomban fényesen szónokolt, de feliratában teljesen kimerült, a három főindok kimutatásával teljesen adós maradt. Gr. Apponyi Albert a kormányt az alkotmányosság kijátszásával vádolta azért, hogy az országgyülést junius 29-én feloszlatta és juliusba a Bosznia elfoglalását elrendelő mandátumot elfogadta, ezt a kormánynak azomban bünül felróni nem lehetett, mert Bosznia elfoglalásának szándéka nem volt titok

és a mult országgyülés a kormány politikáját feltétlenül helyeselte, a kormány politikáját rosszalja, de nem bizonyitja be, hogy az európai helyzetben miként lehetett volna jobb politikát követni, politikáját következőleg jelzi : legyen Románia valósággal független, hogy gátat képezhessen Oroszország és a Balkánfélsziget közt ; egy nagy hatalom ellen azomban valódi gátul csak egy erős állam szolgálhat, Románia pedig köztudomás szerint 5 millió lakossal birt, egy ily kis állam kiállithat 100,000 embert, tehát az orosz áradat ellen nem gát, de vakondok turás, melyet a muszkák egy reggelire felfalhatnak, hogy tehát gát minősitvénynyel birjon, meg kellett volna nagyitani, ezt pedig csak ugy lehetett volna elérni, ha Bulgáriát Romániához csatolják, mely nem akart román lenni, melyet 300,000 orosz megszállva tartott, továbbá : mert még 8 milliónyi ország is gyenge erő, tehát hogy nyomjon valamit a mérlegben, meg kellett volna alakitani az aldunai szövetséget Románia vezérlete alatt ; már most tekintve a tényleges helyzetet, valjon elsősorban fel lehetett-e azt tenni 1878-ban, hogy Oroszország, mely a török hadjáratban több százmillió adósságot csinált és talán százezer embert vesztett, megelégszik a keleti keresztyének felszabaditója sovány czimével, ez, tekintve Oroszország irányát, tekintve, hogy a szan-stefanói béke után, a háboru megkezdésekor Austriának igért Boszniát sem akarta átengedni, alig volt remélhető. De feltéve azt, hogy az uj magyar kormány diplomácziája ékesszólásának sikerült volna Oroszországot elvarázsolni, valjon érdekünkben van-e nekünk egy erős Románia, egy általunk nem

vezetett aldunai szövetség ? Általában mindkettő érdekünk ellen van és mindkettő Magyarországra halálos döfés, mert Magyarországnak 2 millió román lakosa van, ezek vezetői ma is Románia felé kancsalitnak, ha Románia erős ország lesz a terjeszkedés politikai törvényei folytán, az erős Románia mindent elkövetett volna Erdély és a bánság eltulajdonitására és hogy céljainak a szerbeket, montenegróiakat megnyerje, ezeknek magyar- és horvátországi vágyaikat is támogatta volna ; az Apponyi által ajánlott politika tehát még a szan-stefanói helyzetnél is sokkal veszélyesebb lett volna. Báró Simonyi Lajos, az egyik ministerelnöki vágytárs, a kormányt ügyetlenséggel vádolja azért, hogy Törökország fenntartása érdekében Oroszország ellen európai szövetséget nem tudott létrehozni, de nem mutatta ki, kik lehettek volna a megnyerhető szövetségesek, nem bizonyitotta be, hogy a magyar kormány alkotmányunk és törvényeink szerint szemben a magyar királylyal és az osztrák kormánynyal tényleges önálló politikát követhetett volna. A kormány által támogatott politika már meg volt állapitva 1875-ben, midőn báró Simonyi a kormányba lépett, ha tehát báró Simonyi ezt tudta, akkor 1875-ben, midőn a bécsi szellemrül, a király céljairul értesült, köteles lett volna a királyt a veszedelmes politikára figyelmeztetni, társait ellenkező politika követésére birni és ha a kormány és király által visszautasittatik, a kormánybul kilépni és a pártnak, az országgyülésnek felfedezni, a báró azomban ezt nem tette és a kormány politikáját csak 1877-ben, azaz két év mulva támadta meg, tehát kissé elkésett. Az egész el-

lenzék a bosnyák foglalást, mint a magyar pénzügyek örvényét tünteti fel, azt azomban nem bizonyitotta be, hogy a foglalás többe kerül, mint került volna az oroszországgali nagy háboru. Végre, hogy a tárczasültnél a csipős mártás se hibázzon, feltálalta az ellenzéki programmot is, a programm pedig a következő volt: nem akarják Bosznia okkupácziójat, de azért a sereget Boszniába tartják, vagyis tényleg az okkupácziót fenntartják; kivánják a bosnyákügy mihamarábbi lebonyolitását, nem jelezte azomban a lebonyolitás módozatát; kivánják a hatalmi állás fenntartását, mi által kijelenté, hogy a monarchia keleti döntő befolyását fennakarja tartani, mi nagy pénzügyi áldozat nélkül lehetetlen, mert ez az állig fegyverkezett Európában nagy sereg tehát folyó milliók nélkül lehetetlen, mert a politikai mérlegben nem a szavak, de a nagy sereg bir nyomatékkal; óhajtja az osztrákokkali szövetséget, mi az adott viszonyok közt azt jelentette, hogy politikáját kész a bosnyák foglalást elfogadott és császár által járszalagon vezetett osztrák többséghez idomitani; óhajtja Magyarország önállását és függetlenségét, mi a jelenlegi államszervezet és szövetség keretében humbug; óhajtja az anyagi jóllétet és fejlődést, mit Tisza és pártja is hirdetett. Simonyi Ernő megtámadta a kormányt azért, hogy nincs programmja, hogy az országot a valódi helyzetrül nem világositotta fel, hogy a monarchia katonai becsületét koczkáztatta, hogy elhallgatta az okkupáczió végczélját, hogy boszniai politikája által az oroszt nyakunkra hozza, szigoruan birálja a berlini congressus határozatait, tagadja, hogy a vád alá helyezés elvetése

bizalmi nyilatkozat. Adatokkal bebizonyitotta, hogy Anglia kivételével minden állam Törökország ellen foglalt állást és Austria is az oroszszal kiegyezve, Törökországot cserbe hagyta. A szélsőbal némely tagjai azt állitták, hogy Magyarország a közösügyi alapon önálló független politikát nem vihet.

A szélsőbal következetes maradt elveihez, a szélsők ideje azomban még nem jött meg, támadásuk a kormányt nem veszélyezte

Tisza Kálmán fényes beszédével a magyar államférfiak lehető magaslatára emelkedett; kitünő beszéde 1861-iki beszéde után sorozható. Bebizonyitotta, hogy Törökország fenntartását egyik állam sem kivánta, ennélfogva Törökország mellett az oroszok ellen szövetséget alkotni nem lehetett, igazolta, hogy a mult országgyülés a kormány politikáját helyeselte, megczáfolta az ellenzék által festett pénzügyi örvényt, bebizonyitotta, hogy az oroszok diadala, a keleti keresztyének terjeszkedő ábrádjai ellenében Törökország romjai közt oly területi állást kell elfoglalni, amelybül az oroszok hóditási és uralmi vágyait ellensulyozhassa, a szerbeknek románoknak, montenegróiaknak izgatásait megfékezhesse, melyre támaszkodva, a szerbek, románok és bolgárok önállásukat az orosz kényuralom ellen megvédhessék. Tisza beszédjének hatását nagyban emelte a személyi ellenzék programmjának üressége.

A hosszas vita után a külpolitikai vita teljesen személyes tárczakérdéssé fonnyadt össze, mert ha Apponyi-kormány alakul is, ezen kormány is ideiglenesen megtartja Boszniát; a személyek iránti hit az országban

megingott, csodákat senkitül sem vártak többé, Tisza Kálmánrul tudták azt, hogy a magyarság szilárd hive, a papi uralom ellensége, a megyei önkormányzat barátja, ellenben Apponyit tévesen, pártját valószinüleg ultra-montánnak tekintették, Apponyi és pártja a municzipiumot, a magyarság garancziáját, a kitünő egyéni törzsjogot elakarta törülni; a bosnyák foglalás, a hóditás czéljárul felvilágosodván, több kétkedőt meghóditott. Tisza Kálmán erélyes nyilatkozata több ingót visszanyert. Mindezen indokoktul vezéreltetve, Tisza győzött 22 szótöbbséggel, és pedig a felirat mellett szavazott 202, ellene 180, távol volt 48, a távollevők közül 18 tartozott az ellenzék, 24 a kormánypárthoz. A kormány távollevő hivei közül a nagyrész, kerülete törökbarát szelleme miatt tartózkodott a szavazástul; 22 többség, ha tekintjük azt, hogy a kormány tagjai is szavaztak, valóban gyenge többség. E kis többség azomban Tisza Kálmán uralmát megállapitotta és később az ellenzék több tagja megadta magát.

Szontagh Pál többségi előadó beszédei.

A tisztelt képviselőháznak a legmagasabb trónbeszédre válaszul szolgáló felirati javaslat elkészitésére kiküldött 21 tagu bizottság tisztében eljárt, a munkálat előadásával engemet bizott meg.

Azon irányelvek és vezéreszmék, melyekben az emlitett bizottság komoly eszmecsere és beható vita után megállapodott, pregnans kifejezést nyertek e fogalmazványban, mely a tisztelt képviselőház asztalán fekszik, s a bizottság válaszfelirati javaslatát képezi.

Attul tellvén tartanom, hogy azon a bizottság általános hozzájárulásával és belenyugvásával alkotott mű, egy megkisérlendő parafrazis vagy kommentálás által, habár érdekből, ez esetben sem veszitene, az emlitettem kisérlet halványsága vagy esetleg felesleges volta által belértékben fokozható nem volna, sem a tisztelt képviselőház itéletének biztosabb támpontokat nem nyujtana, arra éreztem magamat ösztönözöttnek, hogy bővebb indokdás mellőzésével, csakis magára a műre utalva, azt a képviselőháznak ugy általánosságban elfogadásra, mint részleteiben való megvitatásra tiszteletteljesen ajánljam.

November 21.

Tisztelt ház! Mióta politikával foglalkozom, egy vezéreszme urált, az: hogy hazámat azon állapotban, minőségben és határok között, melyekben azt a törté-

nelmi fejlődés, a szerződések, a régi harczok után bekövetkezett békekötések helyezték, ha hatalmasnak talán nem is, de békében élőnek, a békés fejlődés minden feltételeivel ellátott országnak szemlélhessem, hogy boldoguljon, hogy prosperáljon szellemileg és anyagilag egyiránt, háboritatlanul, megjegyzem, még talán az ugynevezett divatos szabadsági igények rovására is. És miután ez volt vezéreszmém, természetesnek fogja találni, hogy ujabb időben egy másik eszme folyt, hogy azon hatalmasságnak túlterjeszkedését, fejlődését, akcióját, támadásait gyülölettel fogadjam, amelytül Magyarországnak ez állapotba jutását leginkább féltettem és ezt nem habozom kimondani, a muszka hatalom túlterjeszkedése és agressiv politikája. És midőn sok részrül történt hivatkozás a törökbarátságra, a török iránti simpathiára, nem tagadom, hogy bennem ezen törökbarátság inkább negativ, mint positiv természetü volt, nem a török nemzetért, nem a török birolalomért rajongtam, hanem inkább gyülöltem és féltem a muszka birodalom határáni túlterjeszkedésétül. Ugyanis én a török birodalom iránti simpathiák gyökerét, valamint magamra nézve ezen érzületben találtam, ugy azt az országbani gyakori érintkezésem alapján, másoknál is ugyanebben találtam. És ebbül folyólag soha sem osztoztam azon nézetben, hogy török szövetség utján fejleszszük Hungáriát, vagy ha ugy tetszik Austro-Hungáriát. Ugyan kérdem a tisztelt háztul, hogy szövetkezhessék egy bár franczia helyen cadaverrel mondott, de életerejérül mégis több tekintetben tanuságot tett birodalom oly országgal, hol a legujabb időben is attul kel-

lett tartani, hogy kormányzata egy Mahmud-Damad basára fog bizatni, vagy egy másikra, kinek nevét nem szükséges idéznem, akikrül tudva van, hogyha nem is tisztán muszka zsoldosok, de muszkabarátok; amikor bekövetkezhetett volna azon eset, hogy a török nemzet, melynek alsó rétegei iránt annyi rokonszenv nyilvánult szóban és tettben, melyek előtt én is meghajlok és hódolatomat nyilvánitom; bekövetkezhetett volna, — mondom — hogy a török közkatonák, ezen egy kissé frazisszerüleg ugynevezett félistenek, épen oly vezérek kezére jutottak volna, kik erélyüket, szivósságukat felhasználva, őket épen azon érdekek ellen forditották volna, melyeket én hazám érdekeinek tartok.

Ennek következtében nagyon természetes, hogy reám leginkább azon hatalomnak fenyegető volta volt hatással, amelyrül megvagyok győződve, hogy épen ugy, amint 1815-ben az egyesült európai coalitió Napoleon császár ellen szövetséget volt képes formálni, megtámadni és leverni, a franczia imperator hatalmát azon szempontbul, mert az forradalmi alapon állott és a legitimitás veszélyeztetve volt, én részemrül párvonalat huztam belsőmben és contenplatiómban, hogy ezen most actiót keltő hatalmasság, habár reá nézve nem áll az, hogy forradalmi származásu, mint volt amaz imperator, de cselekedeteiben épen oly forradalomszerü, épen oly illegitim, mint amaz és ennek folytán óhajtanom kellett, hogy épen ugy európai coalitió által utasitassék rendre és fenyittessék meg, mint 1815-ben a franczia imperatorral történt.

Ha tehát most ezen contemplatióm alapján odaju-

tottam, hogy biztosságot szereztem magamnak — legalább individualiter — azon nyilatkozatok után, amelyeket a ministerelnök ur tett, azon feldezések után, melyek a közös külügyminister által szintén a nyilvánosság elé hozattak, hogy Bosznia és Herczegovina elfoglalásában positiv foglalást láthatok, azon terjeszkedés irányában, melyet én mindig perhorreszkáltam, s ha e két államférfi irányában, melyet jogosultan mások ismét a maguk nemhivésével ellensulyozhatnak, legyen szabad mégis egy argumentumot felhoznom arra nézve, hogy ezen felfedezések valódi és a követett politika azon czélra vezet, melyet én állitottam a t. ház elé. Legyen szabad e tekintetben felemlitenem Polyt Mihály képviselő urnak nem annyira felirati javaslatát, mint indokolását, melynek bevezetésében azt mondja: hogy ő mindig azt remélte, hogy Bosznia és Herczegovina okkupációja kompromisszum Muszkaországgal és most azért fél és fázik tőle, mert az okkupációt kénytelen preventiv rendszabálynak nevezni a szláv elem ellenében.

Ha azon szláv elem, melynek nevében szokta Polyt Mihály ur hatásteljes szavát emelni, ezt preventiv rendszabálynak tartja maga ellen és ha maga magát indentifikálja Muszkaországgal, akkor én megvagyok erősödve azon nézetemben, hogy az okkupáczió ily értelemben rendszabály a szláv elem ellen. De van környezetünkben egy másik szláv elem is, mely nem talál benne preventiv rendszabályt a szlávok ellenében, értem a horvátokat, kik épen ugy perhorreszkálják a muszka protekcziójat, mint bárki más és biznak abban, hogy Austria-Magyarország védelme alatt kifejleszthetik nem-

zetiségi aspirácziókat; azon aspirácziók fejlődését azomban Magyarország keretében, mely le van határolva históriailag és századok óta fennáll, én nem volnék hajlandó annyira simogatni és neki deferálni, mint egyik képviselőtársam ezen padokrul méltóztatott első beszéde alkalmával emliteni, midőn azt mondá: hogy a nemzetiségi törvényt végletekig kivánja végrehajtatni, ugy mint az meg van hozva. Én nem habozom kijelenteni, hogy daczára annak, hogy ezen magát a muszkával nem indentifikáló szláv elem és annak követelései iránt vonzalommal viseltetem, amennyiben ezen követelések szorosan a magyar állam keretén belül mozognak, nyiltan kifejezem, hogy amint elvételt lépésnek tartottam a nemzetiségi törvény meghozatalát, ugy annak revizióját sürgetni és ha illetékes helyrül arra lépés tétetik, azt pártolni fogom.

Tán volna még némely mondani valóm az okkupáczió pénzáldozatairól. Ezen tényre azomban nem fogok kiterjeszkedni, mert rendes utakon, rendes eszközökkel Magyarország egy olyan állapotban, amelyben ugyan mindig kitünteti kormánya, hogy kerüli a háborut, de mindenáron kitérni előle még nincs elhatározva esetleg ezen háborunak elő fordulta; azon háborunak, hol az ellenség ellen pro aris et focis a létért fog küzdeni Magyarország, azt megvallom nem hiszem, hogy a pénz rendes uton előteremthető legyen. De megvagyok győződve, hogyha ezen állapot, melyet én nem óhajtok és kivánni nem lehet, de mit szellemi szemeimmel kontemplálok és mit részemrül előbb-utóbb kikerülhetetlennek látok, ha ezen küzdelem pro aris et

focis előáll: akkor a pénzkérdés szerény nézetem szerint figyelembe nem jöhet, mert akkor a lételért áldozatul hozandó minden, áldozatul hozandó maga a fejlődés is. Az igaz, hogy évtizedekre megbénithatjuk magunkat, s ha életrevalók vagyunk, kigázolunk, ha életrevalók nem vagyunk, elveszünk. Ezek vezetnek engemet arra, hogy a kormány külügyi politikáját és a belügyi kormánynak törvényszabta és törvényengedte befolyását a külügyi politikára részemrül helyeslem és azon válaszfelirati javaslatot, melynek előadásával megbizatni szerencsés voltam a bizottság által, általánosságban a részletes vita alapjául való elfogadásra ajánljam.

Gróf Apponyi Albert.

November 14.

Ha a vitatkozásnál engem egyedül azon szempont vezérelne, hogy a beadott válaszfelirati javaslatoknak, ugy amint a tisztelt előadó ur magát kifejezte, kommentárja vagy parafrazisa nyujtassék, akkor én is egy az övéhez hasonló kijelentésre szoritkozhatnám.

A párt, amelyhez tartozni szerencsém van, az általa benyujtott felirati javaslatban a helyzet általa felismert követelményeinek megfelelőleg, terjedelmesen és

legalább a főbb eszmékre kimeritően adta azt, amiket e nagy pillanatban ő Felségének, szeretett királyunknak, mint a nemzet óhajtásait magas tudomására juttatni kivánt.

Parafrazist, kommentárt ezen okmányhoz adni szükségesnek nem tartom, fenntartván természetesen magamnak azt, hogyha annak tartalma a vitatkozás folyamában bármely részrül vagy félremagyaráztatnék, vagy megtámadtatnék, a védelem jogában a zárszóban élhessek.

De az én helyzetem, mint az ellenvélemény előadójáé, némileg különbözik a tisztelt előadó urétól. A tisztelt előadó ur a ház bizottsága által készült munkálatot mutatta be a háznak, mely mintegy természetes substratumát képezi a tárgyalásnak. Én egy ezzel szemben álló inditványnyal voltam megbizva, ennek védelmére, ennek indokolására emelek ma szót.

Azon tiszteletnél fogva, ugy a felirati bizottság tagjai iránt egyenkint, mint azoknak minősége iránt, mint e háznak kiküldött bizottsága iránt viseltetem, kötelességem indokolni és röviden kifejteni, miért nem járulhatok az ő javaslatukhoz és miért kell az általam benyujtottnak elsőséget adni.

Ötödfél hónapja, junius 30-án az utolsó ülés berekesztésekor közülünk többen, kik azon országgyülés tagjai voltunk, a budai királyi várpalotában azon reményt hallottuk kifejezni, hogy a külügyek akkori helyzete biztositást látszik nyujtani arra, ugy a monarchia érdekeit, mint ezekkel együtt a békének áldásait is sikerülend megóvni.

A parlamenti faktoroknak ezen nagy eredmény biztositásában a részvétel kitüntetése nem engedtetett meg. Visszaemlékezünk mindnyájan a nyilatkozás azon módszerére, mely által külügyi politikánk a krisisnek egész lefolyása alatt sürü homályba borittatott és azon pillanatban, melyben a tények ezen ködfátyolt szétszakitották, azon pillanatban a magasabb államférfiui eszély, a korlátolt alattvalói és alkalmatlan beleavatkozás előtt az országgyülés idő előtti feloszlatásában keresett menedéket.

Egy teljhatalom, egy nem mondhatom alkotmányellenes, de alkotmányon kivüli eljárás az, melynek eredményei ma előttünk állanak. Tizennégy nappal az országgyülés feloszlatása után, julius hó 13-án iratott alá a berlini szerződés, mely a Balkán félsziget feletti uralmat Oroszországnak átadta, egy hónappal később, jul. hó 29-én a mi csapataink átlépték Bosznia határait és fejlődött egy véres háboru ugy, hogy ma kénytelenek vagyunk azt mondani, hogy sem a monarchia érdekeinek megóvása, sem a béke áldásainak fenntartása nem sikerült.

Tisztelt ház! A világtörténelem kereke egyet fordult addig, mig e termekben tanácskozásra ujra egybegyülhettünk. Határszélünket egy békeszerető, loyális szomszéd helyett, egy kétes szándéku hatalomnak előőrsei váltották fel. Oly változás ez a nemzet egész helyzetében, oly változás ez a monarchia hatalmi állásában, hogy ily situaczióban, midőn a nemzet ujra a királylyal találkozik, midőn ötödfél hónapi elválás után ujra magas szine előtt megjelenhet és hozzája szólhat,

szerintem a válaszfeliratnak a trónhoz intézését nem tekinthetni egy konvenczionális formalitásnak, a szokás egy alaki követelményének, hanem ugy kell azt felfogni, hogy az a milliónyi szivek mélyében rejlő aggodalmaknak, a válságos helyzetnek s azáltal keltett érzelmeknek, a kibontakozásra vonatkozó eszméknek, óhajoknak és a nemzeti akaratnak leplezetlen, terjedelmes, kimeritő kifejezése legyen.

Ezt tekintem tehát én a mai viszonyok közt a válaszfelirat első követelményének, hogy ne maradjon a király előtt elrejtve semmi mindabból, mi a nemzet szivét ezen nehéz időkben aggasztja és bántja.

Az időközben beállott események ezen feladathoz még egy másikat tüztek. A kormány a parlament szünetelése alatt lemondott állásáról és amint maga mondá, saját rekonstrukcziját, mint állandó kormányét vagy egy uj kormányalakitását azon iránynak felismerésétül teszi függővé, mely az egybegyülendő parlament többségénél érvényre fog jutni.

Mi a ház ezen oldalán nem tartottuk a parlamentárizmus szempontjából kifogástalannak és korrektnek ezen eljárást. Kifejtettük ezt más alkalommal, erre ma visszatérni nem szándékozunk; de tény, hogy a parlamenti helyzet tisztázását várja a ház első nyilatkozatától, a felirattul. És ebből foly a válaszfeliratnak a mai körülmények közt más, az elsőnél valamivel kevésbé fontos talán, de szintén mellőzhetlen feladata, hogy a parlament többségének akarata oly félreismerhetlen kifejezésre jusson, hogy biztos támpontot nyujthasson egy kormánynak alakulására.

Tisztelt ház! Kénytelen vagyok kijelenteni, hogy a ház által benyujtott felirati javaslat minden előnyei daczára, — melyek nem csupán formaiak — ezen kettős követelménynek az én meggyőződésem szerint, teljesen nem felel meg.

Nem tehetem ugyan, hogy az iránti megnyugvásomnak és örömömnek ne adjak kifejezést, hogy az eseményeknek előterében álló egy kérdésre, a boszniai megszállásra nézve oly felfogásoknak ad kifejezést, melyek az enyéimtül, ha valamiben, legfeljebb a hévmérő fokában külömböznek.

De ez szerintem a helyzetet ki nem meriti. Bármily nagyfontosságot tulajdonitsunk is a Bosznia megszállására elnyert és keresztülvitt mandátumnak, nem vagyok képes azt másképen felfogni és annak fontosságát másban látni, mint abban, hogy ez — fel kell legalább tennünk, — egy átgondolt külpolitikai tervnek organikus része. És ebben látom a ház bizottsága által benyujtott felirati javaslat azon részeit, melyek az okkupáczióra vonatkoznak és amelyek külömben határozottan fénypontját képezik, hogy azt mint egymagában álló elszigetelt tényt állitja oda annak pénzügyi, annak a monarchia belszervezetére vonatkozó káros következményeinek, helyes és élénk kifejezést ad ugyan, de annak összefüggését külpolitikánk egész rendszerével teljesen ignorálja, külpolitikánk lefolyására, melynek pedig mulasztásai, épen ugy mint tettei, a nemzet mostani helyzetének forrását képezik, egyáltalában ki nem terjeszkedik.

Másik hiánya, hogy egy szóval sem emlékezik meg

a helyzet egy nem kevésbé sulyos bajárul, azon káros következményekrül, amelyek a nemzet alkotmányos beléletére a kormány által elkövetett eljárásbul származnak.

Mondottam előbb, hogy nem ugyan alkotmányellenesnek, a szó betüszerinti értelmében, de alkotmánykivülinek kell jeleznem a kormány egész eljárását a külügyi kérdések körül. A kormány, megengedem, hogy ez szintoly kevéssé volt czélja, mint nem volt czélja Boszniába bemenni, megengedem, hogy ez szintugy csak eszköz volt magasabb czéloknak elérésére, különösen pedig a hétköznapi felfogások kizárására, a magasabb államférfiui konczepcziók kivitelébül, de tény az, hogy a nemzet törvényhozásának lehetséges befolyását a krisis megoldására az országgyülés idő előtti feloszlatása és annak késő egybehivása által teljesen és tökéletesen kijátszotta.

Igenis az országgyülés feloszlatása és az országgyülés egybehivása királyi jog, azt tudjuk mi is, de ezen jognak mikénti gyakorlásáért a kormány felelős.

A közszabadságok bizonyos formákhoz vannak kötve, hogy azokban a mindennemü önkény ellen oltalmat találjunk, nemhogy ezen formák elmés alkalmazása által gyakorlatilag érvényen kivül helyeztessenek. És ha mégis ez történik meg, akkor megszünt a közélet jóhiszemüsége, mely a szabadság irott biztositékainak egy nélkülözhetlen kiegészitő része. És az abból származó erkölcsi károkért semminemü politikai ügyesség, még ha ilyent lelhetnénk is a kormány eljárásában, kárpótlást nem ad. Az ebből eredő erkölcsi károkat, a köz-

szellem ebbül származó dekompozicióját a parlamentárizmusnak, hogy ugy mondjam, a nemzet előtti hitel sülyedését, a ház bizottsága által beadott javaslat egy szóval sem emliti; pedig én ezeket nem kevésbé sulyosnak tartom, mint azokat, melyek az európai helyzet ujjáalakulásábul származtak, mert ha a helyzetnek ez átalakulása veszélyekkel fenyegeti hazánkat, ezen belső bajoknak keletkezése megbénitja azon erőt, melyre szükségünk lehet, hogy ama veszélyek ellen küzdhessünk. Nem látom tehát a ház bizottsága feliratában kimerítő felderitését a nemzet helyzetének, a nemzet érzelmeinek, a nemzet kivánatának.

De nem felel meg ezen felirati javaslat azon másik postulatumnak sem, melyet ma a válaszfelirati javaslatnak, az ezen vitáknak megoldani feladata, értem a parlamenti helyzet tisztázását. A kormány lemondása, ha mi a formától és a fuzióktul elakarunk tekinteni, utóvégre nem más, mint a kabinet-kérdésnek egy drasztikus alakbani felvetése. És ha nem is ennek tekintem, arra, hogy ezen czél eléressék, hogy egy uj kormánynak alakitására a többségnek kifejezésre jutott akarata által biztos alap nyujtassék, szükséges, hogy ezen többség akarata kétségtelenül félreérthetetlenül, mint akarat jelenjék meg a parlament előtt. A tisztelt válaszfelirati bizottság javaslatában én az okkupáczionális politika iránt számos aggályokat látok kifejezve, sőt én azt oly világosan kárhoztatva látom, hogy az én egyéni felfogásom szerint ezen válaszfelirati javaslat elfogadása esetén azon kormánynak, mely ezen politikát keresztülvitte, megmaradása erkölcsi lehetetlenség. Mert ha a

képviselőház a trónról nyilatkozásra provokálva azon tény felett, mely tényben a legfontosabb kérdést illetőleg a kormánynak egész akciója kulminált, nem talál egyetlen helyeslő szót sem azon irányra, mely ezen tényben kifejezést nyert, ha ellenkezőleg konstatálja azt, hogy a palotától a kunyhóig mélyreható aggályokkal néz az egész nemzet ezen hadjáratra, ha ezen kérdést felveti anélkül, hogy arra affirmativ értelemben válaszoljon, vajjon a legkedvezőbb esetben is az elérhető czél kellő arányban álland-e az áldozatokkal? ha az után azon reménynek ád kifejezést a felirat végén, hogy ő Felsége bölcs belátásának és hű Magyarországa iránti jóakaratának bizonyosan sikerülni fog a boszniai és herczegovinai ügy oly megoldását találni, mely a nemzet minden rétegeiben, a palotától le a kunyhóig elterjedt és e jelen feliratban is tiszteletteljesen tolmácsolt aggodalmat megszüntetni és hazai állapotaink javitására irányzott már-már tünedező reményeinket ujbul felélesztени alkalmas leend, akkor én azt az eljárást, mely ezen bizalomnak, ezen reménynek helyreállitására alkalmat nyujtani képes leend, ugyanazon irányban keressem-e, melyben aggodalmak ébresztettek? Azon politika folytatásától várjam-e ezen aggodalmak megszüntetését, mely politika megkezdése azokat az aggodalmakat a palotától le a kunyhóig támasztotta?

Aki érteni akarja, aki teljes elfogulatlansággal bona fide magyarázni akarja ezen felirat kitételeit, lehetetlen, hogy mást olvasson ki belőle, mint azt, hogy az a ház, mely ezt a feliratot magáévá tette, az okkupáczioná-

lis politikát helyteleniti és annak megszüntetését kivánja.

Ez igy áll tisztelt ház, s azért mint mondám, erkölcsileg lehetlennek tartom egy oly kormánynak helyén maradását, mely ezen politikát csinálta és folytatni is fogná, de formailag ez kizárva nincs és az alkotmányos formák azon felhasználása után, melyet a kormány részérül az alkotmány szellemének teljes ignorálása mellett eddig tapasztaltunk, nagyon tartanunk kell attul, hogy addig mig létezik egy formai kibuvó, egy leplezett bizalmatlansági szavazatnak puszta erkölcsi sulya a parlamenti helyzetet tisztázni nem fogja.

Szemünkre vettetett, hogy mi, akik ezen eljárásnak épen ellenkezőjét vallottuk magunkénak, kik egészen rokon, hogy ne mondjam azonos, csak quantitative különböző premissákbul le is vonták az utána következést, hogy mi személyes politikát üzünk, hogy mi a személyek ellen támadunk és nem a tárgyat tartjuk szem előtt.

Tisztelt ház! Jőjjünk egyszer tisztába ezen ugynevezett személyes kérdés és annak viszonya iránt a parlamenti élet követelményeihez.

Én biztosithatom a tisztelt házat és annak minden tagját, hogy bennem a kormánypadokon eddig ült és most is ülő férfiak, vagy azok bármelyike ellen egy mákszemnyi személyes indulatosságom vagy ellenszenvem nincs, de épen azért, mert ilyen nincs, nem vagyok képes irányukban azon megvető feltevéssel élni, hogy ők hajlandók bármely politikát is csinálni, csak helyüket megtarthassák. Épen azért tartozom feltenni és

hinni és bizonyosnak elfogadni, hogy ők azon politikához, melyet meggyőződésük szerint helyesnek tartanak, magukat kötik, hogy az az ő személyükkel elválaszthatlanul össze van forrva. Mi ennek következése? az, hogy addig, mig ugyanezen férfiak ülnek a kormánypadokon, lehetetlen feltennem injuriosus feltevés nélkül, hogy a politikának főiránya változzék. Ha tehát ezen szempontbul a személyekben is változást kivánunk, csak a kérdésnek éle, csak a resultatum nyilvánul a személyes kérdés feltevésében, maga az alap tisztán tárgyilagos, s ez minden parlamentben ugy van, ez a parlamentáris élet természetének mellőzhetlen folyománya.

S mi a folyománya az ezzel ellenkező eljárásnak, annak, melyet a tisztelt ház bizottságának válaszfelirati javaslata követ? Vagy a kormány megérti az abban foglalt leplezett bizalmatlansági szavazatot, de ha ezt megérti, ha az a czél, hogy azt megértse, megvallom nyiltabb, őszintébb, a parlamenthez méltóbb eljárásnak tartom ezt nyiltan és világosan kimondani; vagy a kormány ezt meg nem érti és arra támaszkodva, hogy formai bizalmatlansági szavazat a válaszfeliratban nem foglaltatik: megmarad helyén. Hát ugyan tisztelt uraim, akkor mit várnak önök? Azt várják-e, hogy mert a többség az okkupáczionális politika iránti akadémikus helytelenitésének kifejezést adott, ugyanaz a kormány, mely azt az okkupáczionális politikát kezdeményezte, most azt fogja mondani: ugylátom ez nem tetszik az uraknak, tehát majd csinálok más politikát. Ezzel a feltevéssel fellépni kormány irányában, ezt nemcsak kormánypárthoz, de megvallom a képviselőház legelke-

seredettebb ellenzéki pártjához sem tartanám méltónak.

Lehetetlen tehát mást feltennem, mint azt, hogy a kormány az eddigi irányt fogja tovább követni, az okkupáczionális eljárásban kifejezésre jött politikát fogja ezentúl is magáénak vallani. És akkor mi lesz? Akkor lesz egy kormány, mely a többség által erkölcsileg nem támogattatik, de formailag megtüretik. Lesz egy többség, mely egy politikát helytelenit, a nemzet előtt kimondta, hogy azt helyteleniti, de további folytatását megengedi. Ez tisztelt ház oly beteg helyzet, mely egyébre nem alkalmas, mint arra, hogy ugy a kormány, mint a parlament és nemcsak ez a kormány, hanem magának a kormányak, — hogy ugymondjam, — elve, s nemcsak ezen parlament, de az alkotmány élet elve, a nép előtt minden tekintélyt, minden bizalmat végleg elveszitsen.

Tisztelt ház! E napokban igen magas helyrül egy figyelmeztetés intéztetett a monarchia népeihez és azok képviselőihez. Felhivattak arra, hogy emelkedjenek fel a nagy történelmi pillanat szinvonalára. Jól esett annak konstatálását azon helyrül hallanunk, hogy a mai percz csakugyan nagy világtörténelmi percz és kötelességünket, mely amugyis létezett, hogy annak szinvonalára emelkedni iparkodjunk, csak fokozhatja az azon helyrül jött felhivás. Ámde arra, hogy egy nagy történelmi pillanat szinvonalán álljunk, kell a higgadt belátás, a körülmények nyugodt mérlegelése, az itéletnek szenvedélyektül nem befolyásolt képzése. De kell azután ha ez az itélet meg van állapitva, az akaratnak elhatá-

rozott nyilvánulása is. Nem tudom, minő politikai iskola kezd érvényesülni nálunk, mely a magasabb államférfiui belátást, a finomabb politikai eszélyt, az akarat erélyének mindenáron mellőzésében keresi, inkompatibilisnek tartja az előkelőséggel azt, hogy az ember melegen érezzen, határozottan akarjon, hogy az akadályokat elszántan legyőzze.

A mostani időknek tapasztalása ezen felfogásnak igazat nem ád, mert azon férfiu, kit a kor legnagyobb államférfiának elismerni kénytelenek vagyunk és aki az általa vezetett nemzetnek dominálló állást tudott szerezni Európa tanácsában, az ezen eredményt talán kevésbé az aránytalan szellemi fölénynek, mint annak köszönheti, hogy jóformán ő az egyedüli ember Európában, aki határozottan akarni tud.

Tisztelt ház! Emlékezzünk meg arrul, hogy a parlamentáris testületek nem elmélkedésre, nem aggodalmak kifejezésére, de cselekvésre hivatott organumai a nemzetnek; bármily alaposan, bármily szépen, bármily határozottan fejtsenek ki aggodalmakat, nem teljesitették hivatásukat, ha e felfogásoknak az akarat alakjában érvényt nem tudnak szerezni. Az előttünk fekvő kérdésben nincs kitérés azon alternativa előtt, ha a törvényhozást lejárni nem akarjuk, az okkupáczionális politikát vagy helyeselni kell és akkor ki is kell mondani, s akkor nem szabad a nemzetnek aggodalmait még magasabbra felcsigázni; akkor nyilt és világos, nemcsak formai, de erkölcsi támogatást is kell adni azon kormánynak, mely e politikát keresztül akarja vinni, vagy helyteleniteni kell, de akkor azt is ki kell mondanom: türjük annak tovább folytatását.

Én, tisztelt ház, nem ragaszkodom az általunk benyujtott javaslatnak formai összeállításához, eszméinek kifejezési módjához; megvagyok győződve, hogy mindehez sok korrektura fér és hogy azon férfiak, kik a ház bizottsága által benyujtott felirati javaslatot szerkesztették, e tekintetben azon sok javitást eszközölhetnek.

De azon kereteket, melyek ezen felirati javaslatban vannak, azokat kérem elfogadni; kérem kiterjesztetni a háznak nyilvánulását ezen veszélyes perczben a trón előtt mindarra, ami a nemzetet aggasztja, nem csupán annak egyrészére kérek egy oly nyilatkozatot, mely a parlamenti helyzetnek tisztázására alkalmas legyen az által, hogy nemcsak nemzeti aggodalmaknak, de egy elhatározott nemzeti akaratnak is adjon kifejezést.

És mert ezt a ház bizottságának javaslatában nem, de a mienkben igen is feltalálni vélem, ajánlom az utóbbit elfogadásra.

November 26.

Nem tartom a zárszó feladatának a végnélküli feleselést, azt hiszem feladata a vita eredményét, a vita által teremtett helyzetet világosan néhány vonásban jellemezni. Azomban tisztelt ministerelnök ur parlamenti rendszerének oly lényeges kiegészitő részét képezi a polemia, hogy egyik vagy megjegyzés megtételétül az ő előadására nem tartózkodhatom, valamint a modern strategia szerint a derékhad működését, annak erejét vagy gyengeségét előrebocsájtott lovassági fátyol által az ellenség elől elrejteni, ugy rejti a ministerelnök ur politikája alappozicziójának nem tudom erejét, vagy

gyengeségét a bő polemia fátyola alá. És erre nézve csak azt jegyzem meg, hogy a szellemi harczokban jó taktika mellett nem az erő az, mit elrejteni szoktak és hogy minister urat jó taktikusnak ismerem.

Bánhidy barátom a hangulatcsinálás mesterségét ecsetelvén, melylyel a külügyi vitáknál mindig találkoztunk, hivatkozott arra, mikép használtatott fel annak idején Ignatieff, most Suvaloff utazása és Beakonsfield beszéde, hogy bizonyos harczias nagy összegek megszavazására kedvező hangulat készittessék elő. Erre Pauler minister ur megjegyezte, hogy ő sokat tart gr. Andrássy Gyula diplomatikai ügyességérül, de annyira még sem taksálja, hogy Ignatieff és Suvaloff akkor utazzanak, mikor a külügyi és magyar kormánynak szüksége van arra, hogy hangulat csináltassék. És ezen élcz a kormánypártnak annyira tetszett, hogy ministerelnök ur ujólag felvette és pártját tiz perczig azzal mulattatta. Sajnálom, hogy ezen uraknak ezen vita alatti egyetlen örömét el kell rontanom, nem engedhetem azomban, hogy egy barátomnak igaz és valódi ecsetelése ad absurdum gyanujába hozassék, hiszen nem azt mondotta Bánhidy barátom, hogy ezen urak a külügyi vagy magyar kormány tetszése szerint utaznak, hanem hogy ez is, mint minden más inczidens, felhasználtatik hangulatcsinálásra és azon esetben, ha Ignatieff Bécsbe nem jön, azt mondják: annyira tudta, hogy Bécsben semmit sem tud kivinni, hogy oda menni sem tartotta érdemesnek és miután jött, azzal csinálnak hangulatot, hogy semmit sem tudott keresztülvinni.

Körülbelül hasonló szinvonalon áll az, amit minis-

terelnök ur bizonyos insistencziával a kormány eljárásának őszinteségérül felhozott és amit ama határozati javaslatunkbul kimagyarázni iparkodott, melyet a 60 millió fedezetérül folyt vitánál beadtunk. Én arrul, hogy a határozati javaslatnak betüszerinti szövegében mit lehessen belemagyarázni és abbul kimagyarázni, — bármi állittassék, — sem a ministerelnök urral, sem bárki mással többé vitatkozni nem fogok; elég nekem azon nagy tény, hogy a kormány saját őszinteségének védelmét azon állitás alapjára kénytelen állitani, hogy az ellenzék belenyugodott Bosznia okkupácziójába. Én ezen tételt bizom az egész ország minden elfogulatlan emberének itéletére és megelégszem azzal, hogy senki az országban ezt másnak, mint tréfának tartani nem fogja, legfölebb azok, akiket pártállások erre kötelez, sikerült tréfának.

De a ministerelnök ur utolsó felszólamlásában még egy másik argumentumot is hozott fel, mindig az őszinteség hiányára vonatkozó vádnak erőtlenitésére. Azt mondja, ha sejtelmünk sem lett volna, hogy a kormány Boszniát esetleg elfoglalni szándékozik, akkor mit jelentett azon nagy agitaczió népgyüléseken, hirlapokban, szóval a közéletnek minden terén, amely ezen eszme ellen megindult és folytattatott?

Elfelejti ministerelnök ur, hogy emez argumentuma amaz először felhozott argumentumának hatását teljesen megsemmisiti. Mert ha ő maga elismeri, sőt konstatálja, hogy az ellenzék a parlamenten kivül minden eszközzel elkeseredett harczot folytatott Bosznia okkupácziója ellen, hogyan teheti fel, hogy a parlament-

ben olyan határozati javaslatot adott volna be, amelyben ezen okkupáczió eshetőségét megengedi?

De önmagában véve is nagyon gyenge lábon áll ez az argumentum; nem azt mondtuk mi, hogy senki sem sejtette az országban, hogy Bosznia elfoglalására indul a kormány, de azt mondtuk, hogy a kormánynak nyilatkozatával egy ilyen tervet összeegyeztetni nem lehet. A parlamenti eljárás őszintesége pedig ezen fordul meg, nem pedig azon, hogy egyéb következtetések alapján, ki mit sejthet. Abból, hogy mi a félrevezetést már akkor is sejtettük, az, hogy önök őszintén jártak légyen el, egyáltalában nem következik.

Mellőzöm ezen rövid példák felhozása után a további polemiát és áttérek a vita fő resultatumának rövid ecsetelésére.

A vita két fő szempont körül forgott, egyik a kormánynak politikája, másik a parlamentnek politikája. A kormánynak politikáját felderiteni, a parlamentnek arra vonatkozó nézeteit és az általa helyeselt irányt világosságba helyezni, a kettő közötti összhang megteremtése által normális parlamenti, kormányzati viszonyok helyreállitását lehetővé tenni, ez volt ezen vitának feladata.

A kormánynak politikáját a keleti ügyben elég világosan vázolták maguk az események. Azon nyilatkozatokat, melyeket a kormánypadokrul ezen vita alatt hallottunk, vajmi kevés uj vonást adtak a képhez, melyet az eseményekbül kiki magának levonhatott és vajmi kevéssé voltak alkalmasak arra, hogy eme képnek aggasztó vonásait kikorrigálhassák.

Az orosz hatalmi túlterjeszkedés ellen való állásfoglalás, ez volt azon vezéreszme, amely a kormánypadokrul felállittatott, mint a kormány politikájának domináns gondolata. De felmerült rögtön azon kérdés: — meg is tétetett az ellenzék padjairul, — mi tehát a jogos terjeszkedés, és mi a túlterjeszkedés?

Erre a ministerelnök ur utolsó beszédében igen szabatosan válaszolt, azt mondván: hogy a túlterjeszkedés minden oly állapotnak előidézése, amely az orosz hatalomnak omnipotencziáját állapitja meg a Balkán félszigeten, de ezenkivül oly állapotnak előidézése, amely által az orosz hatalom a Duna jobbpartján állandóul megvethetné lábát.

Ez, tisztelt ház, más körülmények közt nyilt és világos kijelentés volna; ám, de ezen kijelentéshez hozzá kell csatolnunk azt, melyet Pauler minister ur tett, mert csak nem tehetjük fel, hogy megállapodott kormánynézet ez iránt nincs, vagy hogy a ministerelnök és igazságügyminister közt nézeteltérések lehetnek. Az igen tisztelt igazságügyminister ur erre igy formulázta, hogy mi a túlterjeszkedés, mi a jogos terjeszkedés, erre nézve megadta a választ a berlini szerződés, ami a berlini szerződés határai közt van, az veszélytelen, az jogos terjeszkedés; ami a berlini szerződés határain túl megy, az jogtalan, veszélyes túlterjeszkedés.

Mellékesen megemlitem, hogy ez igen kényelmes neme egy diskusszió alatt levő kérdés megoldásának, mert hiszen épen az a kérdés és az a megvitatásnak substratuma, hogy a berlini szerződés által teremtett

állapotok megóvják azon főérdekeinket, hogy az orosz hatalmi túlterjeszkedés meggátoltassék, s erre mondja a miniszterelnök ur azt, hogy igen, mert hiszen épen az a túlterjeszkedés, ami a berlini szerződés határain túlmegy, mindaz pedig jogos terjeszkedés, ami annak határain innen marad, ez idem per idem magyarázat.

De Pauler minister ur ezen kijelentésének s az ezzel annyira egyező tényeknek megszoritó és magyarázó befolyása van a tisztelt ministerelnök ur előbb hivatolt kijelentésére. Ha a magyarázatnak ezen másodértelme hozzá nem járulna, azt kellene gondolnunk, hogy midőn a ministerelnök ur azt mondja: „az orosz hatalomnak a Duna jobbpartján való megfészkelése túlterjeszkedés", akkor azt érti, hogy ezen megfészkelésnek megakadályozása az ő politikájának czélja. De midőn másrészt azt halljuk, hogy a berlini szerződés, mely ezen hatalmi megfészkelést Bulgáriában és a vele összeköttetésben lévő herczegségekben megengedte, megóvja érdekeinket, akkor nem ugy lehet magyaráznunk ezen kijelentést, hogy a meggátolás a mi politikánk czélja, hanem csak ugy, hogy mihelyest az orosz hatalom magát a Duna jobbpartján megfészkelte, nekünk az ellen valamit tennünk kell. Ez a valami pedig csak az, amit mi feliratunkban is a kormánypolitika jellemvonásaként kiemelünk, t. i. nem a meggátlás, de a párhuzamos foglalás, a parallel akczió.

Hasonló következésekre enged jutnunk azon védelem, melyben a ministerelnök ur a kormány politikáját részesité. A tisztelt ministerelnök ur első beszéde

tüzetesen foglalkozik a kormány politikájának védelmével, de abban vajmi alárendelt szerepet játszanak azon részek, melyeknek czélja kimutatni, hogy ezen politika magában véve jó. A védelem fő alapja az, hogy a ministerelnök ur nézete szerint más politika lehetséges nem lett volna. Aki az elért eredményeket magában véve jónak tartja, az nem szokott az enyhitő vagy mentő körülmények ezen védelmi rendszeréhez folyamodni. Ámde min alapszik maga a védekezés? A tisztelt ministerelnök ur szerint annak bebizonyitásán, hogy az adott európai állapotok közt egy Oroszország elleni háboru, ha nem is tartozott volna a lehetetlenségek közé, de a monarchiára mindenesetre sulyos veszélyekkel járt volna. Itt van azomban a proton pseudos, az alaphibája mindazon okoskodásoknak, melyekkel a kormány politikája védetik. Önkényszerüleg és szerintem igen tévesen ugy állittatik fel a kérdés: vajjon akkor, mikor a muszka hadak már a Prut átlépésére készültek, megakadályozhattuk volna-e az adott európai konstellácziók közt ezen háborut egy másik háboru nélkül és viselhettük volna-e azon háborut, mely annak megakadályozására szükséges lett volna? De midőn önök igy okoskodnak, elfelejtik, hogy az orosz-török háboru nem támadt egyszerre, mint Minerva Jupiter fejéből egyszerre vértezetten és fegyverkezetten kiugrott, hanem azt megelőzte egész rendszere és fokozatos fejlődése az eseményeknek, melyek által azon háboru előkészittetett, melyek által a keleti kérdésnek napirendre tétele czéloztatott. És az, amit önöknek bebizonyitani kell, hogy politikájuk

igazolva legyen, nem az, hogy a naptár valamely önkényszerüleg megválasztott dátumától kezdve már nem segithettek a dolgon, hanem az, hogy eredetileg nem önökön mult, hogy a keleti kérdés kerekei egyáltalán forgásba se jőjjenek.

S erre nézve a védelem lehetőségétül megfosztja önöket a szövetségeknek azon állapota, melybe önök monarchiát hozták; panaszkodni arról, hogy kölcsönös bizalmatlanság, hogy általános elszigeteltség uralkodott Európának összes hatalmai közt, hogy egyetértő akaratot az európai jogrend fenntartására létrehozni nem lehetett, mindenkinek szabad, csak önöknek nem, akik politikai rendszerük alapjául három hatalom külön szövetkezését vették s azok közt azon hatalomét is, melynek érdekében állott a keleti kérdést felszinre hozni. Hiába hivatkoznak önök uraim a Gladston-féle agitációkra és az ezáltal Angliában teremtett hangulatra. A berlini memorandum a Gladston-féle agitációk előtti időbe esik, s már akkor voltak önök részesei és szövetségesei azon erőknek, melyek a keleti kérdés ránk nézve végzetes lefolyásának előkészitésén fáradoztak, s ezt folytatták tovább mindazon előkészitő stádiumokon át, melyeken ezen ügy keresztülment, mig a nagyháboru kitört.

Hiszen a boszniai és herczegovinai lázadás már körülbelül el volt fojtva, már vége lett volna az egész ügynek, de akkor pétervári parancsszóra Szerbiának uj háborut kellett provokálni. Vajjon ez is világesemény-e? Vajjon Szerbia is oly gördülő szikla, melyet önök feltartóztatni képesek nem voltak? Vajjon

talán valaki hadat üzent volna azért, ha a szerbeknek nem engedjük meg, hogy minden provokáló ok nélkül kardot rántsanak.

A kérdésnek sok ily forduló pontja van, a nagy eseményeknek, s mi önök részérül a törekvésnek arra, hogy a keleti kérdés megállittassék, nyomát ezek egyikénél sem látjuk; ellenkezőleg külügyi hivatalunk minden cselekménye a connivenciának bélyegét viseli magán, és a három császárságí viszony külön megalkotása által annak, mit önök formaszerü fejleménynek neveznek, t. i. a konverzáczió hatalmak izoláltságának alapját önök maguk teremtették meg.

Különben ezen védelmi rendszer feltéve, hogy helyes, minden egyébre kiterjedhet, csak Bosznia és Herczegovina elfoglalására nem; mert azáltal, ha ezen lépéstül tartózkodtunk volna, csakugyan senkinek haragját, senkinek részérül háborut nem idéztünk volna elő. Szükséges tehát ezen cselekményre nézve egy külön, egy önálló védekezési alapot felállitaniok és én megvallom, arra voltam leginkább kiváncsi, hogyan fogják tehát a felállitott vezérszemponttal az orosz hatalmi túlterjeszkedés elleni állásfoglalással indokolni Bosznia és Herczegovina megszállását? De ezen várakozásomban teljesen csalódtam. Az egész vita folyamában arra, hogy e kettő közt az összefüggés bebizonyittassék, még csak kisérlet sem tétetett. Állittatott igenis többek által, de hogy kiderittetett volna, minő módon függ össze Bosznia elfoglalása annak meggátlásával, hogy Oroszország a Duna jobbpartján lábát megvethesse, arra ismétlem, még kisérlet sem tétetett.

Amit Bosznia elfoglalásának igazolására hallottunk, ugy Tóth Vilmos képviselő, mint Pauler minister, mint legujabban a tisztelt bizottsági előadó urtól, tisztán egy, mindig majdnem ugyanazon szavakkal ismételt frázis volt, hogy a mi monarchiánk a keleti eseményekkel szemben állást foglalt.

Ámde tisztelt ház, én azt hiszem, a képviselőház egy ily fontos ügynél nem elégedhetik meg egy általános frázissal, hanem köteles megvizsgálni mit jelent ez az állásfoglalás? Állásfoglalás mire? Definitiv czélzattal? De hát ki ellen? Már tisztelt ház, én nem vagyok valami kedvező véleménynyel azon befolyás iránt, melyet a keleti események monarchiánkra gyakoroltak, de annyira sülyedtnek még sem tartom a monarchia hatalmi állását, hogy kisebb szomszédaink esetleges tervezgetéseit csak a foglalásban való megelőzés által lenne képes meggátolni.

Ha önök százszor is állitják, hogy ez defensiv lépés, az által nem fogják megadni annak a defensiv jelleget, amint nem csinálnak a bosnyák politikából magyar politikát, ha Mitroviczát Rigómezőre forditják.

De ha nem defensiv poziczió Bosznia, akkor kiindulási pont egy további akczióra, de oly további akczióra-e, melynek czélja volna megakadályozni azt, hogy az orosz hadak magukat Romániába befészkelhessék, vagy a Dunán átkeljenek?

Bocsánatot kérek az igen tisztelt képviselő uraktul, kik a strategiával és ehez hasonló szakmával komolyan foglalkoztak, de ezt velünk elhitetni akarni, sőt feltenni, hogy azt valaki elhihesse, hogy a Balkán félsziget nyu-

gati részén fekvő járhatlan vidéknek elfoglalása képezze a kiindulási pontot oly akczióra, melynek czélja az Alsó-Duna, teljes absurdum.

Ez a poziczió, ha más akar lenni, mint tisztán elhamarkodott lépés, amelynek következményei iránt, akik tették egyáltalában magukkal tisztába nem voltak, nem jelenthet egyebet, mint azt, hogy a berlini szerződés prototipja szerint fogunk a keleti krizis további fejlődésében haladni, hogy minden lépésnél, melyet esetleg az orosz befolyás a keleti részekben előre tesz, mi is tegyünk a nyugaton hasonló lépést. Ez az óramutató semmi egyébre, mint az egei tenger felé való továbbterjeszkedésre, mint Szálonikira mutat.

De biztatnak bennünket azzal, hogy majd a tavaszszal fogunk nagyszerü politikát látni.

Megszoktuk már azt is, hogy minden tavaszszal őszre és minden őszszel a jövő tavaszra biztatnak, és épen azon váltónyargalás által tették önök tönkre hitelüket a nemzet előtt.

De hát mik azon kilátások, melyekkel szemünket kápráztatják? Itt aztán nagy szerepet játszik két dolog. Az egyik dicsekvés azzal, hogy a berlini szerződés által helyreállittatott az előbb szétzüllött állapotban volt európai konczert, hogy nem vagyunk többé isolálva, a másik még fontosabb szerepet játsza, egy folytonos kardcsörtetés Oroszország ellen, melyre hogy többé visszatérni kénytelen ne legyek, csupán azt jegyzem meg, hogy az komoly diplomatikai komplikáczióra csak azért nem ád alkalmat, mivel azt senki a világon komolyan nem veszi. Tehát biztositva van ujra az európai kon-

czert, s Pauler minister ur beszédének, különösen mikor errül szólott, igen gyujtó és szerencsés pillanata volt. Az ellenzék felé fordulva, felkiált: azelőtt önök azt hibáztatták, hogy mi izoláltan állunk Európában, most Európa összes hatalmaival egyetértőleg járunk le, most az, amit teszünk, minden nagyhatalmasság által helyeseltetik, most tehát ez a hiba? És a minister ur beszédének különösen e része a többség padjain tapsokban és éljenekben részesült. De hát azt hiszi-e minister ur, hogy az izoláltságnak ellentéte a mandátum? Hogy a mandátum egyértelmü a szövetséggel? Hogy a mandátumoknak és egyenkénti kielégitéseknek rendszere az európai konczert helyreállitását képezi? A mandátum tisztelt ház, a végkielégitésnek jellegével bir; a mandátum annak, akinek adatik, azt mondja: te foglald el azokat a tartományokat és azzal ki vagy elégitve, rólad többé ne halljunk, rád többé nem lesz gondunk. Akik ezen kételkednek, azoktul kérdem, vajjon minémü támogatásban részesültünk mi más hatalmak részérül a boszniai foglalás nehézségeinek legyőzésére? Ép ez az, ami a berlini kongresszus egész művének, az európai konczert helyreállitására irányzott, de meghiusult kisérletnek adja jellegét, hogy annak resultatumaként kiki a maga szorosan körülirt igazi vagy állitólagos érdeksferájára egy zálogot vesz kézbe anélkül, hogy az egyik a másikkal továbbra törődni kénytelen legyen; a kollektiv garancziáknak s az együttes akarattal létesitendő czéloknak, szóval annak, mit Beöthy Ákos barátom jellemzőleg európai eszmének nevezett, e kongresszus művében egyáltalán nyomát nem látjuk.

A kormány politikája tehát igen biztató vonásokkal a jövőre nem birván, lássuk hogy a parlamentnek ez oldalán ennél kedvezőbb jelenségeket tapasztalunk-e?

Mi, tisztelt ház, ezen az oldalon feladatunknak tartottuk felirati javaslatunkban alapját lerakni az eszmék oly foglalásának, mely ha elfogadtatik, a magyar parlament, a magyar nemzet egy öntudatos politikájának alapjait képezhetné.

Mi világosan megmondottuk, hogy nemcsak theoreticze tartjuk érdekünknek azt, hogy az orosz hatalom a Duna jobbpartján magát meg ne lábolhassa, hanem hogy reserválni akarjuk a monarchia összes erejét e feladat megoldására és hogy azért kárhoztatunk oly vállalatokat, melyeknek ha egyszer azon nagyobb feladat megoldására kerülne a sor, egyéb haszna, egyéb következése nem lehet, mint az, hogy seregeinknek egyrészét teljesen meddőleg visszatartja; nem vehetem tehát jóhiszemüknek, de a párttactica által indokoltaknak kell tekintenem azon szemrehányásokat, melyek nekünk e részben tétettek, hogy ugyanis, mi sem jelöltük ki a világos irányt. Mi ezt annyi szabatossággal, annyi világossággal és határozottsággal, milyet ily ügyekben bármely parlamenti nyilatkozattal megférhetőnek tartunk, tenni iparkodtunk és véleményem szerint meg is tettünk.

Hogy Románia valósággal független legyen, hogy valóságos gátot képezhessen Oroszország és a Balkán félsziget között, hogy az orosz hadak kényük, kedvük szerint a Dunán át ne kelhessenek; ez az, amit annyi rom után, amennyit a keleti krizis már eddig is terem-

tett, még megmenthető, aminek megmentésére még törekednünk kell. Hogy minő egyes rendszabályok fognak esetleg a külpolitikai czélok elérésére vezetni, annak ecsetelését még a kormánytul sem kivántuk soha, panaszunk tárgya egyedül az lévén, hogy magát az irányt sem tudja a nemzettel közölni, annál kevésbé lehet ily részletezést az ellenzéktül komolyan követelni. Azért én azt hiszem, hogy ha az általunk benyujtott felirati javaslat elfogadtatnék, a magyar parlamentnek volna politikája, le volna rakva azon alap, melyen egy uj parlamenti kormány magát rekonstruálhatná. De minő alakot nyer a parlament politikája azon esetben, ha a tisztelt felirati bizottság javaslata fogadtatnék el.

Minő ezen munkálatok jellege, arra nézve ékesszólólag tanuskodik a tisztelt bizottsági előadó urnak tartózkodása minden bevezető beszédtül a vita kezdetén és azon hangsulyozott kijelentése a vita végén, hogy zárszavában sem akar az előadói tisztnek megfelelni, hanem csupán egyéni képviselői véleményét akarja kimondani, szóval azon körülmény, hogy a bizottságtul, mint bizottságtul magyarázó szót a felirat horderejére és valódi értelmére nézve egyáltalában nem nyertünk. De nyertünk annál több kommentárt egyéni vélekedések alapján. Én megvallom, megmondtam a vita elején és bevezető beszédemben is, hogy a vita előtt ezen felirati javaslatban csak némely negativ hibát és hiányt találtam, annak tartalmában azomban semmi olyasmit, mit magaménak nem vallhatnék, nem láttam és igy bajnak nem tartottam volna, ha elfogadtatik. Egészen más jelleget nyer azomban ezen javaslat ma, amidőn az a

kormánypadokrul elfogadtatik azon kijelentéssel, hogy annak bizonyos nagy világesemények folytán beálló aggodalmai a trón előtt kifejezést nyerjenek, egyáltalában senki utját állani nem akarja és hogy a külömbség csak az, igy szól a ministerelnök ur: vajjon ezen aggodalmak az események vagy a követett politikára vonatkoznak-e? Ezen nyilatkozatokhoz hozzájárulnak a kormánypadok részérül Tóth Vilmos, Dárday Sándor és még több bátor férfi; tisztelet, becsület nekik, kik a helyzet tisztázásához azzal járultak hozzá a maguk részéről, hogy a kormány politikáját nyiltan helyeselték és azt a magukévá tették. De van ezután a kommentároknak egész sora, melyek azt mondják ki, hogy az aggodalmaknak, amelyek a felirati javaslatban jeleztetnek, külforrása és objektuma tisztán és kizárólag a boszniai okkupáczió, tehát a történtek közül az a tény, mely legkevésbé viselheti magán a világeseményeknek, hanem egyszerüen a kormány eljárásának jellegét. Mi hibáztattuk azt, hogy a felirati javaslat nem terjed ki másra, mint tisztán a boszniai lokális ügyre, de abból a szempontbul, hogy a táplált aggodalmak valódi természete felismertessék, ez a hiba előny. Mert ha ezek az aggodalmak az egész politikára kiterjednének, akkor lehetne disputálni a felett, mennyiben vonatkoznak a kormány tényére és mennyiben oly eredményekre, amelyeket meggátolni nem lehet, amelyekért tehát senki sem felelős. De midőn kizárólag oly tényre vonatkoznak, mely kétségtelenül a kormány szabad elhatározásábul eredt s a többiekkel még szükségbeni összefüggésben sincs, lehetetlen azokat másra, mint a követett politikára vonatkoztatni.

És itt legyen szabad közbevetőleg megjegyezni, hogy a felirati javaslatnak ily értelmü kommentátorai közül különösen Szlávy József ur nem tartotta szem előtt azon elvet: quod tibi non vis alteri ne feceris. Ő egy felirati javaslathoz járult hozzá, mely a kormány továbbléte zésének formai lehetőségét megadta oly nyilatkozatok mellett, amelyek a kormány politikáját helytelenitették, amelyek minden egyébnek, csak bizalmi szavazatnak nem vehetők. Emlékezzék vissza a tisztelt képviselő ur azon szép és lélekemelő nyilatkozatra, melyet ő 1873. deczember 21-én tett, midőn mint miniszterelnök budgetjét az akkori középpárt vezére, Ghiczy Kálmán által megtámadtatva, de egyszersmind elfogadva is látta, és midőn ő Ghiczy Kálmánhoz fordulva igy szólt:

Én tisztelt ház, a költségvetés ilyenforma megszavaztatását, minő a képviselő uré, részemről el nem fogadom. Sokkal inkább fogadom el azt, ha nyiltan kimondja, hogy nincs bizalma, mint azon szerepet, melyet Ghiczy Kálmán képviselő ur nekem szánt.

Bármily szerények legyenek igényeim, bármily csekély helyet foglaljak el nemzetem véleményében és becsülésében, még is többre tartom magamat, minthogy ily szerepre vállalkozzam. Ennélfogva ha a tisztelt képviselő ur csak az általa előadott oknál fogva szavazná meg a költségvetést, kérem ne szavazza meg.

Teljesen analógok tisztelt ház azon motivumok, teljesen analóg azon situacziő és azon kölcsönös helyzet, amely közt akkor Szlávy József, akkori ministerelnök ur budgetjének a neki felajánlott bizalmatlansággal ki-

sért megszavazását férfias önérzettel megtagadta és az a helyzet, amelyben ő ma egy a Ghiczy Kálmán akkori szavazatához teljesen hasonló szavazatát a kormánynak felajánlja. Quod tibi non vis alteri ne feceris.

Van tehát egy felirati javaslat, amelybül az egyik fél a kormány tetteinek helytelenitését magyarázza ki és kiköti, hogy ily politika tovább ne folytattassék; mig a másik fél abban az eddig követett irány helyeslését látja, tehát impliczite azt is mondja, hogy az folytattassék. És azt nevezik önök kompromisszumnak. Bocsánatot kérek, ne éljenek vissza a szavakkal. Konpromisszumnak nevezhető az, midőn két egymással nem egyező nézet egy közös elvi alapon találkozik, ugy,hogy mindenik a végletekig vitt consequenczióból valamit enged, de nem kompromisszum az, midőn két egymást kizáró, két egymással kontradiktorius nézet egy közös formulába foglaltatik. Ez uraim nem kompromisszum, ez egyszerüen kétértelmüség, ezen kétértelmüségért pedig felelősek mindazok, kik abban résztvesznek Felelős a kormány azért, hogy fenntartja elfogadását a felirati javaslatnak oly magyarázatok után is, amelyek szeliden ugyan, de határozottan cselekményei helytelenitését foglalják magukban. Felelősek, és pedig fokozott mértékben azok, akik a feliratot oly szándkban konczipiálták igy, hogy a közvélemény jogos igényeinek elég tétessék, és akik annak szövegéhez mg tovább is ragaszkodnak, midőn konstatálhatták, hogy az félremagyaráztatik, hogy annak eredeti értelme a vita folyamán mintegy kimagyaráztatik. És annál felelősebbek, tisztelt ház, mert az ő körükbül jött azon tanács, hogy

a kabinetnek rekonstrukciójával várjunk mindaddig, mig a képviselőház egy minden félremagyarázást kizáró nyilatkozatban a maga nézetét és azon irányt, amely többségre számithatna, kimondotta.

Hivatkoznak ebbeli eljárásuknak igazolására, ugy mint Wahrman képviselő ur tette, arra, hogy ők ezen kormányt tehetetlenné tenni nem akarták először azért, mert még végitéletet annak eljárása felett nem mondhatnak; másodszor azért, mert azt bizalommal támogatták egyéb kérdésekben; harmadszor azért, mert bizalmatlansággal viseltetnek azon tényezők iránt, amelyek ezen kormány után kormányra jutnak.

Azt az indokolást, hogy a kormánynak tényei felett még itéletet mondani nem lehet, — mert ugymond Wahrman képviselő ur, — a diplomáczia titkos szálait nem ismerjük, én azért sem vehetem egészen komolynak, mert ugyanazok, akik igy szólnak a multra nézve, nem haboznak a jövőre nézve egy határozott irányt kijelölni és ezen iránynak követéséhez a jövő kormányt kötni.

Hát a jövőre nézve ismerik a diplomácziának titkos szövevényeit? A jövőre nézve van bátorságuk azt kimondani, hogy ez az irány volna a helyes, a multra nézve pedig nincsen? Megvallom, hogy én ezt a jövőre nézve még nehezebbnek, még aggályosabbnak tartom. Azt mondják tovább, hogy ezen kormányt a kiegyezési ügyekben és a belreformok terén bizalommal támogatták. Ugyan tisztelt képviselő urak, melyik azon organikus törvényhozási initiativája ezen kormánynak, amelyet bizalommal támogattak? A közigazgatási bizottságoktul

kezdve egész a gyámsági törvényig ezen initiativák mindenikére én az önök padjairul mást, mint gáncsot nem hallottam. A kiegyezésre vonatkozólag hivatkozom Wahrman képviselő urnak a Lloyd-szerződésnek elfogadása mellett mondott beszédére, melyben azt mondta, hogy azért szavazták meg a kiegyezési törvényeket, nem mintha azon aggodalmakat, melyek az ellenzéki oldalrul azokhoz füzvék, nem osztanák, nem mintha azok hiányait be nem látnák, hanem valamely magasabb politikai indokoknál fogva, tehát nem teljes meggyőződéssel vagy saját belső értéküknél fogva. Akkor a tisztelt képviselő urak arra hivatkoztak, hogy a kiegyezés létrehozatala és a helyes külügyi politika biztositása miatt kell megtartani a kormányt. De most a kiegyezés már meg van és a külügyi politikával többé nem értenek egyet, melyik most az a magasabb tekintet, amelynek kedvéért még mindig támogatják a kormányt, most Wahrmann képviselő ur szerint irányadó tekintet náluk az, hogy még kevesebb bizalommal viseltetnek azon férfiak és csoportok iránt, melyek a mostani kormány bukása után esetleg kormányra juthatnának ; már tisztelt ház ez engemet meglep és előttem igen csodálatos.

Én ugy tudom, hogy akkor, midőn Tisza Kálmán ur most utólszor beadta lemondását, kabinet alkotására utána elsősorban Szlávy József képviselő ur hivatott fel és igy azon esetben, ha a jelen kormányférfiak állásaikban meg nem maradhatnának, valószinüleg ujolag ismét Szlávy József ur lenne elsősorban kabinet alkotásra felhiva, neki és leendő pártjának szól tehát ez a

bizalmatlanság. A kérdés ezen részének én csakugyan nem vagyok illetékes birája, de megvallom, hogy önmagának az előzetesen adott bizalmatlansági szavazatnak, egy tekintélyes politikai csoport részérül csakugyan a parlamenti unikumok közé kell soroznom.

Kiemeltem, hogy a kérdés ezen részére nem tartom magamat illetékes birónak. De nem ismerhetem el jogosultságát és igy nem fogadhatom el azon adjurációkat, melyeket részint komoly, részint tréfás alakban hozzánk, a kisebbséghez ugy Szapáry Gyula képviselő ur, mint a ministerelnök ur intéztek, mondván: hogy azt, hogy micsoda értelemben tudja valaki ezen felirati javaslat szövegét a maga meggyőződésével összeegyeztetni, bizzuk mi minden egyes képviselőre, ne elegyedjünk ebbe bele és hogyan tud ebbül majd többség alakulni, tekintsük azt azon többség házi ügyének.

Bocsánatot kérek, tisztelt ház, ez nem csak ugy van, de valóban csodálkoznom kell, hogy ily értelmü parlamentáris felfogások általában előfordulhatnak. Ha ezen összeegyeztetési kisérletei az egyéni meggyőződésnek azon formulával, mely ellentétes nézetek kollektiv kifejezésére feltaláltatott, odavisznek, hogy végtére a kormánynak többsége van, de a kormány politikájának többsége nincs, ha odavisznek, hogy látszólagos többségek kielégittessenek látszólagos befolyás gyakorlásával, ha odavisznek, hogy azon szent letéteménynek kezelését, a nemzeti akaratnak minden politikai ügyben való érvényesitését, mely kezünkben van lerakva, puszta formalitássá alázzuk, ha odavisznek, hogy mondva csinált alkotmányos életünk van, mely abban leli kifeje-

zését, hogy a formaságok kerekei meg ne álljanak, akkor ez nem ama pártnak házi ügye, hanem az egész hazának és a haza minden egyes polgárának, annál inkább minden népképviselőnek ügye.

Különben tisztelt ház, egy régi, egy krónikus betegsége az a mi parlamentünknek, amely e felirati javaslat beadásában és elfogadásában kifejezésre jut; a kormány a parlamenttel, mint parlamenttel igen könynyen bánik, annak nézetét, annak jogkörét, legalább a szellem szerint valami komolyan nem veszi; attul, mint ezt a mult országgyülés időelőtti feloszlatásában látjuk, minden döntő pillanatban szabadulni óhajt inkább, mint sem hogy rá támaszkodnék. De viszont kénytelen a kormány egyes hatalmas parlamenti csoportokkal paktálni; kénytelen eltürni azok leplezett leczkézéseit, tekintélyét sértő nyilatkozatait. És ezek a csoportok megint abbeli hatalmukat nem használják fel arra, hogy öntudatos és következetes irány zászlóját kitüzzék és a körül egy egészséges többséget csoportositsanak, hanem felhasználják arra, hogy felváltva kiszolgáltassák a parlamentet a kormánynak, a kormányt pedig azon megaláztatásoknak, melyeknek eddig legnagyobbika volt e felirati javaslat elfogadásának kényszerüsége.

Ha ezen ellentmondó kommentárok után a minden valóságos tartalomtul megfosztott felirati javaslattal lépünk a trón elé, akkor azt mondjuk és semmi egyebet a királynak: „Felséges urunk, tanácskoztunk 10—14 napig, iparkodtunk nézeteket kifejezni az ország állapotára követendő politikát illetőleg, de nem tudtunk semmi megállapodásra jutni, hanem csak oly formára, mely

mögött a legkülömbözőbb nézetek rejlenek. Tegyen tehát Felséged ami tetszik.“ S azért az a tisztelt képviselő ur, aki bennünket interpellált, hogyan merjük mi a többséghez azon felszólitást intézni, hogy abdikáljon a kisebbség előtt, felfogásával tökéletes téves uton jár. Soha sem mondtuk, soha sem léptünk fel azon pretensióval, hogy abdikáljon a többség a kisebbség előtt. Mi épen arra kérjük önöket, hogy mint többség, mint a parlamenti hatalomnak a nemzet előtt felelős birlalói, ne abdikáljanak, ne irják alá a parlamentnek, a nemzetnek abdikációját. A mai stádiumban pedig azok után, amik itt mondattak, ezen felirati javaslat elfogadásában egyebet, mint a parlamentnek és ezáltal a nemzetnek abdikációját nem látok.

Tisztelt képviselőház ! Hazánknak egy koszorus költője szózatot irt a magyar nemzet számára, melyben látnoki szavakkal ecseteli azon kétszeres alternativát, mely elé hazája jövőjét állitva látja ; az egyik alternativa az, melynek szemlélésére minden hazafi szive reménytül és örömtül feldobog, ez az a jobb jövő, hol a magyar nemzet létében biztositva, az anyagi és szellemi fejlődés kellékeivel ellátva, szabad intézményeinek gyakorlásában, a czivilizált világ minden népei által tisztelve haladjon az emberiség legszebb czéljai felé. A másik alternativa szomoru, a másik alternativa a tragikum egész sulyával nehezedik a keblekre, de olyan, melylyel a hazafiui önérzet megtud barátkozni, hogy ez a nemzet világtörténelmi feladatának hű teljesitésében túlhatalmas tényezőkkel találkozva eltiportassék és elveszszen, de dicsőségesen veszszen el, de ugy, hogy a

népeknek résztvevő könnyei hulljanak sirjára. Ezen két alternativán kivül, tisztelt ház, van egy harmadik is, mely beállana, ha a magyar nemzet világtörténelmi hivatása elől kitérve, félrevonulva, a válságos napokban sem melegen érezni, sem világosan érteni, sem határozottan akarni nem tudva, sem egy dicsőséges jövőnek, sem egy dicsőséges halálnak, de a dicstelen enyészet felé vezettetnék. Ez az alternativa az tisztelt ház, melylyel én soha semmi szin alatt megbarátkozni nem tudnék. És ha ily válságos pillanatban, mint a mostani, oly perczekben, midőn a sors kopogtat nemzeti létünk ajtaján, a kormány politikája a „világeseményekʺ jelszavában nyer kifejezést, a parlament politikája pedig csak az aggodalmakban, vagyis mind a kettő egy és ugyanazon gyámoltalanságnak kettős formulájában, akkor nagyon kell tartanom attul, hogy mi a magyar nemzetnek sorsát ezen harmadik legdisztelenebb alternativa elé viszszük.

Mi, tisztelt ház, a magunk részérül küzdeni fogunk e sors elkerüléseért minden áldozat árán és a küzdelem utját kijelöltük felirati javaslatunkban és az utolsó napok vitáiban. Önök határozzanak, mi bármi történik is elmondhatjuk: diximus et salvavimus animas nostras.

Báró Simonyi Lajos.

Tisztelt képviselőház! Mielőtt a felirathoz szólnék, a ház engedelmével, ministerelnök ur beszédére kell reflektálnom.

Mindenekelőtt kimondotta ministerelnök ur azon nézetét, hogy a többség által választott bizottság felirati javaslata, midőn aggodalmakrul szól, ezáltal inkább a világeseményeket akarta feltüntetni. Nézetem szerint ezen interpretációja az igen tisztelt ministerelnök urnak igen ügyes, mert csak ezen interpretáczió mellett tarthatja meg eddigi helyét. De nézetem szerint ezen interpretáczió nem helyes, mert midőn ezen bizottság aggodalmakrul szól, kimondja azt, hogy a palotától a kunyhóig aggodalmakkal viseltetik azon események iránt, melyet a kormány eddigi politikája idézett elő. Az igen tisztelt ministerelnök ur megemliti azt, hogy a világ folyását meggátolni nem lehet. Én ugy tudom, hogy tőle azt senki sem követeli, hanem én azt hiszem, hogy a Bosznia és Herczegovina okkupácziója sem gátolta a világ folyását, hanem a mi terheinket igenis tetemesen szaporitja.

A tisztelt ministerelnök ur kimondotta azt, amin megvallom, csodálkozom, hogy a kormánynak a keleti háboru kitörése előtt főczélja az volt, hogy ha nem is Törökország integritása tartassék fel, hanem hogy a

török birodalom fennmaradása lehető legyen és hogy e mellett az orosz túlterjeszkedésnek gát vettessék. Igen csudálkozom, hogy a tisztelt ministerelnök ur ezt megemlitette, mert soha a tények határozottabban nem bizonyitották be a kormánynak tehetetlenségét, hogy mindazt, amit elérni akart, azt nem volt képes elérni és ennek következtében annak épen ellenkezője történt.

A tisztelt ministerelnök ur utalt arra, hogy nem lehetett elszigetelten fellépnünk ezen eseményekkel szemben. Ez is egy testimonium paupertatis, amely külügyi diplomácziánknak adatik. Ha nekünk oly diplomácziánk van, hogy midőn életérdekeinkrül van szó, akkor mi elszigetelten állunk, ez mindenesetre igen szomoru.

A tisztelt ministerelnök ur azt mondta, ha mi felakartunk volna lépni határozottan ezen ügyekre, ez igen nagy áldozatokba került volna; azt mondta tisztelt ministerelnök ur, hogy huszszoros áldozat lett volna szükséges ezen fellépésre. De én kijelentem, hogy huszszoros áldozatot hozni inkább czélszerü, ha az ország érdeke azt kivánja, mint huszszorta kevesebbet, ha ezt az ország érdeke nem kivánja.

Azt mondja a tisztelt ministerelnök ur: emlékezzünk vissza, midőn hadsereget állitottunk fel a krimi háboru alkalmával, 600 millió költetett el és mi volt annak eredménye? Ennek eredménye tisztelt ház, a párizsi béke, a Dunának további szabad fenntartása és Törökországnak fennmaradása volt. Ezekrül azt mondani, hogy semmik, nem lehet.

Azt mondja tisztelt ministerelnök ur, hogy elfelej-

tették, azok, akik azt felemlitették, azon csekélységet, hogy Sebastopol ostroma jött közbe. Én meg arra azt válaszolom, hogy a tisztelt ministerelnök ur a Plevna körüli eseményeket felejtette el. A t. ministerelnök ur összehasonlitja a san-stefanói békét a berlini egyezménynyel. Az ő álláspontjánál fogva ez ügyes összehasonlitás, én azomban részemrül nem tartom helyes eljárásnak, mert nem a san-stefanói békét kell összehasonlitani a berlini congressussal, hanem a San-Stefanó előtti békeállapotokat, amidőn a keleti kérdés megindult, a san-stefanói békével. Nem kellett volna engedni, hogy oly állapotok jőjjenek létre, amelyek következtében a san-stefanói béke megköttetett. Továbbá azt mondja a t. ministerelnök ur, és ezen nézetét én is osztom, hogy ily esetekben nem szokás a parlamentet előre megkérdezni, hogy a kormányok bizonyos viszonyok közt hogyan szoktak eljárni; utalt Angliára, azt mondván, ime az angol kormány a berlini congressusról hozott olyas valamit, oly intézményeket léptetett életbe, amelyekrül senkisem álmodott. Elismerem, ott volt Ciprus elnyerése, az óriási befolyás, és ennek Anglia örült és ezzel meg volt elégedve. Ennek ellenében némileg utalt azon elégületlenségre, amely hazánkban mindenütt feltünt azért, mert Bosznia okkupációja, ideiglenes megszállása el lőn határozva. Én ezen nem csudálkozom, mert ha valaki hazahoz egy drága gyöngyöt, azzal az illetők meg vannak elégedve, de azon sem csudálkozom, hogy ha valaki hazahoz egy farkasfiut, annak az illetők nem örülnek. Hanem arrul az egyrül biztositom a ministerelnök urat, hogy azért volt lehetséges az angol kormánynak azon

politikát követni, amelyet követett, a parlament megkérdezése nélkül, mert igen jól tudta azt, hogy az egész ország közvéleménye helyesli eljárását, mert Angliában egy oly kormány, amely az ország akaratával, közvéleményével oly ellenkezőleg járna el, mint a t. miniterelnök ur és a jelen kormány, az egy napig sem tarthatná magát.

A t. ministerelnök ur a kereskedelem fejlődéséről is beszélt. Bocsánatot kérek, de igen csodálkozom, hogy ezt a ministerelnök ur a mai körülmények közt tette, midőn egyrészt a Dunánál megengedjük oly hatalom kifejlődését, amely irányunkban nem barátságos és amely gátlólag hat kereskedelmünkre, és bilincseket ver azon tényezőkre, amelyek leghatalmasabbak a kereskedés emelése tekintetében; midőn másrészt egy zsákutczába megyünk bele, melynek kereskedelme nincs, melyet vagy tovább kell folytatnunk, vagy abban hagynunk. Ily viszonyok közt az emlitett foglalás Magyarország kereskedelmi érdekeit elősegiteni nem fogja.

Tisztelt ház, ha visszapillantunk a lefolyt országgyülés feliratairа, és azokat összehasonlitjuk azon felirati javaslatokkal, melyek ez alkalommal több oldalról a ház asztalaira letétettek, lehetlen, hogy fájdalmas érzés ne boritsa el keblünket.

A lefolyt országgyülések feliratai egy reményekre jogosult, önbizalommal biró nemzet jellegét tüntetik fel.

Állami szervezkedésünkrül, nagyszerü belreformokrul s a szabadelvü irány további követésérül, az országos mivelődés fejlesztésérül és fokozásárul szólanak ezek; mindegyik megnyugvással emliti meg az

országnak afeletti megelégedését, hogy a külállamokkal a béke továbbra is biztositva van.

Az utóbbiakban, igaz, már jelezve van az állam kedvezőtlen pénzügyi viszonya, és kimondatik azon óhajtás, hogy az állam háztartásában as egyensuly helyreállitására mielőbb tétessenek meg a legerélyesebb lépések.

Ha ezen feliratokkal szemben egy pillantást vetünk az öt feliratra, ezekben az előbbi feliratokban hangsulyozott jogosult kivánalmakat és indokolt reményeket alig, vagy csak futólag érintve találjuk. Távol legyen tülem, hogy azért az emlitett feliratok szerzőjét mulasztással vádoljam; sőt ellenkezőleg beismerem, hogy az ország jelen sulyos helyzetében ez máskép nem is történhetett, mert mindezen kérdések, melyek előbb és más körülmények közt elsőknek és több esetekben égetőknek tüntek fel, az ország jelen veszélyes helyzetében, melybe a kormány vezetése következtében sodortatott, csak mellékeseknek, másodrendüknek tünnek fel.

Államszervezetünkrül, igaz, történik minden javaslatban emlités, de ezekben nem annak biztositásárul van szó, hanem határozott elitélése azon ujabb állami átalakulásnak, amely a kormány részérül teremtetik.

Természetesnek találom, hogy most belreformokra nem is gondolhatunk, mert hiszen Bosznia administratiójárul kell intézkednünk.

Ami pedig a szabadelvü irány folytatását illeti, erre nézve megjegyzem, hogy jelenleg előttünk csak egy irány követése kivánatos, és pedig azon irányé, mely bennünket jelen sulyos helyzetünkből kivezet. Az ország

közmüvelődési érdekei sem emlittetnek fel, meg kell vonnunk hazánk fiaitul azon legnagyobb jótéteményt, melyet egy állam lakóinak nyujthat. Most más a feladatunk, Bosznia és Herczegovina lakóira kell egy európai meghagyás folytán: azért ma nincs Magyarországnak arra való pénze, hogy a közoktatást és a tudományok terjesztését Magyarországban eszközölje.

Afeletti örömét, hogy a külhatalmakkali jó viszony a monarchia békéjét biztositja, egyik javaslat sem nyilatkoztatja ki; a többség által benyujtott válaszfelirat kijelenti ugyan, hogy a jóllét emelkedésének és az ország fejlődésének első feltétele a béke és nyugalom: de azért azon aggodalmában, hogy ez megzavartatik, kinyilatkoztatja, hogy azon esetben, ha a monarchiát bárhonnan veszedelem fenyegetné, kész a legnagyobb áldozatra.

A béke máris meg volt zavarva, véres harczot kelle küzdenünk és most is seregünk egy része idegen országban hadilábon áll.

A béke áldásairól tehát csakugyan nem tétethetik emlités.

Egyik javaslat sem mondja ki, hogy mint azon előbbiekben történt, azon forró óhaját, hogy az államháztartásban az egyensuly mihamarább helyreállittassék és a pénzviszonyok rendeztessenek.

Talán azért nem történik e tekintetben emlités, mert az államháztartásban az egyensuly helyreállitva, vagy ha ezen czél még elérve nincs is, de biztos azon ut, melyet követünk, hogy ezen kivánalmunk mielőbb teljesitve leend.

Korántsem, hanem azért nem nyilvánittatik ezen

jogosult óhajtás, mert a szerencsétlen boszniai hóditás következtében, azon adósságok által, melyeket már eddig csináltunk, azon milliókra menő kiadások által, melyek még azon esetben is, ha, amint lehető leend, ezen foglalást megszüntetjük, az állam pénzügyeinek rendezéséről még hosszu időre le kell mondani.

Az állam pénzügyeinek rendezését nyilatkoztatta ki, mint első és legfőbb teendőjét a jelen kormány, a pénzügyek rendezése helyett itt van Bosznia és Herczegovina, ez sovány kárpótlás, a kormány igy váltja be az ország előtt adott ünnepélyes szavát.

Midőn az ország pénzügyeiről szólok, meg fogja a ház nekem kegyesen engedni azt, hogy egy szorosan ezen ügyhöz tartozó tényrül tegyek említést. Az alkotmányos államéletnek megvan azon előnye, hogy a törvényhozás és kormány minden egyes honpolgárnak tudományával, tetterejével és szolgálatával rendelkezzék, azt mindenkor igénybe veheti, legyen az illető a kormányon vagy annak pártjában, akár az ellenzéken, nem vonhatja meg szolgálatát a haza ügyétül, kötelessége legjobb belátása szerint cselekedni és nyilatkozni.

Az ujabb parlamentáris élet nálunk még nem erősödött meg egészen és ezért ez nálunk még nincs igy.

A jelen esetben is, midőn az ország pénzügyei felett hozunk itéletet, nélkülözzük azon férfiut, ki legképesebb és leghivatottabb megadni a képviselőháznak a szüséges tájékozást.

Ezen férfiu: Széll Kálmán képviselő ur.

Csak ő adhatja a kellő felvilásokat, mert csak az, aki kormányban van vagy ennek tagja volt, bir a rész-

letek azon ismeretével, mely a teljes tájékozásra szükséges.

Igen nagy baj volt eddig az, hogy az eddigi országgyülésekrül szólok és ezért azt a jelen többség nem veheti magára, a kormánynak a parlamentben mindenkor és minden alkalommal meg volt a többsége.

Nálunk változtak a kormányférfiak, de ez nem a parlamenti okok folytán történt, de más tényezők befolyása alatt és következtében.

Volt több eset, midőn tudtuk, hogy egyik vagy másik minister állását csak még néhány napig tarthatja meg, de azért a parlamentben többsége meg volt. Hogy az ily állapot a parlament tekintélyét nem növeli, sőt csökkenti, ez természetes; nem tekinthetvén őt a haza közönsége döntő tényezőnek.

A jelen kormány a parlament összeülése előtt roskadt össze a helyzet sulya alatt és ennek folytán mondott le.

Annak, hogy nem a parlament által, hanem annak mellőzésével történnek a kormány soraiban a változások, még azon káros hatása van, hogy nálunk a kormány mindig egy és ugyanannak tekintetik, és azért ha annak egy tagja kilép azon nem helyes nézetnél fogva, hogy volt ministertársai ellen nem ildomos felszólalni, legalább egy ideig gátolva van a haza szolgálatában.

Ahol a nemzetközi szerződésekrül van szó, oly esetekben köteles a kilépő minister a kormány által követett vagy követendő eljárást titokban tartani, de a jelen esetben, midőn az ország pénzügyi helyzetérül kellene hogy a törvényhozás nyerje a teljes tájékozást, ezen gátoló akadály nem létezik.

Megvagyok győződve, hogy nem személyes, hanem elvi okok birhatták reá Széll Kálmán urat a kabinetbüli kilépésre. Ezen elvi okok csakis főleg Magyarország pénzügyeire vonatkozhatnak és ezért károsnak tartom az országra nézve, hogy a volt pénzügyminister urnak felvilágositásait nélkülözi a képviselőház.

Nem azért hoztam ezt fel, mintha azon feltevésnek akarnék helyet adni, hogy Széll Kálmán képviselő ur irtóznék a felelősségtül, mert megvagyok győződve, hogy neki, ki oly becsületes szorgalommal kezelte Magyarország pénzügyeit, nincs oka azt kikerülni.

Hanem azt hiszem, hogy a volt pénzügyminister ur felvilágositásai a boszniai foglalást eszközlő kormánynak igen alkalmatlanok lennének és annak ideiglenességét tetemesen nevelnék; csak mellékesen akartam kifejezést adni a feletti sajnálatomnak, mert maga az ország pénzügyi helyzete a feliratban nem mint egyedüli főtényező emlittetik fel, hanem Magyarországnak és a monarchiának külügyi helyzete foglalja el ebben az első helyet.

A magyar képviselőházban, midőn a külügyekrül volt szó és midőn ezekhez hozzászólottam, ezt mindig különös vonakodással tettem.

Minden törvény csak akkor bir gyakorlati értékkel, ha van, aki azt érvényesiti.

Törvényünk a külügyek vezetésére nézve kimondja, hogy a külföld irányábani intézkedések mindkét fél ministeriumával egyetértésben és azok beleegyezése mellett a közös külügyminister teendői közé tartoznak.

Ha Magyarországnak oly kormánya van, amely

öntudatosan érvényesiti ezen törvényadta jogát, ha ezen kormány a törvényhozás és ország szine elé lép és azt mondja: ez az én politikám, kitárja a helyzetet, nem hallgatja el a külügyminister által követett irányt, nem tagadja el az igazságot.

Ha a törvényhozás határozott helyeslő vagy nem helyeslő itéletet mond a kormány politikája felett, akkor az általam emlitett törvénynek van értéke; ha ellenben megfut a képviselőház által hozzá intézett kérdések előtt, és ha megállni kényszerittetik, elhallgatja, kerüli vagy megtagadja az igazságot és ha mindezek után a parlament akkor, midőn a minister semmit sem mond, erre azt feleli: „köszönöm, értettem", midőn pedig oly nyilatkozatot tesz, mely az ország méltóságával, érdekével meg nem egyeztethető, erre azt válaszolja, hogy: „köszönöm, nékem igy is jó."

Midőn a magyar minister nem egyéb, mint telefonja a külügyministernek és az is rossz, mert a hang legtöbbször belereked, ezen esetben a törvénynek értéke nincs és ha ezután is igy lenne, a decorum végett és azért, hogy ne tünjön fel nyomoruságos helyzetünk: csakugyan legtanácsosabb volna a magyar képviselőházban többé a külügyekrül nem is szólani.

Fájdalom, a legutóbbi országgyülés alatt minden ugy történt, mint felemliteni kénytelen voltam.

Midőn a keleti kérdés a külügyi kormány hozzájárulásával mesterségesen felkavartatott, az egész nemzet a legnagyobb aggodalommal tekintett a szemei alatt legördülő nagyszerü eseményekre, tudta és érezte, hogy közvetve és közvetlenül érinték ezek Magyarország és

a monarchia életérdekeit; aggódva látta, hogy miként mulasztatik el a soha vissza nem térő kedvező alkalom.

Kérdés kérdés után intéztetett a kormányhoz, eleinte a ministerelnök ur mindig azt felelte: Magyarország és a monarchia érdekei meg fognak óvatni; később kérdeztetvén: létezik-e a monarchia és valamely más hatalom közt szövetség? ezt határozottan eltagadta; később ismét kérdeztetvén: létezik-e a hármas császári szövetség? amely már minden lapban is felemlittetett, bevallotta, hogy csakugyan létezik, de ez nem kötelez semmire.

Midőn pedig arról volt szó: a monarchia vesse latba tekintélyét, s ha kell erejét, a ministerelnök ur azt felelte: hogy az özvegyek és árvák könnyeit kimélni kell; hogy mennyire nem volt komoly a ministerelnök ur ezen nyilatkozata, azt tanusitja a magyar kormány beleegyezésével meginditott és végrehajtott boszniai harczokban elesett atyákért és férjekért az özvegyeknek és árváknak elhullatott könyzápora.

Nem vádolom a mult országgyülés többségét, hogy az ügy akkori, még fejletlen állapotában nem tört a kormány eljárása felett még pálczát, mert a kormány irányában bizalommal viseltetett, a bizalomban pedig csalatkozni emberi dolog; a többség bizott a kormányban, a kormány azomban nem bizott benne, mert attul tartott és talán méltán, mig a boszniai hadjárat megindulván, a többség eddigi bizalmát a kormánytul elvonja és azért még az országgyülés határidejének lejárta előtt feloszlatta azt, hogy ezen bizalommal viseltető többség ellenőrzése elől menekülj̈ön.

De az ujonnan egybegyülendő országgyülés iránt már nem viseltetett bizalommal, mert azt lehetőleg későn hivta össze, és pedig akkor, midőn ez már Bosznia és Herczegovina megszállása tényével állott szemben. Ami Bosznia megszállását illeti,. azon okokat, melyek ezen megszállás ellen felhozattak, nem akarom ismételni. Annyira összhangzatos e tekintetben az ország közvéleménye, hogy ehez valami ujat adni alig lehetne, hanem nézzük közelebbrül azon okokat, melyek a megszállás mellett hozatnak fel.

Megemlittetik az, hogy Berlinben egy európai meghagyást nyertünk. E tekintetben azt kérdem : arra való ezen monarchia, ennek a monarchiának csak oly tekintélye van-e? Csak az-e a hivatása, hogy mások megbizását hajtsa végre? Ha ő neki érdekében van a megszállás, akkor végre kell hajtani, amint érdeke magával hozza és amint az gróf Apponyi Albert tisztelt barátom felirati javaslatában, melyet én is aláirtam, kifejezve van; ha pedig nincs érdekében, akkor Európától sem lett volna szabad mandátumot elfogadni.

Továbbá megemlittetett az, hogy szükség volt ez országokra, hogy Dalmácziának legyen egy hátát védő területe. Hogy egy állam, amely sik területtel bir, kiván hegyes szomszédságot meghóditani, vagy nagy folyók által elérni egy biztos határt, ezt természetesnek találom, de hogy egy hegyes ország mellé, mint Dalmáczia, melyben bizonyos körülmények közt a rend nehezen fenntartható, egy másik országot aquiráljunk, melyben a rend nehezen, sőt talán még nehezebben lesz fenntartható, ezt helyes felfogásnak nem tartom, de ha

ez állana, akkor ismét védőországot kellene szerezni Bosznia számára is és ha ezt igy akarnók folytatni, hogy azon országoknak, melyeket elfoglalunk, akarnánk hátvédet szerezni, akkor el kellene menni az aegei tengerig. Hasonló okbul kellene nekünk azt tenni, hogy ha azon feltevést, vagyis azon akaratunkat kivánánk érvényesiteni, hogy a szomszédban nem türhetünk rendetlen állapotokat; gondolom épen a ministerelnök ur mondotta, hogy Törökországban ma csakugyan nem a legjobb rend uralkodik, ha mi mindaddig akarnánk mindazon országokat elfoglalni, melyek szomszédságunkban vannak és amelyben rend nincs, akkor csakugyan el kellene menni a tengerig és elfoglalni mindazon országokat.

Továbbá kimondatott, nem ugyan itt a teremben, hogy ott a szláv népek közé akarunk egy éket beilleszteni. Erre nézve megjegyzem, hogy az tetemes áldozatokba fog kerülni, mert e terület csak addig lesz a mienk, amig a mi katonaságunk azt elfoglalva tartja. Erre utal Polyt képviselőtársunk nyilatkozata és nézetem szerint ez helyes tudomáson alapszik. Azok a szláv népek, amelyek jelenleg békésen nézik az általunk történt török uralom megtörését, ha ettül mentve lesznek, későbbi időben fognak akarni menekülni tőlünk. Nem lehet feltételezni más népekrül és egyénekrül, kik ezen államon kivül születtek, akiket ezen hazához nem köt a hazaszeretet, hogy azok, akik más államok polgárai, ide bekivánkozzanak. Bennünket is csak a hazaszeretet tart itt, mert a mi állapotunk korántsem oly rózsás és kedvező, hogy idegenek beakarnának vándorolni vagy hoz-

zánk csatlakozni, mert itt sulyos terheket kell viselnünk. Én nem hiszem, hogy a boszniai szlávok hozzánk akarjanak csatlakozni azért, hogy rajtuk kétszer vegyék meg az adót. Ezen okoknál én azt hiszem, hogy a szláv elemeknek ottani féken tartása csak addig fog tartani, mig katonáink ott lesznek, de nem is tartom feladatunknak, hogy más népeket szabadság iránti törekvéseikben gátoljuk, de azt sem, hogy ez az általunk hozott áldozatokkal történjék. De nézzük közelebbrül azt, hogy mit akarunk ezen ujabb foglalással tenni, hová fognak ezen országok csatoltatni? Austriához-e, vagy Magyarországhoz? Mi lesz ezekbül? ujabb határőrvidék-e, vagy pedig a közös külügyminister kormányzata alatt álló külön tartomány. Még azt sem tudjuk: annexio-e, vagy okkupáczió?

Ami az annexiót illeti, errül egy felirat nyilatkozott, a Mihalovics képviselő társamé, és e tekintetben tökéletesen egyetértek vele, hogy azon felirat a kormány politikájához, a kormány intentióihoz legközelebb áll, de hogy az Magyarország érdekeivel azonos legyen, azt bátor vagyok kétségbe vonni.

A többi felirat és a többség felirata határozottan az annexió ellen szól, és csak ideiglenes foglalást enged meg. Ha tehát csak ideiglenes foglalás czéloztatik, — amint az máskép nem is történhetik, mert ha azt mondjuk, hogy a berlini szerződést végre kell hajtani és fentartani, akkor másrul, mint ideiglenes foglalásrul, szó sem lehet, — akkor ideiglenes az is, hogy Dalmáczianak legyen egy hátvéd-országa, akkor ideiglenesen állitunk védet határainkon, akkor ideiglenesen ütünk

éket a szláv fajok közé, akkor ideiglenesek mindazon felhozott nagy előnyök, s ezen oknál fogva azon argumentumok, melyek az okkupáczió mellett felhozattak, mind önmagukban összeomlanak.

Ami a közvéleményt illeti, e tekintetben sokszor történtek e házban nyilatkozatok, hogy a közvéleményt mindenki tetszése szerint magyarázza. Sokszor a közönségnek egy része hangosabban, erőteljesebben fejezi ki akaratát, és azon rész a kisebbség, s ezért tévesen fogják fel sokan azt.

Magyarország közvéleménye felett azonban ma nem lehet kétség, mutatja az, hogy Bosznia okkupácziója ellen nyilatkozott a főváros, nyilatkoztak a törvényhatóságok, egyes képviselő urak a tulsó oldalon is. Már az által, hogy a ház a tárgyalások vezetésével az elnököt bizta meg, ki Bosznia okkupácziója nem helyeselte, bebizonyitotta a ház azt, hogy az ország közvéleményének hódol.

A t. ministerelnök ur ismeri a közvéleményt és épen azért, mert ismeri, kerülte gondosan azt, hogy kivallja, mi a kormány politikája; ha ezt korábban teszi, az ország közvéleménye korábban nyilatkozott volna ugy, amint most nyilatkozik.

E közvéleménynek határozott kifejezést adott — elismerem, még pedig nem ugy, amint a ministerelnök ur magyarázza, — a többség által kiküldött bizottság javaslata. Kimondja határozottan, miként érez és gondolkozik az ország közvéleménye.

De még mást is tartalmaz ezen felirat, midőn azt mondja, hogy nemcsak pénzügyi tekintetek, hanem politikai okok is az annexió perhorreskálására inditják, sőt

még maga az ideiglenes elfoglalás által is veszélyeztetve látják azon nagy művet, melyet az 1867-iki kiegyezés teremtett.

Azt én igen természetesnek találom, hogy azon férfiak, akik mint factorok közreműködtek azon törvények létesitésében, akik a Deák-párthoz tartoztak, aggódva tekintenek azon ujabb alakulásokra, amelyek ezen nagy művet, t. i. az alkotmányos dualismust veszélyeztetik.

Én nem vádolom a t. miniszterelnök urat, mert tőlem azt hinni, hogy ő nem fogadta el bona fide, ugy, amint kimondta, az 1868-iki kiegyezést; hanem kimondom, hogy itt is látszik az, hogy az illető nem mindig viseltetik a mostoha gyermek iránt oly ragaszkodással, mint annak édesanyja.

És ha mindennek daczára nem fogadom el a többség által benyujtott felirati javaslatot, ennek oka az, mert tökéletesebbnek tartom gr. Apponyi javaslatát, mely tovább megy, amennyiben ő felségét még a jelenlegi korona tanácsosai elbocsátására is felhivja.

Sokan azt képzelhetik, ebben személyes tekintet rejlik. Ez nem áll; nincs oka sem neki, sem nekem a kormány iránti ellenséges indulatra, sőt nekem ellenkező vonzalmaim vannak, de felkérjük azért, mert azt, hogy a ministerek káros és veszélyes politikája folytatására más férfiak nem vállalkoznak, tehát eltávolitások által ezen politika lehetetlenné válik.

Mihalovics képviselő ur azt mondá: feliratunkban az mondatik, amit mi nem akarunk, de az nem, amit akarunk.

Igaz, kimondjuk:

hogy Bosznia okkupációját nem akarjuk, de a seregek kihivását politikai okoknál lehetetlennek tartjuk;

óhajtjuk az okkupáczió mielőbbi megszüntetését és ez ügy mihamarábbi lebonyolitását;

óhajtjuk a monarchia hatalmi állásának fentartását;

óhajtjuk az osztrákokkali törvényes szövetséget;

óhajtjuk Magyarország alkotmányos önállását és függetlenségét;

óhajtjuk Magyarország anyagi jóllétét és fejlődését, pártolom és ajánlom gr. Apponyi Albert felirati javaslatát.

Simonyi Ernő.

November 21.

A kormány beszéde rendes körülmények közt a kormány politikájának exposéja a megujitandó országgyülésen.

Ezen alkalommal azomban a trónbeszéd nem exposé. Miért? mert azt mondják: a kormány ideiglenes. Én megvallom, hogy a kormány tulajdonképeni ideiglenességének okát nem birtam eddigelé felfogni.

Hát miért ideiglenes a kormány? A pénzügyminister azon oknál fogva, minthogy belátta, hogy az ország pénzügyeinek rendezése lehetetlenné vált a keleti politika által, lemondott. Ha ez volt meggyőződése, igen helyesen cselekedett, de lemondott utána az összes kor-

mány. De miért ? ha nem osztotta nézetét, akkor a lemondás felesleges volt ; ha osztotta, akkor lemondása helyes volt. De, hogy mit akar most már elérni azon kormány, melynek meggyőződése az, hogy a pénzügyeket rendezni és a keleti, vagyis bosnyák politikát együtt követni, lehetetlen. Mát mire vár most ezen kormány, hogy válik állandóvá ? Mert azáltal, hogy a tisztelt ház az előttünk fekvő 5 válaszfelirati javaslat bármelyikét is elfogadja, a pénzügyi rendezés egy hajszállal sem megy előbbre, tehát a kormányra nézve azon ok, amely lemondásra kényszeritette, épen ugy fenn fog állni a válaszfelirati vita után, mint a válaszfelirati vita előtt. Nem lehet ezen válaszfelirati vitát, bármi legyen annak eredménye, bizalmi szavazattá tenni.

A multkor szerencsém volt egy vádiratot benyujtani a kormány ellen, a képviselőház többsége azt nem fogadta el tárgyalásra ; igen, de abból még a kormány iránti bizalmi szavazatot csinálni nem lehet. Miért ? mert a képviselőház absolut többsége sem szavazott mellette ; mellette szavazott 170, pedig 422 igazolt képviselőnek fele 211, tehát hibázott 41 szavazat abból, hogy a ház többsége szavazott légyen a kormány mellett. Ez tehát mint relativ többség, csak negativ eredmény, a bizalmi szavazat pedig positiv cselekmény ; negativ eredményt ezen positiv czélra felhasználni nem lehet.

Én megvallom, nem értem a kormány állását, hogy miért egyezett bele ezen ideiglenes létének ily hosszu időre való fenntartásába. És hogyan képzeli azt, hogy ha a válaszfelirati javaslatok akármelyike elfogadtatik az 5 közül, hogy az irányában bizalmi szavazatot jelent.

Azt mondják: a korona tájékozni akarja magát a képviselőház uralgó nézetei iránt: akkor engedelmet kérek, meg kell vallani, hogy a többség válaszfelirati javaslata olyan, amelynél határozottabbat más körülmények közt még az ellenzéktül sem lehetett várni. Azon válaszfelirati javaslat határozottan elitéli a kormány politikáját, mert azt mondja, hogy az országot olyan állapotba sodorta, ahol nagy aggodalmak merülnek fel annak jövője iránt.

Olyan politikát, mely az országot ilyen helyzetbe sodorta, jó, helyes és a többség által elfogadható és követendő politikának tartani nem lehet.

És én megvallom, nem látok erre semmi más magyarázatot, mint hogy a kormány az ideiglenesség ürügye alatt kibujt azon kötelesség alól, hogy programmot adjon arra nézve, mit kiván ezen az országgyülésen tenni. Nem adott pedig programmot azért, mert valószinüleg ugy van vele ez évben, mint volt 3 év előtt, hogy t. i. programmja nincs, csak esetről-esetre kormányoz, mint ez nagymesterüknél, gróf Andrássynál már állandó frázissá lett.

Én e politikát nem tarthatom helyesnek s azt óhajtom, hogy annak, ki az ország ügyeit kezébe veszi, határozott nézetei legyenek a felett, mikép kell és lehet az országot ugy kormányozni, hogy a népnek jólléte és az ország jövője biztositva legyen.

A válaszfelirati vita alkalmával eddig csak a külügyekről volt szó, pedig a kormány belügyi politikája épen oly fontos. Igaz, hogy a kül-, mint a belügyet ugy vezette a kormány, hogy a nemzet oda jutott,

hogy csak az a kérdés: melyik lesz a kettő közül az első, mely a nemzetet megöli.

Ilyen lévén a kormányzat, én az ellen, hogy a háznak bármelyik felirati javaslatra adott szavazatát bizalmi szavazatnak lehessen tekinteni, — tiltakozom.

Én bizalmat olyan kormánynak, melynek nem ismerem tendencziáját és politikáját, nem szavazhatok.

A ministerelnök ur csak az imént tiltakozott az ellen, mintha ő makacskodnék felvilágositásokat adni.

Már elmult néhány napja, mióta a ministerelnök ur elmondta azon beszédét, melylyel a házat a keleti politikárul felvilágositandó volt. Ugyan kérdem: van-e a háznak olyan tagja, ki ma többet tudna keleti politikárul, mint mielőtt a beszédet hallotta.

Nincs abban semmi, mit az ujságokbul és mendemondákbul rég ne lehetet volna tudni.

Mondatott, és egyik felirati javaslatban érintve is van, hogy a kormány készséggel előterjeszti a háznak a berlini szerződést. Igaz, de oly alakban terjesztette be, hogy azt érteni nem lehetett.

Mert mi volt a berlini kongresszus műve? A sanstefanói békekötés átdolgozása. Tehát, hogy meg tudjam határozni, melyik jobb a kettő közül, kell, hogy a sanstefanói békekötést is ismerjem, ezt azonban a kormány nem terjesztette be.

De a berlini szerződést akkor, hogy ha a berlini kongresszus jegyzőkönyve a ház tagjainak kezében nincs, nem lehet megérteni. Hiszen csak vegyük azon esetet, mely bennünket legközelebbről érdekel, azon hires mandátumot, melyet kormányunk Bosznia és Herczego-

vina elfoglalására kapott, magából a berlini szerződésből megérteni nem lehet. Ott az mondatik, hogy Bosznia és Herczegovina tartományokat Austria-Magyarország fogja megszállni és igazgatni. Azután van egy hosszu incisum, mely azt mondja, hogy Novibazár sandzsákságot nem kivánja administrálni, csak elfoglalni, és a végén hozzátétetik, hogy e czélbul Austria-Magyarország és Törökország kormányai fentartják magoknak a részletek feletti egyezkedést. Igen ám, de a kongresszus jegyzőkönyve egészen másképen tünteti fel a dolgot. A kongresszus jegyzőkönyve szerint a kongresszus 8-ik ülésében, midőn ezen kérdés napirendre került, gróf Andrássy, mint Austria-Magyarország első meghatalmazottja, egy memorandumot olvasott fel, melyben igyekszik kimutatni azt, hogy Austria-Magyarországnak, mint közvetlen szomszédnak érdekében áll ezen tartományok pacifikácziója és ügyeinek rendezése, és igyekszik kimutatni azt, hogy a rendet ott a török kormány nem képes helyreállitani és fentartani.

A török meghatalmazott ismételve magára vállalta a kongresszus előtt azon kötelezettséget, hogy rendezni és pacifikálni fogják ezen két tartományt, s tiltakozott az ellen, hogy, amint Salisbury angol követ inditványozta volt, — Austria által foglaltassék el és kormányoztassék, azonban a többség leszavazta őt, s ámbár valamennyien beleegyeztek, kivévén a török követeket, az elnök mégis szavazásra bocsátotta a kérdést és a szavazásnál valamennyi hatalmasság képviselője ismételte azt, hogy Austria-Magyarország foglalja el és kormányozza Boszniát és Herczegovinát; kivéve a török köve-

teket, kik határozottan tiltakoztak az ellen és utasitásaikhoz ragaszkodva megmaradtak amellett, hogy ezen tartományok továbbra is a török által kormányoztassék és biztositották a rend fentartását.

Ekkor az elnök, herczeg Bismarck megtámadta a törököket, hálátlansággal vádolta, ijesztgette, hogy ha ezt el nem fogadják, akkor nem a berlini szerződés, de a san-stefanói béke előtt állanak; vagy mindent el kell fogadni, vagy semmit se; szóval felszólitotta, hogy uj utasitásokat kérjenek, és hogy a jegyzőkönyv nyitva marad ezen utasitások felvételére. Négy üléssel később a török követ következő utasitást olvasott fel: „Le gouvernement ottoman, a pris en tres serieuse consideration, l'opinion emise par ie congres, relativment aux moyens propre, a amener la pacification, de la Bosnie et de l'Hercegovine: Il y met une confiance enticre, et il se reserve de sentendre directement et prealablement avec le cabinet de Vienne a cette egard.“

Eszerint kijelentette, hogy megnyugszik a kongresszus határozataiban és fentartja magának azon jogot, hogy előlegesen és egyenesen a bécsi kabinettel eziránt megegyezzék.

Midőn én azt mondom, hogy előleges megegyezésrül van szó, a ministerelnök ur azt mondta, hogy nincs, hogy ott nem előleges, de csak megegyezésrül van szó. Hát az igaz, hogy a berlini szerződésben nincsen szó előleges megegyezésrül, de miután a szerződések magyarázatául a jegyzőkönyv szolgál, aki e jegyzőkönyvet olvassa, az világosan láthatja, hogy előleges és egyenes megegyezésrül volt szó. És ezután mi történt, talán fel-

szólalt ellene valaki? Nem, az elnök konstatálja, hogy a kongresszus kebelében a nyolczadik pontban előfordult kérdésre, Bosznia és Herczegovinára nézve az egyezség tökéletesen helyreállott. Tehát nem volt senki, aki kifogásolta volna a török képviselők azon kívánságát, hogy arra nézve előleges és egyenes összeköttetésbe jöjjön a bécsi kormánynyal.

Ezt csak azért hozom fel, mert először a miniszterelnök ur kétségbevonta, és mert másodszor bizonyságául szolgál annak, hogy a berlini szerződés beterjesztése annyi, mint semmi, mert ezt magában érteni nem lehet.

Igy van például Bessarábia visszacsatolását illetőleg. Egy helyen az mondatik, hogy Bessarábia visszacsatoltatik Oroszországhoz, de az, hogy ezen tény ellen egyedül az angol követ, Beaconsfield tiltakozott, ez ott nem mondatik. Nem ugy tiltakozik, hogy tiltakozása sikertelensége esetében háborut indit, mint azt miniszterelnök ur mondta, hogy a nagyhatalmasságok ugy tiltakoznak, — sőt ellenkezőleg azt mondta: „A párisi békekötésbe való ezen beavatkozást nagy sajnálattal fogadta; anélkül, hogy azt kérdené, valjon a birtokló fél beleegyezik-e vagy nem; reá nézve ez tökéletesen mindegy. De a párisi szerződés többi aláirói ezen ténybe belenyugodván, ő nem tartja kötelességének az angol királyné kormányának azon tanácsot adni, hogy e végett fegyverhez nyuljon és háborut inditson, hanem tiltakozik ezen tény ellen.“

Az angol képviselő ezen tény ellen egyedül tiltakozott. De ezen tiltakozás nem látszik meg a berlini szerződésbül és nem tudhatjuk: monarchiánk képviselője

miként viselte magát ezen eminens osztrák-magyar kérdésben, és a békekötés 20. §-a, mely Bessarábiát elveszi, egyenesen azzal van indokolva, hogy a Dunahajózás szabadsága érdekében az orosz czár beleegyezik az ő határának Bessarábia felőli kiigazitásába; a dunai hajózás szabadsága Európában senkit sem érdekelhet annyira, mint épen Osztrák-Magyarországot; és mégis, midőn a párisi békekötés ezen biztositékának megsemmisitésérül volt szó, az osztrák-magyar külügyér nemcsak hallgatott, de elfogadta; az angol képviselő azomban, kit ez legkevésbé érdekelt, a párisi szerződés ezen megsértése ellen tiltakozott.

Azt mondja a trónbeszéd is, hogy a külügyminister illetékes helyen adand felvilágositást. Ez ellen ugyan tiltakoztak a pesti felirati bizottság és a bécsi Reichsrath; és e zavar kiegyenlitésére a ministerelnök ur vállalkozott, mondván: „hagyjátok csak, majd beszélek én, anélkül, hogy valamit mondanék; mondok nekik egy nagy beszédet, de nem lesz abban semmi.“

Igy jártunk mi, hogy kaptunk oly felvilágositásokat, melyek épen oly sötétségben hagytak, mint aminőben voltunk ennek előtte. Nem akarom mindazon dolgokat elősorolni, amelyekre ugyhiszem a külpolitikára vonatkozólag felvilágositásokat adni kellett volna, hanem mindenesetre azt hiszem, hogy tartozott volna a ministerelnök ur felvilágositásokat adni azért, hogy nagyban és egészben a kormány politikáját megbirálhassuk arra nézve, hogy mi okoknál fogva nem köttetett meg Törökországgal azon konvenczió, amely a berlini szerződés szerint is, de különösen annak jegyzőkönyve sze-

rint előlegesen volt kötendő. Erre nézve nem szólt a minister ur semmit, pedig anélkül, hogy ezt tudnók, Bosznia invasióját helyeselnünk nem lehet, nem szabad.

Azt nem mondta meg a ministerelnök ur, hogy mik voltak annak okai, hogy elégtelen erővel mentek be Boszniába, midőn már a megszállást elhatározták, oly elégtelen erővel, hogy nemcsak a hadsereget tették ki haszontalan mészárlásnak, hanem kompromittálták Austria-Magyarország haderejének katonai becsületét; mert midőn két oly nagy ország, amely összesen 36 millió lakost számol, elindul egy kis tartomány elfoglalására, mely nem is számlál egy és fél millió lakost, hogy akkor seregei visszaverettessenek, hogy sok esetben oly csapásokat szenvedjen, amelyeket csak sokkal hatalmasabb, sokkal számosabb ellenségtül lehet eltürni: azt én megvallom, menthetőnek nem tartom és erre nézve a kormány mindenesetre felvilágositásokkal tartozik, ha azt akarja, hogy politikáját igazolhassa.

De ami fő mindezekben, mondott-e valamit a ministerelnök ur csak egy szóval is arra nézve, hogy ezen okkupácziónak mi a végczélja? A ministerelnök ur ugyan elismerte beszédjének egy passzusában, — nem tudom nem fogja-e megint qualifikálni, — hogy e tartományok feletti fejedelmi jog a török szultánt illeti, de ezen souverain jogát a szultánnak önök konvencziója elismerni nem akarta, hisz ezen dölt meg az egész.

Azt mondják, hogy ez csak okkupáczió, megszállás, tehát ideiglenes természetü. Igen, de a kormány sehol ki nem mondja mi a czélja? Nem mondták és nem mondják: megakarnak-e állapodni Bosznia és Her-

czegovina okkupációja után, vagy leakarnak menni egész a novibazári sandzsákig vagy Szalonikiig? Mindezek olyan körülmények, melyekre nézve, ha a kormány szándékát nem tudjuk, lehetetlen hogy a költségeket megszavazzuk, mert a költségek lehet, hogy 50 milliót tesznek, de tehetnek 500 milliót is. Már pedig méltóztassanak megengedni, hogy ha egy kalandos politikáért kedve van Austria-Magyarországnak 50 milliót kidobni, kötve hiszem, hogy 500 milliót is kedve legyen kidobni; pedig ha azon terv létesül, mely Szalonikiig visz bennünket, 500 millió sem lesz elég.

A ministerelnök ur azt mondotta: hogy ha akkor, amint azt annak idején az ellenzék sürgette, Oroszország ellen harczba megyünk, a költségek huszszorosak lettek volna, a veszteség pedig százszoros lett volna. Nohát a kimutatott veszteség 7000. A ministerelnök ur tehát azt képzeli, hogy egy orosz háboruval szembe 200,000 lett volna, és miután most 20,000 sebesült van, lett volna 2 millió sebesült. Ami pedig a költségeket illeti, az is 2000 milliót tenne. Én nem ugy látom a a dolgokat. Én tudom, hogy Oroszországgal egy háboru igen komoly és költséges dolog, de akár ezen százezrekbe menő halottakbul álló vérveszteség, akár pedig ezen ezrekbe menő milliók kiadásától félnünk kellett volna-e, azt egyáltalában nem tudom. De nem arrul van a szó, hanem arrul, hogy akármibe került volna azon háboru, legalább eléretett volna egy czél, amely a haza jövőjét biztositotta volna, most pedig benne vagyunk egy oly helyzetben, amely a haza jövőjét veszélyezteti.

Én óhajtom ugyan, hogy rossz próféta legyek, de merem mondani, hogy Bosznia lesz azon akna, amelyet a mi lábunk alatt elsősorban fog felvetni Oroszország. Ez tehát egy veszedelem, amelyet a nyakunkba hoztak, és pedig nagy vérveszteség alapján. Igen, de azt mondták: ezt el kellett foglalni, mert ez egy ék. Csak hogy én azt mondom, hogy az éknek soha nincs kellemes helyzete, mert alulrul nagyon szoritják, felülrül pedig ugy ütik fejbe, hogy gyakran szétmegy.

Hanem ha már ezekrül beszélünk, ugyan néztek-e azon urak az osztrák-magyar monarchia mappájának tulsó oldalára? Hát ott nincsen a monarchia tulsó oldalára szintén egy olyan ék beleékelve és ha valakinek az jutna eszébe azt mondani, hogy azon ék nem oda való, és akkor eszébe jutna a mi szomszédunknak ezen éket elfoglalni, akkor kikellene cserélni a gazdag iparos Csehországot Bosznia hegyeiért.

Én az ily politikát nem tartom az ország érdekeivel összeegyeztethetőnek. Azzal mentegetik magukat, hogy mandátumot kaptak a berlini kongresszustul. Hát engedelmet kérek, nyereségnek tartják-e önök ezen mandátumot vagy parancsnak? Hogy nyereségnek tekintsék azt, ami annyi költségbe, annyi áldozatba került és oly veszélyes helyzetbe juttatta a nemzetet, azt valóban nem foghatom meg. De ha parancsnak tekintik, hát akkor ki kényszeritette önöket arra, hogy elfogadják?

Hiszen szabadságukban állott azt elfogadni vagy el nem fogadni, hiszen már a mandátum természetébül folyik az, hogy ha valakinek joga van is ezt a mandá-

tumot adni, mindenesetre kell, hogy megadja a vele járó költségeket is. Mert hogy valaki mandátumot adjon az én költségemre, már engedelmet kérek, annak kell, hogy hatalma legyen az én tulajdonom, az én zsebem felett, mert külömben azzal nem rendelkezik.

De nem is igaz az, hogy a berlini mandátum következtében mentek oda. Ha mi általában minden körülményt összeveszünk és minden jelenséget megbirálunk, az tünik ki az egészbül, hogy nem a háboru által teremtett helyzet okozta Bosznia és Herczegovina elfoglalását, hanem hogy Bosznia és Herczegovina elfoglalása iránt táplált régi terv okozta legnagyobb részben a háboru kitörését. Önök szitották uraim Boszniában és Herczegovinában a lázadást. Ott van az angol kékkönyv, hogy abban egyenesen vádoltatnak önök, ugy angol, mint török főhivatalnokok és képviselők által, hogy a lázadást önök szitották és az önök segitsége nélkül lehetlen lett volna. Tehát ez, ugylátszik, régi elhatározás volt és azért egyezett bele az osztrák-magyar kormány az orosz-török háboruba. Itt tehát nem is arról, van szó, hogy a háboru által teremtett helyzeten csak ily módon lehet segiteni, hanem itt az osztrák-magyar kormánynak konvenciójárul, valóságos konspirációrul van szó, mert az osztrák kormánynak konvenciója nélkül a háboru teljes lehetlen lett volna.

Előadta a ministerelnök ur, hogy 1856-ban bizonyos strategikus felállitás mennyibe került. Ez igaz, mert a félszegségek mindig sokba kerülnek és keveset eredményeznek. Ha nem félszeg intézkedésekhez fordulnak 1856-ban, illetőleg 1855-ben, egészen más eredmé-

nyek lettek volna elérhetők épen ugy, mint most; mintha önök nem tettek volna egyebet, mint egy strategikus felállitást néhány százezer emberrel Romániában, és kéz alatt biztositották volna az oroszokat, hogy hiszen ez titeket nem fog bántani, akkor az eredmény szinte nem lett volna nagy, de ha önök komolyan akartak volna eljárni akkor, midőn az orosz Plevna előtt igen desperatus állapotban állt, ha önök akkor csak 100,000 embert küldenek Romániába, azokbul az oroszokbul egy sem menekült volna meg s még csak hirmondónak sem ment volna vissza Oroszországba. Hogy a jövőben mi történhetik vagy történhetett volna, az természetesen csak spekulativus dolog. Én távol vagyok attul, hogy magamnak vindikáljam azon előjogot, hogy az, amit igy mondok, absolute igaz lenne. De engedjen meg ministerelnök ur, ha azt sem hiszem absolut igazságnak, amit ő kombinative vagy spekulative elő ád. Azt mondja, hogy ha Oroszországnak háborut üzenünk, Törökországot ugyan megmentettük volna, de lett volna orosz-osztrák-magyar háboru s a török nem segitett volna. Ez oly feltevés, melyet egy ministernek azért, hogy a maga politikáját védelmezze, szabad felállitani, de méltóztassék megengedni, hogy nekem szintén szabad legyen azt nem hinnem el. S én azon nézetben vagyok, hogy miután a török birodalom épen ugy volt érdekelve a kérdésben, akár belemegyünk, akár nem, mint most volt; a török birodalom saját érdeke szempontjábul ép oly erősen védelmezte volna a maga érdekeit, mint most védelmezte, sőt látván, hogy Európa által nincs elhagyatva, hogy van kire támaszkodjék,

talán még nagyobb erőt fogott volna kifejteni, mint tényleg kifejtett.

Vannak, kik azt mondják: a kormány politikája jó volt egész a berlini kongresszusig, a berlini kongresszus óta azomban kezd rossz lenni. Én kénytelen vagyok kijelenteni, hogy meggyőződésem szerint és amint én a dolgokat látom, ezen politika rossz volt azelőtt is, azután is, mert önöknek nem lett volna szabad megengedni az orosz-török háboru kitörését. Azt mondta a ministerelnök ur: „a berlini szerződés nagy eredmény", mert az nemzetközi törvény, mely szabályozza az európai statusok viszonylagos jogát. De annak előtte nem volt-e ez igy? S hogy önök létrehozzák az uj szerződést, megengedték előbb, hogy azon ünnepélyes szerződés, melyet 1856-ban a hatalmasságok Párizsban kötöttek és 1871-ben Londonban ujra megerősitettek, szétszaggattassék, rongynak tekintessék és lábbal tiportassék. Ezen szerződés szerint önöknek nem lett volna szabad megengedni, hogy az orosz a törököt megtámadja. Mit mond a párizsi szerződés? A párizsi szerződés mindjárt bevezetésében azt mondja, hogy a béke helyreállitása, biztositása és konsolidációja szempontjából az akkori hadviselő hatalmak az osztrák császárral egyetértésre és megállapodásra jutottak, ki nem volt hadviselő fél, hogy az ottomán birodalom területi épségét és függetlenségét hathatós biztositékokkal veszik körül.

Ha már ezt szükségesnek tekintették arra, hogy a béke konsolidáltassék, akkor nem lett volna szabad megengedni, hogy ezen területek épségét és függetlenségét valaki megsértse.

És mit állapitottak meg magában a szerződésben? Miután a VI. czikkben biztositották volna az elfoglalt területek visszaadásának elrendelése által az ottomán birodalom területi épségét és biztositották volna a háboru megszüntetését, a VII. czikkben azt mondják: ő Felségeik kötelezik magukat — mindenik a maga részérül — tiszteletben tartani az ottomán birodalom területi épségét és függetlenségét. Összesen és együttesen jót állanak ezen biztositás tiszteletben tartásáért és ennek bármi módoni megsértését európai közügyüknek fogják tekinteni. Tehát midőn a VI. czikkben gondoskodtak a területi épségrül, a VII. czikkben biztositják az ottomán birodalom függetlenségét és azt mondják a VIII. czikkben: ha mégis a porta és a szerződő hatalmak valamelyike közt valami félreértés támadna, akkor mielőtt azok fegyverhez nyulnának, alkalmat fognak adni a többi aláirott feleknek, hogy az ő közben járásuk által barátságosan igyekezzenek az ügyet kiegyenliteni. Ez volt a párizsi szerződés szerint kötelességük az aláiró hatalmaknak.

A porta fordult is ezen hatalmakhoz. És mi történt? A külügyministerünk, mint emlegetik, évek óta tanácsolta a portának, hogy reformokat hozzon be; de hiszen, — amint mindjárt fel fogom olvasni, — a párisi szerződés IX. czikke egyenesen tiltja azt, hogy a porta és alattvalói közt fenálló viszonyokba bármely szerződő fél is beavatkozhassék.

Összejött az ugynevezett konstantinápolyi konferenczia. És hogyan mentek szét? Azt mondották, hogy a porta megigérte, hogy bizonyos reformokat fog behozni,

és ha ezen reformokat be nem hozná, akkor az ott tanácskozó felek ujra össze fognak jönni és meghatározzák, hogy mit kell tenni ezen esetben. Ezután is összejöttek Londonban és a londoni jegyzőkönyvben azt mondották ki, hogy miután a porta ujolag kinyilatkoztatta azt, hogy a reformokat be fogja hozni, be kell várni, hogy valjon teljesiti-e igéretét; és ha nem teljesitené: akkor ismét össze kell jönni, s akkor ismét határoznak afelett, hogy mily intézkedések teendők, hogy a porta a reformok keresztülvitelére kényszerittessék. Azomban a londoni jegyzőkönyv alig iratott alá, alig oszlottak szét az ottani képviselők: Oroszország máris hadat üzent Törökországnak és az orosz czár parancsot adott seregének a török határ átlépésére. Ennek megtörténtével mit tettek a nagyhatalmasságok? Angolország tiltakozott ellene és Gorcsakoff herczeg jegyzékére azt felelte, hogy Oroszország a török ellen actioba menve, a maga részérül izoláltan és fegyverhez nyulván anélkül, hogy többi szövetségeseivel értekezett volna: ez által elvált az európai államok egyetemétől, mely eddigelé szerencsésen fentartatott és ugyanazon időben megtagadta azon határozatokat, melyeket önmaga aláirt. Azt mondja továbbá az angol kormány, hogy ő szivesen hallgatott volna ezen tárgyrul, hanem miután Gorcsakoff herczeg cirkuláréjában azt látszik indikálni, hogy ugy az angol kormány, mint a többi hatalmak beleegyeznek Oroszország ezen lépésébe, ő kötelességének tartotta épen oly ünnepélyességgel és nyiltsággal kijelenteni, hogy Oroszország ezen elhatározását sem nem helyesli, sem hozzá nem járul. Ekként Angolország

ezen tiltakozás által fentartotta magának az utat a cselekvésre akkor, mikor időszerünek fogja találni. De a mi részünkről soha semmi tiltakozás sem történt.

Azon veres könyvben, melyet mult évben gróf Andrássy a delegácziók elé terjesztett, az okmányok az orosz hadizenettel végződnek; tovább nem mennek, csak 1877. április 24 ig, pedig 1878-ban adatott be, lehetett volna tehát sokkal több. De sehol nyoma sincs annak, hogy Austria-Magyarország részérül Oroszország hadizenete ellen akárminő szó vagy tiltakozás emeltetett volna.

Ekként azon nézet, melyet a ministerelnök ur itt előterjesztett, hogy nagyhatalmasságnak csak ugy lehet tiltakozni, ha el van készülve háboruba is menni, ha tiltakozása figyelembe nem vétetik, — egyáltalában nem osztatott Angolország által és egyáltalában nincs indokolva a diplomácziai felfogások által; mert a tiltakozás mindig csak annyit jelent, hogy bár nem tartja valaki opportunusnak fegyveres erőhöz nyulni, rosszalja ezen eljárást, ezen rosszalást kimondja és fentartja magának, hogy alkalmas időben megtorlással fog élni.

Ez volt mindig jelentősége a tiltakozásnak, és ha már, amit részemrül nem hiszek, azt állitják, hogy Austria-Magyarországnak Oroszország ellen háborut inditani indikálva nem volt, mindenesetre kötelessége lett volna a párizsi szerződés ezen flagrans megsértése ellen legalább tiltakozást nyujtani.

Azt mondják: a berlini szerződés nemzetközi okmány. De mit ér az, ha nemzetközi is, ha azt megengedik széttépni annak, akinek tetszik, anélkül, hogy egy

szót szólnának ellene? Nekem, megvallom, ez ugy tünik fel, mint mikor Somogymegye egy kérvényben azt mondja, hogy alkosson a törvényhozás olyan törvényt, amely a boszniai hadjárathoz hasonló eljárást lehetetlenné tesz. Hiszen törvényünk van elég, csak végre kell hajtani.

Hiszen nem kell egyéb, mint hogy azon törvényeket, amelyek az alkotmányt biztositják, amelyek a minister kezelésére bocsájtott pénzeknek más czélokra való elköltését tiltják, amelyek az ország függetlenségét és a törvények szentségét biztositják, hajtsuk végre és helyezzük a ministeriumot vád alá. Van nekünk elég törvényünk, melyek az ily eljárást tiltják, és épen ezen törvényekre hivatkoztunk, mikor a vád alá helyezést inditványoztuk. Tehát nem a törvény hiánya, de a megtorlás hiánya az, ami veszélyezteti állapotainkat.

Igy vagyunk nézetem szerint a szerződésekkel is; nem azon körülmény, hogy nincs szerződés vagy nem volt szerződés, hanem azon körülmény, hogy a szerződéseket senki meg nem tartja, magát senki általuk kötelezetteknek nem tekinti, idézi elő azon veszélyt, mely Európa jövőjét fenyegeti, s bizonytalanná teszi bármely európai állam hosszu ideig való existencziáját. Azt mondják: van berlini szerződés, de ki tartja meg? Oroszország nem tartja meg. Halljuk minduntalan e tekintetben a panaszokat. De azt mondja: azért nem tartja meg, mert Törökország sem tartja meg. Önök pedig nem tartják meg, mert azt hiszik erősebbek Bosznia és Herczegovinánál, erősebbek Törökországnál, tehát a konvenczió iránti kötelezettséget nem teljesitik. Vagyis sem

önök, sem az oroszok, sem a törökök nem tartják meg. Mire való tehát a szerződés? Milyen garanciát nyujt az európai közjog szilárdságára nézve, ha oly szerződést kötünk, melyet eleitül fogva senki sem tart meg?

Tisztelt ház! Voltak, kik azt hiszik, hogy a kormány politikája csak a berlini kongresszus óta volt rossz, mert azóta kezdetett meg Bosznia és Herczegovina okkupácziója. Én, mint igyekeztem kimutatni, rossznak találtam e politikát már előbb is, mert monarchiánk a párizsi szerződés ellenére megengedte az orosz-török háborut. Mások vannak, kik azt mondják: san-stefano volt a forduló pont, akkor fordult a közvélemény az oroszok ellen és a kabinetek akkor kezdtek hathatósan működni az oroszok ellen. Hiszen a san-stefanói szerződésben nem történt semmi, mit Gortsakoff, Bismarck, Andrássy, Beaconsfield nyolcz hónappal előbb ne tudtak volna. Én felolvastam a házban azon jegyzéket, melyet az orosz követ közölt az angol kormánynyal és kijelentette egyszersmind, hogy ugyanazon jegyzék közöltetett a bécsi és berlini udvarokkal is. E jegyzékben benfoglaltattak a san-stefanói szerződés minden feltételei. Ott van Bulgária helyreállitása, ott Bessarábia visszacsatolása, ott van az ázsiai részek eltulajdonitása, ott van Bosznia és Herczegovinának külön alkotmány alá helyezése, vagy ha Austria-Magyarországnak ugy tetszenék, általa compensatiókép való elfoglalása. Benne van azonkivül a hadi kárpótlás. Tehát semmi sem történt San-Stefanóban, mi a diplomáczia előtt tudva ne lett volna, s még sem tett nyolcz hónap alatt semmit a diplomáczia, hogy az eseményeket megakadályozza.

Csak mikor az eredmények világra jöttek, lármázott a diplomáczia: no már azt nem engedhetjük. Mert látták a felháborodást, melyet az Európában a nagy publikumnál szült. Ők tudták a czélt, de a nagy publikum előtt titok lévén, az elborzadt, midőn látta, mire vezetett az orosz-török háboru. Akkor azt mondták, hogy Austria-Magyarország fentartotta magának, hogy majd a békekötésnél érvényesiti befolyását és biztositja a monarchia érdekeit. Már én azt hiszem, sokkal könnyebb akkor érvényesiteni érdekeinket egy hatalmasság ellen, amikor az nagy bajban és zavarban van, mint mikor győztesen bevégez egy hadjáratot. Hisz már akkor, midőn érvényesiteni akartuk jogainkat, Törökország már le volt verve, és ezen szövetségesünk legalább is sokkal gyengébb volt, mint azelőtt. Tehát már maga a kiindulási pont is természetellenes, mert előbb győzni hagytuk ellenfelünket, hogy majd azután lépjünk fel ellene.

De külömben is, midőn Austria-Magyarországgal, az angol kormánynyal és a berlini kormánynyal Oroszország szándékait tudatta, a Dunán sem keltek át hadseregei, tehát akkor még az egész hadjárat, melyben Plevna előtt Törökország oly vitézül küzdött, és amely Oroszországot oly veszélylyel fenyegette, kezdetét sem vette; azt tehát csak megengedik önök, hogy sokkal könnyebb lett volna, ha akkor Oroszország ezen szándékait meghiusitjuk, melyek a kormány beismerése szerint is állami érdekeinket veszélyeztetik: mint ha akkor lépünk fel, midőn Oroszország kibontakozott sulyos helyzetéből és mint győztes Konstantinápoly előtt állott seregeivel.

Ha tehát azt mondják: ez volt az eszélyes politika, ebben mindenkinek szabad kételkedni, ki logikáját és conclusióit a józan ész szabályai szerint szokta használni és levonni.

Az is mondatott, hogy azon strategiai felállitásnak, mely 1856-ban Austria részérül történt, mi volt eredménye. A ministerelnök ur azt nagyon csekélynek akarta feltüntetni; valaki aztán felkiáltott: hát a párizsi béke. Erre a ministerelnök ur azt mondotta: még más csekélységek is megelőzték, mint Sebastopol elfoglalása stb. Megengedem, nem is tulajdonitotta Európában senki a párizsi békekötést, mint eredményt azon strategiai-felállitásnak, melyet akkor Austria eszközölt, hanem tulajdonitotta azon győzelemnek, melyet a nyugati hatalmak kivivtak Oroszország felett. S a párizsi szerződésnek mi volt eredménye? Először volt Oroszország megalázása, mert századok óta ez volt az első háboru, melyben Oroszország nemcsak nem nyert semmit, de az elfoglalt területből is, habár kis részt, átengedni volt kénytelen. Ezen szerződésnek eredménye volt az, hogy a Duna kivétetvén az orosz befolyás alól, annak hajókázhatási szabadsága tökéletesen biztositva van; másik főeredménye volt az, hogy az európai hatalmak azon rendszabályhoz nyultak, amelyet egyedül hittek szükségesnek és mellőzhetlennek, hogy az európai békét biztosithassák és megszilárdithassák, t. i. az ottoman birodalom épségének és függetlenségének biztositása.

T. ház! Amióta én eszmélek, mindig előtérben állt a keleti kérdés. Minden államférfi, bármely nemzethez tartozott legyen is, ezen kérdés végmegoldását perhor-

reskálta. Hanem hát nekünk van egy providenciális férfiunk, ő nem perhorreskál semmit, ő belement ezen keleti kérdés rendezésébe. Belement és megtette azon első stádiumot, hogy megosztozott Törökország zsákmánya felett, valamint egy századdal ezelőtt megosztozott Kaunitz Lengyelország felett.

És uraim, midőn egy államférfiu elhatározza magát ily merész, mondhatjuk vakmerő lépésre, valjon előkészitette-e erre a birodalom részeit? Nem-e gróf Andrássy volt azon ministerelnök, ki inaugurálta nálunk azon politikát, amely Magyarországot a tönkrejutás szélére sodorta, és mikor már itt volt, belekapott a keleti kérdés rendezésébe. Valaki mondta, — nem tudom ki volt — hogy Poroszország 50 évig készült és 50 évig majdnem abdikált nagyhatalmi állásárul, és akkor aztán kilépett, midőn pénzügyei rendezve voltak, kiállott a sikra és oly dolgokat mivelt, melyen a világ elbámult. Igen, de hát elkészült reá! Mit csináltunk mi? Mi készültünk arra, hogy minél szegényebbek, tehetetlenebbek legyünk, mikor ezen nagy kérdés fog elénkbe állani. Mikép történt mindez? Elfogadta azon tervet, mely nem is a mostani külügyminiszteré, sokkal régibb nálánál, melyet ő már készen talált: hogy mi befolyást gyakoroljunk a keleten; foglaljuk el Boszniát és Herczegovinát, talán Novibazárt és Szalonikit is; ezt a tervet akarta végrehajtani; előidézte a keleti kérdés demonját és akkor, midőn a birodalomnak sem egyik, sem másik része arra egyáltalában előkészülve nem volt, akkor belevágott azon nagy kérdés elintézésébe. No már ez igazán providenciális férfiu, ha ezen nagy ügyet jól

végre fogja hozni, hanem félek, hogy ezen hibás, bünös eljárást meg fogja sinyleni a kormányzatára bizott ország.

Ha már egyszer elhatározták, hogy Boszniába megyünk, kérdem: mi okozta azt, hogy ily csekély erőt alkalmaztunk? Hiszen Austria-Magyarországnak van annyi ereje, hogy egy ily kis tartomány elfoglalására oly intézkedéseket tehet, hogy azt legalább a katonai becsület és biztonság veszélyeztetése nélkül hajthatja végre, de ugylátszik bementek tájékozatlanul, amint tájékozatlanul és diletáns módon belekaptak a keleti kérdés rendezésébe és igy annak egyes részleteibe is tájékozatlanul és diletáns módon belekontárkodtak. Lehet egyik másik tartományba bemenni zeneszóval is és igen csekély erővel, de ha már ezt megakarja kisérleni, legalább biztositsa magát. De hogy járt el a mi külügyi hivatalunk? Először nem kötötte meg azon konvenciót, amelynek megkötésére magát Berlinben kötelezte, melynek terhe alatt kapta a mandátumot, ezt azomban nem kötötte meg és midőn a ministerelnök ur azt mondja, hogy valamennyi európai hatalmasság beleegyezésével ment bele, meglehet, hogy a többi hatalmasság mind beleegyezett, de annak, hogy a török beleegyezett volna, nincs semmi nyoma; pedig csak a töröknek volt hozzá köze, mert azért, hogy a török akár egyenesen, akár indirekte a bemenetelnek ellenszegült, Berlinben, Londonban, Párizsban és Rómában nevették az osztrák sereget és azt mondták: „no, azokat jól megverték, ugy kell nekik," majd küldenek többet, s aztán véget vetnek előbb-utóbb a dolognak; de arra, hogy segédkezet

nyujtsanak, egyik sem tartotta magát kötelezettnek, sem czélszerünek nem tartotta. Én azt hiszem, t. ház, hogy midőn már azon, nézetem szerint nemcsak hibás, hanem valósággal bünös lépésre határozta el magát a kormány, hogy elmegy Bosznia és Herczegovina elfoglalására, kettőztette ezen bünt azon mulasztás által, hogy elégtelen erővel ment oda, katonáinkat lemészárlásnak tette ki és a katonai becsületet veszélyeztette.

Azt mondá a ministerelnök ur: nekünk a keleten kereskedelmi érdekeinket kell védelmezni. Én remélem, hogy sem a magyar, sem az osztrák ministerium nem hiszi, hogy ha mi kereskedelmi érdekeinket akarjuk valamely országban biztositani, azt el kell foglalni; akkor kérem ez nem volna más, minthogy mint Bendeguz induljunk meg egy nagy hadsereggel és foglaljuk el az egész világot, mert a kereskedés azt kivánja.

Hisz ez nevetséges gondolat, hogy kereskedelmi érdekeink biztositása szempontjából nekünk el kell foglalni egy tartományt és mint Tóth Vilmos képviselő ur mondotta, másképen mi a franczia és angol kereskedelemmel nem fogunk tudni Szalonikiban versenyezhetni, ha Szalonikit el nem foglaljuk. Hisz akkor mi lesz a következmény? az, hogy miután kereskedelmi érdekeit minden ország védi, háborunk lesz az egész világgal, és aki a világbul utolsónak marad fel, az fog kereskedni, de akkor már annyi embert ölnek meg, hogy vásárló nem marad.

Még egyre akarok reflektálni, ez nem a ministereket, de Széll Kálmán lemondott minister urat illeti. Ő azon meggyőződésnél fogva, minthogy azt hiszi, hogy

azon politikával, melyet Bosznia- és Herczegovinára nézve a külügyi hivatal inaugurált, Magyarország pénzügyeinek rendezése lehetetlen és ennélfogva lemond. A ministerelnök ur a minap ilyforma magyarázatot adott. Erre én hivatva érzem magamat azon megjegyzést tenni, miszerint a parlamentáris eljárással meg nem egyeztethető az; de hogy ha egy minister ur azért, mert egy bizonyos politikát nem helyesel, lemond hivatalárul, hogy akkor azután vissza vonuljon és hagyja az ügyeket menni, a hogy akarnak, — mundus se expediet — ez még sem járja. A ministernek kötelessége minden erejébül odahatni, hogy a kormány által elfogadott politika érvényre juttassék, de ha az meggyőződésével ellenkezik, akkor kötelessége neki nemcsak a kabinetben, nemcsak a fejedelemmel szemben ezt megmondani, hanem ugyanazon eljárását a parlamentben is védelmezni, ugyanazon álláspontot a parlamentben elfoglalni, amit a kabinetben elfoglalt és azon politikát, melyet a kabinetben megtámadott, a parlamentben sem lenne szabad hallgatásával helyeselni. De visszavonulni és azt mondani: dolgozzatok tovább nélkülem, ha majd simák lesznek a hullámok, akkor majd vissza jövök, de amig zavarosak, addig csak dolgozzatok nélkülem; ez, méltóztassék megengedni, nem parlamentáris és nem szabályszerü eljárás. Különben igen helyesen definiálta a t. ministerelnök ur a kötelességeket, midőn többi közt kijelentette itt is, hogy a megbukott ministernek helye az ellenzék padjain van. Mert ha az ő politikája megbukott a kabinetben, akkor igyekezzék azt itt érvényre juttatni, ha pedig helyesli, ne hagyja abba csak azért,

mert nehézségek merülnek fel, mert oly körülmények közt, midőn nincs nehézség, akárki kormányozhat, hanem mesterség épen akkor lenni ministernek, mikor nehéz a feladat, válságos az idő. Ha valaki a ministerségre vállalkozik, ezen feladatoktul visszariadni nem szabad. Én tehát kénytelen vagyok kijelenteni, hogy Széll Kálmán pénzügyministernek magaviseletét a parlamenti szokásokkal megegyeztethetőnek nem tartom. Pártolom és ajánlom a pártom részérül beadott feliratot.

Polyt Mihály.

November 14.

Azon helyzet, melyet a keleti események Magyarországra nézve teremtettek, oly nagyfontosságuak, oly életbevágók, hogy én alig találhatok Magyarország történelmében fontosabb, sulyosabb helyzetet, mint a mostani. Nekem ugylátszik, mintha a keleti események azon forduló pontot idézték volna elő, melyet Magyarország elkerülni és örökre eltávoztatni akart, mikor 1867-ben egyezményre lépett Austriával. De az események, az egész keleti válság azt bizonyitja, hogy ezen forduló pont elkerülhető nem volt, ezen forduló pont beállt azon perczben, midőn a nagy keleti kérdés megoldása kezdetét vette, mikor keleti Európa átalakulása megindult. Ezen átalakulással szemben Magyarország természetelle-

nes álláspontot foglalt el, amennyiben magát a kelet-európai népekkel egész Európában ellentétbe helyezte.

Nagy hiba, oly nagy hiba, hogy ezen hibát többé nem lehet kijavitani, mert ezen hiba Magyarország történeti áramlata ellen követtetett el. Hiszen Magyarország egész története, egész fejlődése összeköttetésben, szoros kapcsolatban áll keleti Európával, azt mondhatni, hogy Magyarország majdnem Kelet-Európának története, ha tehát Magyarország magát Kelet-Európával ellentétbe helyezte, megtagadta saját multját. Magyarországnak igen lehetett történeti áramlatát követni, de ugylátszik, hogy a magyar népnek nem volt elég bizalma saját erejében, nem arra elég resignációja, hogy kisebb népekkel barátságot kössön és befolyásolja a nagy keleti kérdés megoldását. Ezen befolyást az 1867-iki kiegyezés által Magyarország Austriára ruházta át és a helyzet azt bizonyitja, hogy önálló magyar politikárul szó sem lehet. Azon befolyás, melyet az 1867: XII. törvény szinleg biztosit Magyarországnak a külpolitika befolyására, a delegáczió intézménye által egészben illusóriussá tétetett. A delegácziók természetük, összeállitásuk szerint lehetővé teszik, hogy egy, a monarchia két törvényhozó testületének ellenőrzésétül független politika vezettetik. És ezen a két törvényhozó testülettül független politika Bosznia és Herczegovina okkupáczijában találja a legpregnánsabb kifejezést. Megfelel-e ezen politika a magyar érdekeknek? Volt egy bizonyos idő, midőn keleten a keleti népek Magyarországnak minél nagyobb önállóságot, függetlenséget kivántak, épen azért, hogy függetlenebb legyen a külpolitika ve-

zetésében. Ezen idő volt az októberi diploma utáni idő. A keleti népek a magyar alkotmányos harczot érdeklődéssel kisérték, mert azon hitben voltak, hogy azon Magyarország, mely annyit küzdött a szabadságért, annyit szenvedett a szabadságért, ha alkotmánya helyre lesz állitva, nemcsak a keleti népek felszabaditását nem fogja neheziteni, nemcsak nem fog a felszabaditás elé akadályokat gördíteni, hanem azt elő is fogja mozditani. Horvátországot és a magyarországi nemzetiségeket támogatták az alkotmányos harczban a magyarok. Schmerling nem volt képes a karloviczi kongresszuson reichsrathi pártot alkotni. A horvát országgyülés ismételten fel lett oszlatva, mert nem akart a Reichsrathba követeket küldeni. Most világos, hogyha ezen áramlat túlsulyra vergődik, ha Magyarország több önállóságot, több függetlenséget nyer, önálló külpolitikát fog követni; ha Magyarországnak függetlenebb politikája van, ezen politika nem volna irányozva a keresztyén népek felszabaditására, de Törökország fentartására. Csalódtak a keleti népek, de csalódtak a magyarok is, mert az 1867-iki kiegyezés nem biztositotta nekik azt, amit reméltek. Most Bosznia és Herczegovina elfoglalása épen azt bizonyitja fényesen, hogy független magyar külpolitikáról épen ugy nem lehet szó, mint német független külpolitikáról; hanem igenis van egy független külpolitika, és ez az osztrák külpolitika, amely tekintettel nem birhat bizonyos speciális érdekekre.

Ezen speciális érdekek kivánták a háborut Oroszország ellen; követelték, hogy a monarchia nagyhatalmi

sulyát a mérlegbe vesse, és hogy Magyarországot bizonyos veszélyektül, nem tudom miféle szláv vagy pánszláv veszélyektül megmentse. Én meg vagyok győződve, hogy gróf Andrássy, mint magyar ember, számba vette volna ezen speciális érdekeket, ha lehetséges lett volna a háboru Oroszországgal, ha ez az osztrák monarchiának érdekében lett volna; de az osztrák tradiczionális politika sohasem vállalkozott olyasmire, ami Oroszország ellen háborut jelentene. Csak tanulmányozni kell a keleti kérdések fejlődését és be fogja látni mindenki, hogy Austria Oroszország ellen háborut nem viselhet; nem viselt akkor sem, midőn a viszonyok kedvezők voltak, például a krimi háboruban. Nem régen jelent meg a II. Katalin, II. József és II. Lipót közti levelezések, továbbá a megállapodás, amely a keleti kérdésre nézve még 1790-ben Reichensbachban történt. Ha ezeket elolvassa valaki: nagyon könnyen megmagyarázhatja magának a reichstadti megállapodást; az osztrák tradiczionális politika mindig oda volt irányozva, hogy Oroszországgal kompromisszumot csináljon; maga Metternich herczeg, aki Törökország integritásának fenntartását osztrák érdeknek tekintette és a keleti keresztények felszabaditásának legnagyobb ellensége volt, maga sem tudott következetes lenni ezen politikában, engedni kellett és egyetérteni a keleti kérdésben Oroszországgal, mert szüksége volt Oroszországra Nyugot-Európában. Ma is, tisztelt ház, Bosznia és Herczegovina megszállását, okkupáczióját alig lehet másképen magyarázni, mint az Oroszországgal való kompromisszumnak eredményét.

De talán ezen okkupáczió Oroszország ellen van irányozva? Ellenséges indulatbul történik ez? No, ha ez áll, akkor bizonyos, hogy az okkupáczió nagyon elkésett és hogy az alkalmas arra, hogy monarchiánkat a legnagyobb bonyodalmak örvényébe sodorja. Hát mi is tulajdonképen az okkupácziónak czélja? Valjon a hóditás, az önczél vagy az ugynevezett érdekkörnek biztositása?

No, ha az okkupáczió önczél, akkor bizonyos, hogy azok a keresztyén népek ezen meghóditásnak ellenszegülni fognak, s mert önállásokat veszélyeztetve látják, szövetségre fognak lépni az egész Balkán félszigettel az osztrák-magyar uralom ellen. Én nem mondom, hogy monarchiánk, mint nagyhatalom nem volna képes ezen ellenállást leverni, legyőzni, de mindenki megérti azt, hogy azon tartományok birtoklása sokkal nagyobb veszélyekkel és nehézségekkel fog járni, mint hajdan Lombardia és Velencze birtoka.

A legfontosabb azomban az, hogy ezek a népek utoljára is Oroszország karjaiba fogják magukat vetni, ennélfogva épen ellenkező eredménye lesz, mint az, a mi czéloztatik vagy mondatik, hogy az okkupáczió által akarjuk Oroszország befolyását korlátozni. Az okkupáczió tehát bizonyos tekintetben orosz érdek. Általában nagy illusió azt gondolni, hogy azon népek szabadságának és önállásának fejlődését mi megakadályozni képesek vagyunk, hiszen a viszonyok hatalomereje alatt ezen népek előbb-utóbb mégis szabadok lesznek és azon nagy áldozatok gyümölcseit aligha mi fogjuk aratni.

A berlini mandátum, igaz, egy nemes feladat, oly elhanyagolt tartományokban, minők az elfoglalt részek ; rendezett viszonyokat létrehozni, azokat polgárositani, igen nemes feladat; de itt a házban alig képzelheti valaki, hogy minő beruházások lesznek szükségesek Boszniában. Meg kell nézni azon tartományokat. Képzeljünk országot, ahol nincsenek utak, nincsenek hidak, ahol mindent ujra kell teremteni. És még az agrariális kérdés. A földesur és jobbágyok közti viszony olyan, mely Európában sehol sem létezik, mert az sem tiszta emberi, sem tiszta haszonbéri viszony. Fogunk-e itt földtehermentesitési váltságot kivethetni? Ha igen, hol van a pénz? hiszen Bosznia és a rajah holmi pótadóval ezt nem teremti elő.

De én utóljára azt mondom, hogy oly nagy hatalom, mint Austria-Magyarország, talán a berlini szerződéssel elfogadott mandátumot kiviheti és ott rendezett állapotokat és polgárositási viszonyokat teremthet; de nekem mindig ugy tünik fel, hogy ezen áldozatok gyümölcsével végre is mi hálára fogjuk kötelezni Szerbiát és Montenegrót. Ha az okkupáczió monarchiánk érdekkörének biztositására van irányozva, akkor azt mondom, hogy erre nézve a hóditás nem alkalmas eszköz; elégséges, ha azon keresztyén népek, azok a kis országok, amelyek szomszédos viszonyaiknál fogva a kereskedelem, a vasutépités és főkép az élénk szellemi közlekedés folytán, ugy is monarchiánkra vannak utalva, ezek épen függetlenségük, önállásuk biztositására monarchiánkban támaszt találnak. Hiszen 36 millió népességü monarchiára nézve nem bir fon-

tossággal, még kevésbé veszélylyel az, ha ott a szomszédban valamely kis keresztyén állam önállóságára és függetlenségére nézve monarchiánkban támaszt találna és épen ezáltal monarchiánk életkörébe vonatnék.

De végre is azt lehetne mondani, hiszen ha a szerb ajku képviselők annyira ellene vannak az okkupációnak, hát ez mégis némi argumentum az okkupáczió mellett. Én nem kétkedem, hogy a kormány és talán a kormánypárti tagok is ezen argumentummal fognak élni. De én azt mondom tisztelt ház, hogy ha az okkupáczió egy nagyobb mű kivételének kifolyása, akkor az annexióra vezet, sőt nemcsak annexióra, de egy nagyobbszabásu, Boszniát és Herczegovinát túlhaladó politikára vezet. Ezen uj osztrák keleti politika pedig nem is képzelhető, ha a monarchia belügyei nem rendeztetnek a szláv elem alapján. Ha tehát ilyen politika létesittetik, nekünk szlávoknak ellene semmi kifogásunk. De a legrosszabb argumentum azt mondani, hogy az egész okkupáczió preventiv intézkedés a szláv elem ellen. Én nem hiszem, hogy az, aki ezt mondta, nagyon megfontolta volna ennek horderejét. Hiszen ha egy olyan monarchia, mint a mienk belemegy Boszniába, annyi áldozatot hoz és az okkupációrul azt mondja, hogy felszabaditani akar, és egy másik kormány, melynek a külügyek menetére befolyása van, azt mondja: hogy ez preventiv intézkedés a szláv elem ellen, ez nem jelentene egyebet, mint azt, hogy ez nem felszabaditás, hanem ujabb elnyomás.

Tisztelt ház! Egy állam kormányának, melynek szláv lakosai is vannak, nem szabad azt mondani, hogy

az okkupáczió, mint preventiv intézkedés a szláv elem ellen van intézve, mert ezzel azt mondja, hogy bizalmatlansággal viseltetik saját lakossága ellen, a bizalmatlanság pedig káros befolyással bir belviszonyainkra, ez körülbelül oda vezet, hogy a kormány mindenütt belellenséget lát és oly intézkedésekhez nyul, melyek szükségtelenek, de melyek bizonyos tekintetben népszerüséget adnak és amelyek a szláv lakosság irányában elkeseredést szülnek. Hogy lehetne ezen bizalmatlanság nélkül magyarázni azon sokféle intézkedéseket és rendszabályokat, melyeket a t. kormány a szláv lakosság ellen tett. Más államokban, ha a nép saját filléreivel iskolákat, közmívelődési intézeteket alkot, az állam azokat előmozditja. Magyarországban az ily iskolákat és intézményeket már a bizalmatlanság által megsemmisitik. Ha nem volna ezen bizalmatlanság, hogyan lehetne magyarázni, hogy az állami hatalom a szerbeknek törvény által biztositott autonomiáját az egyházi, iskolai, alapitványi ügyekben sértegeti.

Hogyan lehet magyarázni, hogy az állami hatalom a keleti viszonyok folytán déli Magyarországon oly rendszabályokhoz nyul, melyek a személyi biztonságot legdurvábban megsértik?

T. ház! Lehet-e ezen rendszabályokat indokolni? Hiszen a nemzetiségek állami és polgári kötelességeiket lelkiismeretesen és hiven teljesitik. Hiszen a nemzetiségek törekvései mindig a magyar alkotmány, a magyar állami egység keretén belül mozognak és a nemzetiségek nem igényelnek valami közjogi állást. De ha közmívelődési téren szabadon akarunk mozogni,

ha alkotmányos és törvényes uton nemzetiségünket érvényesiteni akarjuk, az sem a magyar alkotmánynyal, sem a magyar állam egységével ellentétben nem áll.

De ha ez is vétkül rovatik fel, ez bizonyitéka annak, hogy e bizalmatlanság az egész kormányrendszer kifolyása.

Ez pedig nem egészséges, de beteges állapot. Azon állam, mely lakosságának nagy része iránt bizalmatlansággal viseltetik, önvallomást tesz a világ szine előtt, hogy saját jövője iránt bizalma nincs. Épen a keleti események intésül szolgálhatnak, hogy azon állam, mely bizalmatlansággal viseltetik saját polgárai iránt, azon állam, mely kormányrendszerét nem lakosságának természetére alapitja, oly államnak tartóssága, jövője nem lehet.

Szerencse, hogy a magyar állam lakosságának több hazafisága van, mint azon kormánynak, mely bizonyos buzgalommal mindent elnyomni akar. Én és elvtársaim által benyujtott felirati javaslat épen azt czélozza, azt akarja, hogy itthon béke legyen, testvériség és egyetértés, de akarja a békét a szomszéd népekkel is. S miután a békét az okkupáczió minden tekintetben veszélyezteti, azért az okkupáczió ellen vagyunk. Ajánlom felirati javaslatunkat.

Mihalovics Károly.

Ajánlom felirati javaslatomat és pedig különösen a többségnek, mert ez az egyedüli kormánypárti felirati javaslat, mert, mint gróf Apponyi Albert is mondta, a többség javaslata némi ellentétben áll a tényekkel. Mi tökéletesen helyeseljük a tényeket és nem képzelhetünk oly kormányt, mely a külügyi politikát máskép legyen képes vezetni. Én egyik feliratban sem látok egy határozott eszmét, mely kimondta volna, hogy ha ez a politika helytelen, mi, ez vagy ama párt, képesek leszünk egy más politikát követni, ezt vagy amazt. Kivévén a szélsőbalét, sehol sem találok kijelölt követendő politikát.

Meglehet, hogy ennek oka a gróf Apponyi által jelzett beteges helyzet. Én sajnálattal régóta észlelem a beteges helyzetet; mióta e házban ülök, a betegség gyógyitására semmisem történt és a helyzet mindig betegesebbé vált; és pedig az ország érdekében szükséges lenne a beteges helyzetnek véget vetni.

A boszniai okkupácziót a feliratok veszélyesnek tüntették fel. Én azon jelenséget, hogy e politikát mind gróf Apponyi, mind Polyt veszélyesnek tartják, a jelzett beteges állapot kifolyásának tartom és mi, kik a kormány politikáját helyeseljük, ezt máskép nem foghatjuk fel. Könnyü azt mondani, hogy a fog-

lalás nem a monarchia érdeke, de a keleti kérdésben az állásfoglalást mellőzni lehetetlen. Ha pedig Bosznia okkupációjának költsége is már oly nagyon aggaszt, még nagyobb költségbe kerülne a szélsőbal által kivánt orosz vagy európai háboru.

Mi ezen okkupációt nemcsak helyesnek, de szükségesnek is tartjuk. Szükségesnek tartjuk pedig azért, mert ha a keleti kérdés monarchiánkkal szemben ugy áll, amint csakugyan áll, s ha áll az, hogy Austriára és főkép Magyarországra veszélyes azon politika, mely által az orosz befolyás naponta nő és a háboru következtében határainkhoz mindinkább közeledik, akkor mást nem tehetünk, mint Boszniát és Herczegovinát elfoglalni.

Én meg vagyok győződve: ez nem fog reánk veszélyes pénzügyi terheket róni, és Bosznia és Herczegovina adminisztrácziójuk költségeit fedezni fogják.

Nem hagyhatom válasz nélkül Verhovay ur azon szavait: „Horvátország és képviselői azért pártolják a kormányt, mert a katonai hatalom alá akarnak helyezkedni, általa akarják a fenálló rendszert megbuktatni és délszláv állam alakitása után vágynak;“ ha képviselő ur az országgyülési naplókat olvassa, meggyőződhetett volna, hogy mi horvátok kértük a határőrvidék bekeblezését és a katonai hatalom megszüntetését.

Miután mi a kormány politikáját helyeseljük és meg vagyunk győződve, hogy a szélsőbali urak sem tudnának más politikát folytatni, mert eddig nem mu-

tatták meg, hogy politikájuk objektiv politika, miután a tapasztalás azt mutatja, hogy más politika nem folytatható, mert hat kormányt láttunk és mindenik azt folytatta, miután felirati javaslatunk legközelebb áll ezen politikához, feliratunk elfogadását ajánlom.

Pauler Tivadar.

November 20.

A válaszfelirat hű képét adja azon aggodalmaknak, melyek az országban a keleti kérdés felmerültével egyáltalán elterjedtek. Ezen aggodalmak nemcsak a jövő bizonytalan sejtelmeibül merittettek, hanem a multnak történeti adataibul önként folynak.

Minden gondolkodó ember előtt szükségkép fel kellett merülni azon idők emlékezetének, amidőn a Balkán-félszigeten történt uj államalakulások ezen országra döntőleg hatottak. Azon terek, melyen a keleti harczok folytattattak, azon terek emlékeztetnek hazánk legdicsőbb, de egyszersmind legszomorubb napjaira. Azokon a tereken avattatott be nemzetünk a nyugoti czivilizáczió leventéjévé, a keresztyénség védfalává, de azon a tereken alapja is vettetett meg egy hosszu, szomoru időszaknak. Nem csuda tehát, midőn más irányban, más tényezők által, de mégis hasonló eseményeket készülőben láttunk, főfigyelmünket azon

kérdésre forditottuk, aggodalmaink a multból meritett adatok által még sulyosabbakká, még nehezebbekké váltak.

És e körülmény fejti meg, hogy habár e terem, nem mondom kizárólag, de kiválólag a belügyi kérdéseknek szentelt tanácskozásokra van rendelve, napokon által a külügyi kérdést tárgyaljuk. Nem kizárólag, de, mondom, kiválólag, mert belügyi kérdéseinkre nézve sok a teendő, számosak a megoldandó kérdések, amelyektül hazánk jólléte, jövője függ; én nem tartozom azok közé, kik oly kicsinylőleg szólanak ezen kérdésekrül, mintha azoknak megoldása a parlamenti méltóság és dicsőségnek nem képezné igen is méltó tárgyát.

Ha, tisztelt ház, ha mi egyebet nem tudnánk, mint rosz és lehetetlen perrendtartásokat, vagy konfuzus gyámügyi törvényeket alkotni, ha mi egyebet nem tudnánk belügyi kérdéseink megfejtésében; akkor ezen szomoru jelenségbül nem meritenénk bátorságot és reményt arra, hogy mi a külpolitikai kérdéseket szerencsésen meg fogjuk oldani. Mert, t. ház, a középkor egy pápája, midőn a nemzeteket jellemezte, a magyart perlekedő nemzetnek, viti litigiafori-nak nevezte, mi magunkat jogász nemzetnek mondjuk, de hogy a diplomáczia terén, a külügyi kérdések megoldásában nagy babérokat arattunk volna, nem merném állitani, arra hiányzott az alkalom. Arra a sorompókat megnyitotta az 1867: XII., amely intézkedéseinek köszönhetjük, hogy a külügyekrül itt e teremben nemcsak szólhatunk, hanem azokra befolyást is gyakorolhatunk.

Mert hogy 1848. előtt a külügyeket az országgyülésen megpenditeni lehetett ugyan, de hogy az országgyülésen emelt szózatok, belértékök daczára, a külpolitikára általában befolyást nem gyakorolhattak, azt mindenki tudja; és hogy az 1848-iki törvényekben magokban a külügyek mikénti intézésérül egyáltalában intézkedés nem foglaltatik, azt mindenki tudja, ki az 1848: III. t.-czikket valaha elolvasta. Az 1867: XII. nyitotta meg tehát a sorompókat a magyar parlament előtt, hogy európai kérdésekben szólhasson, szólhasson ugy, hogy szavára az egész európai közvélemény hallgasson, hogy annak sulyt tulajdonitson.

T. ház! Sokan emlitették már, hogy a keleti kérdést utolsó stádiumában, az előzmények nélkül megérteni és felfogni nem lehet. Ez a kérdés nem ma keletkezett. Eleinte Európa annak megoldását a törökök kiüzésében kereste. Az emberszerető, még most is nemzete emlékében élő IV. Henrik európai konfederácziója sarkpontjának a török birodalom megszüntetését tüzte ki. Ujabb időben ezen nézetek megváltoztak és okadatoltan. Mióta a félhold Európa czivilizácziójára félelmes lenni megszünt; mióta erejét e haza véres térein küzdött harczok megtörték; mióta Buda vára visszafoglalása után agressiv és expansiv politikája megszünt, azóta nem a török birodalomnak megdöntése, hanem a status quonak lehető fentartása lett az európai diplomáczia egyik feladata. És miért? a török nemzet, birodalom, vagy intézmények iránti rokonszenvnél fogva? rokonszenvek nem szoktak a külpolitikában döntő momentumul szolgálni. De hogy milyen

rokonszenvvel viseltettek iránta, azt mutatják azon számos kapitulácziók, melyeket minden európai nemzet a török birodalommal kötni igyekezett és mely kapitulácziókban saját alattvalóira nézve saját hatóságokat fentartani, őket a török birák hatósága alól elvonni törekedtek.

A török birodalmat nem a rokonszenv, de az egyensuly követelte, melynél fogva az európai államoknak arra kellett törekedni, hogy a hatalmak által nem korlátolható túlsulyra egyik állam se emelkedjék; a politikai egyensuly pedig nemcsak tudományos elmélet, de a nemzetközi jognak majdnem egyedüli biztositéka, mert valahányszor ez megzavartatott, ingataggá lett a jog; a politikai egyensuly érdeke Törökország fentartását nem mint czélt, de mint eszközt tette szükségessé. Innen magyarázhatók az európai törekvések minden oly előnyomulás meggátlására, mely a török birodalom, különösen pedig a Bosporus és Dardanellák positióinak elfoglalása által keleten megzavarhatta volna az egyensulyt, és ily módon visszahatással lehetett volna nyugotra is. De nehezitette, sőt részben lehetetlenné tette a diplomáczia működését a török belbajok halmaza. A franczia eszmeforrongás elterjedt a Balkán-félsziget némely népeihez.

A mult század végtizedében támadt hetäria e század második évtizedében fejlődésnek indult. A görög forradalom, melyet egész Európa rokonszenvvel fogadott, a szerb lázadás, a szerencsés Mehmed Ali vazallnak hadjárata, kitől a portát Oroszország segitsége, a hatalmak szövetsége és Lajos Fülöp mérséklete men-

tették meg, mindinkább kétségessé tették a porta fentarthatását. És midőn kisszerü okbul keletkezett az orosz-török háboru, az egyesült hatalmak fentartották ugyan Törökországot, befoglalták az európai concertbe, biztositották a Feketetenger neutralitását. És ily módon megoldottnak látszott a kérdés, midőn az valódilag csak elodáztatott. A párizsi kongresszus határozata nem akadályozta meg Románia alakulását. És midőn 1876-ban az európai egyensuly egyik sarkoszlopa megrendült, Oroszország a londoni konferenczián kedvezően oldotta meg a pontusi kérdést, és kevéssel a párizsi béke az európai koncertbeni helyfoglalása után, a keleti kérdés egész nagyságában felmerült.

Többféle lehetséges politikát fejtegettek előttünk: a ministerelnök ur kifejtette a török szövetség következményeit, Szlávy ur beszélt a semlegességrül, az orosz szövetség mellett egy hang sem nyilatkozott. Legyen szabad nékem meggyőződésemet arrul elmondani, ha mi Törökországgal szövetkezve, Oroszországgal hadakoztunk volna. Felteszem azt, hogy vitéz hadseregünk a bátor török hadsereggel az oroszt legyőzi; felteszem, hogy Európában feltartóztatásunkra kéz nem emelkedik, hogy minden sikerül, — azt hiszik-e a képviselő urak, hogy mi ezáltal Törökországban a status quo-t feltarthattuk volna?

Hiszik-e, hogy Európában a XIX. században oly állapotok, minők az ottani theocraticus vallásszerkezetbül következnek, fentarthatók? Hiszik-e, hogy ahol a mohamedán elem a Korán és Seriat elveinek fentartását, a keresztyének annak lehető megváltoztatását

kivánják, hogy ott a status quo-t fel lehetett volna tartani? A hadjárat után nekünk kellett volna az átalakulás művét kezünkbe venni, mi, szemben a törökökkel és keresztyén aspirációkkal, sokkal nehezebb az angolok ázsiai feladatánál, — vagy magára kellett volna hagyni a törököt, és akkor a diadalmas hadjáratnak az lett volna következménye, ami volt a franczia-olasz hadjáratnak Krimben: a keleti kérdés elodázása és ujabb felmerülése néhány év lefolyása után. Ez az én egyéni meggyőződésem. Én ennélfogva a mostani körülmények közt azt a politikát tartom és tartottam leghelyesebbnek, — mellékesen emlitve azt, hogy a Lajtántúli tartományok a háborut egyáltalában perhorreskálták, — mely őrködik érdekeink felett, gondos figyelemmel kiséri a dolgok fejlődését, a kellő időben közbelép és megakadályoz oly alakulásokat, melyek az európai egyensulyt megzavarnák s érdekeink sferáját sértenék. Ezen működésünkben nem állottunk elszigetelten, mellettünk volt Európa, mellettünk voltak még azok is, akiket talán más körülmények közt nem oldalunkon láttunk volna.

A san-stefanói béke képezte a fordulópontot, ezen béke európai Törökországot végkép megsemmisitette volna; ezen béke megzavarta volna az egyensulyt nemcsak keleten, hanem visszahatásában nyugoton is. És ezért beállott az időpont, midőn közbe kellett lépni, midőn közbelépett külügyérünk; és amikor az európai hatalmasságok areopágjában revizió alá vetették az oroszok diadalmas fegyverei által kivivott békeokmányt, átalakitották és összhangzásba hozták Európa érdekeivel.

A berlini kongresszus Bosznia és Herczegovina megszállásával bizta meg a monarchiát. Mik voltak okai, mi a czél, — ministerelnök ur kifejtette. Nincs mit hozzáadnom, de hallottam azt: nem kellett volna elfogadni a mandátumot; mert vagy érdekünk követelte a megszállást, akkor nem volt a mandátumra szükségünk, vagy nem, akkor nem kellett volna elfogadni.

Igen, de van még egy harmadik is: megkivánták saját érdekeink és megkivánták Európa érdekei is; saját érdekeink a mi akcziónkban, Európa érdekei pedig a mandátumban találták kifejezésüket. Hogy a mi saját érdekeinken kivül még az európai nemzetközi jog által elismert jogczimet is kerestünk; hogy azt, amit érdekeink követelnek, azt Európa hozzájárulásával tettük, azt én nem hibának, de előnynek tartom.

Mi baj az, ha mi oly határozat alapján léptük át Bosznia határát saját érdekünkben, amit ugyanazon ország souverainjának képviselője, felhatalmazottja irt alá, és amely okmánynyal e cselekvényre beleegyezését adta. Saját határaink biztositása betörések, becsapások, nyugtalanitások ellen, a hontalanoknak repátriácziója, monarchiánk azon szándékának nyilvánulása cselekvények által, hogy az ő hozzájárulása nélkül érdekeinkkel ellenkező tények véghez nem vitethetnek, — követelték e lépést. De e megszállás által a porta egy nyugtalan tartományának fékentartása terhétül menekült meg, és igy közvetve lehetővé tétetett, hogy erejét a megmaradt tartományokbani féktelenség

korlátozására forditsa. Ez volt a megszállás feladványa, melyek ép ugy saját, mint a porta jól felfogott érdekeinek megfeleltek.

Aki azt állitja, hogy a bosnyák mozgalmakat mi idéztük elő, hogy az ottani rendetlenséget, féktelenséget a mi politikánk okozta, az nem ismeri Bosznia multját. Aki multját ismeri, tudja, hogy ott a rendetlenség, féktelenség napirenden volt. Aki Horvátország viszonyait ismeri, tudja, hogy minden évtizedben történtek berontások, becsapások, betörések, melyeket a horvát határőrségnek véresen kellett megtorolni. Valdstetten berohanása, utóbb Jellasich szerencsétlen betörési kisérlete mindenkinek emlékezetében van. De tudjuk, hogy Omer basa a porta nevében évekig működött a bosnyákok ellen és hogy ez egyike volt a legféktelenebb, a legnehezebben kormányozható tartományoknak. A mi határaink érdeke tehát épen ugy, mint a rend érdeke igazolja az ideiglenes megszállást és hogy ez nemcsak az én csekély nézetem, de Európa leghiresebb államférfiáé, ez könnyen bebizonyitható. Ez volt nézete a berlini kongresszust aláirt államférfiaknak. Méltóztassék megtekinteni az aláirását azon férfiaknak, kiknek nevei nemcsak nemzetük, de a világtörténelem lapjain fognak ragyogni, és kiknek hirnevén nehezen fog az csorbát ejteni, hogy itt működésüket ügyefogyott férczműnek nevezték. Igy nyilatkoztak Beaconsfield és Salisbury Angliában tartott beszédeikben; igy nyilatkozott Gambetta, kinek belátását ugyhiszem nem fogják kétségbevonni; Gambetta határozottan nyilvánitotta, hogy Austriának állása és

preponderáns befolyása Bosznia és Herczegovina megszállása által szükségkép oly politikára vezet, mely az angol politikával párhuzamos, mert ugyanazon érdekek őrévé állitja fel Austriát a nyugaton, amelynek őre Anglia Kis-Ázsiában. Laveleye nemzetünk egyik legjobb és leghivebb barátja, ezt a módot találta egyedül lehetségesnek egy Boszniában keletkezett irtóháboru kikerülésére, ezt a módot a legalkalmasabbnak Dél-Pánszlávia meggátlására.

Itt az mondatott, hogy ez a szellemi vakságnak eredménye; aki nem látja a csapdát, melybe Austria-Magyarország ezáltal belekerült, az vaksággal van megverve. Osztoznak a vakságon Beakonsfielddel, Saliszburival, Gambettával és Lavaleyel.

Ellenkezőleg, kik rosszalják, kik emelik kárhoztató szavukat? Eszembe jut egy régi országgyülési adoma: „egy fiatal, az országgyülésre induló követ, tanácsot kérvén az ellenzék egyik régi vezérétül (az adoma többek előtt ismeretes lesz), azt a tanácsot nyerte: mindenben kövesd utasitásodat, ha utasitásod nincs, meggyőződésedet, ha meggyőződésed nincs, tekints a personálisra, mindig annak ellenkezőjét tedd, amit ő mond," mert ez szolgál azon ellenzéki férfiu szerint a haza javára. Alkalmazzuk az adomát. Ha kételkedünk, valjon valamely lépésünk hibás-e vagy jó? nézzünk az ellenfélre, amit ő rosszal, az javunkra van, amit ő dicsér, az kárunkra van. Már pedig az orosz- és pánszláv eszmék szóvivői rosszalják-e vagy dicsérik az ideiglenes megszállást? Rosszalják. Castellár, a hires spanyol republikánus, de ideálista, ki a

fajoknak egységét az emberiség feladatai megoldása legczélszerübb módjának tartja; Castellár szerencsétlen csapásnak mondja Szerbiára, Dél-Szláviára, Austria működését, akcióját. Tisztelt képviselőtársam, Madarász József a minap azt hangoztatta, de a horvátok javasolják. Mellőzve a történeti reminisczencziákat, mert e teremben kevesen vannak, kik ne tudnák, hogy Bosznia nagyrésze sajátlag Horvátország, és hogy az, amit ma Horvátországnak nevezünk, hajdan Szlavoniának neveztetett, s mi ma Szlavonia? az hajdan Magyarországnak kiegészitő része volt. Mellőzve tehát a történeti reminisczencziákat, mit bizonyit a horvátok felirata? a horvátok javaslata? Azt jelenti, hogy nekik speczifikus horvát aspirácziói, kivánalmaik vannak, melyek — fájdalom — a miénktül sokban eltérnek, de bizonyitja egyszersmind azt is, hogy ők nemzetiségük feláldozásával egy nagy Szerbiába beolvadni egyáltalában nem akarnak, hogy nem gravitálnak a nagy Szerbia felé, hanem önmaguknak önálló kört akarnak képezni. Ez ellenkezhetik a mi érdekeink- és felfogásunkkal, de nem azonos a nagy déli Szlávia vagy déli Pánszlávia alkotására való törekvéssel.

De az mondatik, hogy a dualisztikus alkat veszélyeztetve van, a felirat hangoztatja az aggodalmat és én ezen aggodalmat részben indokolhatónak, részben jogosultnak tartom; részben, mert hogy a dualisztikus alkatot, amelyet a monarchia nagy többsége óhajt, a fejedelem oltalmaz és védelmez, oly könnyen lehessen megingatni, néhány száz mértföld hozzácsato-

lásával tönkretenni, azt nem hiszem, de itt végleges beillesztésrül, annexiórul nem volt szó.

Nem én mondom ezt, de mondotta az, kinek szava e teremben mindenki előtt szent. A berlini mandátum alapján állunk. Hogy pedig egy tartománynak ideiglenes megszállása veszélyeztetné a dualizmus alapot, ez annyi lenne, mint előre verdiktet mondani ezen formára a monarchia cselekvő képessége szempontjából. Ha nem akarjuk azt elismerni, hogy nekünk minden háborut csak szerencsétlenül lehet viselnünk, oly szerencsétlenül, hogy itt a haza területén vivunk csatákat: akkor el kell ismernünk, hogy lehetnek és lesznek esetek, melyekben diadalmas zászlóinkat az ellenség országaiba, tartományaiba átviszszük s akkor azoknak ideiglenes megszállásárul és ideiglenes kormányzásárul kell gondoskodni anélkül, hogy ezáltal a dualisztikus alkat veszélyeztetve volna.

Az ily megszállás tarthat rövidebb, hosszabb ideig. Van rá példa: a 7 éves háboru alatt Oroszország Poroszországot évekig megszállva tartotta és természetesen kormányozta. Hogy ily intézkedésekre nézve a törvényhozás hozzájárulása kivántatik, hogy e tekintetben törvényes intézkedéseknek kell történni, azt kétségbe nem vonom, annak meg kell lenni és remélem ez annak idejében meg is fog történni.

Elfogadom alkotmányunk szellemében azon e teremben hangoztatott állitást, hogy a külügyi politikára, irányára nézve a két állam ministeriuma is — irányára nézve mondám, — felelősséggel tartozik.

Igen szépen kifejtette ministerelnök ur egy-

szersmind azt is, hogy a felelősséget nem lehet kiterjeszteni az akczió minden mozzataira, minden részleteire, minden egyes intézkedéseire nézve, mert aki azt teszi, az törvényben gyökerező felelősségét a külügyministernek megsemmisiti, illuzóriussá teszi.

A két állam ministerelnökei hozzájárulhatnak a külügyek vezetéséhez, de nem részleteihez, ha csak a külügyek vezetését nem akarjuk lehetetlenné tenni azon nehézségek által, amelyek a két állam ministeriumának és törvényhozásának netalán ellentétes véleményébül erednének.

Azt mondta egy előttem szólott tisztelt képviselő ur: ez semmi argumentum, mert minden államban, hol két kamara rendszer van, lehetnek eltérők a nézetek a két kamara közt és ez ugyanazon következést vonja maga után, mint nálunk a két parlament vagy két ministerium közt fennforgó nézetkülömbség.

Hiszem, hogy ezen okoskodásbul a végkövetkezést képviselő ur nem vonta volna le, t. i. azt, hogy mindenütt egy kamarába kell összpontositani a törvényhozást, sőt miután a végrehajtó hatalom és a törvényhozás közt is lehetnek ellentétek, meg tovább is kell menni, nem hiszem, hogy egy konventet állitott volna fel a külügyek legczélszerübb vezetésének legczélszerübb alakjául. De ha ily ellentétek előfordulhatnak, a következmények nem lehetnek oly sulyosak, mintha nem ugyanegy országnak, hanem két külömböző államnak két-két ministeriuma, két-két törvényhozó háza, tehát 6 testület hozzájárulásához van kötve azon külügyminister, aki mégis azokért, amit tesz, fe-

lelős. Ez az egyéni ministeriális, parlamentáris felelősséget felcserélné azon kollegiális rendszerrel, mely azelőtt nálunk divott.

Elvállalom tehát a felelősséget egyik és másik állam ministeriumára elvileg és a politika irányára nézve, de nem vállalom el az egyes intézkedésekre, módozatokra és a módozatok egyes részleteire nézve.

Az volt mondva többször: hiszen Bosznia megszállása régi terv, nem a berlini kongresszus, nem a keleti kérdés, egészen más okok szülték Bosznia-Herczegovina és Török-Horvátországnak megszállását, az évek óta terveztetett, csak most ragadták meg az alkalmat.

Erre megfelelt Pulszky, aki azt mondta: semmi tervszerüség nem volt az eljárásban, hogy az előkészületek hiányából lehet látni, hogy az azelőtt tervezve, átgondolva nem volt, mert külömben egészen máskép cselekedtek volna.

Meg volt állapitva az elv, olyan államalakulásokat nem türni a Balkán félszigeten, melyek a monarchia biztonságát veszélyeztetnék. Az eszközökre nézve, melyek a körülmények szerint változhatnak, az elvnek megállapitása után mulaszthattak talán egybenmásban, de az nem a tervszerüség hiányát, hanem az eszközök alkalmazhatóságának nehézségeit és az időpontnak netaláni alkalmatlanságát tünteti fel.

Mert tökéletesen osztom azon nézetet, hogy egy külakczióra meg kell választani — ha lehet, — a kellő időpontot, akkor kell azt megindítani, midőn a nemzet pénzügyileg, politikailag meg van szilárditva, meg

van erősödve; kiemelem, ha lehet megválasztani, csakhogy nem mindig a nemzettül függ az időpont megválasztása.

A történelmi eseményeket nem egyes ember s egy nemzet akarata határozza el. Hiszem, hogy Európa államférfiai szivükbül kivánták volna talán az egy orosz kivételével, hogy a katasztrófa a keleten most ne álljon be, hanem álljon be más időbe, álljon be akkor, mikor az európai egyensuly azon fő faktora, mely az európai kérdésekben mindig főtényező volt, melynek megzsibbasztásával az egyensuly alapja megingott, mikor Francziaország visszanyerte volna egész erejét és befolyhatott volna az eseményekre. De mert a költő mondja: „Mit des geschikkes mächten, ist kein sicherer Bund zu flechten, und das unglück reitet schnell.“ Előbb következett be a katasztrófa, mint kivántuk volna, mint kivánta volna Európa, de azért nem felelősek az államférfiak, mert az az események következménye.

De azt mondák: mi hasznunk belőle, akármiként erőlködünk, akármiképen akarjuk Európa segitségével rendezni a keleti ügyeket, rajtunk azzal segitve nincs, mert a török többé nem szomszédunk, akárhogy konsolidálja magát, akármi történik vele, reánk nézve annak minden jótékony hatása elveszett.

Kérdés valjon nem marad-e szomszédunk, ugy amint a dolog ma áll? én azt feltétlenül tagadni nem merném. De felteszem, ha nem maradna is az, azt hiszik, hogy erős, az ellenséges tartományok elválasztása által konsolidált, a török és mohamedán népesség

többségében gyökerező, habár kisebb Törökország nem birna sulylyal a Balkán félsziget eseményeinek fejlődésére és nem tarthatná féken mindazon aspirációkat, melyek ugy reánk, mint reá nézve veszedelmesek? és hogy ennélfogva Törökország nem volna hasznunkra még akkor is, ha többé nem közvetlen szomszédunk?

De elvesztettük a délszlávok simpathiáját, — ugy hallottam panaszkodva emlittetni, — és pedig nem a horvát, nem Polyt, Maximovics, Hadzsics részérül, de olyanok részérül, akik a törökbarát politika hivei.

Hát hogy tarthattuk volna meg a délszlávok simpathiáit? Mit kellett volna tennünk? Az oroszokkal szövetkezni. Ez talán legbiztosabb mód lett volna, de ezt mindenki perhorreskálta. Az ő jogosult kivánalmaik kielégitése által? Hiszen Szerbia függetlenittetett, Cernagóra souverain lett. Bulgária egyrésze, habár a török souverenitás alatt álló, de mégis autonom szabadságot nyert. Megakadályoztuk ezt mi, megakadályozta külügyérünk? Hát mi által vesztettük el a délszlávok simpathiáját? Az által, hogy egy déli pánszlávia megalakulását meggátoltuk? Igenis, és ez épen azon politika mellett szól, amilyet mi követtünk. És a délszlávok simpathiáiért, lételünknek, ugyszólván életfeltételeit feláldozni, ugyhiszem senki sem hajlandó. Tanti poeniteri nen enso.

Az mondatott: nagyhatalmi állásunknak derogál egy mandátum elfogadása.

Én az európai regiót és ujabb történetet tekintve, abban nem látok, mi a nagyhatalmi állásnak prejudikálhatna, ha valamely status az összes európai nagy-

hatalmak bizalma által a rend érdekében szükséges intézkedés foganatosítására hatalmaztatik fel. Megszünt-e Francziaország prestigeje, hogy a 20-as években Moreát az oroszok és angolok egyetértésével Maison tábornok alatt csapatai szállották meg? Mikor volt Austria az európai államok konczertjében döntőbb befolyásu, mint a bécsi kongresszus után? és megingatta-e ezen nagyhatalmi állását, megrontotta-e prestigejét, hogy a laibachi, troppaui kongresszusok megbizása folytán Piemontot, Nápolyt és Siciliát megszállotta? Francziaország nagyhatalmi állása csökkent-e azáltal, hogy a veronai kongresszus őt a spanyolországi expediczióval bizta meg, vagy mikor 1860-ban Európa érdekében Napoleon Syriát szállotta meg?

Az volt mondva: a monarchia folyton elszigetelten állt, ez volt politikánk hibája, ez itéli el külügyi politikánk vezetését, ez a mi hibás politikánk eredménye. De most, midőn nem állunk elszigetelten, midőn Európától támogatva akczióba lépünk, most ez a hiba.

T. képviselőház! Az volt mondva, hogy valahányszor a ministeriumnak és a külügyministernek a magyar képviselőház szavazatára van szüksége, akkor történnek bizonyos intézkedések, hogy hangulatot teremtsünk. Én nagy tisztelettel, személyes tisztelettel, hálával viseltetem a külügyminister személye iránt, nagy véleménynyel vagyok diplomácziai talentuma, befolyása, képessége iránt, de azt még sem hiszem, hogy lord Beaconsfield Londonban és gróf Suvaloff Livádiában csupán csak azért tart beszédeket, illetőleg azért utazgat, hogy a magyar parlamentben mellette korteskedjenek.

Hol van a határ a terjeszkedés és túlterjeszkedés közt? — ez volt a kérdés. Erre megfelelt a berlini kongresszus. A túlterjeszkedés a san-stefanói béke, és a terjeszkedés kellő korlátok közt a berlini kongresszus eredménye.

A feliratra magára az volt mondva, hogy aggodalmakat nyilvánit, bizalmat nem fejez ki, s azért nem eléggé őszinte. Én külömbséget tudok tenni az aggodalom és az eljárás rosszalása közt; én külömbséget tudok tenni a történeti tények folyamából felmerült nehézségek feltüntetése és az egyes személyeket terhelni óhajtó viszketeg közt oly eseményekért, melyeket nem a személyek cselekvősége, hanem a világtörténet folyása idézett elő.

Végül hasonlatosság történt Lengyelország feloszlatása és a mostani események közt, sőt a ház egyik szónoka azt mondá: „Gróf Andrássy Kaunitz herczeg babérait keresi, amelyeket a lengyel felosztás alkalmával szerzett, azok után vágyódik, annak nyomdokaiba lép.“

Valjon Lengyelország felosztását a mostani eseményekkel lehet-e párhuzamba vonni, lehet-e egy, az európai czivilizáczió szinvonalán állott, az akkori államintézvények szellemének megfelelő, szabad, művelt államnak felosztását, oly felosztását, hogy annak egyes feldarabolt részeit a szomszéd hatalmak sajátjoknak tulajdonitották, — valjon lehet-e azt párhuzamba vonni azzal, ami most történik Törökországgal, ahol nem is tökéletes feldarabolásról, hanem egyes önálló kisebb államok alkotásárul van szó, ahol a nép- és vallásfelekezeti gyülölségbül eredő bajok egészen más természetüek, mint Lengyel-

országban voltak, — valjon lehet-e ezen két eseményt párhuzamba vonni, azt vitatni, diszkutiálni nem akarom. De egy bizonyos: hogy ha vannak Kaunitz herczegnek a monarchia körüli érdemei, amint hogy vannak; ha szerzett babérokat, azt nem Lengyelország felosztásával szerezte. A legdicséretesebb, amit róla mondhatunk, az, hogy annak nem volt kezdeményezője; a kezdeményezés vétke, büne II. Frigyest terheli, akit Macauly oly élesen, hét félelem és könyörületnélküli zsarnoknak nevezett; és terheli II. Katalin czárnét.

Kaunitz herczeg babérjaira rásütötte a megfelelő elitélés bélyegét nagy királynőnk Mária Terézia, amidőn azt irta Kaunitz herczegnek, hogy Lengyelország felosztása égbekiáltó igazságtalanság, és az észszel, erkölcsiséggel ellenkezik; mi miatt nemcsak aggodalom, de szégyen szállja meg; reásütötte, hogy ő ugyan, mint rja, nem lévén többé vigeurben, azt meg nem akadályozhatja, de mikor rég sirjában fog nyugodni, még az utókor meg fogja sajnálni és sinyleni ezen erkölcstelen cselekmény következményeit. Akkor itéletet mondott ezen cselekmény felett, itéletet azon irányzat felett, melynek babérjai senkire nézve buzditók nem lehetnek.

Mária Terézia verdictumát a történet megerősitette, s azért abban, ami Lengyelországon történt, nincsen semmi csáberő más államférfiura, hogy ugyanazon ösvényen haladjon; méltán mondhatja: „vestigia terrent".

Elfogadom a felirati javaslatot.

Tisza Kálmán.

November 15.

T. képviselőház! Midőn felszólalok, tartózkodni fogok ez alkalommal minden polémiától és reflekszíók tételétül, ha szükségesnek mutatkoznék ez, ugy is lesz rá alkalmam a vita folyamában erre visszatérni és például megvilágitani oly állitásokat is, hogy a kormány politikáját a délszláv politikusok szeretik és támogatják.

Most feladatomnak azt tartom, hogy teljes tárgyilagossággal és csakis annyiban érintve a felhozottakat, amennyiben a tárgygyal elválaszthatlan összefüggésben állanak — nyilatkozom az iránt: mint fogtam és fogom fel a keleten követett és követendő politikát. Mielőtt ezt tenném, csak azt kivánom megjegyezni, hogy a képviselőház 21-es bizottsága által benyujtott felirati javaslatot a részletes tárgyalás alapjául elfogadom. Elfogadom pedig azért, hogy az aggodalmak, ha léteznek, a trón előtt adandó alkalommal kifejezést nyerjenek, gátolandónak egyáltalában nem tartom. Egyébiránt elfogadom azért is, mert nagyon természetesnek találom akkor, midőn nagy horderejü világesemények folytak le és vannak folyamatban, olynemü világesemények, amelyek e monarchiát és ebben hazánkat oly közelrül érdeklik: bárkinél is kell, hogy sok irányban aggodalmak keletkezzenek; és a külömbség csak az, valjon

ezen aggodalmak a világesemények természetszerü következményei-e, vagy pedig következményei egy bizonyos követett politikának.

A világesemények forgását megakadályozni sem egyes ember, sem egyes nemzet képes nem volt és nem lesz soha. Aki a világesemények folyamával magát egyenes ellentétbe helyezi, az rendesen összetiportatik. A feladat nem lehet más, mint igyekezni a világesemények lefolyását ugy módositani, hogy hazánkra, államunkra azok folytán a lehetőségig legkevesebb teher, baj, nehézség háramoljon; és hogy azon államnak, melynek sorsárul szó van, jövője sem politikailag, sem közgazdászatilag ne veszélyeztessék.

Bocsásson meg a t. ház, ha bár lehetőleg röviden, de mégis némileg hosszasan fogok errül szólani.

Mióta keleten az ujabb bonyodalmak majd 3 éve megindultak, a magyar-osztrák politika főirányát kettőben látom. Először, anélkül, hogy a keleti keresztyének elnyomásának részesei lennénk, a lehetőségig arra törekedni, nem ugyan hogy a török birodalom integritása mindenáron fentartassék, mert hogy ezen törekvést czélunknak és feladatunknak nem tartom, eziránt már régen nyilatkoztam, — de arra, hogy a török hatalom a lehetőség korlátai közt mint jó szomszédunk megmaradhasson; és másfelől, hogy ha és mennyiben ez el nem érhető, a kelet egyetlenegy hatalomnak — és ez alkalommal természetesen másról, mint az orosz hatalomról szó nem lehet — martalékává ne váljék, hogy ezen hatalom túlterjeszkedése ott meg ne történhessék; hogy ezen keletnek ugy kisebb államai, mint különböző

népfajai megnyerjék azon meggyőződést, hogy még egy sikeres háboru után is, azon egyes hatalom tetszése szerint a kelet ügyeit nem intézheti; mert el kell hogy fogadja azon korlátokat, amelyeket neki Európa szab. És meg kell hogy győződjenek arról, hogy mi, a magyar-osztrák monarchia, a keleten élő keresztyén fajoknak ellenségei nem vagyunk; de hogy minden, ami reájok nézve kivánatos, állandó, biztos csak ugy lehet, ha nem ama hatalomtul egyedül, de Európától és tőlünk várják elérését annak, aminek elérésére a szabadság és czivilizáczió érdekében jogosultak.

Első ténye a magyar-osztrák monarchia külügyi vezetésének volt: a mindenki előtt ismeretes ugynevezett reform-jegyzék. Gondolom, nem fogja senki tagadhatni, hogy ezen törekvésnek nem volt más iránya, mint közvetlen közelünkben is, hol azon lázadás és nyugtalanság kitört, melyből később a keleti háboru fejlődött, lehetővé tenni, hogy a keresztyén népek kielégitése és azok megnyugtatása mellett ottan a török hatalom fennállhasson. Ugyanez irány, de változó fokozatokban vezette a külügyi hivatalt ugy a berlini memorandum, mint a konstantinápolyi konferenczia alatt. Mindezen esetekben külügyi hivatalunkat részint előljárva, részint csatlakozva, de azok mellett találjuk, akik a fentebb jelzett két czélnak az adott viszonyok közt érvényesitésére törekedtek. Hogy ezen törekvésnek nem lehetett nagyobb eredménye: arra nézve, azt gondolom, figyelembe kell venni Európának és az európai nagyhatalmaknak akkori helyzetét.

Igen jól tudja mindenki, hogy az európai nagy-

hatalmak közt egész a legujabb időig a kölcsönös és általános bizalmatlanság volt irányadó, amelyben egyik hatalom a másiktól óvakodva, magát elszigetelte a többitül; évek óta nem voltak meg azon barátságos összeköttetési kapcsok, melyek azelőtt a hatalmak közt léteztek. Emellett Francziaország kizárólag belügyeivel foglalkozott és még akkor jelét sem adta annak, hogy a külügyekben őt megillető nagyobb szerepet ismét felvenni szándékozik. Anglia kormánya a részint teljes mértékben létezett, a részint még meg nem szünt atrociti meetingek befolyása alatt, meg volt kötve működésében. Más kormány a szomszédja iránti bizalmatlanságtól vezettetve, a legkisebb mértékben sem érezte magát hivatva elrontani viszonyait azzal, akinek baráti szolgálatait a közte és nagy szomszédja közt lezajlott legutóbbi háboruban tapasztalta. Voltak oly hatalmak is, — és talán nem fogja senkisem kétségbevonni, hogy voltak, — melyeknek nem nagy megerőltetésükbe került, hogyha ily viszonyok közt, a magyar-osztrák monarchia elszigetelten teszi magát ellentétbe az eseményekkel, ezt régi, többé-kevésbé ismert szándékainak a monarchia ellenében valósitására felhasználja.

Ily viszonyok közt nem lévén ezen fellépéseknek kellő eredménye, kitört az orosz-török háboru.

Hallottam, tudom állittatik, hogyha eddig nem is, de itt kezdődik a hiba, mely elkövettetett; monarchiánknak tiltakozni kellett volna ezen háboru ellen és ezen tiltakozásával meggátolnia.

Én nem kételkedem, hogy monarchiánk tiltakozott volna ezen háboru ellen, de tiltakozott volna oly érte-

lemben, amely értelemben nagyhatalomnak kompromisszió nélkül tiltakoznia csak egy feltétel alatt lehet, azaz hogyha kész, ha tiltakozása figyelem nélkül hagyatik, fegyveres hatalma egész sulyát latba vetni, hogy érvényesüljön, nem kétlem, hogy sikerült volna meggátolni az orosz-török háborut, hanem ez esetben az orosz-török háboru helyett lett volna magyar-osztrák-orosz háboru, elszigeteltségével monarchiánknak és ellenséges indulatával nem egy másik nagyhatalomnak. Higyjék el, hogy illusió az, amit ha jól hallottam, valaki a túloldalon mondott, hogy ott lett volna velünk a török. Én, uraim a török népnek nagy tisztelője vagyok, de államférfiai sokszor hasonlitnak — általánosságban beszélek — a hajdani Bizancz államférfiaihoz, de most nem hasonlitom ezekhez, midőn felteszem róluk azt, hogy ha ők látják valaha, hogy annyi veszélylyel szemben a külömben is belbajokkal küzdő birodalmokat megkimélhetik a háborutul, mert akadt egy nemeslelkü monarchia, mely ezen háborut nyakukrul magára vette, bizonynyal nem fogták volna fiaik vérét és pénzét koczkáztatni.

De megengedem, sőt én, aki soha, midőn hazám fennállásárul van szó, még ha lelkemben támadna is kétely, azt felszinre vergődni nem engedném; mondom én megengedem s hiszem is, hogy mindezen viszonyok, minden európai konstelláczió daczára, a magyar-osztrák monarchia győzelmesen került volna ki e háborubul, de egyfelül a mindnyájunk által siratott véráldozatoknak legalább százszorosát s a mindnyájunk által oly keservesen érzett pénzáldozatoknak legalább huszszorosát kellett volna magára vállalnia.

Es mi lett volna mondom ezen kedvezőnek feltett eredmény? Egyfelől a keleti kérdés összes megoldatlanságában, a jogosult szabadságra vágyó minden keleti nép keblében azon meggyőződés, hogy szabadságát monarchiánk miatt nem érhette el; másfelől a ki nem oltható gyülölet, az általunk meggyőződésem szerint is legyőzendett, de meg nem semmisithetett 80 millió nép kebelében.

Azt mondják, — tudom — hogy nem kellett volna azért háboru, elég lett volna — hallottam a hivatkozást e házban is, — az 1856-iki példára, kellő erejü felállitás bizonyos strategiai pontokon és a háboru elmaradt volna egészen. Megengedem még ezt is. De ezen strategiai felállitás, ami a költségeket illeti, ismét sokszorosan multa volna felül azt, ami eddig a monarchia népeitül igényeltetett.

1856-ban, nem tudom biztosan a számot, inkább kisebbet mondok, mint nagyobbat, 600 millióba került egy ily felállitás. És az eredmény mi volt? Volt a monarchiának teljes elszigeteltsége és az, hogy ellensége lett minden keleti nép, ép ugy, mint minden európai hatalom.

Ami pedig a párizsi békét illeti, csak azt jegyzem arra meg, hogy a monarchiánk ezen felállitásán kivül, azt még némely csekély apróságok előzték meg, ugy mint Szebasztopol bevétele és más apróságok.

Kiütvén ily viszonyok közt az orosz-török háboru, a monarchia külügyi vezetése feladatának tekintette nyiltan tudatni ugyan, hogy bármi legyen a háboru vége, döntő szavunkat fenntartjuk; de azon túl a béke

idejére tartotta fenn befolyásának érvényesitését, megkimélvén ily módon a vér- és pénzáldozatoktul egy pár év során a nemzetet. S midőn a san-stefanói preliminaris béke megköttetett: a maga részérül is kötelességének tartotta, hogy Európa hatalmai ismét találkozván egy kongresszuson, ha csak lehet ez ügyeket együttesen és egyértelmüleg intézzék el.

Én a magam részérül nem tagadhatom, hogy már abban, hogy egy befejezett győzelmes háboru után Európa hatalmai összejöttek és e háboru eredményei felett határoztak, épen a nemzetközi jog és a szerződési politika szempontjából határozott nagy lépést látok, s azt hiszem, ez volt első alapja annak, hogy az európai hatalmak közti viszonyok ismét olyanok legyenek, minőknek a világbéke és jóllét érdekében lenniök kell, hogy lehessenek a hatalmak közt, adott viszonyok közt, ha a körülmények kivánják, természetszerü érdekközösségen alapuló szövetségek.

Azt hallottam t. ház, hogy mi haszna volt a kongresszusnak, hogy azt ratifikálta, amit Oroszország akart, hogy az egyenesen orosz érdekben működött? Az egyetlen változás, még azt is hallottam tegnap, hogy a sanstefanói béke meghagyta a török kormányzatnak Boszniát és Herczegovinát, a berlini kongresszus pedig annak okkupációját és administrációját az osztrák-magyar monarchiára bizta.

Engedjék meg, hogy röviden egy párhuzamot vonjak a san-stefanói béke feltételei és a berlini kongresszus megállapodásai közt. A san-stefanói béke alkotott egy Bulgáriát Konstantinápoly elébe tolt határokkal,

ugy, hogy maga Törökország fővárosa minden perczben meglepetésnek lehessen kitéve. E mellett ezen Bulgáriát lenyujtotta az aegei tengerig, ketté vágva tehát ezáltal a Törökországnak még meghagyott tartományokat és az ezen benyuló részen túl eső területen megint összehagyta jönni Szerbiát és Montenegrót, ugy, hogy jóformán csak katonai ut maradjon köztük, és azután a török birodalom azon két provinciáját, amelylyel a muszka háboru előtt sem birt, s melyeket azalatt sem tudott lecsendesiteni, meghagyta neki azon kötelezettséggel, hogy csendesitse le. Bulgária szervezését teljesen az orosz hatalomra bizta, amely magának ott hosszu éveken át nagy haderő tarthatását kikötötte.

Ezek voltak főbb vonásai a san-stefanói preliminaris békének. A berlini kongresszus azt, hogy egy háboru lezajlott, melyben az egyik fél teljesen győzött, teljesen nem ignorálhatta, de Bulgária határait visszaszoritotta ugy Konstantinápolytul, mint elszoritva az aegei tengertül, a török terület kontinuitását meghagyta. Az alkotott Bulgária szervezését nem orosz, de európai komisszióra bizta és az orosz hadsereg kivonulására, az előbbihez képest aránylag rövid határidőt szabott; Boszniát és Herczegovinát pedig meghagyta a szultán jogara alatt, de annak okkupácziójá és kormányzatát az osztrák-magyar monarchiára bizta, bizta pedig — most csak ezen oldalát emlitem, majd visszatérek e thémára, miként ezt ugy lord Beaconsfield, mint mások határozottan kimondották, — épen elsősorban magának Törökországnak érdekében, mint amelynek ily módon megakarta adni a lehetőséget, — hogy megmaradt erejét

nem lévén kénytelen szétforgácsolni, — a többi hozzá közelébb fekvő területen békés és rendes állapotokat alkothasson.

Feltenni, supponálni lehet mindent, de ha meggondoljuk, hogy épen ezen tartományokban a muszkaháboru által erejében még meg nem tört Törökország a rendet éveken keresztül felállitani képes nem vala, ha tapasztaljuk, hogy ma is a kormányzata alatt közvetlenül megmaradott területeken a rend helyreállitása reá nézve mily nagy feladatnak mutatkozik, hogy ma is ily viszonyok közt a rend fenntartási kisérletnek egyik legjelesebb hadvezére is áldozatul esett, akkor nem fogjuk azt mondhatni, hogy ezen feltevés, melybül ezen szempontnál kiindultak, alapot nélkülöz.

Én, tisztelt ház, elismerem, hogy ezen eljárást lehet kritizálni, helytelenïteni, de azt mondani, hogy egy oly hatalom érdekében történt, amely győzelemmel bevégzett háboruja folytán e győzelem eredményeinek egy tetemes részérül lemondani volt kénytelen, teljesen lehetetlen.

Reflektálnom kell arra, mi itt is ismételten hangsulyoztatott, hogy azáltal, hogy Bosznia és Herczegovina okkupáltatott, a kormány megcsalta az országgyülést, kijátszotta a nemzetet. Ez nem igaz. Én ezen alkalommal hallottam fejtegettetni igen szép és ékes theoriákat arra nézve, hogy soha sehol másutt oly valami, hogy ilyenek a parlament előleges megkérdezése nélkül történjenek, nem szokott megtörténni. E theoriák fejtegetésébe, mert nem akarok polemizálni, nem bocsájtkozom be ma, az azomban, hogy másutt ilyesmi nem

történik és nem történhet, valótlan; nem kell messzire vissza menni, most egyidejüleg történt. Anglia kormánya hitelt kért a parlamenttül, Anglia kormánya (meg is támadta érte,) fegyveres erőt hozott át Indiábul, s Anglia kormánya nemcsak Cziprus sziget okkupáczijára, hanem a török-ázsiai birtokok garantirozására, ezen valóban kiszámithatlan eredményü kötelezettségre kötött szerződést és errül addig, mig megkötve nem volt, igazán még csak sejtelme sem volt senkinek sem. Már pedig Angliátul azt, hogy parlamentáris ország, talán mégis megtagadni nem lehet. Ami már most a mi helyzetünket illeti, ha nem volt is, a minthogy ily esetekben hivatkozhatom az összes történelemre, nem is lehet előleges törvényhozói intézkedés, mert hiszen ily módon szemben más államokkal, külpolitikát vezetni senkinek sem sikerült még, meg sem kisérlette senki és megvagyok róla győződve, hogy azon t. képviselő urak, kik a tulsó padokon ülnek, ha rájuk kerülne a sor, hasonlag nem kisérlenék meg; de hogy az ország tudta, sejtelme nélkül vagy tiltakozása ellen történt volna ez, ismétlem határozottan, nem áll.

Nem hivatkozom kormánynyilatkozatokra, melyekre nézve magam részérül legalább nyugodtan mondhatom, hogy valahányszor nyilatkozatombul megkisértetett annak kimagyarázása, hogy ez soha semmi esetben történni nem fog, e magyarázat ellen mindig itt e ház kebelében tiltakoztam.

De hivatkozom arra, mi a 60 milliós hitel fedezetének megszavazásakor történt.

A 60 milliós hitel fedezetének megszavazásakor az

1878-ik évi május hó 14-iki ülésben történt, hogy az ellenzék egyik árnyalata által egy határozati javaslat nyujtatott be, mikor erre nyilatkoztam és erre az akkori tagokat figyelmeztettem, kimondtam: hogy én ezen javaslatot alaki scrupulusoknál fogva nem tartom elfogadhatónak, de minthogy annak lényegével ugy magam, amint látom — a ház minden tagja, — kivételével legfeljebb azon uraknak, kik akkor a szélsőbalon még kevesebb számmal ültek, felszólitottam az inditványozókat, hogy ezen lényegileg helyes határozatot alaki okok miatt a leszavaztatásnak ne tegyék ki.

Ők sziveskedtek javaslatukat visszavenni.

Ezen az ellenzéktül jött, általam is helyeslett javaslat, mit tartalmazott? Azt: hogy károsnak tart oly politikát, melynek czélja nem a san-stefanói előzetes békekötésben megkisérlett orosz hatalmi túlterjeszkedésnek meggátlása és ezáltal az európai jogállapot biztositása, hanem a török birodalom területén való osztozkodás, s mely a monarchiát ellentétbe hozza azon hatalmasságokkal, melyek Oroszország ama kisérletének ellenállanak és ily politika kezdeményezésének tekintené és ennélfogva helytelennek tartaná a török birodalom bármely tartományának ama hatalmasságok ellenére eszközölt megszállását.

Az igaz, hogy ezen javaslat nem mondja ki azt, hogy mely területrül van szó, de a vitában az is megneveztetett, hogy Bosznia és Herczegovina megszállása helytelenittetik, ha az azon hatalmak ellenére történnék, amelyek Muszkaországgal keleti preponderancziáját megakadályozni akarják.

Nos uraim, midőn ezek után a megszállás megtörtént, nemcsak ezen hatalmaknak ellenzése nélkül, de eme hatalmaknak javaslatára, inditványára, az európai összes hatalmaknak beleegyezésével; akkor lehet még ezen politikát rosszalni, de azt mondani, hogy ez a törvényhozás kijátszásával, annak kifejezett nézetével ellenkezőleg történt, mondani nem lehet.

De, tisztelt ház, ha tovább megyünk, méltóztassék, — és itt már a tisztelt függetlenségi párt tagjait sem kimélhetem meg némi észrevételtül, — méltóztassék visszaemlékezni azok után, mik a mult országgyülés vége felé történtek, s melyekből egy példányt felolvasni szerencsém volt, emlékezzünk vissza magokra a választási programmbeszédekre, s az egész választási mozgalomra. Lehet-e mondani azok után, midőn majd mindenki érintette programmjában ezen ügyet, lehet-e mondani azután, midőn a mandátum elvállalása tisztában volt már julius közepén, midőn az akczió már julius végén megindult, hogy az ország megcsalatott, meglepetett az akczió által? Hallottam azt, hogy az országgyülést nem kellett volna feloszlatni, vagy ha ez megtörtént, rögtön össze kellett volna hivni, s jóváhagyását ki kellett volna kérni.

De mig ez irányban fentartom egyfelül nézeteimet, s fenn, ha szükséges, azok bővebb ismétlését, csak azt kérdem azon tisztelt képviselő társaimtól, hogy ha a kormány ezen eljárást követte volna, valjon ők, kik hónapokkal az országgyülés lejárásának ideje előtt már azt hangoztatták, hogy nem járja az országgyülést a kiegyezési kérdésekben szavaztatni, mert hisz e kérdések a választásoknál megemlitve nem voltak, valjon ők mit

mondtak volna ezen kérdésre nézve, mely az 1875-iki választásoknál szóba csakugyan nem jöhet?

Én azt gondolom, hogy midőn a kormány egyfelől tartva magát a kifejlődött nézetekhez, — legalább nem sértve meg a kifejezett nézeteket, — másfelől azt akarta, hogy eljárása felett egy oly törvényhozás itéljen, melynek képviselőháza akkor választatott meg, mikor ezen ügyek már tudva voltak, ez a kormány, az alkotmányosság megsértésével, kijátszásával nem vádolható.

Jelöltem külügyi politikánk helyes irányát. Egész őszinteséggel megmondom, hogy ez nem lehetett és nem lehet más, mint hogyha a világeseményeket meggátolni nem lehet, gátoltassék meg az, ami létérdekeinkkel ellenkeznék, hogy egyetlen hatalom saját omnipotenciája körébe vonhassa a keleti alakulásokat; azt hiszem, hogy az egész politika iránya, minden ami történt, ezen czél felé vezet. Azt hiszem, hogy ezen czélnak elérése ma elsősorban attul függ, hogy a berlini szerződést mi tartsuk meg pontosan, de gondunk legyen arra, hogy mások is megtartsák.

Én azt hiszem, tisztelt ház, hogy mig egyfelől minden ellentétes áramlatok daczára, nem szabad kételkedni abban, hogy az európai kongresszuson elvállalt kötelezettséget mindenki teljesiteni, addig másfelől még kevésbé lehet és szabad kételkedni abban, hogy azon hatalmak, melyek szavuk sulyával azon határozatokat hozták, azt: hogy ezen határozatok megváltoztassanak, eltürni nem fogják. Ha ez bekövetkezik, akkor eléretett a czél anélkül, hogy megzavartassék Európa békéje, ha ez be nem következnek, mit nem hiszek, minden eset-

ben és a jelenségek erre, melyek mutatkoznak, azt hiszem egészen mellettem szólanak, megvagyok arról győződve, hogy mi, kik tudtuk érdekeinket Európa érdekeivel összeegyeztetni, egy netalán kitörendő küzdelemben egyedül állani nem fogunk.

Lehet, hogy e tekintetben kevés sulyt fektetnek a tisztelt képviselő urak arra, hogy elszigetelten vagy másokkal együtt megy-e valamely állam neki egy végzetteljes nagy küzdelemnek. Én a magam részérül arra igen nagy és határozott sulyt fektetek, ha szinte érzem is, hogy lehetnek viszonyok, midőn még ezen kedvező chance nélkül is kénytelen valamely állam az odadobott keztyüt felvenni. (Ugron Gábor: ki ellen?)

Csudálom, hogy képviselő ur kérdezi, ki ellen? Én remélem, senki ellen, de miután megmondottam, hogy feladatunk az orosz hatalom túlterjeszkedését, azt, hogy mindent hatalmi omnipotenciájába vonjon, meg nem engedni, s miután a berlini szerződés végrehajtásánál Oroszország az, melynek cselekednie kell, nem adtam rá okot, hogy ezen kérdés hozzám intéztessék.

És nem tartom feladatunknak, nem a kormány feladatának, hogy Oroszországgal a háborut keressük, mert most egy csekély mozgalombul tapasztaltuk és tapasztalták azok, akik elfelejtették talán, hogy mi egy háboru következményei. De ha a berlini szerződés végrehajtásárul beszélek, csak azzal szemben lehet a háborurul szólni, aki annak határozatait, nem hiszem, hogy tegye, — de esetleg megtagadhatná.

Én, tisztelt képviselőház, azt tartom ma is, hogy a monarchiára és Magyarországra nézve nem lehet jobb,

mintha bár szükebb körben is, regnerálni tudja magát a török hatalom, de én azt tartom, hogy a monarchia politikájának mindig résen kell lenni, ügyelni kell, hogy a keleti kis államok és az ott lakó különböző néptörzsek mindenikének kebelében mindinkább megerősödjék ama hit, hogyha a keleti bonyodalmak most vagy később feltartóztathatók nem lennének, azon hatalom, mely sorsokra a legnagyobb befolyást gyakorolhatja, nem ama nagy északi hatalom, de a hozzájuk legközelebb fekvő magyar-osztrák monarchia.

E feladat által lehet csak meggátolni az érdekeinkkel ellentétes alakulásokat, e módon lehet biztositani velük államgazdászati és kereskedelmi összeköttetéseinket.

És azt tartom, hogy mindaz, ami eddig történt és amit jelezni bátorkodtam, ha valakinek a tényked̈és egyik vagy másik része ellen lehet is kifogása, ezen czél felé törekedett, ezen czél elérésére szerezte meg a szükséges helyzetet és a szükséges alapot Európában. Megvagyok győződve, hogy más czélzatot kitüzni a monarchia politikájának helyesen nem is lehetett. A feladatnak csak azt tartom: mindig és minden viszonyok közt következetesen ezen czélzatra törekedni. De midőn ezt tartom, beismerem, hogy az ezen politikai czél érdekében szerzett alap fordítható más czél elérésére is, hogy ezen alap lehet kiinduló pontja egy más czélra törekedő politikának is. De ezen politikát azok, kik a bonyodalmak kezdete óta vezetik a monarchia külügyeit, folytatni nem fogják. És ha mások az eddigivel ellentétes politikát fognak folytatni: nem azokat fogja sujtani a felelősség, kik a helyes irányban haladhatásnak sze-

rezték meg az alapot, hanem azokat, kik e politika tovább vezetését kivéve kezükbül, öntudatosan vagy öntudatlanul olyanok kezébe tették, kik ellenkező irányban akarják azt vezetni.

Ezeket röviden elmondva, az itéletet a ház bölcsességére bizom.

Részemrül nyugodt vagyok az iránt, hogy ezen czélzataiban, helyes az orosz hatalom túlkapásainak meggátlására és monarchiánk keleti befolyásának biztositására irányult politika ezen czélra ugy törekedett, hogy minden más lehető eszközökkel szemben, melyeket én legalább beláttam és belátok, sok és sok ezer honfinak mentette meg életét épugy, mint sok és sok száz millió tehertül mentette meg az országot.

Fájdalom, minden áldozat nélkül ez sem történhetett. Sajnos ezen áldozat, amely szükséges volt, de csekély ahoz véve, melyet azon politika igényelt volna, melyet évekig hallottam azon padokrul követelni.

És bármi legyen az itélet, már ezen egy tény engem lelkemben meg fog nyugtatni.

Tisza Kálmán.

November 23.

A viták befejeztéig nem kivántam szólani, miután azomban bizonyos dolgokat válasz és felvilágositás nélkül nem hagyhatok, szoritkozni fogok csakis a legszükségesebbekre.

A kormány eljárását illetőleg több oldalrul hallottam azt mondani, hogyha a kormány azon állitásának igazolásául, hogy nem lett volna helyes orosz háborunak kitenni a monarchiát akkor, mikor a keleti bonyodalmak kitörtek, azt hozza fel, hogy ez azért sem lett helyes, mert ez alkalommal a monarchia valószinüleg elszigetelten állott volna, ezáltal a kormány legnagyobb vádat emeli önmaga és egész eljárása ellen. Ugyanezen eszmemenet kapcsában mondják azt is, hogy meg volt az európai mozoghatási tér, ott volt a párizsi béke, melynek alapján eljárni kellett volna.

Ezen utóbbira nézve hivatkozom azokra, miket már mások elmondottak. Hogy azon párizsi szerződést menynyire tekintették még akkor és már akkor Európa összes hatalmai, mint a keleti viszonyok rendezésének alapját, mutatja az, hogy Moldva- és Oláhországnak Romániává egyesülése a párizsi szerződés egyik nevezetes pontjával ellenkezik; mutatja a Pontus kérdésnek később elfogadott megoldása; de mutatja az is, hogy nemcsak az osztrák monarchia maga, hanem a párizsi

békét aláirt hatalmak közül egyetlen egy is keleti politikáját azon szerződésre nem alapitotta. Azon békeokmány létezett ugyan még papiron, de lényeges feltételeitül már annyira meg volt fosztva, hogy a nagyhatalmak közül, melyek azt aláirták, egyik sem tartotta czélszerünek és helyesnek azt választani kiindulási alapul.

De, tisztelt ház, én a magam részérül nemcsak azt mondtam, hogy a monarchia a feltett esetben elszigetelten állott volna, hanem figyelmeztettem azon általános helyzetre is, mely az azelőtt lezajlott háboru folytán beállott, melyben az egymás közt létező kölcsönös bizonytalanságnál fogva minden hatalom mintegy gyanakodva minden többire, elszigetelt helyzetben tartotta magát. Az, aki az utóbbi évtizedek eseményeit tanulmányozta, lehetetlen, hogy e helyzetet a külügyek mostani vezetőjének tulajdonitsa.

E helyzet az eseményekbül fejlett ki, s én azt hiszem, hogyha a külügyi vezetés ezen nem általa teremtett helyzet közepette számolva ezzel, egyfelül a végzetessé válhatott háborutul a monarchiát megkimélte, de másfelül létesitette azt, hogy ezen helyzet megszünjék, hogy az események által megsemmisitett európai alap helyett a keleten egy uj teremtessék, hogy az teremtessék Európa összes hatalmainak egyetértésével, hogy ennek folytán számolni lehessen arra, hogy legalább azon határig, mely itt le van téve, a monarchia nincs és nem lehet elszigetelve, akkor nem lehet a gyengeség beismerésérül és nem lehet az ezen téren való megtámadásrul szó, és ezen határig még az is, ki magát az alapot, mely

teremtetett, egészen nem helyesli, kénytelen elismerni, ha igazságos akar lenni, hogy a külügyi vezetés Európa és ebben a monarchia helyzetének határozott javulását eszközölte.

De azt is mondják, hogy a kormány nem tudta az eseményeket teremteni, előidézni, s midőn ezt maga bevallja, tehetetlenségét, gyávaságát vallja be; igaz, hogy ugyanazon táborbul néha ugyanazon urak azt mondják: hogy mindaz, ami Európában történik, a magyar-osztrák és mellesleg a magyar kormány kedvéért is történik. Mondták, hogy midőn a külügyministernek és magyar kormánynak hangulatteremtésre van szüksége, elindul és megy Ignatieff Bécsbe, megteremtetik a hangulat és megszavaztatik 60 millió, és midőn ismét hangulatot kell teremteni, elindul Suvaloff, megszólal Beakonsfield, sőt még azt is megtudtuk, hogy az orosz kormány a san-stefanói békét csak azért kötötte, hogy abbul le lehessen szoritani a kevésbé rossz berlini szerződést és ezáltal ismét gróf Andrássynak és a magyar kormánynak népszerüséget csináljon.

Az igaz, hogy Ignatieff Bécsben volt, megkisérlette a külügyért, aki önök szerint orosz politikát követ, rábirni, hogy egyoldalulag egyezzék ki, hogy azután a kongresszuson együtt csinálják azt, amit akarnak. Történetesen ez nem sikerült és ez a hangulatra jól is hatott, de hogy Ignatieff azért küldetett volna, hogy próbáljon meg valamit, ami az osztrák monarchiában nem tetszik, csak azért, hogy elutasitása a külügyi kormánynak népszerüséget szerezzen, ez uraim a józan ész határain túlmegy. Ugyanezt mondhatnám a többi példákra is.

Nagy szüksége lehet annak, hogy valamely kormányt az intencziói iránti gyanusitás utján tudja megbuktatni, aki még ilyen, igazán oly könnyen átlátható fogásokhoz is nyul annak gyanusitására.

Ami pedig azt illeti, hogy az államférfiak feladata nem az, hogy csak igyekezzenek ugy módositani a bekövetkező eseményeket, hogy azok az illető államra károsak ne legyenek és az illető állam jövőjét ne veszélyeztessék, de hogy kötelességük az eseményeket létrehozni és teremteni és azok felett uralkodni, hogy ezt az én képviselőtársaim hol vett mérték után alapitották meg, megvallom soká nem értettem, mert én legalább a legnagyobb államférfiak részérül és az államférfiuság bizonyitékának soha sem azt hallottam, hogy az államférfi a világeseményeket felidézze, hanem azt, hogy midőn a dolog, természetes fejlemény arra, hogy saját államának érdekeit előmozdithassa, felidézi a kedvező perczet, ezt megragadva, állama érdekeit érvényesitse.

De miután hallottam azon lesujtó itéletet, hogy gyarló, gyönge emberek Beaconsfild, Vaddington, Salisburi és mindazok, kik a berlini kongresszuson jelen voltak, és miután fel nem tehetem, hogy ezen lesujtó vádakkal azokat, kiket saját hazájukban államférfiaknak tartanak, kellő indokoltság nélkül illették volna, azon meggyőződésre kellett jutnom, hogy ők fedezték fel nem a történelemben, nem más államban, nem is ezeken a padokon az államférfiaknak még eddig nem létezett mértékét, amelylyel mérve, a többiek csekély, gyarló, gyönge emberek. Uraim, ez engemet nemcsak megnyugtat, de büszkévé is tesz, mert e mértéket csak

saját maguk közt itt e házban fedezhették fel és én nem kétlem, hogyha sikerülni fog errül Angliát, Francziaországot és a többi államokat meggyőzni, azok versenyezni fognak a nyomorult Beaconsfild, s a többi helyett önök közül ministereket választani.

A képviselő urak azt mondják: bármit mondunk, a követett politika orosz politika és Reichstadtban előre mindent elvégeztek, hogy az nem egyéb, mint parallel okkupáczió és zsákmányoni osztozkodás. No, én tudom, hogy önök a külügyministerrül keveset és a magyar kormányrul még kevesebbet tartanak, de annyit még is feltehetnek, hogyha a külügyi politika czélja az osztály lett volna, ha eziránt Oroszországgal ki akart volna egyezni, akkor ezzel már évek előtt megkínálhatta és végrehajthatta volna. De épen az, hogy ez nem történt, mutatja, hogyha erre felhivták volna is, a külügyi vezetés hű maradt ahoz, hogy egyoldalu egyezkedést nem folytat, Oroszországgal nem egyezkedik, de amit tesz, azt Európa hatalmaival egyetértőleg és azoknak helyeslésével teszi.

Hallottam, miként lehetne azt hinni, hogy ezen politika czélja az orosz túlterjeszkedés megakadályozása; hát azt hiszik, hogy nem könnyebb ezt elérni akkor, midőn Oroszország 100,000 embert vesztett és 2 milliardot áldozott, mint lett volna azelőtt. Én azt hiszem, mert aki még nem áldozott, sokkal készebb czélja kivitelére háboruskodni.

De hát azt mondják: a ministerelnök beszél az orosz túlterjeszkedésrül, tehát tudnia kell, mi a terjeszkedés? mi a túlterjeszkedés?

Igaz, tudom és megadom a választ. Elsőben is túlterjeszkedésnek tartanám, ha megengedtetnék, hogy az összes keleti alakulások most vagy jövőben az orosz hatalmi sferán, kizárólagos orosz befolyás alatt történnének. Én túlterjeszkedésnek tartanám, ha az orosz hatalom lábát a Duna jobb partján állandóan megvethetné.

Megtámadtattam azon feltevésért is, hogy orosz-osztrák-magyar háboru esetében a törökök magába hagyták volna monarchiánkat, s hallottam mondani, hogy a bámulatos ellenállást kifejtett törökök látva azt, hogy nem magukban állnak, még nagyobb ellenállást fejtettek volna ki. Mathematicze egyik állitást sem lehet bebizonyitani, de egy visszapillantás az eseményekre, azt hiszem, nekem ad igazat. Méltóztassék meggondolni, kifejlődött-e azon hősies, mindenki által bámult ellenállás, midőn az oroszok a Pruthon átjöttek? Védte-e magát a Törökbirodalom még akkor is, midőn az oroszok a Dunán átmentek? (Közbekiáltás: „Nem engedték!“) Valjon, ki nem engedte? Sőt védte-e csak magát a Balkánszorosokat? Hiszen majdnem fegyvercsapás nélkül mentek azon át az oroszok. Ezen megfeszitett védelem csak akkor kezdődött, midőn már a főváros kezdett veszedelembe jönni, s midőn a török nép a fatalizmusbul felverve, a kétségbeesés karjaiba vettetett. Ha ezt meggondoljuk, nem fogja senki mondhatni, hogyha valamely más hatalom az ellenséget a Pruthtul és Dunátul elszoritván, a török akkor is ily hősiesen védte volna magát. A plevnai szép, hősies küzdelem ezek után következett, midőn már az oroszok kényelmesen, majdnem fegyvercsapás nélkül mentek át a Sipka-szoroson.

Azt mondták: helyes a kormány politikájának azon czélzata, meggyőzni a keleti szlávokat arrul, hogy ők tőlünk és nem az oroszoktul várhatnak, s jövőjükre a legnagyobb befolyást Osztrák-Magyarország gyakorolhat.

De azt is mondták: hogy ezt a kormány politikája mellett elérni nem lehet, és midőn egyfelül azt mondták: hogy maga Bosznia és Herczegovina okkupácziója orosz érdekben, Oroszország egyetértésével történt, mások ismét azt mondták: hogy hogyan nyerhetnénk meg a szlávok szimpathiáját, midőn magunkat közikbe ékelve, czéljaikat akadályozzuk. Legelőször is azt jegyzem meg, hogy én nem a szláv népekrül beszéltem, hanem a keleti néptörzsekrül és a tisztelt képviselő urak megfogják engedni, hogy ott nemcsak szlávok vannak. De én soha és semmi viszonyok közt sem azt, hogy a magyar-osztrák monarchia feladata legyen a szláv népek ellenségének lenni egyfelől, sem azt, hogy a szláv népek iránti szimpathiábul megtörténni hagyjunk olyant is, mi a monarchia érdekeivel ellenkezik, soha sem mondtam. Én, tisztelt ház, beszéltem az orosz hatalom alá jutásrul és én azt, hogy a magyar-osztrák monarchiára veszély következzék, nem lelem abban, hogy egyes szláv törzsek az ő egyediségükben fejlődni, boldogulni, jólétre jutni tudnak, de igenis lelném abban, ha ezen egyes szláv törzsek meggyőződésem szerint, — maguk érdekeinek is ellenére, — egy tömbbe tömörittetnének a muszka vasvesző alatt, elfojtva a maguk közt keleten lévő nem szláv népfajokat.

És épen azért igy fogom fel a helyzetet és feladatot, azt, ha azon egy tömbbé olvadás gátlása miatt vesz-

tenők el a szimpathiákat, sajnálnám, de azon az áron, hogy megengedjem az egybeforrást, nekem nem kell.

Én tehát a biztositékot, amit kerestem, egyfelül abban lelem, — hogy ha akár ma, vagy bármikor a török uralomnak fenntartása ott lehetlenné válik, — a keleten lévő nem szláv törzsék lássák át, hogy van kire támaszkodniok abban, hogy a tenger a nyakukra ne nőjjön, hogy ők görögök, románok, stb. maradhassanak. A másik, amiben a biztositékot keresem az, hogy egyfelül megakadályoztatván azon általam jelzett egybeforrás, — másfelül, amint ez ma előttem is már igen helyesen mondatott, — az egyes ott lévő szláv törzsek maguk is győzettessenek meg arrul, hogy mibennünk láthatják saját egyediségük fejlődésének, jólétüknek, szabadságuknak nem ellenségeit, de mindaddig, mig azon határok és korlátok közt maradnak, előmozditóit; szóval láthatnak bennünket irántuk is jó indulattal viseltető, de őket más befolyás ellenében is megóvni is tudó, túlságos aspirációkat pedig visszautasitani képes szomszédokat.

És tisztelt ház, én azt hiszem, hogy maga az, ami Szerbiával történt, már is bizonyiték a mellett, hogy ezen irányban halad a külügyi politika; felemlittetett Szerbiának nagyobbodása és szemben azon állitással, hogy berlini béke nem tette nagyobbá, mint a san-stefanói szerződés, az ellenkező vitattatott. Én most a felett, hogy valamivel nagyobbá lett-e vagy nem, nem vitatkozom. Megengedem még azt is, hogy nagyobbá lett, de mi a külömbség a kettő közt? A san-stefanói béke megnevelte Szerbiát Montenegró felé egy nagy terület-

tel, a berlini béke visszaszoritotta onnan Szerbiát és megnevelte Bulgáriábul, nem is török területbül, tehát visszautasitotta ott, hol növekedése ellenkeznék a mi érdekeinkkel és nevelni engedte ott, hol ez a mi érdekeinkkel nem ellenkezik.

Én a multkor szlávokrul és pánszlávizmusrul nem beszéltem, de miután felmerült, vele foglalkoznom kell. Egyik tisztelt képviselőtársam czáfolva azt, hogy menynyire nem lehet beszélni arrul, hogy Boszniába és Herczegovinába azért kellett mennünk, hogy a pánszlávizmus ott elnyomassék, azt mondotta, hogy hiszen nevetséges, Boszniában és Herczegovinában nincsen egy pánszláv sem, ott lehetetlen, hogy valaha pánszlávizmus létezzék, és ugyanakkor azt mondá: hogy Bosznia és Herczegovina minden lakosa szláv, „tehát azért nem lehet pánszláv“, és ugyanakkor azt mondá: „Bosznia és Herczegovinának csak ideiglenes okkupálásával is beoltjuk magunkba a pánszlávizmust“. Már uraim, a logikának ezen menetét lehet, hogy gyenge tehetségem az oka, felfogni, helyesnek, korrektnek találni nem tudom.

Én a multkor sem pánszlávizmusrul, sem arrul, hogy Bosznia és Herczegovina lakosai pánszlávok, nem beszéltem, azt azomban mondtam és mondom, hogy Bosznia és Herczegovina volt azon tüzhely, hová a gyuanyagot a szomszédbul és északrul összehordták és felgyujtották.

Ezt tagadni nem lehet. Tehát ez irányban is, nem azért, mert helybeliek az okai, de hogy ezen gyujtogatási műtét, mely majd hozzánk is átcsapott, meggátoltassék;

lehet a pánszlávizmus szempontjából is indokolni az okkupációt.

Az mondatott: hogy igen erőltetett magyarázatot adtam a május hó 14-iki ellenzéki határozatnak, tisztelt képviselőtársam azt is mondta továbbá: hogy a kormánynak delegációi és országgyülési nyilatkozataibul az okkupációt kivonni nem lehetett, ennélfogva nem állithatjuk, hogy az ellenzék az okkupációt impliczite, bizonyos feltételek mellett elfogadta volna; ha áll az, hogy a kormány nyilatkozataibul az okkupációt sejteni sem lehetett, akkor kérdem, mi értelme és czélja volt ezen határozatnak? De akár lehetett sejteni, akár nem, ha képviselő ur a tőle függő egyénnek azt mondja: „te, féltizenegyig ki ne menj a terembül". Nem azt teszi-e, hogy 11 órakor kimehetsz; ha azt mondja: te ezen és ezen másik társad nélkül ki ne menj a zugligetbe, nem azt teszi-e, hogyha ezzel kimégy, nem bánom. Ha tehát ezen határozati javaslat azt mondja: hogy valamely terület megszállását hiḫának tartaná az ugyanazon czélra törekvő többi hatalmak beleegyezése nélkül, akkor impliczite benne van az: „ha azokkal teszed, nem bánom".

Arra nézve pedig, hogy mert az okkupációt sejteni sem lehetett, oly hirtelen jött a mandátum elvállalása és az okkupáczió, hogy a választásoknál az emberek tájékozva nem lehettek. Erre csak azt mondhatom, tessék megolvasni a nép- és választógyülési beszédeket, az ellenzéki lapokat és megfognak győződni, hogy ezen thema előbb már hónapokon át tárgyaltatott. Meglepetésrül tehát szó nem lehet. Én az ily esetek bekövet-

kezhetésére 1877-ben ismételve reá mutattam és az ellenkező magyarázatok ellen mindig tiltakoztam. Egyébiránt ne mondjanak a tisztelt képviselő urak saját társaik felett oly kemény itéletet, mert ha a kormány az okkupácziót semmivel sem árulta el, akkor bennünket a népgyüléseken és hirlapokban öntudatosan gyanusitottak, de nem gyanusitottak, mert tudták, hogy lehetnek ily esetek.

Emlitik, mily esetben szabad az államnak hóditani és erre felhozták Poroszország és Algir példáját. A hóditás indokait elfogadom és aláirom. Én is azt tartom, hogy bár a monarchiaa nincs az ellenzék által festett tehetetlen helyzetben, de azon helyzetben sincs, hogy hóditásra törekedhessék, ez azomban nem azt teszi, hogyha érdekeink védelme valamely nagy akcziót kövel, akkor is ezen védelmet magától eltaszitsa.

Algir helyzete egészen más. Algirt elégedetlen insurrekcziónális elemek környezték, ha tehát a francziák megakarták tartani, terjeszkedniök kellett. Bosznia és Herczegovina helyzete azomban egészen más, mert egyrészt az osztrák-magyar monarchia, másrészt oly tartományok határolják, melyek másrészt a monarchiával határosak, ennélfogva rendzavarási szándékaikat a monarchia könnyen rendreutasithatja és succursusok csak oly provinczián keresztül jó, melyekben ennek csekély erővel is elibe lehetne állni.

Ami Poroszország példáját illeti, én tisztelt ház, kész vagyok azt teljes mértékben elfogadni, de disztinguáljunk az események közt. Poroszország az önmagába vonulás mérsékletét 1815-ben akkor kezdte, mikor Európának

békéje évtizedekre biztositva volt. Az önmagába vonulás czélszerüsége már 1814-ben meg volt és mégis midőn a béke Napoleonnak visszatérése által megzavartatott, nem vonult vissza, de Napoleonnak megfékezésére nagy sereget küldött, csak ezután követte az erőgyüjtés és magábavonulás politikáját.

Két komoly ellenvetés hozatott fel, egyik a közjogi helyzetbül ered, a másikat pénzügyeinkbül meritették. Mindkét irányban elismerem az aggályok jogosultságát. Soha sem tagadtam, hogy pénzügyeink tekintetébül ezen események a lehető legrosszabb időben következtek be, midőn ezt konstalálom, bár a pénzügyi helyzet részletesebb kifejtése nem a mai nap feladata, még is fel kell szólanom azon állitások ellen, amelyek 45, majd 85 millió deficzitrül beszélnek. Én azt hiszem, hogy Európában nincs állam, mely ilynemü kiadásait évi jövedelmébül vagy adójábul fizetné. Az egész összeget tehát az egy évi deficzithez csapni nem egyezik meg a szolid finánczival. Igenis a kamat terhelni fogja évi budgetünket, de a kamat helyett nem lehet a tőkét számitani. Én tudom, hogy a pénzemberek épen ugy ismerik helyzetünket, mint mi, tudom, hogyha túlrózsásan vagy túlfeketén festjük helyzetünket, egyiket sem hiszik el. De ha meglehetősen jó árfolyam mellett nagyobb szükségletekrül kell gondoskodnunk, még pedig errül kell gondoskodnunk, mert még második kibocsájtásu kincstárjegyeink is megvannak, ehhez már a leghatalmasabb bankházak, a leghatalmasabb pénzintézetek sem elegendők. Ezt csak ugy érhetjük el, ha kötvényeinket a nagyközönség karolja fel. Ezen nagykö-

zönség pedig már nem ismeri pénzügyi helyzetünket és ezen nagy közönség nyugtalanságát oly férfiaknak a 85 millió deficzitrül tett nyilatkozatai, kikrül azt hiszik, — ugylátszik tévesen, — hogy teljesen ismerik a helyzetet, nagyon könnyen felébreszthetni és az ily könnyelmüen kimondott szó az országnak több milliójába kerülhet, mint maga az okkupáczió.

Mi a közjogi politikai részt illeti, én soha sem mondtam, hogy a mi közjogi intézményeink minden eshetőségrül provideáltak, soha sem mondtam, hogy azok kezelése nehéz viszonyok közt könnyü és egyszerü. Van azokban sok nehézség, melyekre annak idején reá mutattam, de miután ma senki sem tud jobbat alkotni, nem helyeslem nehézségeinek az ellenzék általi magasra csigázását, mi által az mondatik ki, hogy a közjogi alap mellett minden akczió lehetetlen, mert minden akczió magának a monarchiának közjogi és belviszonyait végveszélylyel fenyegeti.

Én azok feladatának tartom, kik ma az alapot még lehetlenné tenni nem akarják, segiteni a nehézségeken ugy, hogy ezáltal se az egész rendszer ne roskadjon össze, se az alkotmányos elvek sérelmet ne szenvedjenek, se az ne konstatáltassék, hogy a monarchia külügyi akczióra képtelen.

Én a magam részérül azokat, akik akarják, hogy a dualisztikus rendszer fennmaradjon, — mert hiszen vannak, akik nem akarják itt is, de vannak az ország határain kivül is, — azokat, akik mondom akarják, hogy fennmaradjon, igen kérem, hogy a benne fekvő nehézségeket ne feszitsék annyira, hogy ezáltal azon

meggyőződés nyerhessen tért, hogy ezen dualisztikus intézmény mellett, ismétlem, még az érdekeink által parancsolt akczió is lehetlen, kivéve ha megvernek bennünket, mert amely pillanatban győzünk és valamit okkupálni kellene, vége a monarchiának.

Azt pedig méltóztassanak elhinni, hogy vannak elegen, akik addig, mig azt hiresztelik, hogy a dualizmus mellett mindezen dolgokat nem lehet elvégezni, szivesen kezet fognak önökkel, csakhogy azután a következés, amit belőle kihoznak, egészen más lesz, mint a melyet bárki is e ház kebelében akarna.

Meglehet azt fogják megint mondani, hogy fenyegetek és ijesztek.

No, tisztelt ház, önök minduntalan azt mondják, hogy a kormány politikája a monarchiának, a trónnak, Magyarországnak, a népnek elpusztulására vezet.

Uraim! nincs ugy, már csak azért sincs ugy, mert bármennyire ne tessék önöknek, sokkal szivósabb ezeknek élete, semhogy még ha hibás volna is valamely politika, egy hibás lépés tönkre tehesse.

És ha szabad a kormányt ily következmények felmutatásával megtámadni, akkor a kormánynak is szabad önöket túlhajtásaik lehető következményeire figyelmeztetni. Én nem zárkozhatom el azon meggyőződés elől, hogy a világnak, Európának mai helyzetében csak olyan nagy állam létezhetik, mely nem kiván, nem akar ugyan hóditani, de amely sem maga nem esik az iránt kétségbe, sem mások kétségbe nem vonhatják, hogyha az események ereje kivánja, a képesség, az erő, a hatalom meg van benne. Nagy állam, amely ezt ma-

gárul nem hiszi, és amelyrül mások nem hiszik, el fog pusztulni pénzügyileg, politikailag és akkor mások tetszésétül fog függni, hogy vele mi történjék.

Igen jól tudom, hogyha ezen hit az itten történt nyilatkozatok folytán a világon felébredne is, ez még nem fogja a monarchiát semmivé tenni, mert ezen hitnek tévességérül egy háboru a világot meggyőzhetné. De ha érdekeinket megvédeni akarjuk, nézetem szerint békében csak ugy fogjuk megvédeni, ha nemcsak van erőnk, de tudja is rólunk a világ, hogy van erőnk.

Akit gyengének tartanak, annak vér- és pénzáldozattal kell megmutatni, hogy erős.

Ami a feliratokat illeti, az egyesült ellenzék feliratában van oly irányu conclusió, mely a másikban hiányzik. Mind a mellett azomban kérem Szilágyi Dezső barátomat, engedje meg ezen oldalnak, hogy maga határozzon felette, valjon a 21-es bizottság határozatát elfogadhatja-e vagy nem? én annyira óhajtom a dolognak ezen szempontbul tisztázását, hogyha ez lehető volna a házszabályok szerint, én is elfogadnám, hogy először az önök feliratára szavazzunk. Az önök felirata a kérdést tisztán felveti és én azt hiszem, hogy önöket, mint engem tisztán bona fides vezet, ezért fogadnám tehát el.

De bárki fogjon is az igy vagy ugy, de mindenesetre mentül előbb tisztázandó helyzetre, a kormányra vállalkozni. Megvagyok róla győződve, hogy sem egyik, sem másik nem fogja azt mondani, itt van a felirat, az én programmom. Megvagyok győződve, hogy gróf Apponyi, ha felirata elfogadtatván, kormányt alakitana, nem azzal lépne a párt elé: itt van ez a felirat, ez az

én programmom, hanem elmondaná, hogy ugy a külügyek, mint más fontos kérdésekre minő alapokon kivánja a többség támogatását, mert én gróf Apponyi feliratában a Duna völgyérül homályosan odavetett paszszuson kivül, a külügyi akczió folytatásárul kellő felvilágositást nem látok, s hivatkozhatom a túloldal több jeles tagjaira, akik midőn az eddigi politikáért a kormányt vádolták, az eddigi vádpontok közé azt is bevették, hogy fait akkomplit teremtve, oly helyzetet hozott be, hogy még az ellenzéknek is meg kell gondolni: e politikának folytatása tesz-e nagyobb kárt, vagy megváltoztatása? Már uraim, hogy akkor ezen felirat a jövőben követendő politika iránt elégséges tájékozást nyujthat, hogy az elégséges kormány-programm, azt én merőben tagadom.

Én, tisztelt ház, bármi történjék is, a magam részérül támogatni fogom — bárhol álljak, vagy üljek, — azon politikát, amely czélzatául tüzi ki: nem vágyni hóditásokra, nem keresni kalandos politikát, kiemelni az ország pénzügyeit minden módon, de nem rettenni visszsza semmitül, ha az ország érdekében egy akczió szükséges. S meg fogok támadni minden politikát, amely a vállalkozás szempontjábul akár túlmenne ezen az irányon, akár pedig szavai vagy tettei által a monarchia tehetetlenségét akarná dekretálni. Én ezen politikát meg fogom támadni errül a helyrül, meg fogom még szabadabban és feloldott nyelvvel, ha szemben önökkel, ott fogok ülni.

III. FEJEZET.

Kivonat: 1871: LIII—LV. A volt urbéri viszonyok rendezésérül, az erdélyi tagositásrul. — 1883: XLIV. A közadók kezelésérül. — 1883: XX. Vadászatrul. — *Eredeti:* 1869: IV. A birói hatalom gyakorlatárul. — 1871: VIII. A birák felelősségérül. — 1871: IX. Áthelyezésük és nyugdijokrul. — 1871: XXI. Az első folyamodásu bíróságok rendezésérül. — 1871: XXXII. A törvényszékekrül és járásbíróságokrul. — 1871: XXXIII. A királyi ügyészekrül.

1871: LIII. A volt urbéri birtokviszonyok rendezéséről.

Kivonat.

1. Urbéri birtok azon telek- vagy zsellér-állomány, melyek mint ilyenek az urbéri táblákba be vannak iktatva vagy folytonosan ilyennek tekintettek.

2. A volt jobbágyok ezen birtokoknak teljes tulajdonosai.

3. Ehez tartoznak az elkülönzés által adott vagy adandó urbéri legelők, erdők és nádasok.

4. Az urbéri állomány mennyiségét képezi az eddigi törvények által meghatározott területi mennyiség.

5. Az urbériség eltörlése megszüntette a házatlan zsellérek tartozásait, a pálinkakazánok urbéri díját, a földesur kizárólagos tégla-, mészégetési, kővágási, agyag- vagy fövényásási jogát, a kizárólagos mészárszéki jogot.

6. A földesuraknak ki nem fizetett urbéri kárpótlása törvényeink szerint ki fog fizettetni.

7., 8., 9. Pusztateleknek tekintetnek azon telkek, melyek az urbéri táblába ily czimen vannak bevezetve és azon bejegyzett telkek, melyeket tulajdonosai később elhagytak. Tulajdonosai azok, kik 1888. január 1-én birták. Ezek után jár az urbéri legelő-, erdő- vagy nádasilletmény. A kiadott pusztatelkek részei is minden tekintetben urbéri természetüek.

10—13. Az uri vagy urbéri foglalások, ha még a tagositás be nem fejeztetett, az eddigi törvények szerint

fog megitéltetni, a következő korlátok közt: a) Az 1820-ig fennállott békés birtok meg nem támadható, b) az 1820-túl 1859-ig csak azon esetben, ha már ellene per indittatott, c) mindezek a folyamatban lévő vagy inditandó tagositási perben fognak elbiráltatni. Az urbéri rendezés utáni foglalások a magánjogi törvények szerint intéztetnek, a foglalás után legelő vagy erdőilletmény, urbéri kárpótlás nem jár.

14—17. A maradványföldek kárpótlás mellett birtokosaiknál maradnak, utánuk legelő és erdőilletmény nem jár. Zsellér belsőségeknél nincs maradvány, a maradványtul a telek utáni aránylagos kártalanitás fizettetik, egyesség utján a földdeli kárpótlás is megengedtetik.

18—22. A kárpótlástul 5 százalék fizettetik, a váltságtőke a földet terheli, az összeg és a biztositás felett a telek szabadon egyezhetnek, tilos azonban az egyetemes jótállás, a községi vagyon lekötése. Maradványföld nincs, hol az urbér hehozatalakor a jobbágytelkek száma nem határoztatott meg, az urbér végrehajtva nem volt, község regulativum nincs, hol 1848. előtt az urbéresek birtokaikat eldarabolva szabadon adták, vették, hol a kereset 1857. juniusig meg nem indittatott.

23. Az erdőkrül. Urbéri rendezés alá nem esnek, amelyek az urbérben vagy a regulativum instrumentumban a község vagy egyes urbéresek erdejének vannak bejegyezve, melyek az urbér vagy regulativum instrumentum behozatala előtt vagy azután egyesség vagy itélet által a községeknek adattak, ha ezekben a tisztek- vagy cselédeknek fajzás vagy legeltetési jog

volt fenntartva, az ennek megfelelő rész a földesuraknak kiadandó.

24—29. Akiknek máshol volt haszonélvezetük, ezeknek máshol kiadandó, ha a fajzást 1848. április 1-ig gyakorolták, mindkét fél területének teljes tulajdonosa. A szolgalmak mindkét részrül megváltandók. Ha a felek a tagositásnál az urbéri erdőre ki nem egyeznek, itél a biróság, alapul a haszonélvezet értéke szolgál, 8 zsellér egyenlő 1 telekkel. Egy telek illetménye 2 holdnál pr. 1200 □ ölnél kevesebb és 8-nál több nem lehet, ennél többre pedig 12 holdig csak azon esetre emelhető, ha a 8 hold a volt haszonvételnek nem felel meg, 2 holdnál kevesebbre szállitható, ha a haszonvételt csekélyebb terület is fedezi. Hol a jobbágyok a fajzáson kivül különleges hasznot élveztek, a haszonvételnek megfelelő terület nekik kihasitandó; oly községben, hol a tulajdonosnak csak erdeje volt és azt kizárólagosan az urbéresek használták, egy telek illetménye 22 holdra emelhető.

31. A tagositáskor minden lelkésznek 1 telek, a tanitónak fél telekilletménye kihasitandó, ha az eddigi haszonélvezetek aránylag ennél nagyobbak nem voltak. Az urbéresek, pap és tanitó erdeje, mint közös erdő kezelendő.

34—38. A nádasokrul: A közösen használt nádasokbul a volt urbéreseknek egy rész kihasitandó, ez 2 holdnál kevesebb, 8-nál több nem lehet; ahol a nádas rendeztetett, a kihasitott rész az illetők teljes tulajdona, ha a nádas a jelen törvény előtt kiszáradt, az urbéresek joga is megszünik.

38—39. Legelőelkülönités: A legelőelkülönités az 1836: VI. 35. szerint eszközöltetik, a 4 hold legelő minimum csak ott leszállitható, hol ez a határbul ki nem kerül, hol a volt urbéresek a gyeplegelő hiánya miatt az erdőben is legeltettek, részükre erdei legelő is kihasitandó, a fa azomban ezen legelőrészben a földesuré marad.

41. Közhasználatu utak, csapások, haszonvehetlen terek, községi utczák, közlekedési terek senki tulajdonába be nem tudhatók; hol az elkülönités meg nem történt még, minden urbéres követelheti, hogy egész illetősége külön hasittassék ki, hol már megtörtént, a zsellérek legelőjüknek a telkesektüli elkülönitését követelhetik, sőt ha az egynegyedet biró zsellérek a felosztást kivánják, ez teljesitendő, ugyszinte felosztandó a közös telkes és zsellér legelő, ha a közös legelő negyedrészének birtokosai ezt követelik.

43., 44., 45. Birtokrendezési eljárás: ha a földesur 1 év alatt vagy később lemond, minden legelőigénye megszünik. A tagositási per a törvényszékhez tartozik. A megengedő itélet után vezetésével egyik birótagját bizza meg, tisztázza a határokat és szomszédos utakat, intézkedik, megkisérti a barátságos egyességet, jegyzőkönyvet vezet és azt az adatokat, a létesült egyességet a törvényszéknek beterjeszti. A törvényszék az egyességnek csak alakját vizsgálja, egyesség nem létében a feleket a perbeszéd beadására utasitja, ha a per bővebb tárgyalást igényel, irásbeli eljárást rendel el, mindenik félnek két, 30 napközi perbeszéd engedtetik, a meghosszabbitás csak egyszer

és 30 napra engedtetik, ha az alperesek meg nem jelennek, ügygondnokot nevez. Követtetik az 1832. X. t.-cz. 46., 47., 49., 51. A tagositás, irtvány-, bérmaradványföldek, foglalások stb. jövőre is egy keresetlevélbe foglalandók, arány hiányában ez a szabályozással egyszerre eszközlendő. A tagositás minden határra külön eszközöltetik. A jogérvényes itélet végrehajtását a kiküldött eszközli, felebbezhető a királyi táblához, a legfőbb itélőszékhez.

55—59. Az urbéri birtok eldarabolásárul: Az 1836. és 40. törvények ezt szabályozó czikkelyei eltörültetnek, minden volt urbéres birtokát egészben és részben eladhatja.

Erdély, Kraszna, Középszolnok, Zaránd és Kővárvidék urbéri viszonyairul:

60., 61., 62., 63., 64. Ezen területeken urbéri birtok az, mely az 1819—20. Cziráky-féle összeirásban urbériségnek iratott be. Azon urbéri birtokok, melyek a hármas könyv szabályai szerint 1819. óta majorságivá alakitattak, urbérivé nem tétethetnek. Az ezótai szabályozások, cserék jogérvényesek. Urbéri még azon telekbirtok is, mely 1819-tül 1848-ig adót fizetett, urbéri szolgálmányokat teljesitett. Urbériségnek tekintetik azon régi urbériség, mely a Cziráky összeirásbul kimaradt, mely az adótáblákbul kormányszéki beleegyezés nélkül kitörültetett.

64. Amennyiben 1862. év végeig urbériségi vagy majorsági kereset nem adatott be, ilynemü kereset többé meg nem inditható.

65. Székely urbériségnek tekintendő mindazon birtok, mely az 1819-iki összeirásban mint urbériség vezettetett be és melytül birlalója urbéri szolgálatot teljesitett, 1848-ig adózott. Urbéri természetét az összeirásba bevezetett birtok csak azon esetben veszti el, ha e tekintetben egyesség történt vagy itélet hozatott, a majorságivá alakitást a tulajdonos köteles bizonyitani. Urbéres birtoknak tekintetik minden birtok, mig nem igazoltatik, hogy az székely örökség, bizonyitani a követelő fél tartozik. Urbéri vagy székely örökségi czimen kereset nem inditható, ha 1870. január hó elsejéig be nem adatott, az urbéri kárpótlástul elutasitottak keresetüket 3 hónap alatt megujithatják.

67. A még nem kármentesitettek kárpótlása szabályszerüleg eszközlendő.

68. A pusztatelkek az 1848-iki birtokosok kezébe maradnak, ha egyesség által másképen nem szabályoztattak. A foglalásokrul szóló III. fejezet akképen módosittatik: 1819-iki békés birtok perrel meg nem támadható, elenyészett: ha a kereset 1862. decz. 31-ig, a székely földön 1870. január 1-ig be nem adatott.

70. Az erdőrül ismétli a 23. §. 1 telek föld illetmény I. oszt. községben 6, II-ban 9, III. és IV-ben 11 kataszteri hold; erdőilletménybe $1^1/_2$ holdnál és 6 holdnál több nem adható, ha ez a haszonvételnek meg nem felelne, 9-re emelhető, viszont hol az $1^1/_2$ hold felezi a haszonvételt, lejjebb is szállitható. 8 zsellér = 1 telekkel.

75—79. Az 1848-ig közösen használt legelőbirtok aránylag, a legelő egynegyed része azomban a föl-

desuraknak mindenesetre megmarad, ha azomban ez az 1848. előtti használatnak nem felel meg, az a havasi és erdei legelőbül pótlandó, az oly havasi legelő fája a volt urbéresé lesz. A lelkészek legelője birtokaránylag hasittatik ki, a pap, a tanitó illetménye azomban egy telek illetményénél kevesebb nem lehet. Azon határokban, hol a földesurnak belső vagy külső birtoka nem volt, a közösön nem legeltetett, hol a legelő az urbéresek vonó marhájának szükségletét sem fedezi, legelő nem adatik; viszont a jobbágyoknak sem, hol legelő nincs. A székelyföldrül külön törvény fog intézkedni.

80., 81., 82. A birtokrendezési eljárás Kraszna, Középszolnok, Zaránd és Kővárvidéken azonos a magyarországival, Erdélyben mérvadó az 1868-iki ministeri utasitás, az urbéri perekben itélnek az urbéri törvényszékek, az urbéri birtok eldarabolását tiltó törvények eltörültetnek. Talmacs-Szelistye, Törcsvár és tartozékairul külön törvény fog intézkedni.

Vegyes intézkedések:

83., 84., 86. Az uri és urbéri birtok közti jogi külömbség megszünik, a bányajogok területükön, az urbéres birtokon az urbérest fogják illetni, kivévén, ha a földesur bányai vagy szerződési joggal nem bir. Minden be nem fejezett urbéri ügy ezek szerint itélendő, a fel nem szerelt ügyek visszaküldendők. A befejezetlen ügyekben a birtokállapot fenntartandó. Az ezentúli tagositásoknál a közös birtok egy százaléka az iskola számára kihasitandó.

89—90. A szolgálmányok megváltásánál becsérték a 20-szoros érték, egy hatod hijján. A kézi napszám 17 és fél, az igás 35 krajczárral számittatik, a termény mennyiségnél 6 évi termés, az áraknál a 6 évi átlagár, mindkettő 1842—47-ig szolgál értékalapul. A megváltás a felek kivánatára, országos közvetités nyujtatik, a kárpótoltak kötelesek ezen kötvényeket névértékben elfogadni. A kamatra 5, a törlesztésre 2 és fél, költségekre fél százalék fizettetik és ez mint közadó hajtatik be, az eddigi hátralék 5 százalékkal készpénzzel fizettetik. Az eddigi szerződések a felek közös megegyezésével ilyenekre változtathatók.

LIV. Az irtványokrul:

1. Az 1848. ótai engedély nélküli irtványok foglalásnak tekinte nek. Az 1848. előtti irtványokrul intézkedés.

2., 5., 6., 7—17. A kötött egyesség vagy hozott itélet végrehajtandó. Amelyek visszaválthatása jogérvényes itélettel el van rendelve, következő eljárás alkalmazandó: a 9. és 10-des irtványbul az irtványost kétharmad, a volt földesurat egyharmad illeti, hol ennél nagyobb mennyiség fizettetett, egyenlően osztatik fel, ha a fizetés szolgálmányos, a váltság az előbbi módozatok szerint állapittatik meg, ha ingyen birta, az irtványos ingyen tulajdonába megy át, ha azomban a tulajdonos jogczimét bebizonyitja, kap egyharmadot. A visszaváltható irtvány a birtokos tetszése szerint földdel vagy pénzzel váltatik meg. A váltságösszeg a tartozmányok huszszorosa a hatod levonása után, 1 igás 35, 1 kézi

napszám 17 és fél krral számittatik, terményeknél az 1842—47-iki évi átlagtermés és az ár az alap. A földdeli váltság megengedtetik, az országos az LIII. 90. szerint intéztetik. Tilos az egyetemes jótállás, a községi vagyon lekötése. Az irtványokra az 1848-iki törvény alkalmazandó, ha az irtványok visszaválhatlansága kimondatott, a földesur elévülés sulya alatt köteles 1 év alatt keresetet inditani, tagositási perben, ebben is tárgyalható. A földdeli megváltás, ha már a tagositás megtörtént, az összes irtványokbul 1 tagba kiadandó. A szolgálmányok az 1868: LIV. t.-cz. 93. §. szerint hajtatnak be. A hátralék elévül, ha három évnél idősebb, ha az 1862. évet megelőző időbül eredt, dij-, bélyeg-, illetékmentes.

17. Erdélyre és a részekre határoztatik: Az 1819. előtti irtás nem kereshető, a földesur által ellenzett az irtási költség lefizetése mellett visszavehető, a legmagasabb összeg 1 kataszteri hold után 10 frt, ha egyesség van, ennek pontjai mérvadók, ha a földesur az ország által kárpótoltatott, az irtványos be nem perelhető, ha a határozatlan idejüekre 1862. deczember végeig, a határozottakra a határidő után 3 év alatt a kereset be nem adatott, a tagositásnál nem kerestetett, az irtványosok tulajdonai lesznek, de azért kötelesek lesznek váltságot fizetni. Ezen törvény a Királyföldre nem terjed ki.

LV. Az erdélyi arányositásrul és tagositásrul:

1—2. Az arányositás tárgyai: A közös külső fekvőségek a községek közös birtokábul 32 év óta tett

törvénytelen foglalások. A több községek közös birtokánál mindenek előtt minden egyes község illetménye megállapitandó a következő kulcs szerint: a szerződések, itéletek, birtoklási arány szerint. Azon arány, mely szerint hasontermészetü birtok felett osztoztak, 10 év alatti osztály az adó aránya, ha mindez hiányzanék, a külbirtok területi aránya.

3—7. Az egyes birtokosok arányául szolgál a 32 éves természetbeni osztály, az értük fizetett adó és közteher, ha az elősorolt kulcsok egyike sem alkalmazható, a külső és bel magánbirtok aránya a közös és foglalmányon kivül, a belsőségek háromszorosan számitandók, kérdés tárgyát nem képezheti az itélet vagy szerződés által megállapitott közös birtokrész. Azokat, kik a közöst közösen használják, szerződés vagy itélet alapján a legkisebb közbirtokosi rész illeti.

7. Megkisértendő az egyesség, melyre községi birtoknál a községi képviselők, közbirtokosságiaknál minden közbirtokos behivandó, nem sikerülés esetében itél a biróság.

8. Minden birtokos kivánhatja az elkülönitést, erdőknél azomban csak az, kire 100 kataszteri hold jut. A közös községek erdőbirtoka községekint elkülönitendő, ha 100 holdnál kevesebb lesz is.

10. A közös birtok természetbeni felosztása esetében az elfoglalt rész a foglaló illetményébe betudandó, ha az illetménye kevesebb is, a többletet megtarthatja, ha a többletet megtartja, köteles annak folyó értékét kifizetni, ha visszaadja, a beruházások megtéritendők,

ha csak a használat aránya állapittatott meg, a foglalt birtok, a beruházások megérittetvén, visszacsatoltatik.

11., 12. A községi jövedelmi forrásul használt birtok, valamint a községi majorsági birtok sem nem arányositható, sem fel nem osztható. A közös birtok felosztása esetében azok, kik részöket községi használatra adták át, kötelesek ezt a községnek kárpótolni.

13. A lelkészeket egy fej utáni rész illeti, az iskolatanitók fél részt kapnak, ha a lelkésznek a közösbül szerződésileg határozott mennyiségü ölfa vagy legeltetés van kikötve, az ezt fedező rész az erdőbül és legelőbül kihasittatik. Amennyiben az arányositás 3 évig senki által sem kéretnék, köteles a törvényszék azt hivatalból meginditani.

16. A vegyes községekben kulcsul szolgál: az uri és urbéri birtok, ezekbül az urbéresek illetménye is kiadandó. Az arányositás a tagositással egyidejüleg eszközölhető.

Tagositásrul:

18., 19. Tagositás eszközlendő, ha azt a határ $^1/_3$-ának birtokosai kivánják, a harmadrészbe számittatik a községi, társulati, közintézeti vagyon. Tagositás tárgyát nem képezik: az erdők, szőllők, gyümölcsösök, tanyai puszták, belső telkek, és azokkal összefüggő, körülárkolt, mivelt közbirtokok, fövény-, kavics-, agyagbányák, bányatelepek, ásványvizforrások.

Minden birtok lehetőleg egy tagba, a régivel egyenértékü legyen, a hasznos épitéseket, beruházásokat az uj birtokos megtériteni tartozik. A tagositási eljárás a 80.

§ szerint történik. A törvényszék az $^1/_3$-ot kiküldött biró által constatáltatja. A költségeket, ha uri birtok nincs, a közbirtokosok birtokarányilag viselik. Kivétetnek a lelkészek és tanitók, vegyes községekben a volt földesur a volt jobbágyok birtoka után járó költséget is viseli. Kiigazitást csak egy évig lehet kérelmezni. A tagositás bélyeg- és illetékmentes.

1883. XLIV. A közadók kezeléséről.

1. Az adóügyeket a törvényhatóságokban bizottságaik ellenőrzése mellet az adófelügyelők kezelik.

2. A kir. adófelügyelőket vagy a pénzügyminister, vagy előterjesztésére a király nevezi ki.

3. A pénzügyminister minden, az egyenes adókat tárgyaló rendeleteket részint a bizottsághoz, részint a kir. adófelügyelőhöz intézi. 4. Az adófelügyelő évenkint meginditja az egyenes adók kivetésére vonatkozó előmunkálatokat, vagyis az adózókat és adótárgyakat összeiratja, gyüjti a bevallásokat és más adatokat, elkésziti a javaslatokat a III. oszt. kereseti, bányai, vállalati és egyleti adórul, kiveti községenkint a földadó összegét, egyenkint a IV. oszt. kereseti adót, tőkekamat és járadékadót és hadmentességi dijat, megállapitja az adómentességet. Elrendeli az adótartozás helyesbitését, az illetéktelen összeg visszafizetését, a bekeblezés törlését,

az elévült egyenes adók leirását, az ingatlanok árverésénél illetéktelenül felvett adók visszafizetését.

Engedélyez folyó adóra 6 hónapig terjedhető halasztást, ha az adózó ideiglenes fizetési képességét igazolja, az elemi csapásoknál megállapitja az adóleengedést, határoz a zálogolás, árverési panaszokban. Elmarasztja az adózót helyszini szemle költségeiben és pénzbirságokban 1—50 frtig. A községi közegek ellen megszabja a pénzbirságokat, a visszatéritett, kártéritett, ugyszinte a törvényhatósági és községi hatóságok ellen törvénytelen eljárásokért a pénzbirságot megállapitja. Alantas közegei ellen megállapitja a törvénytelen eljárásokért a feleknek fizetendő kártéritést. A kincstár részére az alantas közegekre káros hanyag eljárásokért a kártéritést megállapitja, teljesiti a catasteri ügyben a pénzügyigazgatóságok és adóhivatalok ezelőtti teendőit, ellenőrzi a szolgabirákat az adóbehajtás, a községi közegeket az adókivetés tárgyában, adóügyi előadó a bizottságban, szavazattal azonban nem bir, midőn végzései vagy saját kártéritései tárgyaltatnak; szavazatnélküli előadó, ha az adóvégrehajtók fegyelmi ügyei tárgyaltatnak. A pénzügyministerhez és megyei bizottsághoz havonkint jelentést tesz a megyei adóügyekről. A bizottság elé nem tartozó ügyekben önállóan rendelkezik, akadályozása esetében helyettesiti helyettese.

Mindennemü felebbezések 15 nap alatt hozzá nyujtatnak be, a kellő időben beadottakat a bizottsághoz nyujtja be, azon esetben, ha a fél a kellő időben be nem adhatta, igazolási kérelemmel élhet. A kivetés elleni folyamodás csak az ez évi adóra tartja vissza a

végrehajtást. A felebbezések birtokon belül történhetnek. Az adófelügyelő a köréhez tartozó minden ügyekben rendeletet küld a szolgabirákhoz, tanácshoz, minden adóhivatalhoz, a falusi elöljárókhoz és jegyzőkhöz.

7. A törvényhatósági bizottság: Ellenőrzi az adófelügyelő működését, elrendeli a behajtott adók leirását, felelősségre vonja a mulasztó közegeket, megállapitja a felügyelő ellen a pénzbirságot és kártéritést, midőn ez az adófelügyelő ellen rendeltetett el, vagy az adóhátralék bekeblezését nem teljesitette; felebbviteli hatóság az adófelügyelő végzései ellen, ugyszinte a szolgabirák, polgármesterek által kivetett pénzbirságokban. A felszólamlási esetekben megvizsgálja az ügyet, tanukat hallgat ki, szakértőket, bizalmi férfiakat alkalmaz, házadónál helyi szemlét tart. Első és másodfoku határozatai felebbezhetők a pénzügyi bíróságokhoz, pénzügyministerhez, (ide tartozik az adóhalasztás is).

A királyi adófelügyelő köteles a törvényekbe és szabályokba ütköző határozatokat felebbezni. A felek két egyenlő határozatot nem felebbezhetnek, a földadó, házadó, I. II. IV. kereseti adó, tőke-kamat, hadmentességi, általános jövedelmi pótadó, fegyveradó mérvének meghatározására vagy adóelengedésre vonatkozó, felebbezés csak akkor adható be, ha a bizottság a törvényt megsértette, vagy az a kérdés: az adó kereseti, vagy jövedelmi adó-e?

A felebbezésnek halasztó hatálya nincs, kivételesen akkor, ha törvénysértés forog fenn, de ekkor is csak kellő biztositás mellett, ez esetben a végzés megsemmisittetik és ujabb tárgyalás rendeltetik, ezen esetben a

kézbesitéstől számitandó 3 nap alatt a felebbezés beadandó.

A hivatalnokok fegyelmi büntetései következők: irásbeli megrovás, pénzbüntetés, a fokozatos előléptetés megvonása, áthelyezés, hivatalvesztés; elsőfoku biró a bizottság, másodfoku a pénzügyminister.

A fegyelmi biráskodást vizsgálat előzi meg, a hivatalnokok első foku birája a bizottság fegyelmi választmánya, másodfokban a pénzügyminiszter. A vizsgálatot az adófelügyelő ellen elrendeli a bizottság vagy minister, a segédszemélyzet ellen a felügyelő, a bizottság, a minister. Az első esetben vizsgál a kiküldött bizottsági tag, a másodikban a felügyelő. Mérvadó az 1876. VI. és VII. törvény. A vizsgálatra azon hatóság illetékes, melyben a cselekmény elkövettetett, itél az adófelügyelő székhelyén levő bizottság. A bizottsági előadó az adófelügyelő, szavazattal azonban csak akkor bir, ha a fegyelmi választmány tagja. A bizottság minden végzése a ministerhez felebbezhető. 15 napig a határozat az adófelügyelő és segédszemélyzetnek nem kézbesithető, de a bizottsági elnök által felülvizsgálat végett minden ügyiratokkal együtt a pénzügyministerhez felterjesztendő. A királyi adóhivatal fegyelmi vétségeiben első foku biró a pénzügyigazgatóság, másod a minister. A vizsgálatot a pénzügyigazgatóság is elrendelheti.

Az egyenes adók kivetésérül, könyvelésérül, nyilvántartásárul, befizetésérül és elengedésérül.

11. Kivető közegek: A földadót, a házadót, az I., II. osztályu keresetadót, a jövedelmi pótadót, fegyver-

adót a községi jegyzők, városokban az adó- vagy számviteli hivatalok vetik ki.

A IV. osztályu kereseti adót, a tőkekamat-járadékadót, hadmentességet az adófelügyelők.

A III. o. kereseti, a bányavállalatok, egyletek adóját a bizottságok, és pedig 3 évre a ház- és III. oszt. keresetadót, 1 évre a többi egyenes adókat.

A házbér-adónál mértékül szolgál a három évi jövedelem, melyet a tulajdonos huzott, vagy huzhatott volna, ha háza üresen nem áll.

A házosztály-adónál az 1868 : XXII. és az 1875 : XXIII. az alap.

A III. oszt. keresetadónál a megelőző három évben eléretett.

A házadónál leirásnak van helye az üres részekre, ha valamely ház időközben megsemmisül, az egészrül, vagy részérül az leiratik ; azon házbirtokos, ki a közbenjött körülményeket be nem jelenti, 1—500 frtig büntetendő.

13. A földadónál alapul szolgál az adófelügyelőnek a cataster alapján készült előző évi jövedelmi kimutatása és a változásokról vezetett nyilvántartás.

Az általános jövedelmi pótadónál a kinyomozott jövedelem. A IV. osztályu kereseti adónál a bevallás és hivatalos adatok, a tőke-, kamat- és járadékadónál a mult évi vallomás és hivatalos adatok, a vállalati és egyleti adónál az előző 3 évi üzlet eredménye, a bányaadónál mint az előbbinél. A hadmentességi dijnál a vallomás és adatok.

14. Az adózók és tárgyak összeirását, a bevallást

a községi közegek az adófelügyelőnek, szolgabirónak, polgármesternek, esetleg az adófelügyelő által kiküldött hivatalnoknak közreműködésével eszközlik. Az illetők, vagy helyetteseik a helyszinén kötelesek a munkálatokat ellenőrizni, az akadályokat elháritani, a hanyag helyi közegeket 25 forint birságra annyiszor a mennyiszer megbüntetik, a hibás helyére a község költségére más egyént rendelnek. A birsági itélet a bizottsághoz felebbezhető. Ha az ellenőrzők hiányoknak, szándékos kihagyásoknak jönnek nyomára, jegyzőkönyvet vesznek fel és azt a k. törvényszéknek további eljárás végett átküldik.

15. A bevallások a községi előljáróságnak adatnak be, az előljáróság ezeket részben a jegyzőnek, részben az adófelügyelőknek kézbesiti és a mulasztóknak ujabb 8 napi határidőt adnak.

Azon házbirtokos, vagy képviselője terhére, ki hiányos vallomást ad be, azt felszólitásra nem pótolja, helyszini szemle rendeltetik.

16. A községi közegek által elkészitett, az adófelügyelő által érvényesitett adóivek a községházánál közszemlére kitétetnek. Ez ellen minden adózó fél felszólamlását 15 nap alatt beadhatja. Ezek a község által az adófelügyelőnek beküldetnek, ki köteles azt a bizottságnak beterjeszteni.

17. Az adófelügyelő a bevallásokat megvizsgálja, azokra, melyeket helyteleneknek tart, zárhatáridő alatt felvilágositást kér, kihallgatja az előljárókat és más községbeli lakosokat, a vállalat, vagy egylet üzleti könyveit megvizsgálja, tartózkodni kell azonban általában mindennemü faggatástól.

18. Az adófelügyelő az általa elkészitett lajstromot a községházánál 8 napra kiteszi és ellene minden érdekelt fél 15 nap alatt a közigazgatási bizottsághoz felebbezhet.

19. 3 évre adókivető bizottság alakittatik minden adóhivatal székhelyén: ebbe a minister elnököt és 2 tagot, a megyei alispán 2 tagot nevez ki, a bizottsági tagok felerészben föld- és házbirtokosokbul, fele városiakbul neveztessék, előadó az adófelügyelő, minden község küld 2 bizalmi férfiut a felvilágositások megadására. A tag esküt tesz, a tárgyalás nyilvános, a bizottság szavazattöbbséggel határoz, határozathozatalra 3 tag és az előadó kivántatik, bányaügyekben szakértők is hallgattatnak ki. Az elnök napidija 5 frt, az ülnöké 4 frt. A megállapitott összegek a bizottság kapujára kifüggesztetnek A bizottság jogositva van részletes bevallást követelni. a kereskedelmi mérleget 2 taggal megvizsgáltatni, ha az adózó a részletes jelentést, a mérleg bemutatását megtagadja, itél a bizottság; a jelenlevő félnek a felszólamlásra 8, a távollevőnek 15 nap engedtetik, a felebbezés az adó behajtását nem akadályozza, a megállapitott adótételek a községeknek a főkönyvbeni bevezetés végett kiadatnak.

29. A felebbezések beadhatók részben a közigazgatási, részben a felszólamló bizottsághoz.

30. Minden adófelügyelői székhelyen 3 évre felszólamló bizottság alakittatik. Az elnököt nevezi a belügyminister, 2 tagot a pénzügyminister nevez, 2 tagot választ a megyegyülés, előadó az adófelügyelügyelő által kinevezett hivatalnok, az elnök napidija 5, az ülnöké 4

frt. A kérdéseket megvizsgálja, szakértőket, tanukat hallgat ki, az üzleti könyveket megvizsgáltatja, határozatai a pénzügyi, közigazgatási bírósághoz felebbezhetők, a felebbezés 15 nap alatt az adófelügyelőnél beadandó.

35. Az egyenes adókat könyvelik és nyilvántartják egyénenkint a községi jegyzők és városi adóhivatalok, községenkint a királyi adóhivatalok, adóhivatalok és törvényhatóságonkint a királyi adóhivatal számvevő közegei. Az adókönyvecskéket a községi közegek állitják ki, a befizetett összeg elsősorban a hátralék törlesztésére iratik, a túlfizetés a jövő év javára iratik.

36. A községi és állami közegek minden hibákért felelősek tartoznak lenni, az egyeseknek okozott károkat megtériteni, 5—100 frt pénzbirságra büntethetők a községi jegyzők és városi adóhivatalnokok hanyagságért, a szolgabiró vagy polgármester vagy adófelügyelő által annyiszor, amennyiszer 5—25 frtig büntethetők. Sürgős esetekben a szolgabiró segitséget rendel a község vagy közeg terhére, ismételt pénzbirság esetében a jegyző vagy városi közeg fegyelmi kereset alá helyezhető.

Esedékesség :

39. Az egyenes adók 4 egyenlő részben évnegyedenkint fizetendők, részletfizetések elfogadtatnak, az adóba semmi más természetü követelés nem számittatik be. A házalók adója és fegyveradó 15 nap alatt egyszerre esedékes. Az I-ső o. keresetadó két egyenlő félévi részletben, a IV. o. keresetadót 12 részletben, a hadmentességi dij október 15-én, a hátralékért az adózó, az előleges fizetésért az állam fizet 6 perczentes adót.

42. Az adót minden község az adóhivatalnak fizeti, az adózók 100 frtig a községi pénztárnak, 100 frttól kezdve a kir. adóhivatalnak fizetik, a pénzügyminister a bizottság javaslatára az adóminimumot nagyobb összegekben állapithatja meg egyes megyékben.

Az adót beszedik és az adókönyvecskékbe nyugtatják kis községekben a pénzszedő, ennek nem létében a biró, a nagy községekben a pénztárnok és jegyző, rendezett községekben a pénztárnok és ellenőr, a kir. adóhivatalnál az adótárnok és ellenőr.

A nagy adófizetők adójukat postán is beküldhetik az adóhivatalba, a szabályos postai vevény ideiglenes nyugta, a nagy adófizetők a községi adópótlékot könyvecskére a községi adópénztárnál fizetik. A közadó más czélra nem forditható. A községi pénzkezelők a bevett adót az adóhivatal által rendszeresitett napon kötelesek befizetni. A hanyag adószedő közegek a szolgabiró, adófelügyelő vagy helyettese által annyiszor, amennyiszer 2—25 frt pénzbirságba elmarasztalandók, ismétlés esetében fegyelmi kereset alá helyezendők. Az adó beszolgáltatásáért elsősorban a községi közegek, másodsorban a községek felelősek.

A pótadó általi fedezet:

48. Fizetési halasztás rendszerint nem adatik, a folyó adóra ideiglenes fizetési képtelenség esetében fél év adható. Rendkivüli esetekben a minister meghallgatván a bizottságot, az éven túli időre is adhat halasztást.

49. Adóelengedés adatik az elemi csapások mérve szerint jégeső, tüz, árviz, nagyszerü rovarpusztitások,

fagy, földár, tartós szárazság eseteiben, midőn már más terményt vetni nem lehet, erdőknél tüz, szőlőknél, komlókerteknél fagy eseteiben. Erdei tüzesetnél több évre is kiterjedhet. A földrészeken a csapás szerint elengedhető egyharmad, kétharmad, sőt az egész is. A letakaritott, kazlakba rakott, csürbe hordott terményeknél nincs adóelengedés. Megállapitja elsősorban az adófelügyelő, másodsorban a bizottság, harmadsorban a minister.

52., 53. Adóvégrehajtás: Minden esedékes adótartozás végrehajtás tárgya. A végrehajtást Budapest kivételével az adófelügyelő felügyelete alatt a kis adófizetőknél a községi biró, nagy adófizetőknél a szolgabiró eszközli. Pesten az illetéktartozásokat más községbeli, de Pestre utalt tartozásokat, a városok kincstári tartozásait a polgármesterek, a szolgabirók, személyes tartozásait a végrehajtó hajtja be.

A behajtás fokozatai: Megintés, zálogolás, árverés.

Azok, kik évnegyedes adójukat és más illetékes tartozásukat az évnegyed második hava 15-éig le nem fizetik, illetékességük szerint megintetnek a községi közegek az adóhivatalok által. Posta utján kézbesithető a nagy adózóknak. 8 nap után a zálogolás teljesithető.

Zálogolás tárgyai: Az összes készpénzjövedelem, az ingóságok és ha ezek nem fedezik, az ingatlan. A zálogoló 2 becsüst magához vesz és annyit foglal, amennyi a hátralékot fedezi, a foglalás sorrendje következő: készpénz, készpénzjövedelem, házbérek, haszonbérek, kötelezvények, érvénynyel birnak az 1881. t.-cz. szakaszai 53—67-ig, a zálogoltnak adósa felhivatik, hogy az adóhivatalnak fizessen. A lefoglalt készpénz vagy értékpa-

pir a községi előljáróságnak adatik, mely köteles azt azonnal az adóhivatalnál letétbe helyezni. Ha lezálogolt követelés fél év alatt ki nem fizettetik, jogában álland a kincstárnak azt elárvereztetni. A bérlő, ki félévi vagy ennél hosszabb időre a bérletet kifizette, köteles ezt okmányokkal igazolni, ha jelen nincs, köteles igazolását 8 nap alatt beterjeszteni, ezek hiányában az ingóságok foglaltatnak le.

69. A zálogolásnál a tulajdonos jelöli ki a tárgyakat és ha ezekből a fedezet ki nem telnék, lehetőleg oly tárgyak foglaltassanak le, melyek a tulajdonos kára nélkül értékesithetők.

60., 62., 72—77. Le nem foglalható a vetőmag, ha a zálogolás szept.—nov. időszakban történik, és pedig ha tulajdonában maga gazdálkodik, minden kataszteri holdra 1—24 hektoliter. A kétséges tulajdoni tárgyak csak akkor foglaltatnak le, midőn más nincs, ezek külön jegyzékbe foglaltatnak és a vélelmezett, állitott tulajdonosok felhivatnak igényeik bebizonyitására. A kincstár a lefoglalt tárgyakra is foglalást és árverést intézhet, de a bejött összeget köteles az első foglaltató bíróságához letenni, hol az az elsőbbség megitéléséig marad. A lezálogolt tárgyak összeiratnak és becsüs által megbecsültetnek és vagy a tulajdonosnál, vagy a községi előljáróság őrizete alatt hagyatnak. Ha 15 nap alatt a hátralék ki nem fizettetik, az árverés legfeljebb 30 napra kitüzetik, az adófelügyelő beleegyezésével vagy a helyszinén, kerületben, enélkül vásárral biró községben az árverést a szolgabiró vagy a község teszi közhirré, és pedig 50 frtnál nagyobb értékü tárgyaknál az egész

járásba, megnevezi a tárgyakat, becsértéket, helyet, napot, órát, esetleg a második árverés napját, a kis adózók ellen az árverés a jegyzőnek, birónak, nagy adózók ellen a szolgabiró és 2 tanu jelenlétében, az 50 frt értékü tárgy az elsőnél a becsérték háromnegyedén alul, a másodiknál mindenáron eladatik. A bejött pénzt az adóhivatal, hol nincs, a községi adóközeg veszi át. Pesten a 25 frt értéken aluli tárgyak feltétlenül eladandók, tartatik a helyszinén, az árucsarnokban, a hatósági raktárban. A behajtási illetéket a fél fizeti, a szolgabiró napidijat és fuvardijat, de bármennyi legyen az árverés, ezeket csak egyszer számithatja, a biztositást és az ingatlanok árverését a közigazgatási bizottság rendeli el. Az ingatlanoknál a rendes árverési eljárás alkalmaztatik. A behajthatlan adókrul jelentést tesznek a jegyzők, ezen adók törlését a bizottság a szolgabiró, illetőleg az adófelügyelő megállapitása alapján a bizottság elrendeli.

A szolgabiró, polgármester, felügyelő éber figyelemmel kisérik a közegek eljárását, a mulasztókat 5—25 frtig megbüntetik, sulyosb esetekben jegyzőkönyvet vesznek fel és azt fegyelmi vizsgálat végett a bizottságnak beterjesztik. Az adóbehajtás saját körébeni menetérül minden közeg felebbvalójának havonkint jelentést ad be, hanyagság esetében az adó a jegyző vagy szolgabiró költségén hajtatik be, elrendeli ezt a bizottság, ismételt hanyagság esetében fegyelmi uton a községi közegek, a szolgabiró elmozditható. A budapesti és a közegek elleni végrehajtást az adóvégrehajtók intézik. Adóvégrehajtók küldetnek az illetők kérelmére a szolgabi-

rákhoz és községekhez. A serény községi közegek százalékkal jutalmaztatnak, a törvényellenesen eljáró közegek az okozott kárt a feleknek megtériteni tartoznak és 5—100 forintig büntetendők.

A közadók biztositásárul:

86—87. A törvényhatóságok a törvényes adók behajtásánál kötelesek segiteni. A végrehajtás megtagadása esetében a főispán az 1870: XLII. t.-cz. szerint intézkedik. A közgyülésen a pénzügyminister rendeletét elvető határozat névszerinti szavazással döntetik, minden szavazó feljegyeztetik és kártérítéssel tartozik, ha az elnök a névszerinti szavazást mellőzi, ő a felelős, a fogyasztási, jövedéki, illetéki kihágások eseteiben a pénzügyi közeg felhivására jegyzőkönyvet vesz fel, foglal, a mulasztó tisztviselő a kincstárt kártériteni tartozik.

88. Vegyes intézkedések: Az ingatlan vételár birói felosztásánál a kincstár 3 évi egyenes adóra és pótlékaira mindennemü más követelés felett elsőséggel bir. A haszonélvezetre vezetett végrehajtás esetében a zárgondnok mindenekelőtt az 1 évi adót fizeti ki.

90—91. Az adók minden nemei elévülnek: 1) ha 5 év alatt ki nem vettetnek; 2) ha 5 évig nem szorgalmaztatnak. Az elévült egyenes adók leirását az adófelügyelő, a bizottság, a pénzügyi bíróság eszközli, a közvetett adók és illetékhátralékok letörlését a kir. pénzügyigazgatóság, a pénzügyi bíróság rendeli el. A kisebb adókat bekeblezteti az adófelügyelő, a nagyobbakat az adóhivatal. Az általuk elkövetett hanyagságért felelős az

ezzel foglalkozó községi vagy államhivatalnok. Csőd esetében az 1 évi adó elsőbbséggel bir.

Ki az adóval foglalkozó közeget erőszakkal vagy veszélyes fenyegetéssel akadályozza, tettleg bántalmazza, 3 évig terjedhető börtönnel büntethető.

A kihágások büntetéséről:

Az adótárgyak eltitkolása 1—8-szorosan büntetendő, ha a kár összege nem tudatik, a büntetés 1—500 frt, a pénzügyi hatóság kötelessége a kár felderitése és a törvények végrehajtása, eszközlése; kisebb kihágási büntetés 1—50 frt. Azon kihágás, melyért az illető 3 év alatt kérdőre nem vonatott, elévül. A lefoglalt tárgyaknak megrongálása, eladása, ha az illető adóját le nem fizeti, büncselekményt képez és a bíróságok által a köztörvények szerint büntetendő.

106—108. A kihágásoknál a bíróság azt határozza el, vajjon a kihágó szándékosan akarta-e a kincstárt megkárositani? ha nem, felmentetik. Ha a pénzbüntetés az ingatlan eladása által elégithető ki és ez az ingatlan értékét teljesen felemésztené, ha a pénzbüntetés 300 frtot meg nem halad, az 1879: XL. t.-cz. 15. §. szerint elzárással, ha a 300 frtot haladja, fogházzal büntettetik, és pedig 5 frt 1 nappal felcserélendő.

Jogérvényes itélettel kiszabott pénzbüntetéseknek részben vagy egészbeni elengedését a fél kérelmére a pénzügyminister ő Felségének ajánlhatja. A jövedéki büntetések 3 év alatt elévülnek.

IV. A törvény hatályárul és életbelépésérül :

Ezen törvény hatálya a közigazgatási bizottságok kivételével, Horvátországra is kiterjed a következő módositásokkal :

1) A kir. adófelügyelők közvetlenül a pénzügyigazgatóságnak, közvetve a pénzügyministernek vannak alárendelve.

2) A járási szolgabirák teendőit az alispánok teljesitik.

3) A bizottság teendőit a pénzügyigazgatóság teljesiti.

A felelősséget a községi közegek ellen a kir. adófelügyelő, a városi közegek ellen a pénzügyigazgatóság alkalmazza, első esetben az alispán, másodikban az országos kormány hozzájárulás végett megkeresendő, ha a hatóság elfogadja, vagy 8 nap alatt nem nyilatkozik, az elmarasztaló végzés kézbesittetik, a fél az első ellen a pénzügyigazgatósághoz, a második ellen a pénzügyministerhez felebbezhet ; ha az alispán a végzést meg nem erősiti, felebbeztetik a pénzügyigazgatósághoz, ha a bán visszaveti a pénzügyministerhez, ezek ellen nincs felebbezés. A felszólamlási bizottság elnökét a pénzügyminister nevezi ki. Az adóvégrehajtás az adóvégrehajtók által eszközöltetik a nagy adófizetők ellen, a kis adófizetők ellen a község, hanyagság esetében az adóvégrehajtó. A hatóságok az adóközegeket támogatni, ellenőrizni tartoznak, az adófelügyelők értesitései vagy saját észleleteik alapján kötelesek a községi közegeket fegyelmi uton, esetleg hivatalvesztéssel is megbüntetni.

1883 : XX. A vadászatrul.

1. A vadászati jog a földtulajdon tartozéka.

2. A tulajdonos a meghatározott korlátok közt szabadon vadászhat, ha összes birtoka 200 kataszter hold, ha kevesebb is, de kertileg míveltetik, keritéssel vagy árokkal van elzárva, belső telek, szőllő vagy állandó sziget, szomszédos 50 holdas birtokosok közös vadászterületet alkothatnak, ha az összeg 200 kataszteri hold, a térmértékrüli kérdésekben a hatóság biráskodik.

A kisbirtokosok birtoka kibérlendő, és pedig 2000 kataszteri holdig egy tagban, a bérszerződések jóváhagyás végett az alispán vagy tanács elé terjesztendők, ha egy 200 holdnál kisebb erdő három oldalrul egy nagybirtok által körül van véve, a nagybirtokos köteles azt kibérelni és akié, neki kiadni, ha meg nem egyezhetnek, itél az alispán vagy tanács.

Tagositatlan községekben a közös legelőkön, erdőkben és nádasokon a vadászati jog a községé, a volt födesuri erdőkben és nádasokban a födesuré, irtványokban és urbéri természetü ingatlanokban a jelenlegi birtokosé. Tagositott határban, hol a földesur a vadászatot az urbéri birtokon fenntartotta, a vadászat az urbéreseké lesz, az adományt azomban kötelesek kárpótolni.

II. A vadak által okozott károk megtérítésérül :

7. A fővadak, dámvad, szarvas által okozott káro-

kat vadtulajdonos köteles megtériteni, a kár a hatóságnak 8 nap alatt bejelentendő.

III. A vadászati tilalomrul:

Február 1-tül augusztus 15-ig a vadászat tilos, ettül eltérőleg szavasbikára október 15-tül, dámvad bikára november 15-tül julius 1-ig, szarvas, dámvad és őztehénre január 1-tül október 15-ig, őzbakra január 15-tül április 1-ig, zergére deczember 15-tül augusztus 1-ig, zergegidára mindig.

Siket és nyirfajd kakasra junius 1-tül márczius 1-ig, jérczére mindig. Császármadárra deczember 1-tül, fáczán- és túzokra a február 1-tül augusztus 15-ig, foglyokra január 1-tül augusztus 1-ig, éneklő madárra mindig, nem szabad madártojást szedni. A tilalmi időszakban az első 14 nap kivételével nem szabad sem vadat venni, sem árulni.

Tiltott időben csak a vadkacsákra, szelid- és vadállatokra és az el nem tiltott madarakra szabad vadászni.

A medvét, farkast, rókát, hiuzt, nyestet, vaddisznót, borzot, tengeri nyulat a tulajdonos bármikor pusztithatja, a tulajdonos még akkor is, ha a vadászat ki van bérelve, sőt ha az elszaporodott káros vadakat nem pusztitják, ez hivatalosan is eszközlendő. A vadászterületen talált ebeket és macskákat a tulajdonos elpusztithatja. A vadaknak tőrökkel, hálóval, hurokkal, léppeli fogása, a fenyves madarak kivételével tilos.

16—17. A vadászat csak lőfegyverrel, vagy lóháton bárminemü vadászebekkel gyakorolható, az okozott ká-

rokat a vadász kárpótolni tartozik. A vadászati tulajdonoson kivül senki kutyát nem vihet, kivétetnek a nyájőrök, kik kötelesek ebeiket szabályos kolonczczal ellátni. Sebzett vadat idegen területre üzni nem szabad, ezért a vadász kárpótlással tartozik, ebei a kárpótlás meg nem történtéig visszatarthatók. Keritett helyeken a vadászat minden időben szabad.

IV. A hivatalos vadászatrul:

19—21. Az elszaporodott ragadozó vadak pusztitását a közigazgatási bizottság, illetőleg elnöke elrendelheti, ha a minister meggyőződik arrul, hogy ez alapos ok nélkül engedélyeztetett, a bizottság engedélyezési jogát bizonyos időre magához vonhatja.

24. Ily vadászatokon csak ragadozó vadat szabad lőni, különben megbüntettetik, az elejtett vad a tulajdonosé, a hajtókat a község rendeli ki, hatósági felügyelet alatt állanak, vadászjegygyel nem birók is meghivhatók.

V. Vadászati kihágások megbüntetésérül:

26., 27., 28., 32—38. A tulajdonos engedélye nélkül vadászó gyalogos 10—50, a lovas 20—200 frtig büntethető, az éjjel álczázva, vagy nevét eltagadó, fegyvert fogó, fenyegető orvvadász 100—200 frtig büntetendő, ha a tulajdonos a haszonbérlőt vagy engedélyesét megtámadja, 10—50 frtig büntethető, a tilos időben 50 frtig, a vadfiut elfogó, fészket szedő 1—10 frtig, ki tiltott időben vadat lő, árul, vesz, nagy vadért 50—60, őzért 20, fajdfáczán, tuzokért s minden más vadért 3 forinttal büntetendő. A vad a szegények szá-

mára elkoboztatik. Ki ebét tilos helyre viszi, 1—10 forintig büntetendő. Ismétlés esetében megkétszereztetik, 300 forintot azonban nem haladhat meg; a vadállomány kárát is köteles megtériteni. Családjáért, cselédjeiért a büntetést a vadászó fizeti. A büntetés fele a feladóé, fele a szegényeké. Fizetésképtelenség esetében 2 frt = 6—12 órai elzárással, 2—10-ig = 1 nap, ezenfelül minden 10 frt 1 nap. Ha az orvvadászat valamely vidéken el van terjedve, a belügyminister elrendelheti, hogy a vad csak a tulajdonos engedélyével legyen elárusitható.

VI. A hivatalos eljárásról.

39. Az illetékes bíróság ez ügyekben nemcsak a tulajdonos, a bérlő, de a hatóságok, községi előljárók panaszára is köteles eljárni. A vadászati felvigyázók hit alatti bizonyitványa jogérvényes, hitre csak akkor bocsájthatók, ha hamis eskü, lopás, rablás, zsarolás, sikkasztás, zártörés, orgazdaság, csalás, okirathamisitás miatt büntetve nem voltak, ha felvigyázói minőségöket hivatalosan bizonyitják. A tulajdonos, a bérlő, a közrendi közegek a tilos vadászáson kapottat, ha nevét tagadja, lakása ösmeretlen, mindezek kitudására a legközelebbi hatósághoz kötelesek bekisérni. Illetékes hatósága az, melyhez a vadászati tér tartozik. Ha többen vannak, a kártéritést egyetemlegesen kötelesek megfizetni. A költségek és károk az itéletben megállapitandók. 3 hónap alatt elévül, birósága a közigazgatási hatóság.

1883 : XXIII. A vadászati és fegyveradórul.

I. Általános intézkedések.

1. Az 1878 : XXI. hatályon kivül helyeztetik.

2. Fegyveradót fizet mindenki vadász-lőfegyverei, családja tagjai, vadászai, csőszei lőfegyverei után. Vadász-adót fizet az, ki vadászati joggal bir, gyalog, vagy lovon ebekkel vadászik. Mindkét adó alul ki vannak véve az uralkodó ház tagjai; a fegyveradó alul kivétetnek a közintézetek, közhatóságok, gyüjtemények fegyverei, az emlék vagy családi ereklyék, régi szerkezetü czéllövészeti fegyverek, a csendőrök, rendőrök, pénzügyőrök, a felesketett erdőtisztek, felügyelők, erdőőrök, a közös hadsereg és a honvédség tisztjei.

6. Vadászadót nem fizetnek: a külhatalmak követei, consulai és idegen személyzete, a vadászat-tulajdonosok, bérlők, vadászok, csőszök, adótisztek, erdőőrök, ezek azonban idegen területen csak vadászati adóval vadászhatnak, az erdészeti növendékek féladót fizetnek. A hol a duvadak megszaporodtak, azokra a tulajdonos vadászati adó nélkül is vadászhat.

11. Fegyver- és vadászati adó:

1 csövütől 1, kétcsövütől 2 forint, vadászati adó 12 forint, kik csak 30 napig vadásznak, 6 frt. Az adóév augusztustól 1-től juliusig 31-ig tart.

III. Kivetés és beszedés:

A fegyveradót a községi, a vadászatit az adóhivatalok vetik ki. Ki fegyveradót fizet, köteles fegyverét a községnél juniusban megjelölni, történhetik az élőszóval is, ki évközben szerez fegyvert, köteles azt 8 nap alatt bejelenteni. Az adómentesek kötelesek fegyvereiket a községnél bemutatni. Az adófelügyelő által megerősitett fegyverlajstrom a községházánál 8 napi közszemlére kifüggesztetik. A felszólamlásokban itél az adófelügyelő, a feljebbezéseket a közigazgatási bizottsághoz felterjeszti. A fegyveradó-ivek az illetővel közöltetnek, az illető végrehajtás terhe alatt 8 nap alatt köteles fizetni. Nagy és kis községekben köteles az előljáróság arra ügyelni, hogy a ki adót nem fizet, fegyvert ne tartson. Aki ezt fel nem jelenti, azt a szolgabiró vagy adófelügyelő annyiszor a mennyiszer 5—25 forintra bünteti.

A vadászat csak az adó lefizetését bizonyitó jegy mellett gyakorolható, egy személyre szól, másra át nem ruházható. A vadászati jegyet az adóhivatal adja ki. A családtag a vadászjegyért külön fizet, idegennek csak magyar polgár kezessége mellett adható. Nem adható a 20 éven alólinak, ha az apa vagy gondnok nem kivánja, rablást és zsarolást elkövetettnek, kezes nélküli külföldinek, elmezavartnak, ha ezen okok bármelyike előáll, a jegyet a törvényhatósági tisztviselő visszarendelheti, a fél felebbezhet 15 nap alatt a közigazgatási bizottsághoz, Horvátországban a bánhoz.

IV. Jövedéki kihágások és azok büntetése:

A csend- és rendőrök, pénzügyőrök kötelesek a tulajdonosok, haszonbérlők, a gazdatisztek a vadászati jegy előmutatását követelni. A vadász köteles a jegyet előmutatni, aki nem teszi, kivánatra zálogot adni, nevét és lakását megmondani, az előljárósághoz követni köteles. A vadászjegyet elő nem mutató 1—10 frtig, a vadászattal fel nem hagyó, jegyét másnak adó 20—100 frtig, a hamis jegyet használó 50—100 frtig, a fegyverét eltitkoló 10—20 frtig büntethető. Az ellentállás, fenyegetés, hamisitás bünvádi cselekmény.

Az emlitett cselekmények a községi előljáróságnak jelentetnek be, mely errül 3 nap alatt a kir. adófelügyelőt értesiti, ki vizsgálatot tart, a büntetést kiszabja, a kihágás elévül, ha a felügyelő 3 hónapig a vizsgálatot meg nem tartja. A végzés felebbezhető 15 nap alatt a közigazgatási bizottsághoz, Horvátországban a bánhoz. Vagyontalanság esetében 10 frt 10 napi fogsággal helyettesithető. A birság egyharmada a feljelentőt, egyharmada a községi előljáróságot, egyharmada a kincstárt illeti.

50. A vadászati jegy elvesztése esetében 50 kros folyamodványra uj jegy adatik.

54. A már egyszer bemutatott fegyvert a tulajdonos ujólag bemutatni nem tartozik.

IV. A birói hatalom gyakorlásárul.

(Szentesitést nyert 1869. évi julius hó 14-dikén. Kihirdettetett az országgyülés mindkét házában 1869. évi julius hó 15-dikén.

1. Az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülönittetik.

Sem a közigazgatási, sem a birói hatóságok egymás hatáskörébe nem avatkozhatnak.

2. A birói hatalom ő felsége a király nevében gyakoroltatik.

3. Az itélő birákat, az igazságügyminister ellenjegyzése mellett, a király nevezi ki.

4. A birói állomások betöltésénél különös figyelem forditandó arra, hogy a kinevezések az első folyamodásu törvényszékeknél és az egyes bíróságoknál a 6-ik és 7-ik §§-ban meghatározott képzettség mellett, lehetőleg az első folyamodásu törvényszéki kerület kebléből és az 1868. XLIV. törvényczikk 27-dik §-a határozmányához képest az illető törvényszéki kerületben lakó különböző nemzetségi egyénekre való méltányos tekintettel történjenek.

5. Minden biró az állampánztárból huzza fizetését, és a törvényben meghatározott illetékek- és dijakon kivül ingyen tartozik a feleknek igazságot szolgáltatni.

A birák fizetése az államköltségvetésbe vétetik fel s a kinevezett birónak megállapitott fizetése le nem szállitható.

6. Birói hivatalt oly magyarországi honpolgár viselhet, a ki:

a) életének 26-dik évét betöltötte;

b) feddhetlen jellemü;

c) csőd vagy gondnokság alatt nem áll;

d) az 1868. XLIV. törvényczikk rendeleteinek megfelelni képes, melynek 13-ik §-a ezentul is csak a felsőbb bíróságokra értetik. Végre

e) a következő 7. §-ban meghatározott elméleti és gyakorlati képzettséggel bir.

7. Jogi képzettség tekintetében kimutatandó hogy:

1. vagy a köz- és váltóügyvédi vizsgát letette; vagy pedig

2. hogy:

a) a jogi tanulmányokbul valamely felsőbb, akár hazai, akár külföldi nyilvános jogi tanintézetben, a hazai jogból pedig mindenesetre valamely magyarországi ily intézetben a szabályszerü elméleti vizsgákat letette és ezenfelül

b) az utolsó vizsga letételétől számitandó 3 éven át jogi gyakorlatban volt, és pedig: egy évig valamely bíróságnál vagy ügyvéd mellett s e három év letelte után a gyakorlati birói vizsgálatot szintén sikerrel állta ki.

8. A biró nem lehet egyszersmind:

a) országgyülési képviselő;

b) gyakorló ügyvéd vagy ügynök;

c) nem viselhet más, akár állami (polgári, katonai és fizetéses egyházi), akár törvényhatósági vagy községi valóságos vagy tiszteletbeli hivatalt vagy szolgá-

latot, kivéve mennyiben 32 éves koráig a tartalékban vagy a honvédségnél való katonai szolgálatra a véderőről szóló törvény által kötelezve van;

d) nem lehet tanár vagy tanitó;

e) nem folytathat kereskedést vagy iparüzletet vagy bármi oly foglalkozást, mely a birói hivatal függetlenségével össze nem fér, vagy mely által hivatalos kötelességei teljesitésében gátoltatnék;

f) nem lehet valamely politikai folyóiratnak sem tulajdonosa, sem kiadója, sem szerkesztője.

9. A biró nem fogadhat el magánosoktól sem nyugpénzt, sem bármi néven nevezendő adományt vagy javadalmazást s ha ilyenre birói hivatalra lépte előtt nyert jogot: tartozik erről hivatalának elfoglalását megelőzőleg lemondani.

10. A biró, ha megválasztatik, tagja lehet ugyan a törvényhatósági vagy községi képviselő-testületeknek, de azoktól megbizatást vagy kiküldetést nem fogadhat el.

11. A biró nem lehet tagja valamely politikai vagy munkás-egyletnek, illetőleg gyülekezetnek; nem vehet részt azok gyüléseiben; nem folyhat be sem közvetve, sem közvetlenül azok működéseibe s nem járulhat az ily egylet vagy gyülekezet határozatához vagy kérvényéhez.

12. A biró nem lehet valamely — az állam által segélyezett vagy biztositott — vállalat engedményének tulajdonosa, sem más részvényes, kereskedelmi vagy ipartársulat elnöke, igazgatója, vagy ily társulatok igazgatótanácsának, vagy felügyelő, vizsgáló, számol-

tató bizottmányának tagja, sem bárminő, habár csak ideiglenesen és fizetés nélkül működő közege.

13. Gyámságot vagy gondnokságot, melylyel vagyonkezelés, számadás vagy hatóságok előtti képviselet van egybekötve, csak azon esetben viselhet a biró, ha a gyámság vagy gondnokság őt a törvénynél vagy végrendeletnél fogva illeti.

14. A biró, kineveztetése után legkésőbb 3 hó alatt s mindenesetre hivatalának elfoglalása előtt, köteles a birói esküt letenni, azon törvényszék teljes ülésében, melyhez kineveztetett, vagy melynek kerületében székhelye van.

A hivatalba lépés s a birói fizetés kezdete az eskütételtől számittatik. Az eskütételt a mondott határidő alatt elmulasztó biró ugy tekintetik, mintha kinevezését el nem fogadta volna s helye ujból betöltetik.

15. A törvényesen kinevezett biró, a törvényben meghatározott eseteken és módokon kivül, hivatalából el nem mozditható.

16. A birót a törvényben meghatározott eseteken kivül csak saját akaratával lehet székhelyéről más bírósághoz vagy más hivatalba áttenni vagy előléptetni.

E szabály alól kivételnek csak akkor van helye, midőn az előléptetés vagy áthelyezés más bírósághoz, a birói szervezet változása folytán történik; továbbá midőn a biró családjának valemely tagja ugyanazon törvényszéknél alkalmazásban van vagy jön.

Ugyanazon törvényszéknél birói hivatalra nem alkalmazhatók: kik fel- vagy lemenő ágbeli rokonok; vagy egymással harmad iziglen oldalrokonságban, vagy

másod iziglen sógorságban, továbbá fogadott szülei vagy gyermeki viszonyban állanak.

17. A biró, miután 70-dik évét betöltötte, nyugalomba lép, kivéve, ha az igazságügyminister által hivatalának folytatására felszólittatik és szolgálni kiván.

Ezenkivül csak azon esetben helyezhető nyugalomba, ha testi vagy szellemi fogyatkozás miatt hivatalos kötelessége teljesitésére többé nem képes.

A nyugdijrendszert a birákra nézve külön törvény határozza meg.

18. Minden biró évenkint 6 heti szünidőt vehet igénybe, mire nézve részletesebben az ügyrendtartá intézkedik.

19. A biró a törvények, a törvény alapján keletkezett s kihirdetett rendeletek s a törvényerejü szokás szerint tartozik eljárni és itélni.

A rendesen kihirdetett törvények érvényét kétségbe nem veheti, de a rendeletek törvényessége felett egyes jogesetekben a biró itél.

20. Senkit illetékes birájától elvonni nem szabad.

21. A törvényben meghatározott bíróságokat megszüntetni, vagy azokon kivül más bíróságot bármi szin és czim alatt felállitani s a bíróságoknak a törvényben megállapitott illetőségén vagy kerületén, ugyszintén a birák számán a törvényhozás utján kivül változtatni nem szabad.

22. A biró az igazságszolgáltatást senkitől meg nem tagadhatja, ki illetősége körében hozzá folyamodik; s a hivatalával járó teendőket vissza nem utasithatja.

23. A birák és bíróságok hivatalos megkeresésének eleget tenni s általában az igazságszolgáltatás tárgyában kölcsönösen segédkezet nyujtani minden biró köteles.

A birák vagy bíróságok hivatalos megkereséseit közigazgatási (ugy állami, mint törvényhatósági vagy zségi) tisztviselők is, felelősség terhe alatt tartoznak teljesiteni.

24. A birói felelősségről külön törvény rendelkezik.

25. A biró s közigazgatási hatóságok közt felmerült illetőségi összeütközések elintézésére, a törvényhozás további intézkedéseig a ministerium felhatalmaztatik.

Ha pedig valamely állam reclamatiója folytán bel- és külföldi bíróságok közt merülne fel illetőségi összeütközés: ez esetben az igazságügyi minister fog intézkedni.

26. A jelen birói szervezet életbeléptetése alkalmával leendő kinevezéseknél a 7. §-ban meghatározott kellékek alól kivételt tehet az igazságügyminister azokra nézve, kik most, vagy régebben, valamely rendszeresitett birói hivatalt viselvén, magokat különös képesség és szorgalom által kitüntették.

27. A bírósági segéd- és kezelő-személyzetet az igazságügyi minister nevezi ki.

1871: VIII. A birák és birósági hivatalnokok felelősségéről.

(Szentesitést nyert 1871. évi márczius hó 13-án. Kihirdettetett a képviselőházban 1871. évi márczius hó 18-án, a főrendek házában 1871. évi márczius hó 21-én.)

I. Fejezet. Általános szabályok.

1. A birák és birósági hivatalnokok, hivatali kötelességüknek szándékosan vagy vétkes gondatlanságbul elkövetett megszegéséért felelősséggel tartoznak.

Felelősséggel tartoznak a birák és birói hivatalnokok azon károkért is, melyeket hivatali kötelességük megsértésével okoztak.

2. Birák és birósági hivatalnokok alatt értetnek:

a) az itélő birák;

b) a bíróságoknál alkalmazott ügyészek és a korona-ügyész;

c) a birósági segédszemélyzet;

d) a bíróságoknál alkalmazott ügyészek és a korona-ügyész segéd-személyzete;

e) a bíróságok, a bíróságoknál alkalmazott ügyészek és a korona-ügyész kezelő-személyzete;

f) a bíróságoknál állandóan alkalmazott szakértők.

Az ezen szakaszban előrosorolt személyek hivatalos-kodásuk ideje alatt elkövetett hivatali büntetteikért hivatali minőségük megszünte után is felelősek.

3. Hivatali büntettek tekintetében a jelen törvény hatálya a választott birákra is kiterjed.

4. Hivatali büntett esetében a felelősségre vonás

közkereset utján, fegyelmi vétségek esetén pedig a IV. fejezet szabályai szerint történik.

5. Ő Felsége legfőbb felügyleti joga, melynél fogva felelős igazságügyi ministere által a bíróságok pontos és szabályszerü ügykezelése fölött őrködik, e részben a tapasztalt hiányok orvoslásáról gondoskodik, az igazságügy általános érdekében, vagy egyes panaszok esetében a szükséges adatok felterjesztését elrendeli, a visszaélések megvizsgálása és megtorlása iránt intézkedik, jövőre is érintetlenül marad; azonban bármely hivatali büntett vagy vétség megfenyitése csak a jelen törvényben szabályozott uton és módon eszközölhető.

II. Fejezet. A hivatali büntettek.

6. A hivatali büntett megbüntetése a rendes bünvádi eljárás utjára tartozik. A büntetés mérvét a fennálló törvények és a törvényes gyakorlat határozzák meg. A birói illetőség iránt szintén a fennálló törvények irányadók.

7. Az itélet, mely által a 2. pontban elősorolt személyzetnek valamely tagja hivatali büntettben bünösnek itéltetett, a rendes büntetésen és ennek következményein fölül, maga után vonja még azt is, hogy az elitélt egyén elveszti hivatalát, hivatalos czimét, fizetését, nyugdiját s általában minden igényét bármi egyéb javadalom iránt, amelyet szolgálata alapján az állam irányában igénybe vehetett volna.

A büntetés ezen következményei az itéletben kiteendők.

8. Ha a hivatali büntettet választott biró követte

el: a rendes büntetésen és ennek következményein felül, választott birói képességének elvesztése is itéletileg lesz kimondandó.

9. A hivatali büntett által okozott károk a büntettes által, vagy ha többen volnának, ezek által egyetemlegesen megtéritendők.

10. Hivatali büntettet képez általában: ha a biró vagy birósági hivatalnok hivatali kötelességét cselekvőleg vagy mulasztólag azért sérti meg: hogy ezáltal magának vagy másoknak illetéktelen hasznot szerezzen, vagy valakinek jogtalan kárt okozzon.

Ha pedig hivatali kötelességének teljesitését, a fennt körülirt czélból, törvényes felsőbbségének meghagyása után is megtagadja, vagy feltünőleg elhanyagolja, ez sulyositó körülménynek vétetik.

11. Hivatali büntettet képez különösen:

a) a hivatali titok közlése;

b) a megvesztegettetés;

c) a zsarolás;

d) az erőszak;

e) a hamisitás;

f) a sikkasztás.

12. A hivatali titok közlésének büntettét követi el azon biró vagy birósági hivatalnok, ki oly tényeket vagy iratokat, amelyeknek csak hivatali állásánál fogva jutott tudomására vagy birtokába, s amelyeknek titokban tartására hivatalánál fogva kötelez ve volt, azon szándékbul, hogy ezáltal valakinek kárt, vagy magának avagy másoknak illetéktelen hasznot okozzon, mással közöl, vagy az iratokat használat végett másnak átadja.

13. A biró vagy birósági hivatalnok, ki hivatalába vágó valamely cselekménynek teljesitéseért vagy elmulasztásáért ajándékot vagy előnyt kiván vagy elfogad, vagy az erre vonatkozó igéretet vissza nem utasitja, a megvesztegettetés büntettét követi el, — akár legyen az elkövetett cselekmény vagy mulasztás hivatalos kötelességével ellenkező, akár nem.

Az ajándék vagy előny elfogadottnak tekintetik: ha a biró vagy birósági hivatalnok azt, ami hozzá, vagy hozzátartozóihoz, habár akarata ellen, de megvesztegetési czélbul juttatott, az átvételtül vagy errül szerzett tudomásától számitandó három nap alatt visszsza nem adja, vagy a tényt fel nem jelenti.

14. A biró vagy birói hivatalnok, ki hivatali hatalmával visszaél, hogy valakit valamely cselekvésre, türésre, vagy mulasztásra törvényellenesen kényszeritsen, a zsarolás büntettét követi el.

15. Az erőszak büntettét követi el azon biró, ki valakit, kinek ártatlanságát tudja, ellenséges indulatbul bünvizsgálat alá helyez; valamint az, ki valakit a büntető törvényben és a büntető gyakorlatban s illetőleg büntető perrendtartásban meghatározott eseteken kivül, személyes szabadságától megfoszt; ugy szintén, ki a törvényesen elrendelt letartóztatást vagy fogságot a törvény által meghatározott időn túl meghosszabbitja, vagy ki a letartóztatottat a felmentő itéletnek, vagy a vizsgálati fogság megszüntetését rendelő végzésnek jogerőre emelkedése után huszonnégy óra alatt szabadon, illetőleg szabad lábra nem bocsátja.

16. Az erőszak büntettét követi el továbbá az a

biró vagy birósági hivatalnok, ki hivatalának tekintélyét felhasználja arra, hogy valamely tanura vagy szakértőre nyilatkozatának vagy véleményének érdemét illetőleg törvényellenes befolyást gyakoroljon; vagy aki ezen czél elérésére a fél, a vádlott, a tanu vagy szakértő irányában fenyegetést vagy kényszeritő eszközt használ.

17. Hamisitást követ el azon biró vagy birósági hivatalnok, ki a jegyzőkönyvet vagy egyéb okiratot, melynek vezetésére, illetőleg szerkesztésére hivatalánál fogva kötelezve vagy jogositva van, szándékosan nem hiven vezeti vagy szerkeszti; vagy ki e hűtlen vezetést vagy szerkesztést oly okiratra vonatkozólag követi el, mely valamely jog bebizonyitására lényeges, s azon szándékkal, hogy büntette által valaki részére illetéktelen haszon vagy jogellenes kár háruljon.

Az ezen szakaszban megjelölt okiratok szándékos megrontása vagy megmásitása hasonló büntettnek tekintetik.

18. A fenntebbi szakasz alkalmazandó a hiteles fordítóra is, ha ez az abban körülirt büntettet vagy irásban foglalt hivatalos forditmány, vagy a bíróság előtt élőszóval előterjesztett forditás által követte el.

19. A biró vagy birósági hivatalnok, ki a hivatalos minőségben átvett pénzt, értékpapirt vagy egyéb értékkel biró tárgyat egészen vagy részben eltulajdonitja vagy elidegeniti; ugy szintén, ki a fenntebbi 17. §-ban érintett, vagy a bíróság őrizete alatt levő valamely okiratot szándékosan elrejt, elidegenit vagy megsemmisiti: a sikkasztás büntettét követi el.

Mindazon károkért, melyek az 1869. évi 4. t.-cz értelmében kinevezett birák és birósági hivatalnokok hivatalos minőségben elkövetett sikkasztásai által magánfeleknek okoztattak, az állam felelős.

Az ily károk megtérítésére nézve az illetőknek bárhol és bármikor található vagyonából az államnak visszkereseti joga van.

III. Fejezet. A fegyelmi vétségek.

20. Fegyelmi vétséget követ el s a jelen fejezet szabályai szerint büntetendő azon biró vagy birósági hivatalnok:

a) ki hivatali kötelességét vétkesen, de nem azon bünös czélból szegi meg, hogy ezáltal magának vagy másnak illetéktelen hasznot szerezzen, vagy valakinek jogtalan kárt okozzon;

b) ki botrányos magaviselete miatt tiszteletre s bizalomra méltatlanná válik.

21. Fegyelmi vétségnek tekintendő különösen:

ha a biró oly ügyben, melyben az eljárás és határozat azon bíróságot illeti, melynek ő tagja

a) valamely fél részére per- vagy emlékiratot szerkeszt, a más által szerkesztettet helybenhagyás vagy megváltoztatás végett átvizsgálja, vagy a törvény által szabályozott hivatalos működésen kivül, a per mikénti vitelére utmutatást vagy tanácsot ad;

b) a folyamatban levő jogügy mikénti elintézései vagy egyéb birói cselekmény tekintetében, az eljáró bíróság valamelyik tagjára érdekeltségből vagy ellenszenvből hatni törekszik;

c) a birósági személyzethez nem tartozó egyének által használat végett itéleti vagy érdemleges határozati tervezetet készittet vagy elfogad.

Az a) és b) pont szabályai alól kivétetik azon eset, ha a biró az ott elősorolt cselekményeket saját vagy vele 3-ad-izig rokonságban, — vagy 2-od-izig sógorságban levő személyek ügyében követte el, ha egyszersmind a törvénykezési rendtartás 56. §-a zárpontjának rendeletét nem sértette meg.

22. A fegyelmi vétség büntetése:

a) roszalás;

b) feddés;

c) pénzbüntetés;

d) hivatalvesztés.

23. Hogy ezen büntetések közül melyik alkalmazandó, azt a vétség nagyságához és netaláni ismétléséhez, ugyszintén az abból származó hátrányokhoz képest az illetékes fegyelmi bíróság saját belátása szerint határozza meg.

24. Ha az illető időközben ujabb fegyelmi büntetés alá nem esett, a rosszalás egy év után, a feddés két év után, a pénzbeli büntetés pedig három év után erkölcsi hatályát veszti.

25. A pénzbüntetés az illető hivatalnok egy évi fizetésének egyharmadát nem haladhatja túl.

26. A fegyelmi határozatban kimondott hivatalvesztés maga után vonja az illető czimének, fizetésének, valamint nyugdijának s mindazon előnyöknek elvesztését is, melyeket az szolgálata alapján az állam irányában igénybe vehetett volna.

27. Ha a biró vagy birósági hivatalnok a fegyelme eljárás megindítása előtt, vagy ennek folyama alatt, di a véghatározat hozatala előtt hivataláról, illetőleg nyugdijáról önkénytesen lemond, a fegyelmi eljárás megindítása — illetőleg folytatása — abbanhagyandó. Ily lemondás azonban a vagyoni felelősséget nem szüntet meg. (66. §.)

28. Csekélyebb rendetlenségek esetében az elnök hivatalosan megintheti a törvényszéknél vagy annak területén alkalmazott birói tagokat és birósági hivatalnokokat.

29. A megintés előtt az illető nyilatkozatra szólitandó fel. A megintés irásban történik, mi ellen az, ki a megintésben sérelmet lát, orvoslásért a fegyelmi birósághoz folyamodhatik.

IV. Fejezet. A fegyelmi eljárás.

30. Fegyelmi vétségek felett a fegyelmi biróság itél.

31. A fegyelmi biróságot a kir. törvényszékek területén alkalmazott birósági hivatalnokok és szakértők fölött (2. §. c., d., e., f. pont), amennyiben a jelen törvény kivételt nem állapit meg: az elsőfoku kir. törvényszékek gyakorolják.

Az elsőfoku kir. törvényszék, mint fegyelmi biróság, az elnökből vagy helyetteséből és két itélő biróból áll.

32. Az elsőfoku biróságok alelnökei, itélő birái, valamint ügyészei és alügyészei, továbbá a kir. táblák segéd- és kezelőszemélyzete: azon kir. itélő tábla fe-

gyelmi bíróságának vannak alárendelve, melynek területén hivatali székhelyök létezik.

Ezen fegyelmi bíróság az elnökkel együtt a kir. tábla öt rendes itélő birájából áll. Elnöke az illető kir. táblai rendes elnök, és ha ez akadályozva van: a kinevezési sorrend szerint utána következő tanácselnök.

33. Az első folyamodásu kir. törvényszékek elnökei, a kir. táblák itélő birái fölött, ezek elnökeinek és alelnökeinek kivételével, továbbá a kir. táblák mellett alkalmazott kir. ügyészek és ezek helyettesei, végre a magyar kir. Curia összes segéd- és kezelőszemélyzete fölött a fegyelmi bíróságot a kir. legfőbb itélőszék gyakorolja.

Ezen fegyelmi bíróság a legfőbb itélőszék elnöké ből, akadályoztatása esetében a kinevezési sorrendben következő tanácselnökéből és hat itélőbirájából alakittatik.

34. Az elsőfoku kir. törvényszékek fegyelmi bíróságára nézve a kir. tábla fegyelmi bírósága; a kir. tábla fegyelmi bíróságára nézve pedig a kir. legfőbb itélőszék fegyelmi bírósága képezi a II-od és utolsó foku bíróságot.

Azon fegyelmi ügyek, melyekben a biráskodás első fokban a legfőbb itélőszék fegyelmi bíróságát illeti, felebbvitel esetében a kir. Curia mindkét osztályának biráiból alakuló fegyelmi bírósághoz tétetnek át. Ezen fegyelmi bíróság az elnökön kivül nyolcz tagból, felében a semmitőszék, a másik felében pedig a legfőbb itélőszék tagjaiból alakul. Az elnökséget a bíróságnál a semmitőszék elnöke viszi, akit szükség esetén a semmitőszék alelnöke helyettesit.

35. A kir. táblák elnökei és alelnökei, a kir. Curia elnökei és alelnökei, itélő birái, továbbá a koronaügyész fölött külön fegyelmi bíróság gyakorolja a fegyelmi hatóságot.

Ezen fegyelmi bíróság, mely 36 rendes és 12 póttagból áll, fele részben a felsőház által minden országgyülésen önkebeléből választandó tagokból, fele részben pedig a m. kir. Curia alelnökeiből és biráiból alakittatik kineveztetésük sorrendje szerint. Elnöke a felsőház elnöke vagy másodelnöke, — ezek akadályoztatása esetében a felsőház által választott tagok közül az, ki legtöbb szavazatot nyert.

Ezen fegyelmi bíróságnak felsőházi tagjai a felsőháznak nyilt ülésében birói esküt tesznek le; lemondás esetében a lemondás okainak alaposság és a lemondás elfogadása felett a felsőház határoz; — megbizatásukat minden esetben mindaddig tartoznak folytatni, mig helyük uj választás által be nem töltetett.

A bíróság az elnökön kivül tizenkettős tanácsban itél. A bíróság tagjainak névjegyzéke a közvádlóval és vádlottal legalább 24 órával a tárgyalás előtt közöltetik, és mindegyiknek jogában áll, ugy a felsőházi, mint a birói tagok közül az okok megnevezése nélkül hatnak kihagyását kivánni.

Ha a felek ezen kihagyási jogot épen nem, vagy nem egészen gyakorolják: az illető tanács a felsőházi tagok közül azon hat tagból, kik legtöbb szavazatot nyertek, a birói tagok közül pedig a kinevezés sorrendje szerinti első hat tagból alakittatik.

Ezen bíróság határozata végérvényes.

A 31., 32., 33. és 34-ik szakaszokban körülirt fegyelmi biróságok minden év elején sorshuzás utján ujra alakittatnak.

A sorshuzás mindenik itélőszéknél külön és teljes ülésben történik.

A rendes tagokhoz — szintén sorshuzás utján — ugyanannyi póttag járul, akik a rendes tagokat akadályoztatásuk esetén az év folyamában a sorshuzás rendje szerint fogják helyettesiteni.

Az ekként megalakitott fegyelmi biróságok névjegyzéke az illető elnökök által az igazságügyministernek minden évben január hó 15-ig tudomás végett beküldendő.

A fegyelmi biróság jegyzőjét az illető elnök nevezi ki.

37. A közvádló teendőit mindenik fegyelmi biróság mellett az annál alkalmazott ügyész teljesiti.

Ha a fegyelmi eljárás a korona ügyésze ellen indittatik: a közvádlói teendőket a vizsgálat befejeztéig az igazságügyminister által kirendelt kir. ügyész teljesiti; ezentúl pedig a fegyelmi biróság nevez ki közvádlót.

38. A 31., 32., 33., 34. §§-aiban körülirt fegyelmi biróságok tagjai a közvádló vagy a vádlott kifogása folytán, csak a polgári törvénykezési rendtartás 56. §-a által meghatározott esetekben mellőzhetők.

Az első folyamodásu törvényszékek kebelében alakitott fegyelmi biróságokra nézve a polg. törv. perrendtartás 57. §-ában engedett birókuldés is kérelmezhető.

A kifogás felett a fegyelmi biróság határoz.

39. A fegyelmi eljárás vagy a közvádló hivatalos kivánatára, vagy magánosok kérésére, de mindig a vádlott és a közvádló meghallgatása mellett, az illető fegyelmi bíróság által rendelhető el. A határozat a közvádlón kivül a vádlottnak is mindig kézbesitendő.

Ezen határozat ellen, amennyiben az nem a 35-ik §-ban foglalt bíróságtól ered, a közvádló 3 nap alatt fölebbvitellel élhet.

40. Ha a fegyelmi bíróság vizsgálatot lát szükségesnek: ennek teljesitésére az elnök vagy azon törvényszéknek, melynek kebeléből alakult, vagy valamely alsóbb törvényszéknek egyik tagját küldi ki.

A fegyelmi bíróság tagja ily vizsgálattal soha sem bizattathatik meg.

A kiküldött biró kihallgatja a vádlottat, a panaszlót és a tanukat; ez utóbbiakat, ha alapos aggodalom forog fenn arra nézve, hogy a fegyelmi bíróság előtti megjelenésük nem lesz lehetséges, meg is esketheti, megvizsgál minden körülményt, mely az ügy felderitésére szolgál, s az összes iratokat a közvádlóval közli.

41. A közvádló szintugy, mint a vádlott, — ha a vizsgálatot hiányosnak tartja, — annak kiegészitését kivánhatja. Ha ez iránt köztük és a vizsgáló biró közt véleménykülömbség támad, a kérdés felett a fegyelmi bíróság határoz.

42. A közvádló a vizsgálat befejezte, illetőleg kiegészitése után az iratok vételétől számitandó 8 nap alatt köteles inditványát az összes iratokkal együtt a fegyelmi bíróság elnökének benyujtani.

43. A közvádló inditványa fölött a fegyelmi biró-

ság határoz. E határozat ellen, ha a bíróság a közvádló inditványával ellenkezőleg az eljárás megszüntetését határozza el: a közvádló 3 nap alatt felebbezést használhat.

44. Ha vádhatározat hozatott: az elnök az ügy tárgyalására határnapot tüz ki, amelyre mind a közvádlót, mind a vádlottat megidézi.

45. Vádlottnak vagy megbizottjának jogában áll: az idézvény vétele után az iratokat a hivatalos órákban megtekinteni és azokat lemásolni.

46. A tárgyalás szóbeli s az 1868. 54. t.-cz. 103., 104. és 105-ik szakaszainak korlátai között nyilvános.

47. A vádhatározatban a tanuk és szakértők megidéztetése is elrendelendő.

A közvádló, valamint a vádlott jogositva van ezen határozat után is, mindazonáltal csak a tárgyalásra kitüzött határidő első felében, ujabb tanuknak berendelését kérelmezni. Ezen kérelem felett a bíróság határoz.

A törvényesen megidézett tanu meg nem jelenés esetében az 1868. 54. t.-czikk 206-ik §-ának sulya alá esik.

48. A tárgyalást az elnök, a kitüzött ügy megnevezésével nyitja meg. Ezután a 40. §. esetében felolvastatja a vizsgálati iratokat; kérdéseket intéz a vádlotthoz s esetleg a tanukhoz, szakértőkhöz vagy a panaszló félhez. Az elnök után a birák is tehetnek kérdéseket.

A közvádló, valamint a vádlott az elnök utján szintén intézhetnek kérdéseket mind a tanukhoz, mind a szakértőkhöz.

49. Befejeztetvén a tanuk kihallgatása, a közvádló előterjeszti a vizsgálat eredményét s inditványt tesz a vádlott felmentésére vagy megbüntetésére s az utóbbi esetben a büntetés neme, s ha ez pénzbüntetésből állana, az összeg iránt is.

Ezen inditványra a vádlott válaszol.

További perbeszédnek nincs helye.

50. A vádlott ügyvédet is hozhat magával a tárgyalásra, mely esetben a közvádló vádjára mind a vádlott, mind az ügyvéd válaszolhat.

51. A tárgyalásnál jegyzőkönyv vezetendő, amelyet az elnök és jegyző irnak alá.

52. Ha a tárgyalás alatt felmerült körülmények ujabb tanuk kihallgatását, vagy a vizsgálat folytatását teszik szükségessé: ezt a fegyelmi bíróság a tárgyalás elhalasztása mellett elrendeli.

53. A fegyelmi bíróság a tárgyalás alkalmával felmerült bizonyitékokhoz képest hoz itéletet, s a vádlott ellen felmerült vádak s a büntetés iránt, belátása szerint, a 22. §. korlátai között határoz.

A tárgyalás alkalmával fel nem merült körülmények azonban a határozat tárgyát nem képezhetik.

A határozatot azon ülésben kell hozni, amelyben a tárgyalás befejeztetett, s az elnök azt azonnal szóval kihirdeti.

A határozat vagy felmentésre, vagy vétkesre szól; ez utóbbi esetben a fegyelmi bíróság megszabja egyuttal a büntetést, valamint megállapitja a fegyelmi eljárásnak a vádlott által viselendő költségeit is. Az első esetben pedig a vádlott költségei megtéritendők, és pe-

dig, ha a per hivatalból indittatott, az állam, különben a panaszttevő által. Egyuttal, ha a fegyelmi bíróság a vádlottat felmenti s azt látja, hogy a magánfél részéről emelt panasz hamis állitásokra, vagy a tényeknek szándékosan elferditett előadására alapittatott: a panaszlót 500 frtig „terjedhető“ birságban marasztalja el, amelynek megfizetésére a fél s ha ezáltal az ügyvéd irásban utasitva nem volt: az ügyvéd köteleztetik. Ezen birság be nem hajthatás esetére fogságra változtatandó át, egy napot 5 frtra számitva.

54. Mind a közvádló, mind a vádlott fél a határozatot kihirdetés után 24 óra alatt fölebbezhetik, és felebbezés esetében a kézbesitéstől számitandó 3 nap alatt a fölebbvitelt irásban is indokolhatják.

55. Ha a szabályszerüleg megidézett vádlott nem jelent meg a tárgyalásra, sem elmaradását alapos okokkal nem igazolta, sem a tárgyalásra maga helyett ügyvédet nem küldött, sem pedig védelmét irásban be nem nyujtotta: az eljárás a fennebbi szakaszok értelmében mind a mellett is megtartandó, s a bíróság a vizsgálat eredményéhez képest hoz határozatot.

Ha ellenben a vádlott alapos okoknál fogva nem jelenhetik meg, s azokat a tárgyalás megkezdése előtt irásban igazolja, a tárgyalásra uj határnap tüzendő ki.

Utólagos igazolásnak semmi hatálya nincs.

56. A felebbezett fegyelmi ügyekben a fölebbviteli fegyelmi bíróság ugyanazon szabályok szerint jár el, a melyek az első folyamodásu fegyelmi bíróságra nézve a fentebbi szakaszokban vannak megállapitva.

57. Mind az első, mind a fölebbviteli fegyelmi bi-

róság indokolt határozata a kihirdetés után 24 óra alatt irásban kiadandó mind a közvádlónak, mind a vádlottnak, s azon fölül 8 nap alatt közlendő azon törvényszékkel is, a melynél vagy a melynek területén a vádlott alkalmazva van.

Ha a büntetés hivatalvesztésre szól: a határozatot az igazságügyministerhez 8 nap alatt fel kell terjeszteni.

58. A fegyelmi bíróságnak itélete ellen a perujitás megengedtetik.

59. Ha fegyelmi eljárás meginditását magánfél kérelmezi, ez a közvádló jogaiba lép, annyiban, a menynyiben a közvádló a 39., 43. és 54-ik §-okban engedett fölebbvitellel nem élne, sőt a mennyiben a közvádló akár a fegyelmi eljárás megszüntetését (42. §.), akár a vádlott felmentését (49. §.) inditványozná, az eljárás folytatására, illetőleg a vádlott elmarasztalására ellen-inditványt tehet.

Ugyanezen jogok átszállnak a magánfélre akkor is, ha a közvádló által meginditott fegyelmi eljárásba a vádhatározat (43-ik §.) előtt beavatkozott, azon eltéréssel mindazáltal, hogy e beavatkozásnak a fegyelmi eljárás korábbi jogcselekvényeire visszaható befolyása nincs. A vádhatározat után a magánfél többé be nem avatkozhatik.

Azonban e jogát a magánfél mindkét esetben csak ügyvéd által érvényesitheti, a kit köteles e czélra külön meghatalmazványnyal ellátni, s vagy mindjárt az első panaszlevélben, a melyben a fegyelmi eljárás meginditását kéri, vagy pedig beavatkozás esetén a beavatkozási kérvényben, a fegyelmi bíróságnak bejelenteni.

Ezen esetekben a fegyelmi bíróság mindazon hatá-

rozatokat, a melyek a jelen fejezet értelmében a közvádlóval közlendők, a magánfél ügyvédével is tartozik közölni, s ez a vizsgálati iratokat mind a bíróságnál, mind a közvádlónál bármikor megtekintheti.

A fölebbviteli határidő a magánfélre nézve, a mennyiben neki e törvény szerint fölebbviteli joga van: azon naptól számittatik, a melyen a közvádlónak fölebbviteli joga lejárt.

Ha a tárgyaláskor (49. §.) a közvádló a vádlott felmentését hozná javaslatba: a magánfél ügyvéde, ha a közvádló javaslatában meg nem nyugodnék, a vádlott megbüntetésére, a büntetés nemére s a pénzbüntetés összegére irányzott inditványát köteles azonnal megtenni a nélkül, hogy e czélra a tárgyalás elhalasztását kérelmezhetné.

Ellenben a magán-félnek, a vádlott elleni fegyelmi eljárás megszüntetésére, vagy a vádlott felmentésére irányzott kérelme, a közvádló eltérő inditványának ellenében tekintetbe nem vehető.

60. A fegyelmi bíróság, ha látja, hogy a panaszlott cselekmény, vagy mulasztás büntettet képez: az iratokat további eljárás végett az illetékes büntető bírósághoz teszi át.

61. Ha bármely hivatalnok ellen, ki a jelen törvény 2. §. alá tartozik, akár a fegyelmi eljárás folyama közben, akár pedig azt megelőzőleg bünvádi eljárás inditтatott: az illető bíróság köteles büntető per befejeztével az összes bünvádi iratokat a jogerejü itélettel együtt a fegyelmi bírósághoz azonnal áttenni, még akkor is, ha

a vádlott a büntető bíróság által a vád alól teljesen felmentetett.

A fegyelmi bíróság azon esetben, ha a vádlott a büntető perben valamely büntettre nézve bünösnek találtatott, de hivatalvesztésre nem itéltetett: vádlottnak minden további kihallgatása nélkül az ellene megindítandó s illetőleg folytatandó fegyelmi eljárás iránt azonnal intézkedik.

Ha pedig a vádlott a büntető perben a büntett vádja alól felmentetett, vagy csak valamely kihágás miatt itéltetett büntetésre, a fegyelmi bíróság, a közvádló meghallgatása után, a 39. §. értelmében mindenek előtt a fegyelmi eljárárás megindítása vagy mellőzése iránt hoz határozatot.

V. Fejezet. A felfüggesztés.

62. A fegyelmi bíróság hivatalától felfüggeszti a vádlottat:

a) ha ellene a büntető bíróság által bünvizsgálat rendeltetik el;

b) ha a felfüggesztés a feljelentett fegyelmi vétség sulyos voltánál vagy természeténél fogva szükségesnek mutatkozik;

c) ha az első folyamodásu fegyelmi bíróság vádlottat hivatalvesztésre itélte, s ez ellen a vádlott felebbvitellel élt;

d) ha ellene csőd nyittatott, vagy pazarlás miatt gondnokság alá helyeztetett.

63. Különösen sürgős esetekben a bíróság elnöke is felfüggesztheti az alatta álló birósági tagokat és köze-

geket, irásba foglalt és körülményesen indokolt végzés által.

E végzés egyik példányát köteles az elnök a felfüggesztett hivatalnoknak kézbesittetni s az egész eljárást a felfüggesztés után 24 óra alatt a fegyelmi bíróságnak indokoltan bejelenteni. A felfüggesztés fentartása vagy megszüntetése fölött a fegyelmi bíróság haladéktalanul határoz.

Vádlottnak szintén jogában áll az elnöki felfüggesztés ellen panaszt emelni, melyet vagy a felfüggesztést elrendelő elnöknél, vagy egyenesen a fegyelmi bíróságnál nyujthat be. E panasz azonban nem akadályozza az elnöki végzés foganatositását.

64. A felfüggesztett hivatalnok, felfüggesztésének tartama alatt semmiféle hivatalos teendőben nem járhat el; és sem át nem helyezhető, sem magasabb rangba, sem magasabb fizetési fokozatba nem juthat. Ezen felül, ha a felfüggesztést a fegyelmi bíróság mondotta ki, a felfüggesztett hivatalnok fizetésének felét, csőd esetében pedig csak egy harmadát huzza.

65. A felfüggesztés megszünik és a felfüggesztett hivatalába ismét visszahelyeztetik:

a) ha a vádlott a büntető törvényszék jogérvényes itélete által büntelennek nyilvánittatott, vagy csak kihágás miatt itéltetett büntetésre és a fegyelmi bíróság akár egyik, akár másik esetben a fegyelmi eljárást mellőzendőnek határozza (61. §.);

b) ha vádlott a fegyelmi bíróság által felmentetett, vagy nem hivatalvesztésre itéltetett;

c) ha a bíróság elnöke által elrendelt felfüggesztést a fegyelmi bíróság megszünteté.

A felfüggesztés megszüntével, a vádlott fizetésének a 64. §. értelmében visszatartott része neki teljesen megtéritendő.

VI. Fejezet. A vagyoni felelősség.

66. Ha a biró vagy birósági hivatalnok hivatalos eljárásában cselekvése vagy mulasztása által valakinek akár szándékosan, akár vétkes gondatlanságból kárt okozott, — a mennyiben az a törvényben meghatározott perorvoslattal nem volt elháritható, — teljes kártéritéssel tartozik.

Ha pedig a biró vagy birósági hivatalnok a perorvoslatra nyilvánvaló vétsége által okot szolgáltatott: a felsőbb bíróság azt a perorvoslat felett hozott határozatában, a fél kérelmére az okozott költségek fizetésében elmarasztalja.

Ezenkivül felelős a biró vagy birósági hivatalnok azon károkért is, melyekért a törvény vagy törvényes rendelet által felelőssé tétetett.

67. A 66-ik §-ban körülirt vagyoni felelősség a 2. és 3-ik §-ban elősorolt személyeken fölül kiterjed mindazon közigazgatási (törvényhatósági vagy községi) hivatalnokokra is, kik a peres vagy perenkivüli eljáráshoz tartozó polgári ügyekben, ugyszintén büntető ügyekben, hatósági cselekmények teljesitésére vagy birói meghagyások, illetőleg megkeresések foganatositására hivataluknál fogva kötelezve vannak.

68. A kártéritési kereset az utóbbi 71. §. esetének

kivételével polgári perutra s a polgári törvénykezési rendtartás szerint illetékes bírósághoz tartozik; de a kereset megindithatására szükséges, hogy a kereshetőség, a IV-ik fejezetben szervezett fegyelmi bíróság által s az ugyanott szabályozott fegyelmi eljárás utján előzetesen megállapittassék.

E szabály alól kivételnek van helye:

a) ha a kárt okozó s büntettet vagy fegyelmi vétséget képező cselekményre vagy mulasztásra nézve a vádlott már az illetékes biróság által bünösnek vagy vétkesnek itéltetett;

b) ha a biró vagy birósági hivatalnok a fegyelmi eljárás megindítása vegy befejezése előtt hivataláról vagy nyugdijáról lemondott;

c) ha a kártéritési kereset a jelen törvény 3. és 67-ik §-aiban érintett személyek ellen indittatik;

d) ha a kártéritési kereset a biró vagy birósági hivatalnoknak, vagy a 3-ik és 67-ik §-okban érintett személyeknek örökösei ellen indittatik.

69. A 68. §. esetében a kereshetőség megállapitása iránti kérvény mindig a fegyelmi biróságnál nyujtandó be.

E kérvényben a kötelességellenes cselekmény vagy mulasztás határozottan megjelölendő és részletesen körülirandó, vagy a további bizonyitékul szolgáló adatok elősorolandók. A kérvény vagy a fél, vagy az e végett külön meghatalmazással ellátott ügyvéd által irandó alá.

70. A fegyelmi bíróság határozata szintugy mint a büntető bíróság jogerejü itélete oly alapot képeznek, a mely a polgári peruton inditott kártéritési keresetben többé kifogás alá nem eshetik s a polgári bíróság el-

járása ily esetben azon kérdésen kivül: ha vajjon a panaszlott cselekmény vagy mulasztás által okoztatott-e kár, s ha vajjon ez nem volt-e valamely törvényes perorvoslattal elhárítható, csak a megtéritendő összeg meghatározására szoritkozik.

71. Ha a kárt okozó cselekmény vagy mulasztás mint büntett rendes bünvádi eljárás tárgyát képezi, a károsult félnek választásától függ kártéritési keresetét vagy a bünvádi perben, vagy pedig ennek befejezése után polgári peruton (68. §.) érvényesiteni.

72. Ha a kártéritési igényre nézve a kereshetőség a fegyelmi bíróság által megállapittatott, (68. §.), tartozik a kérvényező a határozat kézbesitése után 30 nap alatt kártéritési keresetét a polgári törvénykezési rendtartás szerint illetékes polgári bírósághoz, különbeni jogvesztés terhe alatt, beadni.

73. A ki kárkereseti jogát a jelen törvény 19-ik §-a alapján az állam ellen akarja érvényesiteni, köteles igazolni, hogy a kártalanitás tárgyát az illető hivatalnok hivatalos minőségben vette át, vagyis, hogy az az átvételre vagy törvény, vagy törvényerejü szabályrendelet, vagy elvégre birói határozat által volt feljogositva.

A kárt követelő fél választásától függ, az állam elleni kárkereseti jogának érvényesitése végett az államot a kártalanitási anyaperbe, mint szavatost megidézni, vagy pedig, ha azt nem tevé, az állam ellen külön pert inditani. Az állam mindkét esetben a vádlott jogaiba lép s oly perben, a melyben sem mint szavatos, sem mint közvetlen alperes megidézve nem volt, kártéritésre érvényesen nem kötelezhető.

74. A magánfélnek a 66. és 67-ik §-okban körülirt kártérítési keresete, hivatali büntetteket kivéve, mind a 2-ik és 67-ik §-okban érintett személyek s ezeknek örökösei, mind pedig az állam irányában, a 72. §. esetén kivül, elévül még akkor is, ha az a kártérítési keresetet s illetőleg fegyelmi eljárást a kárt okozó cselekmény vagy mulasztás elkövetésétől számitandó egy év alatt meg nem inditotta.

75. A jelen törvény az első folyamodásu bíróságok szervezetével egyidejüleg lép hatályba.

A birák vagy birósági hivatalnokok ezelőtt elkövetett, de a jelen törvény hatályba lépte után tudomásra jutandó visszaéléseinek büntethetősége az eddigi törvények szerint itélendő meg; az eljárás azonban a jelen törvényben szabályozott mód szerint történik.

Ugyanaz áll a vagyoni felelősségre nézve is.

A folyamatban levő fegyelmi eljárások a fegyelmi bírósághoz teendők által, melynek elnöke meghallgatván az illető ügyészt: az eljárásnak a jelen törvény szabályai szerinti folytatása iránt intézkedik.

76. Ezen törvény végrehajtásával az igazságügyminister bizatik meg.

1871: IX. A birák és birósági hivatalnokok áthelyezése és nyugdijazása körüli eljárás szabályozásáról.

(Szentesitést nyert 1871. évi márczius hó 13-án. Kihirdettetett a képviselőházban 1871-ik évi márczius hó 18-án, a főrendek házában 1871-ik évi márczius hó 21-én.)

I. Fejezet. Áthelyezés más birósághoz.

1. A birót akarata ellenére csak a következő esetekben szabad más birósághoz áthelyezni:

a) Ha a birósági szervezetben törvényhozási intézkedések folytán változás történt;

b) ha az ugyanazon biróságnál alkalmazott birák között egyenes vagy harmadiziglen oldalrokonság, vagy másodiziglen sógorság, vagy fogadott szülei vagy fogadott gyermeki viszony létezik vagy állt be.

2. Az első szakasz eseteiben az áthelyezés iránt ő Felsége felelős igazságügyministere által rendelkezik.

Az áthelyezett biró fizetése le nem szállitható.

3. Ha az ugyanazon birósághoz kinevezett birák között a fennebbi 1. szakaszban körülirt családi viszony tudtukkal létezik, vagy ilyen alkalmaztatásuk ideje alatt keletkezett: ezen körülményt kötelesek az illetők legfölebb 10 nap alatt a kinevezés vagy a rokonság keletkezte után azon törvényszék elnökénél bejelenteni, melynek területén a rokonok hivatali székhelye létezik.

A törvényszék elnöke viszont köteles a neki bejelentett vagy bármikép tudomására jutott körülményről

az illető felek meghallgatása után az igazságügyminis ternek haladék nélkül jelentést tenni.

4. Addig, mig az áthelyezés iránt intézkedés történik (2. §.), az illetők külön tanácsba osztandók be az elnök által s valamely ügynek elintézésében együtt nem vehetnek részt.

A rokonok vagy sógorok közül az fog áthelyeztetni más bírósághoz, ki később neveztetett ki jelenlegi állására, vagy kinek házassága által a birák között sógorság keletkezett.

Az áthelyezett alsóbb rangba nem helyezhető, de költözködési költségeinek megtérítését nem igényelheti.

5. A bíróságnál s a törvényszéknél levő ügyészeknél alkalmazott segéd- és kezelőszemélyzet mindazon tagjait, akik nem tartoznak az itélő birák sorába, az igazságügyminister saját belátása szerint s a körülményekhez képest áthelyezheti más hivatalba vagy más székhelyre; azonban az illetőnek szabályszerü költözködési költségei, azon eset kivételével, ha az áthelyezés fegyelmi vétség következtében történt, az állam pénztárából megtérittetnek.

II. Fejezet. A nyugdijaztatás.

6. A biró 70-ik évének betöltése előtt hivatalból csak az esetben helyezhető nyugalomra, ha testi vagy szellemi fogyatkozás miatt hivatalos kötelességei teljesitésére végképen képtelenné vált, vagy ha az általa elfoglalt állomást a törvény megszüntette. (1869-ik IV. t.-cz. 17. §.)

7. Ha testi vagy szellemi fogyatkozás esetében az

illető nyugdijaztatása végett nem folyamodott: a következő szakaszokban megszabott eljárás követendő.

8. A törvényszék elnöke meghallgatván a törvényszéki ügyészt, hivatalos levélben felhivja az illetőt nyugdijasztatása iránti kérvényének beadására.

Ha a felszólitott az elnöki felszólitásnak egy hó lefolyása alatt nem tesz eleget: a törvényszéki ügyész ugyanazon bíróság elé terjeszti az ügyet, mely a birói felelősségről szóló törvény IV. fejezete értelmében a fegyelmi vétségek fölött van hivatva itélni, — s az illetőnek akarata elleni nyugdijaztatását itéletileg kéri kimondatni.

A fegyelmi bíróság elnöke az ügy megvizsgálása végett haladéktalanul birót küld ki. A kiküldött kihallgatván az illető birót, megvizsgálja a körülményeket; kihallgatja a tanukat, s szükség esetében szakértők által megvizsgáltatja a nyudijazandót; s ezeknek véleményét, valamint a vizsgálat folytán felmerült adatokat jegyzőkönyvbe veszi s az okmányokat ehhez csatolja.

A vizsgálat befejezése után a kiküldött tag körülményes jelentést tesz a fegyelmi bíróság elnökének.

9. A fegyelmi bíróság elnöke az ügy tárgyalására határnapot tüz ki, melyre a kir. főügyész, illetőleg koronaügyész, valamint a nyugdijazandó, s szükség esetében a tanuk és szakértők megidéztetnek.

Az eljárásnál itt is a birói felelősségről szóló törvény IV. fejezetében foglalt szabályok követendők, s a fegyelmi bíróság a nyugdijazás kérdésében itéletileg határoz.

10. Különösen sürgős esetekben azon törvényszék

elnöke, melynél a biró alkalmazva van, a hivatalra képtelenné vált birót hivatalától felfüggesztheti.

Ezen esetben ugyanazon eljárás követendő, melyet a felfüggesztésre nézve a birói felelősségről szóló törvény V. fejezete állapit meg.

Az ilynemü felfüggesztésből azonban a fizetés vagy egyéb járandóság teljes vagy részbeni megszüntetése nem következik.

11. A megelőző szakaszok szerint nyugalmazott birák nyugdijainak mennyisége és annak kiszabása körül követendő eljárás iránt külön törvény fog rendelkezni.

12. A hivatali állomásnak törvény általi megszüntetése esetében: a nyugalomba helyezést, amennyiben a biró valamely már fennálló bíróságnál az 1. §. a) pontja értelmében nem volna alkalmazható, az igazságügyminister rendeli el, illetőleg lefelsőbb helyen javaslatba hozza; de a kiszabandó nyugdij, ily esetben a legutóbbi fizetés felénél kevesebb nem lehet.

13. A bíróságoknál s a törvényszéki ügyészeknél alkalmazott segéd- és kezelőhivatalnokok, akik nem állanak a birák sorában, a megállapitandó nyugdijrendzer szerint az igazságügyminister által nyugalmaztatnak.

14. Ezen törvény végrehajtásával az igazságügyminister bizatik meg.

1871 : XXXI. Az első folyamodásu bíróságok rendezéséről.

Szent csitést nyert 1871. évi junius hó 8-án. Kihirdettetett az országgyülés mindkét házában 1871. évi junius hó 10-én.)

I. Fejezet. Az első folyamodásu bíróságok szervezete.

1. Első folyamodásu bíróságok :

a) a kir. járásbíróságok ;

b) a kir. törvényszékek ;

c) a budapesti kir. kereskedelmi és váltótörvényszék.

2. A kir. járásbíróság áll : a járásbiróból, kihez szükség esetében egy vagy több aljárásbiró neveztetik.

A járásbíróság mint egyes bíróság jár el.

Több tagból álló járásbíróságoknál az ügyvitel vezetése a járásbirót illeti, a kit akadályoztatása esetében az aljárásbiró helyettesit.

Az aljárásbiró azon ügyekben is, a melyeket a járásbiró hozzája utal, mint önálló biró jár el.

3. A járásbíróság ügykezelése fölötti felügyelet azon törvényszék elnökét illeti, a melynek kerületében a járás fekszik.

E czélból köteles a törvényszéki elnök a járásbiróá g ügykezelését évenkint legalább egyszer személyesen vagy megbizottja által megvizsgálni. Ha a járásbirónak vagy az aljárásbirónak akadályoztatása folytán helyettes szükségeltetnék, azt a törvényszéknek, vagy más járásbiróságnak tagjai közül a törvényszék rendeli ki.

A törvényszék székhelyén alkalmazott járásbirót a törvényszék szükség esetén mint szavazót a törvényszék ülésébe meghivhatja.

4. A járásbiróság köteles az illetőségéhez tartozó bünügyek és vizsgálatok állásáról a kir. ügyészséghez havi kimutatást terjeszteni.

5. A törvényszék a hatásköréhez tartozó bünügyekben teljesitendő vizsgálatok tekintetében a járásbiróságnak utasitást adhat.

6. A kir. törvényszék élén az elnök áll, kit ott, hol alelnök rendszeresitve nincs, a törvényszék tagjaiból a kinevezés sorrendje szerint legidősb ülnök helyettesit.

A birói tagok számát a szerzendő tapasztalati adatok alapján később a törvényhozás fogja meghatározni; egyelőre megállapitása az igazságügyministerre bizatik.

Vizsgálóbirákat, rendszerint a törvényszéki birák sorából, csekélyebb fontosságu esetekben a jegyzők közül, a törvényszék elnöke nevez.

A pertárnok teendőit a törvényszék elnöke által kijelölt jegyző végzi.

7. A váltó- és kereskedelmi bíróságok hatásköréhez tartozó ügyek elintézésénél alkalmazandó kereskedői ülnököket ott, hol a kir. törvényszék székhelyén kereskedelmi és iparkamara van, annak közös ülése és pedig fele részben a kereskedelmi, fele részben az iparos testület tagjai közül,

más helyeken a kereskedői testület öntagjaiból,

ha pedig a törvényszék székhelyén kereskedői testület sem lenne, a helybeli bejegyzett kereskedők közül a törvényszék választja.

A kereskedői ülnökök számát és birói működését a kereskedelmi ülnökökre vonatkozó törvények és törvényes szabályok határozzák meg.

8. Bánya-ügyekben birói hatósággal felruházott törvényszékekhez oly itélőbirák is nevezendők, kik egyszersmind bányaszakértők.

9. A budapesti kereskedelmi és váltótörvényszék áll: egy elnökből, hat rendes bíróból és tiz, a pesti kereskedelmi és iparkamara által választandó kereskedői ülnökből s a szükséges számu jegyzőkből.

10. A polgári törv. rendtartás (1868. LIV. t. cz.) 5., illetőleg az 1870. XIV. t. cz. 1-ső §-ának a szavazók száma iránt tett rendelkezése a bünügyekre is kiterjesztetik.

11. Az első folyamodásu bíróságoknál alkalmazott itélőbirák fizetése, a szervezendő bíróságokhoz való kineveztetésöktől számitandó tiz évi folytonos szolgálat után, az eredeti fizetés tiz, minden további öt évi szolgálat után pedig annak öt százalékával emelkedik, ha ezen idő alatt magasabb állásba elő nem léptettek vagy fegyelmi büntetés alá nem estek.

Fegyelmi büntetés esetében a fennérintett tiz, illetőleg öt évi időszak, a büntetés hatályának elévülésére kiszabott idő lefolytával kezdődik.

12. A végrehajtó közegekről külön törvény rendelkezik.

A törvényszéknek azonban jogában áll különös fontos esetben egyik birói tagját, különben pedig a járásbirót bizni meg a végrehajtással.

13. Az első folyamodásu bíróságoknál a segéd- és

kezelőszemélyzetnek a szükséges számban való alkalmazása iránt az igazságügyminister intézkedik.

II. Fejezet. Az elsö folyamodásu biróságok székhelyei és kerületei.

14. A kir. járásbiróságok és törvényszékek száma, székhelyei és a járásoknak a törvényszéki kerületekbe való beosztása iránt külön törvény rendelkezik.

III. Fejezet. Az elsö folyamodásu biróságok hatásköre és illetösége.

15. A kir. járásbiróságok hatásköréhez egyelőre azon polgári peres és perenkivüli törvénykezési teendők tartoznak, melyeket a fennálló törvények és törvényes rendeletek az eddig fennállott egyes biróságokhoz (jelesen a szolgabiró, városi biró, kerületi főbiró és egyes bíróhoz) utasitanak.

16. Bünvádi ügyekben a járásbiróság eljár és itél:

a) azon büntetendő cselekmények esetében, melyek fölött a törvények és a törvényes gyakorlat szerint az eddig fennállott egyes biróságok itéltek;

b) az 1848. XVIII. t.-cz. 32., 35., 36., 39., 40., 41., 44. §-ai és az 1848. XXXI. törvényczikk 1. és 3. §§. rendeleteinek megszegése esetében.

Ezeken felül a járásbiróságok teljesitik a büntető vizsgálatot a járásukon belül fölmerülő azon bünügyben, melyek a törvényszék hatásköréhez tartoznak, a mennyiben a törvényszék ezen bünvizsgálatok vezetését saját vizsgáló biráira nem bizza.

17. A járásbiróság hatásköréhez tartozó bünvádi ügyekben is a kir. itélő tábla a másodbiróság.

18. A kir. törvényszékek hatásköréhez tartoznak:

a) mindazon polgári peres és perenkivüli teendők, melyek a polg. törv. rendtartás (1868. LIV. t.-cz.) szerint az eddig fennállott első folyamodásu társasbiróságokhoz (városi, megyei, kerületi, széki és vidéki törvényszék) tartoztak;

b) a váltó- és kereskedelmi ügyek, melyekben a pesti kir. itélő tábla területén a kir. váltótörvényszékek jártak el, kivéve a pesti és budai kir. törvényszékeket;

c) az 1868. XXI. t.-cz. 79. §-ban érintett kártéritési keresete;

d) az 1868. XXI. t.-cz. 100. §-ban érintett ügyek, melyek eddig a pénzügyi törvényszékek hatásköréhez tartoztak;

e) urbéri, tagositási és arányositási ügyek;

f) mindazon bünvádi ügyek, melyek a törvények és a törvényes gyakorlat szerint az eddig fennállott társas bíróságokhoz tartoztak.

19. Az esküdtszékről külön törvény rendelkezik.

20. A váltó-óvásokat Budapesten a váltójegyzők, — a többi törvényszékek székhelyein az eddig kinevezett váltójegyzők és a törvényszék jegyzői, — egyéb helyeken a járásbiró vagy aljárásbiró teljesitik.

21. A bányabirói hatósággal felruházandó törvényszékeknek, mint bányabiróságoknak hatásköréhez tartoznak:

1) a birtokbiróság és a telekkönyvi hatóság a bányabirtokok tekintetében;

2) a biráskodás bányajogositmányok iránti peres ügyekben; jelesen:

a) a bányák és azok tartozékaira vonatkozó dologi jogok felett, mik alatt nemcsak a bányahatóság által engedélyezett mindennemü jogositványok, hanem mindazon földfeletti épületek, telkek és épitmények is értetendők, melyek az ásványok megszerzésére és elkészitésére szánvák vagy különben a művel egy egészként összekötvék s együtt használtatnak;

b) az a) pont alatt érintett művek és tartozékok használata felett;

c) a bányatelekben való elsőbbség felett bányaadományozásoknál;

d) a bányatelkek határai iránt felmerülő határ- és bányatelkekben történt birtokháboritási esetekben.

Ezenfelül eljár és itél a bányabiróság:

3) a bánya- és hutaművek nyereségei és pótlékai feletti vitás ügyekben;

4) az altárnai illeték vagy egyéb akna- és alagtartozások felett;

5) idegen bányatelkekbe vezetett segéd- és felnyitási művekért járó kártalanitás felett;

6) idegen bányák, épületek, vizeresztő, légvezető és kitakaritó készületek közös használatáért járó kártalanitás felett;

7) bánya- vagy hutaműveken való rongálások esetében, amennyiben azok a bányatörvény rendeleteinek elhanyagolásából erednek;

8) a bányavizek tulajdona vagy használata feletti kérdésekben;

9) a társládák, azok kezelése, a hátralevő járulmányok s a társládáknak a tagok iránti kötelezettségei felett;

10) a bányatársulatok s azok tagjai között a társulati viszonyból származó perlekedések esetében;

11) a közös bánya- vagy hutaművek üzlete, használata vagy értékesitése felett, amennyiben a társaságok alapitó szerződésében, vagy a társulatok alapszabályaiban más bíróság nincs kikötve;

12) a bányabirtokosok s ezeknek tisztjei vagy meghatalmazottjai között a bányaművek- s tartozékaikra vonatkozó üzlet és a számvitel felett fennforgó perlekedésekben.

22. A 25. §-ban elősorolt ügyeken kivül minden más, polg. peres ügyek, a melyekben eddig a bányabirtokosok jártak el, jövőre a rendes polgári bíróságok hatásköréhez tartoznak.

23. Ha a bányabíróság előtti eljárásban oly birói cselekmények teljesitésének szüksége merül fel, melyek a bíróság székhelyén kivül végzendők, a bányabíróságnak jogában áll ezen cselekményeket akár egy kiküldött birói tag által végeztetni, akár pedig azoknak teljesitésére a kerületében levő bíróságok vagy bányabirák bármelyikét megkeresni.

24. Az 1868. I. t. cz. 2. §-ban érintett központi telekkönyvi hatósággal a pesti kir. törvényszék ruházatik fel.

A telekkönyvi hatóság teendői a kir. törvényszékek hatásköréhez tartoznak; és a telekkönyvek vezetését és kezelését az azok mellett szervezett telekhivatal végzi.

Az igazságügyminister azonban felhatalmaztatik, hogy nagyobb telekkönyvi forgalommal biró, vagy a törvényszék székhelyétől messzebb eső járásokban a járásbiróságot a törvényhozás utólagos jóváhagyása mellett telekkönyvi hatósággal felruházhassa, az ilyen járásbiróságoknál a telekkönyvi ügyek a járásbiró elnöklete alatt két aljárásbiróból összeállitandó tanácsülésben intéztetnek el.

25. Addig, mig a bünvádi eljárás törvényhozás utján szabályoztatik, felségsértés, hűtlenség, pénz, pénzjegy és közhitelpapirok hamisitása büntetteire nézve a pesti királyi tábla területén a pesti kir. törvényszék;

felségárulás, a felség és az uralkodóház tagjainak megsértése, a közcsendháboritás, pénzhamisitás és a közhitelpapirok meghamisitása eseteiben a marosvásárhelyi kir. tábla területén pedig a marosvásárhelyi kir. törvényszék ruháztatik fel első folyamodásu birói hatósággal.

Ha a fent előszámlált cselekvények valamelyike sajtó utján követtetik el, az eljárás az illetékes sajtóbiróság hatásköréhez tartozik.

26. A budapesti kir. kereskedelmi és váltótörvényszék hatásköréhez tartoznak:

a) az 1840. XV. t. cz. II. részében és az 1884. évi VI. t. cz. által az eddig fennállott váltótörvényszékekhez utasitott ügyek, a pesti és budai kir. törvényszékek területén;

b) a kereskedők, gyárosok, közkereseti társaságok, iparvállalatok, és részvénytársulatok csődjei, a mennyiben azok üzlete, vagy telepe, avagy igazgatóságuk, vagy

ügyvezetésük ezen kereskedelmi és váltótörvényszék területén létezik, s amennyiben törvényszerüleg bejegyezve vannak;

c) a magyarországi földtehermentesitési kötvények és más magyar állami hitelpapirok megsemmisitése iránti eljárás;

d) a magyar földhitelintézetnek eddig a pesti kir. váltótörvényszékhez utasitott ügyei, az eddigi eljárás szerint.

27. Az 1840. XV. t.-cz. II. részének 31. §-a akként módosittatik, hogy a kereskedői czégek bejegyzésénél az aláirásról csak három példány állitandó ki, melyből kettő a bejegyzést teljesitő törvényszéknél marad, egy pedig a budapesti kereskedelmi és váltótörvényszékhez küldetik be.

Az 1840. XVI. t.-cz. 5. §-nak azon rendelkezése, mely szerint a czimbejegyzések a törvényhatóságnál is eszközölhetők, megszüntettetik. Jövőre a czimbejegyzések egyedül a törvényszéknél teljesithetők.

28. A birói letétek a királyi adópénztárakban őriztetnek.

IV. Fejezet. Átmeneti intézkedések.

29. A napot, melyen az ezen törvény alapján szervezendő bíróságok működésüket megkezdik, és a jelen törvényben meghatározott birói illetőség hatályba lép, az igazságügyi minister határozza meg.

Ezenfelül tekintve a szervezet nagymérvü nehézségeit, az igazságügyi minister feljogosittatik, hogy az ujonan szervezendő bíróságokat egyenkint is felállithassa.

30. Az igazságügyi minister által meghatározott napon a jelenleg fennálló első folyamodásu bíróságok megszünnek, s az összes iratok az uj bíróságoknak adatnak át.

31. A 30. §-ban érintett napig a jelenleg fennálló első folyamodásu bíróságok jelen szervezetükben megmaradnak.

32. A törvényhatóságok fekvőségei ezentúl is a törvényhatóságok tulajdonai maradnak, kötelesek lévén a törvényhatóságok mindazon helyiségeiket és szerelvényeiket, amelyek jelenleg kizárólag törvénykezési czélokra használtatnak, ide értve a börtönöket, azok szerelvényeit és a fegyőrök fegyvereit is, az ujólag kinevezett bíróságoknak ingyen átengedni, azonban az ekkép használatul átengedett fekvőségeken levő terhek kamatait, valamint az épületek fenntartási költségeit a használatnak megfelelő arányban az állam viseli.

33. A 30. és 32-ik §§-ban érintett átadás módozatait a belügyi és az igazságügyi minister a 32-ik §-ban foglaltakra nézve, az illető törvényhatóságok meghallgatásával és akkép szabják meg, hogy a közigazgatás részére szükséges épületek és helyiségek a törvényhatóságok birtokában mindenesetre meghagyassanak.

34. Az igazságügyminister feljogosittatik: hogy a mennyiben egyrészről a 32-ik §. szerint, másrészről az illető törvényszéki vagy járásbirósági székhelyek községei által ingyen átengedendő terek és helyiségek elegendők nem lennének, a törvénykezési czélokra

szükséges tereket és épületeket kisajátitás utján megszerezhesse. A kisajátitási eljárás, a kisajátitási terv formaszerü megállapitásának mellőzésével, az általános kisajátitási törvény (1868. LV. t. cz.) V.—VIII. fejezetei szerint történik.

35. A mennyiben a biróságok rendezése folytán az 1868. LIV. t. czikk 6. §-a alapján kibocsátott ügyviteli szabályok módositása vagy pótlása szükségesnek mutatkoznék: az igazságügyminister intézkedik.

36. Ezen törvény végrehajtásával az igazságügyi minister bizatik meg.

1871: XXXII. Az első folyamodásu kir. törvényszékek és járásbiróságok életbeléptetéséről.

(Szentesitést nyert 1871. évi junius hó 8-án. Kihirdettetett az országgyülés mindkét házában 1871. évi junius hó 10-én.)

1. Az első folyamodásu kir. törvényszékek száma egyelőre 102-ben, a járásbiróságoké pedig 360-ban állapittatik meg. Ezen törvényszékek és járásbiróságok székhelyeinek kijelölése, területköreik meghatározása és a járásoknak a törvényszéki kerületbe való beosztása a ministeriumra bizatik.

2. Bányaügyekben birói hatósággal egyes törvényszékek ruházandók fel. Azokat s azoknak bányabirósági területkörét egyelőre a ministerium határozza meg.

3. A sajtó utján elkövetett és esküdtszék elé utalt

büntetendő cselekmények fölött birói hatósgggal szintén egyes törvényszékek ruházandók fel. Ezen törvényszékeket és azoknak sajtóbirósági területkörét is a ministerium határozza meg.

4. Ha valamely a ministerium által kijelölt törvényszék vagy járásbiróság, akár a helyiségek hiánya, akár pedig az ezek megszerzésére s átalakitására megkivántató hosszabb idő, vagy rendkivüli költség miatt nem volna azonnal életbe léptethető: annak hatáskörét az igazságügyi minister ideiglenesen egy más szomszéd törvényszékre, illetőleg járásbiróságra ruházhatja át.

5. Mind a törvényszékeknek, mind pedig a járásbiróságoknak területkörei mindenesetre olykép kerekitendők ki, hogy azoknak minden egyes részei egymással közvetlen kapcsolatban álljanak.

6. A ministerium utasittatik, hogy a törvényszékeknek és járásbiróságoknak általa megállapitandó székhelyeit és területköreit a szervezés befejezte után beczikkelyezés végett a törvényhozásnak jelentse be.

7. Az igazságügyminister az első folyamodásu kir. biróságok tettleges működésének megkezdésétől számitandó két év lefolytával pontos statisztikai adatokat fog a törvényhozás elé terjeszteni minden egyes törvényszék és járásbiróság ügyforgalmáról: hogy azok alapján akkor a törvényhozás mind a biróságok számát, mindazok kerületét és beosztását, mind pedig a birói létszámot véglegesen megállapithassa.

8. Az első folyamodásu kir. törvényszékek, ügyészségek és járásbiróságok személyzetének járandóságai következőleg állapittatnak meg:

	Fizetés	Lakbér	Tiszti pótlék	Ruha-illetmény
I. Fizetések Budapesten.				
Elnök	4000	600		
Alelnök	3000	500		
Ülnök	2000	400		
Járásbiró	2000	400		
Aljárásbiró	1500	300		
Törvényszéki jegyző	1200	200		
„ „ II-ik osztályu	1000	200		
Iroda-igazgató	1200	300		
Telekkönyvvezető	1200	300		
„ II-ik osztályu	1000	300		
Segédtelekkönyvvezető	800	200		
Irodatiszt	800	200		
Irnok	600	150		
Fogház-felügyelő	800	—		
Szolga	350	60		
Szolgasegéd	240	50		
Rabfelügyelő	350	60		
Börtönőr	240	40		
Szolgák, szolgasegédek és rabfelügyelők és börtönőrök ruházatára egyenként	—	—	—	50
Kir. ügyész	2000	400	500	
Alügyész	1500	300	300	
II. Fizetések a vidéken.				
Törvényszéki elnök	2400	300		
„ ülnök	1500	200		
Járásbiró	1500	200		
Aljárásbiró	1000	200		
Törvényszéki jegyző	900	150		
„ „ II-ik osztályu	800	150		
Iroda-igazgató	900	150		
„ II-ik osztályu	800	150		
Telekkönyvvezető	1000	200		
„ II-ik osztályu	900	200		
„ III-ik osztályu	800	200		
Segéd-telekkönyvvezető	700	100		
„ II-ik osztályu	600	100		
Irodatiszt	700	100		
„ II-ik osztályu	600	100		
Irnok	500	100		
Fogházfelügyelő	500	—		
Szolga	350	40		
„ II-ik osztályu	300	40		

	Fizetés	Lakbér	Tiszti pótlék	Ruha-illetmény
Szolgasegéd	240	40		
Rabfelügyelő	300	40		
Börtönőr	240	40		
Szolgák, szolgasegédek, rabfelügyelők és börtönőrök ruházatára egyenkint . .	—	—	—	50
Kir. ügyész	1500	200	300	
Alügyész	1000	200	300	

9. Az első folyamodásu törvényszékek, ügyészségek és járásbiróságok részére a következő átlagok állapittatnak meg:

a) A törvényszékek és ügyészségek.

1. Pest részére házbér (ideértve a kereskedelmi és váltótörvényszéket is) 30,000 frt.
2. Buda részére házbér . . . . 10,000 „
3. 100 vidéki törvényszék részére egyenkint 1000 frttal házbér . . . . 100,000 „
4. Törvényszéki gyakornokok- és dijnokokra . . . . . 61,800 „
5. Irodaszükségletekre . . . . . 154,500 „
6. Rabtartási költségekre . . . . 480,800 „
7. Fogházi fütés-, világitás- és tisztitásra . . . . . 30,000 „
8. Bünvádi eljárási költségekre . 102,000 „
9. Fogházi orvosok részére összesen . . . . . 50,000 „
10. 6 kerületi törvényszéki orvos részére . . . . . 10,000 „
11. Fogházi lelkészek részére . . 7,000 „

12. Hivatalos utazásokra	15,000	„
13. Nyomtatványokra	15,000	„
b) Járásbíróságok.		
14. 360 járásbiróság részére házbér	144,000	„
15. 360 járásbiróság gyakornokai- és dijnokaira	108,000	„
16. Iroda szükségletekre	108,000	„
17. Rabtartási költségekre . . .	180,000	„
18. Bünvádi eljárási költségekre .	72,000	„
c) Jutalmazások és segélyezések.		
19. A törvényszékek részére . .	30,900	„
20. A járásbiróságok részére . .	36,000	„
21. Az ügyészségek részére . . .	10,200	„
d) Rendkivüli szükségletek.		
22. Butor és felszerelés a törvényszékek számára	103,000	„
23. A járásbiróságok számára . .	108,000	„
24. Az ügyészség részére . . .	20,400	„
25. Rendezési általános költségekre	200,000	„
Összesen .	2.185,800	frt.

10. Ezen törvény végrehajtásával az igazságügyi minister bizatik meg.

1871 : XXXIII. A királyi ügyészségről.

(Szentesitést nyert 1871. évi junius hó 8-án. Kihirdettetett az országgyülés mindkét házában 1871. évi junius hó 10-én.)

I. Fejezet. A kir. ügyészség szervezete.

1. Az igazságszolgáltatás körül az állam közérdekeit a jelen törvény által meghatározott ügyekben a kir. ügyészség képviseli.

2. A kir. ügyészséghez tartoznak:

a) a korona-ügyész, ki a kir. kuria mellé;

b) a kir. főügyészek, kik a kir. táblák mellé;

c) a kir. ügyészek, kik az első folyamodásu törvényszékek mellé neveztetnek; végre

d) a koronaügyészi és kir. főügyészi helyettesek s a kir. alügyészek.

3. A kir. ügyészség tagjait az igazságügyi minister ellenjegyzése mellett ő Felsége a király nevezi ki; a kinevezettek a hivatalos esküt azon törvényszék teljes ülésében teszik le, amely mellé kineveztettek.

4. A kir. ügyészségnél alkalmazandó segédszemélyzetet az igazságügyminister — a kezelőszemélyzetet pedig kerületében a főügyész — nevezi ki, s a kinevezettek az esküt a főügyész, vagy az általa e czélra kirendelt ügyészségi tag előtt teszik le.

5. Az ügyészség a bíróságtól független és közvetlenül az igazságügyi ministernek van alárendelve. A kir. ügyészség tagjainak szolgálati viszonyát egymás

közt és az igazságügyi minister irányában, amennyiben a törvény nem intézkedik, az igazságügyi minister szabja meg.

6. Az 1869. IV. törvényczikk 15. és 17. §-ainak határozatai a kir. ügyészség tagjaira is kiterjesztetnek.

Az igazságügyi minister azonban jogositva van az első folyamodásu bíróságoknál alkalmazott ügyészségi tagokat ügyészi minőségben más bírósághoz áthelyezni.

7. Az igazságügyi minister a kir. ügyészség bármely tagjától az ügyészi megbizást bármikor elvonhatja, mely esetben az illető ügyészségi tag, rangjának és fizetésének megtartása mellett azon törvényszék biráinak sorába lép át, amely mellé rendelve volt, ha pedig ezen törvényszéknél üres hely nincs, más bírósághoz neveztetik ugyan ki, de ezen törvényszékhez való visszatérése, ha kérelmezi, a legelső üresedés alkalmával megengedendő.

A költözködési költségek a 6. és a jelen §§-ban érintett esetekben megtérittetnek.

8. A birói felelősségről és a nyugdijazásról szóló törvények az alábbi 28. §. a) pontjában foglalt módositással, továbbá az első folyamodásu bíróságok szervezéséről szóló törvény 12. §-a a kir. ügyészekre is kiterjesztetnek.

9. Rendszerint minden első folyamodásu törvényszéknél alkalmaztatik kir. ügyész.

Azonban az igazságügyi minister jogositva van több törvényszékhez egy kir. ügyészt rendelni, s a

kisebb törvényszék mellett a kir. ügyészt alügyész által helyettesiteni.

10. Aki a törvényszék valamelyik tagjával felvagy lemenő ágban rokon, vagy avval harmadiziglen oldalrokonságban vagy másodiziglen sógorságban áll: azon törvényszéknél kir. ügyészi teendőket nem teljesithet.

11. A kir. ügyészség egyik tagja sem járhat el oly ügyekben:

a) amelyekben önmaga a sértett fél; vagy

b) amelyekben a vádlott vagy a sértett fél az illető ügyészsegi tag jegyese vagy felesége, vagy felmenő vagy lemenő ágbeli rokona vagy negyediziglen oldalrokona, vagy másodiziglen sógora, vagy fogadott szüleje vagy gyermeke, gyámoltja vagy gondnokoltja; vagy

c) amelyekben tanu vagy szakértő volt; végre

d) amelyekben azelőtt mint biró, meghatalmazott vagy védő működött.

12. Mihelyt a kir. ügyészségi tagnak tudomására jut, hogy valamely ügyben a 11. §-ban érintett körülmények egyike forog fenn, köteles azt azonnal helyettesére bizni, illetőleg helyettesitése végett felebbvalójához jelentést tenni.

13. Ügyészségi tag ellen a 10. és 11. §§ esetein kivül aggályossági kifogásnak nincs helye.

14. A kir. ügyészi és alügyészi állomások pályázat utján töltetnek be.

15. A királyi ügyészséghez csak az nevezhető ki, a ki az 1869. IV. t. cz. 6. és 7-ik §-aiban foglalt ké-

pesitési kellékekkel bir. Királyi ügyésznek, főügyésznek, vagy korona-ügyésznek azonban csak az alkalmazható, a ki a fennebbi általános képesitvényen felül, legalább három évi birói, alügyészi, vagy önálló ügyvédi gyakorlatot igazol.

16. Az 1869. IV. t. cz. 8—13. §-ainak rendeletei az ügyészség tagjaira is kiterjesztetnek.

II. Fejezet. A királyi ügyészek hatásköre az első folyamodásu bíróságoknál.

A) bünvádi ügyekben.

17. Az ügyészek mindazon bünvádi ügyekben, melyek azon törvényszék hatásköre és illetősége alá tartoznak, a mely mellé rendeltettek, a közvádlói teendőket végezik.

E tekintetben különösen hivatvák:

a) oly büntetendő cselekvények esetében, melyek hivatalból vétetnek vizsgálat alá, a büntetendő eljárás megindítását eszközölni;

b) a bünvizsgálat törvényes és czélszerü vezetése iránt a szükséges inditványokat megtenni;

c) a bünvizsgálat befejezte után az eljárás megszüntetése, vagy a perbefogatás iránt inditványt tenni;

d) a büntető perben közvádlókép eljárni;

e) a büntető igazságszolgáltatás érdekében perorvoslattal élni akkor is, ha az a vádlott javára szolgálna;

f) a jogerejüleg kiszabott büntetés végrehajtását eszközöltetni s arra felügyelni.

18. Az ügyészségnek joga van a bünvizsgálati iratokat a vizsgálat bármely szakában megtekinteni,

s e czélból az iratok közlését kivánhatja. Az ügyész és a vizsgálóbiró egymással közvetlenül érintkeznek s a vizsgálóbiró köteles minden feljelentést 24 óra alatt az ügyészszel közölni.

19. Az ügyész a bünvizsgálat minden szakában inditványt tehet. Ha a vizsgálóbiró ezt el nem fogadná, a törvényszék határoz és határozatát a kir. ügyészszel rövid uton közli.

A törvényszék a bünvizsgálat tárgyában döntő határozatot nem hozhat az ügyész meghallgatása nélkül.

Az ügyész a törvényszék tanácskozásánál és szavazásánál jelen nem lehet.

20. Az ügyész a vádlott kihallgatásán kivül minden más bünvizsgálati cselekvénynél jelen lehet; birói szemlék határnapjáról, a mennyire lehetséges, mindig jó korán értesitendő és fel van jogositva, azon ténykörülményeket és tárgyakat is kijelölni, melyekre a vizsgálatot kiterjesztetni kivánja.

21. Az ügyész feljelentéseket elfogadhat, azonban sem tanukat nem hallgathat ki, sem más bünvizsgálati cselekvényt nem teljesithet.

Előnyomozások megtételére, ugy a birói, mint a törvényhatósági és községi, közigazgatási és közbiztonsági közegeket megkeresheti, kik megkereséseit a birói felelősségi törvény 66. és 67. §§-ban körülirt felelősség terhe alatt teljesiteni kötelesek.

22. A járásbiróság köteles az általa teljesitett bünvizsgálatokról az ügyészséghez havi kimutatást beküldeni.

Ezenfelül az ügyészek jogában áll: a vizsgálat

folyamában tapasztalt hiányokat s szabályellenes eljárást a törvényszéknek intézkedés végett feljelenteni, a vizsgálatok viteléről személyes megtekintés alapján meggyőződni, s fontosabb bünesetek vizsgálatának a törvényszéki vizsgáló bíróhoz való áttételét inditványozni a törvényszéknél.

Általában az ügyészt a járásbíróságok hatáskörébe eső vizsgálatok tekintetében is a 18—20. §§-ban érintett jogok illetik, azon különbséggel, hogy az ügyész a feljelentésekről és birói szemlék határidejéről csak fontosabb esetekben értesitendő.

23. Azon bünügyekre nézve, melyekben a járásbiró birói hatósággal bir, a kir. ügyészt ellenőrzési jog illeti. E czélból a járásbiróság köteles ezen ügyek állásáról a kir. ügyészhez rendes havi kimutatást küldeni.

A kir. ügyészt egyébiránt mindazon büntetendő cselekvényekre nézve, melyek hivatalból veendők vizsgálat alá, a 18—20. §§-ban érintett jogok illetik, s jogában áll, bármely esetben az iratok és az itélet közlését az ügy befejezte után is kivánni, az eljárás körül tapasztalt hiányokra a járásbirót figyelmeztetni, s szükség esetén a törvényszék intézkedését kikérni.

B) Fegyelmi ügyekben.

24. A kir. ügyész hatásköre a fegyelmi eljárás eseteiben a birói felelősségről szóló törvényben van meghatározva.

Ezenfelül a kir. ügyész köteles azon fegyelmi eseteket, melyek miatt az eljárás megindítása hatáskörébe nem tartozik, a kir. főügyésznek feljelenteni.

C) Börtönök fölötti felügyelet.

25. Az ügyész a törvényszéki fogház fölött felügyel, és őrködik különösen, hogy a foglyokkal való bánásmód, azok őrizete, élelmezése, ruházata, a fogházak tisztán tartása és egyáltalában a fogházi házrend és fegyelem iránt fennálló törvényes rendeletek pontosan végrehajtassanak, és e végett a fogházakat havonkint legalább egyszer megvizsgálja.

III. Fejezet. A kir. főügyész hatásköre.

26. A kir. főügyész azon kir. itélő tábla területén, amely mellé rendeltetett, minden ügyészségi teendőt bármely törvényszék előtt vagy maga személyesen végezhet, vagy e czélra akár helyettesét, akár az alája rendelt ügyészek egyikét kiküldheti.

Az illető kir. itélőtábla területén alkalmazott összes ügyészségi tagok a főügyésznek vannak alárendelve.

27. A kir. főügyész hatásköre különösen kiterjed a következőkre:

a) a kerületében létező ügyészségi tagokra, s az ügyészségnél alkalmazott segéd- és kezelőszemélyzetre felügyel; e személyzet irányában őt illetvén azon jogok, amelyek a birói felelőségi törvény 28. és 63. §§-ban az elnökre ruházvák;

b) az alárendelt ügyészségekhez a hatáskörükbe eső ügyek tekintetében kötelező utasitást bocsát;

c) fegyelmi eljárásban a birói felelősségi törvényben részére fenntartott közvádlói teendőket végezi;

d) a törvényszéki fogházak fölött a főfelügyeletet gyakorolja;

e) minden év végén a büntető törvénykezés és a fogházak állapotáról jelentést tesz az igazságügyministerhez, és a szükséges javitásokat inditványozza;

f) a bünvádi ügykimutatásokat az ügyészek minden év végével ő hozzá küldik be.

IV. Fejezet. A korona-ügyész.

28. A szóbeli büntető és polgári eljárás behozataláig a korona-ügyészi állomás nem töltetik be, s azon közvádlói teendőket, melyek a birák és a birói hivatalnokok felelősségét tárgyazó törvényben a korona-ügyészhez utalvák — a pesti kir. főügyész akadályoztatása esetén a kir. ügyészségnek az igazságügyminister által kiküldendő tagja teljesiti.

V. Fejezet. Vegyes intézkedések.

29. Ezen törvény az első folyamodásu bíróságok rendezését tárgyazó törvénynyel együtt lép hatályba.

30. Az átmeneti intézkedéseket az igazságügyi miniszter határozza meg.

Oly ügyekben, melyekben a tiszti ügyészek hivatalból rendeltettek védőkül, a védelem folytatását a kir. ügyészség tagjai át nem vehetik, hanem a menynyiben intézkedés szüksége merül fel, a törvényszék védőt nevez.

31. Ezen törvény végrehajtásával az igazságügyi minister bizatik meg.